TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL YENİDEN ÜRETİM OLARAK DEVLET: NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA

Özlem Albayrak
121154107

DOKTORA TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Doktora Programı
Danışman: Prof. Dr. Nurgün Oktik

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Haziran, 2020

TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL YENİDEN ÜRETİM OLARAK DEVLET: NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA

Özlem Albayrak
121154107
Orcid: 0000-0001-6706-9422

DOKTORA TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Doktora Programı
Danışman: Prof. Dr. Nurgün Oktik

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Haziran, 2020

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

maltepe üniversitesi	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	Doküman No	FR-178
		İlk Yayın Tarihi	01.03.2018
		Revizyon Tarihi	23.01.2020
		Revizyon No	01
		Sayfa	1

24/06/2020

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bulguların sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Özlem Albayrak

TEŞEKKÜR

Çalışmamı tasarlama, araştırma ve yazma süreçlerinde vaktini ayıran, değerli yardım ve desteklerini esirgemeyen, beni hep teşvik eden tez danışmanım Prof. Dr. Nurgün Oktik'e çok teşekkür ederim. Tezin tasarlama sürecinde ve diğer aşamalarda katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Bahattin Akşit'e ve Doç. Dr. Özgür Sarı, Doç. Dr. Ufuk Özcan, Dr. Ferhat Değer'e minnettarım. Bu değerli destek, yardım ve katkılar olmasa tezi tamamlayabilmem çok zor olurdu.

İsimlerini burada anmak araştırmanın mahremiyeti açısından uygun olmayacaksa da, araştırmama katılmayı kabul ederek kıymetli vakitlerini, uzun sorularıma ayıran bütün katılımcılara şükranlarımı sunmak isterim. Görüşme yapabilmem, çalışmamı tamamlayabilmem için çaba harcayan herkese gönül borcum var. Ve manevi destekleriyle her zaman bana güç veren annem ve babam. İyi ki varsınız.

Özlem Albayrak
Haziran, 2020

ÖZ

TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL YENİDEN ÜRETİM OLARAK DEVLET: NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA

Özlem Albayrak
Doktora Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Doktora Programı
Danışman: Prof. Dr. Nurgün Oktik
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020

Bu tezin amacı Türkiye'de devletin yapısını ve devletteki dönüşümü anlamaktır. Bu kapsamda, üst bürokratlar, memurlar, özel girişimciler, ev içi ücretsiz emekçiler, işçiler ve emeklilerden oluşan kadın ve erkek gruplarına devlet hakkında sorular yöneltilmiştir. Sözkonusu sorular katılımcılara, Devlet, Devlet-Vatandaş İlişkisi, Devlet Hakkındaki Deyişler, Devlet Egemenliği, Devlet ve Şiddet, Devlet ve Sınıflar ana başlıkları altında yöneltilmiştir. Bu sorularla amaçlanan vatandaşın ve devleti temsil eden bürokratların devlet algısındaki olası değişimleri görmektir.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, hem devlet temsilcileri, hem de vatandaşlar nezdinde devlet algısı hem değişime uğramakta hem de aynı kalmaktadır. Katılımcılar bir yandan devlet şiddetine yönelik itirazlarını dile getirirken, bir yandan da güvenlik kaygıları, sosyal devlet beklentileri gibi nedenlerle devlete yüksek oranda güvendiğini söylemektedir. Katılımcılar aynı zamanda devlete yardımsever ve eşitlikçi bir rol biçmektedirler. Sonuç itibariyle araştırma göstermektedir ki, Türkiye'de hala toplumun devleti değil, devletin toplumu anlayışı hüküm sürmektedir.

Anahtar Sözcükler: Modern Devlet, İktidar, Yeniden Üretim.

ABSTRACT

STATE AS CULTURAL REPRODUCTION IN TURKEY: A QUALITATIVE RESEARCH

Özlem Albayrak
PhD Thesis
Department of Sociology
Sociology Programme
Advisor: Prof. Dr. Nurgun Oktik
Maltepe University Graduate School, 2020

The aim of this thesis is to understand the structure of the state and the transformation in the state in Turkey. In this context, questions about state were asked to men and women groups including senior bureaucrats, civil servants, private entrepreneurs, free domestic workers such as housewife's, workers and retirees. These questions were asked to the participants under the main headings of State, State-Citizen Relationship, State Statements, State Sovereignty, State and Violence, State and Classes. The purpose of these questions is to see possible changes in the perception of citizen and bureaucrats representing the state.

According to findings obtained from the research, the perception of the state both remains the same and changes with both state representatives and citizens alike. On the one hand, participants expressed their objections to state violence; on the other hand, they said that they relied on state for reasons such as security concerns and social state expectations. Participants also give the state a benevolent and egalitarian role. As a result, research shows that, it is still not a state of society in Turkey, the state's understanding of community prevails.

Keywords: Modern State, Power, Reproduction.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ ix
EKLER LİSTESİ x
KISALTMALAR xi
ÖZGEÇMİŞ xii
BÖLÜM 1. GİRİŞ DEVLET VE TOPLUMSAL KURAM 1
1.1 Devletin Tanımı 1
1.1.1 Devletin İnsan Ögesi, Halk 6
1.1.2 Devletin Ülkesi Vatan 11
1.1.3 Devletin İktidar Unsuru, Egemenlik 14
1.2 Devletin Oluşumuna Dair Modeller 18
1.2.1 Norbert Elias'ın Teorisi 19
1.2.2 Charles Tilly'nin Teorisi 21
1.3 Modern Devletin Gelişimi 23
1.3.1 Feodal Devlet 23
1.3.2 Ulus-Devlet 26
1.3.3 Küreselleşme Döneminde Ulus-Devlet 28
1.4 Çağdaş Devlet Tartışmaları: İktidar, Nüfuz, Özneleşme, Kültür 30
1.4.1 Baba Devlet 44
1.4.2 Çoban Devlet 50
1.4.3 Müzakereci Devlet 51
1.5 Osmanlı 52
1.5.1 Ekonomik Yapı 53
1.5.2 Modernleşme ve Kimlikler 55
1.5.3 Din ve Sosyal Gruplar 56
1.6 Türkiye 59
1.6.1 Yeni Ulus-Devlette Kimlik İnşası 59
1.6.2 Üretim İlişkileri ve Sınıflar 63
1.6.3 Din, Bürokrasi, Sivil Toplum 66
1.7 Amaç 71
1.7.1 Araştırmanın Hipotezleri ve Diğer Araştırma Soruları 72
1.8 Tezin Önemi 74
BÖLÜM 2. YÖNTEM 76
2.1 Araştırma Evreni ve Örneklem 76
2.2 Veri Toplama Teknikleri 79
2.2.1 Niteliksel Araştırma Teknikleri 81
2.2.1.1 Derinlemesine Görüşmeler 82
2.3. İşlem 85
2.3.1. Veri Toplama 85
2.3.2. Veri Analizi 87

2.3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları, Uygulamada Karşılaşılan Güçlükler ve Etik Sorunlar 89
BÖLÜM 3. BULGULAR VE TARTIŞMA 94
Katılımcıların Profili 94
3.1 Devlet Algısı 95
3.1.1 Devletin tanımı 96
3.1.2 Devletin işlevi 99
3.1.3 Türklerde Devlete Baba Denmesinin Nedenleri 103
3.1.4 Devletin Tarihi: Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri 108
3.2 Devlet ve Vatandaş İlişkisi 111
3.2.1 Devletin Köylü ve Kentlilerle İlişkisi 112
3.2.2 Devletin Varsıl ve Yoksullarla İlişkisi 116
3.2.3 Türklerde Devlet Geleneği 121
3.2.4 Devletin Vatandaşa, Vatandaşın Devlete Karşı Sorumlulukları 126
3.3 Devlet Hakkındaki Deyişler 131
3.3.1 Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe 131
3.3.2 Devlet Sırrı 134
3.3.3 Başına Devlet Kuşu Kondu 138
3.3.4 Hem Seven Hem Döven Devlet 142
3.4 Devlet Egemenliği 145
3.4.1 Devletin Sınırları 146
3.4.2 Güvenlik mi Özgürlük mü? 149
3.4.3 Devletin Gayri Hukuki İşleri 152
3.4.4 Türk Devletinde Askerin Rolü 157
3.5 Devlet ve Şiddet 164
3.5.1 Devletin Meşru Şiddeti 164
3.5.2 Devletin İdeolojisi, Sembolik Şiddet 169
3.5.3 Devletin Disiplini 174
3.5.4 Gözetim Devleti 179
3.6 Devlet, Sınıflar, Siyaset ve Küreselleşme 184
3.6.1 Bürokrasi Sınıfı ve Tahakküm 185
3.6.2 Devlet ve Siyaset Arasındaki İlişki 191
3.6.3 Küreselleşme Döneminde Ulus-Devlet 196
BÖLÜM 4. SONUÇ VE ÖNERİLER 204
4.1. ÖNERİLER 234
EKLER 237
KAYNAKÇA 249

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 Devlete Yönelik Bakış Açısının Tespitinde Yaş Dağılımı Örneklem Planı..... 78
Tablo 2 Devlete Yönelik Bakış Açısının Tespitinde Cinsiyet Dağılımı Örneklem Planı 78
Tablo 3 Devlete Yönelik Bakış Açısının Tespitinde Kadınlar Grubu Meslek Dağılımı Örneklem Planı 78
Tablo 4 Devlete Yönelik Bakış Açısının Tespitinde Erkekler Grubu Meslek Dağılımı Örneklem Planı 79
Tablo 5 Araştırma Soruları ve İlgili Temalar..... 201

EK'LER LİSTESİ

Ek 1 Derinlemesine Görüşme Katılımcı Listesi 237
Ek 2 Derinlemesine Görüşme Görüşme Çerçevesi 242
Ek 3 Derinlemesine Görüşme Kütük Geliştirme Formu 246

KISALTMALAR

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

YÖK : Yüksek Öğretim Kurulu

MIT : Milli İstihbarat Teşkilatı

K : Kadın

E : Erkek

EE : Ev İçi Emekçi

İE : İşçi-Emekli

B : Bürokrat

M : Memur

Ö : Özel Girişim

AB : Avrupa Birliği

ÖZGEÇMİŞ

Özlem Albayrak
Sosyoloji Anabilim Dalı

Eğitim

Y.Ls.	2012	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı
Ls.	2000	İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü
Lise	1995	Hopa İmam Hatip Lisesi

İş/İstihdam

2014-	Koordinatör. İstanbul Büyükşehir Belediyesi - Kütüphaneler Müdürlüğü
2006-2012-	Koordinatör. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kültür Müdürlüğü
2011-2012	Sohbet Pazarı TV Programı Moderatörlük - Sunuculuk (Ülke TV)
2007-2007	Medya Masal TV Programı Sunuculuk (Hilal TV)
1998- 2019	Muhabir / Sayfa Editörü / Köşe Yazarı - Yeni Şafak Gazetesi

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Alınan Burs ve Ödüller

Yayınlar ve Diğer Bilimsel/Sanatsal Faaliyetler
"Toplum Yazıları" (2018) **Görüş Yayınları**: İstanbul.

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : Artvin, 1976 Cinsiyet: K
Yabancı diller : İngilizce (çok iyi)
e-posta : albayrak.o@gmail.com
albayrakozlem@yahoo.com

BÖLÜM 1. GİRİŞ DEVLET VE TOPLUMSAL KURAM

1.1 Devletin Tanımı

Tarihsel süreçlerin kurbanlarına sempatiyle, kazananların savlarına ise kuşkucu bir tutumla yaklaşmak, toplumla ilgili araştırma yapan herkese, egemen mitoloji tarafından teslim alınmasını önleyen önemli bir kalkan oluşturur. Nesnel olmaya çalışan bir bilginin, kağıt kalem kadar bu duygulara da sahip olması gerekir
(Barrington Moore, Jr., 2003, s.601)

Devletin varoluşu ve toplumla ilişkisinin niteliği; öteden bu yana toplumun düzeniyle ilgilenen düşünürlerin merak konusu olmuştur. Hatta denilebilir ki bu konu, antikçağ filozoflarından, modern sosyolojinin ortaya çıkmasına katkıda bulunan toplumbilimcilere ve günümüz dünyasını açıklamak isteyen çağdaşlara dek hemen tüm toplumbilimcilerin ilgi alanına girmiştir.

Devlet dendiği anda tarihin başından bu yana toplumsal düzenin devam edebilmesi için tüm birimleri ve bireyleriyle toplumun uymayı taahhüt ettiği kurallar paketi akla gelir. Düzenin devam etmesi için kuralların uygulayıcılarının olması gerekir, bu görevliler de bürokratlardır. Bürokratlar devletin toplumla somut karşılaşmasının gösterenidir. Kuralların sorunsuz biçimde işlerliğini sağlayan soyut yapı ise, devlettir. Bu soyut yapının bireylerin haklarını korumak için var olduğu varsayılır ve meşruiyet de "idare edenlerin her türlü iktidarı idare edilenlerin rızasından aldığı" şeklindeki düşüncede (Sarıca, 1983, s.22) de görüldüğü gibi, kaynağını -modern demokratik devletlerde- gönüllülük veya rıza kavramından alır.

Devlet kelimesi, "devle" ifadesinin Arapça'dan Türkçe'ye geçerek (Gözler, 2016, s.6) kısmen farklılaşmasıyla şekillenmiştir. Gözler'e göre eski Arapça'da savaşan iki ordudan birine veya ötekine geçen galibiyet ve zafere de "devlet" denilmektedir (2016, s.7). Yazar, servet makam, nüfuz ve itibar sahibi kimselerin bu durumlarına da, tıpkı günümüzde kullanıldığı gibi devlet dendiğini hatırlatmaktadır (2016, s.7). Gözler'in Ali Fuat Başgil'den aktardığına göre (Başgil, 1960, s.126 aktaran Gözler,

2016), "devlet tıpkı bir altıntop gibi, elden ele geçen ve en kuvvetlinin zapt ve inhisarına giren ikbal, nüfuz ve iktidardır" (2016, s: 7)[1].

"Stato", "Etat", "State", "Staat" kelimeleri, "Devlet" kelimesinin Batı dillerindeki kökenini göstermektedir. Eski Yunanlılar devlet için "Polis" kelimesini kullanmaktaydılar ki, bu "Site" yani "Şehir" anlamına gelmekteydi (Gözler, 2016, s.7). Bu tanımla esasen şehirde oturanların oluşturduğu topluluk kastedilmekteydi (Gözler, 2016, s.7). Eski Yunanlıların kullandığı şehir tanımının Romalıların kullandığı "Civitas" veya "Res Publica" kelimelerinin, devleti oluşturan bileşenlerden toprak ögesini içermediği için bugünkü anlamda devlet kavramını karşılamaktan uzak olduğunu belirten Gözler, tarih boyunca "devlet" kelimesini karşılamak için kullanılan "İmperium", "Regnum", "Populus", "Gens", "Terra", "Land", "Cite", "Ville", "Bourg" gibi kelimelerin modern devlet kavramının bileşenlerinin tamamını karşılamadığını ifade etmektedir (2016, ss.7-9).

Platon'dan Aristoteles'e, Hegel'den Kant'a, Weber'den Marx'a, eleştirel teorisyenlerden post-yapısalcılara, post-modernlere dek tarih boyunca hemen tüm sosyologlar ve düşünürlerin; Leibniz, Luther, Calvin gibi dinsel perspektifi bulunan tarihi kişiliklerin ve çağdaş sosyologların devletle ilgili bir tasnifi ve tanımı bulunmaktadır (Göksal, 2001, ss.9-90). Elbette bu yaklaşımların tamamını bu çalışma kapsamına almak, hem yer kısıtlılığı, hem de konuyu dağıtma tehlikesi nedeniyle mümkün olmayacaktır. Ancak bu görüşler bugün bile geçerliliklerini korudukları için Platon ve Aristoteles'in ve etkileri günümüze dek uzanan bazı sosyolojik yaklaşımların devlet anlayışına değinmek gerekmektedir.

Devleti bireyin siyasi olarak mensup olduğu organik yapı (aktaran Habermas, 2002, s.7) olarak tanımlayan Aristoteles, bunu akrabalık (patriyarki) temelinde şu şekilde açıklamaktadır (Politika'dan aktaran Kılıç, 2013, s.1): "Toplumsal yaşam önce aile, sonra da köy aşamalarından geçmiştir. Köyler, oğulların ve onların çocuklarının evlerini babanın evinin çevresinde kurmaya başlamasıyla gelişmiştir. Bu nedenle köy halkı birbirinin akrabalarıdır" (aktaran Kılıç, 2013, s.1). Buna göre, "polisler de

[1] Arapça'da devlet "tedavül eden" kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Tedavül elden ele geçen demektir. Buradan bakıldığında devlet kelimesi "iktidarın el değiştirmesi"ni de içermektedir. Nitekim eski Arapça'da savaşan iki ordudan birine veya ötekine geçen galibiyet ve zafere de devlet denmektedir (Ali Fuat Başgil'den (1960 s.126) aktaran Gözler (2016, s.7).

köylerin bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Bu yüzden de polislerin ilk yönetim biçimi, ailedeki ataerkillik üzerinden gelişen krallıktır" (aktaran Kılıç, 2013, s.1).

Platon ise Devlet adlı kitabında devleti, filozof kralın bilgisi ve insan ruhunun ideal bir form halinde somutlaşması (aktaran Habermas, 2002, s.7) olarak tarif etmektedir. Buna göre insanlar üç sınıfa bölünmüştür: Çalışanlar (işçiler, çiftçiler, zanaatkarlar), bekçiler (askerler) ve yöneticiler (aktaran Habermas, 2002, s.7).

Buna göre işçi sınıfı çalışıp üretimde bulunarak devletin maddi ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bekçiler sınıfı toplum içinde güvenliği ve devletin varlığını savunmaktadır. Yöneticiler sınıfı ise devleti yönetmektedir. İdeal toplumda her sınıfın bir erdemi vardır. İşçi sınıfının erdemi kanaatkâr olmak, bekçilerin erdemi cesaret, yöneticilerin erdemi bilgeliktir. Sözü edilen bu toplumda kadın-erkek eşitliği mevcuttur (Platon, 2016, ss. 115-182).

Weber, dönem itibariyle bir modernite sosyologudur, dolayısıyla O'nun devlet tanımı da modern dönemlere yöneliktir. Modern devleti demokrasi yönetimiyle eşleştiren Weber, bürokrasinin bu yönetim biçiminin örgütlenmesi olduğunu ifade etmektedir. O'na göre "Kendinden önce gelen siyasi kurumlar gibi, devlet de insanın insan üzerinde baskı kurduğu, meşru şiddet vasıtasıyla korunan bir kurumdur. Eğer devlet var olacaksa, yönetilenler yönetenlerin otoritesine boyun eğmelidirler" (aktaran Rosen ve Wolff, 2006, s.84). Marx ve Engels'e göre ise, sömürü devletinin temelde iki faaliyet alanı vardır: "Bir yandan bütün toplumların doğasından kaynaklanan ortak işleri yerine getirmek, öte yandan yönetimle halk kitleleri arasındaki karşıtlıktan kaynaklanan özgül işlevleri üstlenmek" (Marx ve Engels, 2016, s.51).

Marx'ın çözümlemesine göre, her üretim tarzına belirli tipte bir devlet tekabül etmektedir. Örneğin kölelerle efendiler arasındaki üretim ilişkilerinin ilkel teknikleri antik üretim tarzını oluşturmuş bu da feodal yönetim biçimini doğurmuştur. Fransız devrimi –ve Sanayi Devrimi- ise burjuva mülkiyeti yararına feodal mülkiyeti ortadan kaldırmıştır (Marx ve Engels, 2011, s.122). Bu durum burjuva devletin doğuşu anlamına gelmektedir. Devlet, modern para ekonomisinde, kölelik ya da serflik sisteminde mülkiyet hakkını ortaya çıkarır (Collins ve Makowsky, 2014, s.32). Bu da, yani devletin özel mülkiyeti ortaya çıkarması da yok edilmesi için yeterli bir nedendir. Nitekim, tarihsel kapitalizm daha önce piyasa dışı yollarla yürütülen süreçlerde yaygın bir

metalaştırma getirmiştir ve bu metalaştırma öyle bir raddeye ulaşmıştır ki, giderek toplumsal süreçler de metalaştırılmıştır (Wallerstein, 2012, s.17). Bu nedenle Marx'a göre, işçi sınıfının devrim yapmasının ardından burjuva devleti yıkılacaktır. O, devleti sınıf egemenliğinin bir organı olarak gördüğünden dolayı, ideal düzende devlete ihtiyaç kalmayacağını savlamaktadır.

Devleti tanrının yeryüzündeki yansıması (aktaran Habermas, 2002, s.8) olarak tanımlayan Hegel ise bu yapıyı aile kurumu ile kıyaslayarak bir çıkarımda bulunmaktadır. Buna göre evlilik sözleşme ile kurulabilir, çünkü aile sözleşmesinde iki kişinin iradesi vardır. Yani, sözleşme demek keyfilik demektir, bireyin iradesiyle ilgili bir durumu ifade etmektedir. Oysa devlet söz konusu olduğunda "bireyin keyfi iradesi kendini devletten ayıramaz, çünkü zaten herkes doğuştan devletin vatandaşıdır. İnsanoğlunun amacı bir devlette yaşamaktır, eğer ortada bir devlet yoksa akıl derhal bir tane kurulmasını talep eder" (Rosen ve Wolff, 2006, ss.103-104). Bu ifadelerden de anlaşılabileceği gibi Hegelci devlet, neredeyse kutsaldır.

Devlet iktidarı ile ilgili ortaya atılan ilginç yaklaşımlardan biri de seçkin teorilerinindir. Siyasal güç analizleri benzerlik gösteren Pareto ve Mosca, siyaset seçkinlerini güç yapısına göre değil kişisel niteliklere göre analiz etmeleriyle diğerlerinden ayrılır. Buna göre Pareto, iki farklı yönetici grup arasında yaptığı psikoloijik ayrımla "aslanlar ve tilkiler"i[2], yani "ikna ve güç"ü siyasal iktidarın temeline koyarken, Mosca da azınlık tarafından yönetilmenin tüm toplumların kaderi olduğu noktasında Pareto ile benzer görüşleri paylaşmaktadır. Mosca'ya göre, tarihte sadece iki insan sınıfı vardır: Yönetenler ve yönetilenler (Slattery, 2007, ss.87-92). Seçkin teorisyenlerinden Mills ise, seçkinliğin temelini bireylerden değil, kurumlardan çıkarak analiz etmektedir. O, Amerikan toplumunun halk tarafından değil, büyük şirketler, ordu ve federal hükümeti barındıran bir iktidar seçkinleri tarafından yönetildiğini söylemektedir (Slattery, 2007, ss.254-260). Bunu 1960'lar Amerika Birleşik Devletleri örneğiyle, "Günümüzde aydınlar, sanatçılar, rahipler, bilginler ve bilim adamları, hep birlikte devlet görevlilerinin görüşlerini tekrarlayıp durdukları bir soğuk savaş içine girmiş bulunmaktadır" diye eleştirmektedir (Mills, 2000, s.301).

[2] Aslan ve tilki Machiavelli'nin de metaforları arasındadır.

Hobbes devleti insanların kendilerini başka insanların şiddetinden korumak amacıyla bir araya gelip yetkilerini üst otoriteye, Leviathan'a devretme temeline oturtmakta, Heidegger tarihsel bir yazgı olarak görmekte, Nietzsche yalanların en büyüğü olarak nitelemektedir (Habermas, 2002, s.8). Yorumcular ise, devleti ve iktidarı yapısal olarak değil, sosyal süreçlerle açıklamaktadırlar. Sözgelimi Berger ve Luckmann, analizlerinin merkezine devleti değil kurumlaşmayı (Berger, 1991, ss.65-109) koyarak –devletin adını bile neredeyse anmayarak-, yapıları oluşturanın gündelik hayatın gerçekliği ve sosyal süreçler olduğu iddiasında bulunmaktadır.

Bu noktada devletin şiddetle ilişkisine kısaca değinmek gerekmektedir. Arendt'e göre, "siyasal açıdan iktidar ile şiddetin aynı şey olmadığını söylemek yeterli değildir. İktidar ve şiddet birbirinin karşıtıdır. Birinin mutlak hakimiyetini kurduğu yerde diğeri barınamaz" (Arendt, 2014, s.66). Buna göre "şiddet ancak, iktidarın tehlikeye girdiği yerde ortaya çıkar. Ama kendi başına bırakılırsa, iktidarın kayboluşuna yol açar" (Arendt, 2014, s.66). Şiddet ve iktidar ilişkisine getirilebilecek belki en özgün yorumlardan birini getirmiş olan Arendt'e göre, "şiddet olgusu iktidardan araçsal karakteriyle ayrılır, tüm diğer araçlar gibi amacın rehberliğine ve onunla ve onun tarafından meşrulaştırılmaya gereksinir, iktidarı yok edebilirse de asla onun yerini alamaz" (2014, s.61).

Bir başka çalışmasındaki iktidar yorumunda Arendt "iktidarın görünüm sahası kamusal alandır ve iktidar bu alanın varolabilmesinin şartıdır" (Arendt, 2013, s.292) demektedir. Arendt'e göre, "kuvvet tecrit edilmiş bireyin doğal niteliği iken iktidar, insanlar birlikte eylemde bulundukları zaman ortaya çıkar, dağıldıklarında ise şiddet yok olmaktadır" (2013, s.292).

Bugüne dek yapılmış devlet ya da siyasal iktidar tarifleri içinde en benimsenmiş ve kullanışlı olanı ise, siyaset bilimi teorisyeni olan Georg Jellinek'in "üç unsur teorisi"dir. Buna göre devlet, insan, toprak ve egemenlik unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşmuş bir varlıktır. Bu üç-öge kuramı ulus, ülke ve egemenlik kavramlarıyla anlam bulan ve kökeni 1900'de ilk baskısı yapılan Allgemeine Staatslehre'ye dek uzanmasına rağmen bugün de geçerli olan devlet tanımlarından biri ve en çok kullanılanıdır. (Arslantaş, 2008, s.21). Biraraya geldiklerinde devletin varlık

ve etkinlik alanını oluşturan, ülke, halk ve egemenlik kavramlarına daha yakından bakmak gerekirse kısaca şunlar söylenebilmektedir.

1.1.1 Devletin İnsan Ögesi, Halk

"Bir devletin kurulabilmesi için gerekli olan ilk şey insan topluluğudur. İnsan topluluğu, devletin beşerî unsurudur. İnsan topluluğu unsurunu ifade etmek için, "ahali", "tebaa", nüfus", "halk" ve modern dönemlerde de "millet", "ulus" gibi değişik terimler kullanılmaktadır" (Gözler, 2004, s.108). Bunlardan ahali, tebaa ve nüfus kelimelerine ya geçmişte kullanıldıkları için ya da devletin insan ögesi kavramını bütüncül olarak karşılamadıkları için, çalışmada değinilmeyecektir. Ancak ulus, millet ve halk kelimelerini açıklamak gerekmektedir. Nitekim bir devletin egemenliği altında, teritoryal bir varlığı bulunan insan toplulukları, günümüzde kimi zaman halk, bazen ulus, bazen de millet olarak tanımlanmaktadır.

Bu kavramlar arasında halk kelimesi oldukça yaygındır, ancak bir halktan söz edebilmek için ortak din, dil, gelenek, görenek, ırk ya da alışkanlıklar gibi şartlar aranmamaktadır. Halk kelimesi, ulus gibi modern dönemlere özgü bir kelime de değildir. Günümüzde de yaygın şekilde kullanılıyor olmasına rağmen, asıl olarak halk, devlet biçimi olarak monarşilerin geçerli olduğu döneme özgü bir kavramdır ve tanımlamadır. Bu dolayımla halk kavramının ulus kavramına oranla daha tarihsel olduğu söylenebilmektedir.

Millet kavramı açıklamaları içinde ise en çok atıf yapılanlardan biri Stalin'in yaptığı tanımdır. Buna göre millet, "tarihsel olarak evrilmiş, istikrarlı bir dil, toprak, ekonomik yaşam ile kendini kültür ortaklığıyla dışa vuran psikolojik yapıdan oluşan topluluktur" (Stalin'den aktaran Hobsbawm, 2014, s.19). Millet duygusunun manevi gücünün ekonomik kaynaklardan gelmediğini, saygınlıktan geldiğini ifade eden Weber ise, bu kavramın değerler alemine ait olduğunu ifade etmektedir (Weber, 2011, s.277). Weber'e göre millet kavramının ardında herhangi bir nesnel öge varsa, o da siyaset alanına ilişkindir: "Millet, kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir, o halde millet normal olarak kendi devletini yaratma eğilimini de taşıyan bir topluluktur" (2011, s.283).

Bir halkın millet olarak sınıflandırılmasına olanak tanıyan üç kriter vardır: Bunlardan ilki, milletin devletle tarihsel bağı ya da oldukça eskiye dayanan geçmişle

bağı, ikincisi bir anadilin ve kültürel elitin varlığı, üçüncüsü ise, kanıtlanmış bir fetih yeteneğidir (Hobsbawm, 2014, ss.55-56). Hobsbawm'a göre "milliyetçilik toplum nezdinde açıkça öyle olmadığı bilinen bir şeye sıkı sıkıya bağlanmayı gerektirir. Renan'ın dediği gibi "tarihi yanlış yazmak bir millet olmanın parçasıdır" (aktaran Hobsbawm, 2014, s.27).

Bauman ise, konuya farklı bir açıdan bakmaktadır: "Bir milletin üyesi olmak, bireyin karşı çıkamayacağı kadar güçlü bir kader olarak –iradi olarak giyilip çıkarılamayacak bir nitelik olarak- anlaşılır (Bauman, 2014b, s.188). "Millet, devlet gibi ortak çıkarı kollamak için girilen bir birlik değildir. Tersine, o bütün çıkar hesaplarını aşar ve aslında çıkarlara anlamını veren milletin birliği, ortak kaderidir" (Bauman, 2014b, s.189). Ulus'un tanımı ise millet kavramıyla benzerlik arz etmektedir: Gellner'e göre, ulus, temelde "kültürel olarak homojenleşmiş bireylerden oluşan anonim birlikteliklerdir" (Gellner, 2016, s.92). Çalışmalarında ulus olmanın özellikle kültürel yönüne yoğunlaşan Gellner, iki insanın ancak aynı kültürü paylaşıyorsa ve ancak birbirini aynı ulusun üyesi olarak kabul ediyorlarsa aynı ulusa mensup olacağını öne sürmektedir (Gellner, 2008, s.78).

Ulus ve bir devlet modeli olarak ulus-devlet, imparatorlukların sona erip ulus-devletlerin sahne aldığı, sanayileşme sonrası ortaya çıkan modern dönemlere dair kavramlardır. Bu çalışma da, günümüz Türkiye sosyolojisindeki devlet algısına açıklık getirmeyi deneyeceği için ve Türkiye Cumhuriyeti devleti, Osmanlı İmparatorluğu'nun aksine model olarak ulus-devlet olduğu için, çalışmada araştırma konusu olarak ele alınacak devlet modeli kaçınılmaz olarak ulus-devlet olacaktır.

Çok uluslu yapılardan tek uluslu devlet aşamasına geçme ve modern devletle birlikte anılan ulusun oluşumu hakkında çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Bunların en popüler olanlarından biri Benedict Anderson'a ait olandır. Anderson, "ulus"u hayal edilmiş bir siyasal topluluk olarak tanımlamaktadır: "Ulus, hem egemenlik, hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir" (Anderson, 2007, s.20). Hobsbawm ise, millet sözcüğünün 18. yüzyıldan eskiye gitmediğini söyleyerek milletlerin devletleri ve milliyetçilikleri yaratmadığını, doğru olanın bunun tam tersi olduğunu ifade etmektedir (2014, ss.19-24). Hobsbawm'a göre bunun adı, "icat etmek"tir. Çözümlemesini modern milletlerin doğuşunu etnik geçmişlerini, yani

kültürlerini açıklamadan ele almanın mümkün olmayacağı görüşünden yola çıkarak yapan Smith'e göre ise, milliyetçiliği tanımlarken ortak soy miti ve inancı ana ayrım olmalıdır. Kan ve genler değil, mitler ve ortak köken önemlidir. Dolayısıyla bugünün milletleri modern öncesi etnik toplulukların devamıdırlar. Bunun dışında, milli kimlik ise, kültürel ve siyasi kimliği içermektedir (Smith, 2009, ss.7-157).

Gellner, avcı-toplayıcı toplulukları, tarım toplumunu ve sanayi toplumunu ayrı ayrı incelediği çalışmasında (2008), ulusçuluğun sanayi toplumunda ortaya çıktığını, ulusları yaratan kavramın ulusçuluk olduğunu ifade etmektedir (ss.71-79). Gellner'den aktaran Selçuk'a göre, ulusçuluk bir alt kültürü üst kültür yapar ve diğer alt kültürleri de ya yok eder ya da kabul etmesi için dayatma yönetimine gider (Gellner, 2008, s.3).

Örnek olarak, Osmanlı Türkleri fethettikleri bölgelerde ulusçuluk ideolojisine bulaşmamış, yöneticiler sadece düzeni sağlamak ve vergiyi almakla yetinmiş, yaşayan halkın diline, dinine hoşgörü ile yaklaşmıştır. Ama Gellner'a göre dayatma olmadığı takdirde, hükmedenin dili ve kültürü paylaşılmadığı takdirde huzursuzluğun asla sona ermeyeceği bellidir ve tarih içinde de bu şekilde gerçekleşmiştir.

Beck ise, ulus kavramının yabancılaştırıcı doğasına vurgu yaparak, ulusçuluğu "bir tren kompartımanında oturan ve kendileri de trenden inecek olan yolcuların yeni gelenlerden rahatsız olması" olarak tanımlamaktadır. Beck'e göre, yolculuk hakkı, hem geçici barınağını "teritoryal içgüdüyle" korumaya kalkanın, hem de yeni gelenin eşit oranda hakkıdır (Beck, 2013, s.110). "Ulusal olana dayanmak Robert Musil'in deyişiyle "doğrudan doğruya ironik bir uluslararasıcılıktır" (Beck, 2013, s.114). ,

Öte yandan, "ulusçuluk hareketlerinde sınıfsal ya da sosyo-ekonomik faktörler bulunmasına rağmen, ulusçuluk sadece bu faktörlerle açıklanamaz" (Breuilly, 2013, s.19). "Ulusçuluk, politik hareketlerin devlet gücüne erişmek üzere, ulusçu argümanları doğrulamak için kullanılmıştır" (Breuilly, 2013, s.2). Ulusçu argüman üç sav üzerine kurulmuş bir politik doktrindir: 1- Belirli bir karakterle var olan bir ulus olmalı, 2- Bu ulusun ortak değerleri her türlü değerden önce gelmeli ve 3- Ulus özgür olmalı. Bu ilke politik egemenlik başarısı gerektirir (Breuilly, 2013, s.2). Habermas da ulusçu öz-kavrayışın yönetilenlerin siyasi anlamda aktif birer vatandaşa dönüşebileceği yapıyı sağlayan kültürel içeriği oluşturduğunu ifade etmektedir. O'na göre, bir ulusa ait olmak düşüncesi o zamana kadar birbirine yabancı olan kişiler arasında bir dayanışmacı ilişki kurulmasına neden olmaktadır: "O halde ulus-devletin sağladığı en önemli şey iki

soruna bir kalemde çözüm bulmaktır, hem meşruluk temeli sağlamakta, hem de sosyal entegrasyonun yeni, soyut bir biçimini olanaklı kılmaktadır (Habermas, 2005, s.19).

Ancak post-kolonyal çalışmalar, ulusu hakim bir öznenin özerk oluşumu olarak gören yaklaşımlara radikal eleştiriler yöneltmektedirler. Bu isimlerden, Partha Chatterjee'nin Anderson'a yaptığı eleştiri söz konusu "hayal"in bizzat sömürgeleşmiş olduğu yönündedir. Chatterjee'ye göre, üçüncü dünyanın uluslaşma serüveni bir taklitten başka bir şey değildir, dolayısıyla hayal edilecek bir şey yoktur, aksine verili olanı kopyalama vardır. Chatterjee, "yerel öznelliklerin taşıdığı erdemler"den (Chatterjee, 2002, s.11) bahsederken, Asya ve Afrika milliyetçilikleri örneklerini vermekte ve Batılı milliyetçiliklere karşı olması gereken bu yerel ulusallaşma süreçlerinin tuhaf biçimde Batılı milliyetçiliklere bağımlı olduğunu ve yerelde her türlü haksızlığın, adaletsizliğin kapatıcısı olarak işlev gördüğünü anlatmaktadır.

Chatterjee, post-kolonyal teorisinde ulusa parçacı bakış açısını getirerek bu açmazdan kurtulunabileceğini öne sürmektedir. O'na göre ulusun kastlar, kadınlar, köylüler, aile, toplum dışına itilenler gibi parçaları sayesinde bu çıkmazdan kurtulmak mümkün olabilecektir. Zaten Chatterjee bir başka çalışmasında, Avrupalı olmayan uygarlıklara, Avrupa tarafından ithal edildiğini düşündüğü milliyetçilik için de, "irrasyonel, dar, nefret yüklü ve yıkıcı" ifadesini kullanırken, dünyanın zayıf ve yoksul halklarının özerklik ve özgürlüğünü sağlama yönündeki özbilinçli ve rasyonel çabası olarak gerçek milliyetçilik fikrini de tamamiyle reddetmektedir (Chatterjee, 1996, s.25).

Modern devletin uluslaşma sürecine çok daha farklı bir açıdan bakan Balibar ve Wallerstein ise, "Irk, Ulus, Sınıf" başlıklı çalışmalarında, günümüz dünyasının çelişkisinin insanların kendilerini evlerinde hissedecekleri bir ulus-devlet tahayyül etmek, sonra da bu devleti içinde oturulamaz kılmak olduğunu söylemektedir. Balibar ve Wallerstein, ırkçılığı geçmiş toplumlardan bize miras kalan akıldışı bir kalıntı olarak değil, modern toplumun temel özellikleri olan ulus-devlet, işbölümü ve dünya ekonomisindeki uluslararası hiyerarşi ile yakından ilişkili ve çağdaş bir olgu olarak ele almaktadırlar. Balibar ve Wallerstein'a göre, siyasetin ve ideolojinin dünya çapında yayılması sonucu kriz dönemlerinin yansıması farklılaşır.

Buna göre, ırkçılık ve milliyetçiliğin geçmişin yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlük görüngüleriyle karıştırılmasını önleyerek, bugün modern dünyanın her

yerine yayılan bu görüngüleri anlamak için güçlü iki araç söz konusu olur: "Biri (milliyetçilik) merkezdeki devletlerin egemenliğine bir tepki olarak, diğeri (ırkçılık) dünya işbölümünün getirdiği hiyerarşilerin kurumlaşması olarak" (Balibar, 2013, s.15). Wallerstein, bir başka çalışmasında ise, 19. yüzyılın liberalizmin yeni yükselişe geçen jeokültürünün eski rejimin[3] son kültürel izlerini ortadan kaldırdığı bir yüzyıl olduğunu ifade etmektedir. O'na göre, 19. yüzyıl, sonunda yurttaşın egemenliğin taşıyıcısı olarak tahta çıkartıldığı bir yüzyıldı (Wallerstein, 2004, s.179).

Devletin insan ögesi olan halkla arasındaki sınırlar günümüzün önemli tartışma konularının başında gelmektedir. Nitekim siyasetin ve devletin ikili bir yapısı vardır. Ve devletin bu ikili yapısında Gramsci'ye göre iki öge vardır: Siyasal toplum ve sivil toplum (aktaran Vergin, 2008, s.88). Devlet-toplum ikileminin çözümünün sivil toplumun köklü bir şekilde dönüştürülmesiyle ortadan kalkacağını düşünen Gramsci, Croce'den ödünç alarak kavramsallaştırdığı "kilise-devlet" çatışmasından söz ederken Kilise'yi, "civile" toplumun temsilcisi; devleti de "sürekli bir billurlaşma girişiminin, gelişmenin belli bir aşamasının, belirli bir durumun temsilcisi saymaktadır (Gramsci, 2011, ss.316-317). Buna göre, kilise de devlet olabilir ve çatışma, laik ve laikleşmekte olan "civile" toplumda devletle kilise arasında kendisini göstermektedir (Gramsci, 2011, s.316). Sonuçta, sivil toplum ikna konusunda beyinleri cezbetme mekanizmasına dayanmaktadır. Oysa devleti meydana getiren diğer kesim siyasal toplum, devletin baskı ve denetim aygıtlarının yaptırım mekanizmalarını harekete geçirerek kendini topluma kabul ettirebilmektedir (Vergin, 2008, s.88).

Türkiye gibi görece "çevre" sayılan ülkelerde sivil toplum-devlet gerilimi konusundaki deneyimler ise, Batılı ülkelerdeki süreçlerden farklılık göstermektedir. Milenyumun ilk yıllarında Türkiye genelinde birey-sivil toplum kuruluşları ve devlet-kültür ilişkilerini açığa çıkarmayı hedefleyen bir araştırma yapan Akşit, Tabakoğlu ve Serdar, bazı STK'larda "devlete ilişkin "güven" gibi olumlu hislerin ifade edildiğini, bazılarında ise "zorunlu itaat", "baskı", "korku" gibi çağrışımların da vurgulandığı"nı tespit ederek ikili duruma dikkat çekmektedir (2003, s.310). Akşit ve arkadaşlarının bir diğer tespiti ise şudur:

[3] Ancient Regime: Fransız Devrimini önceleyen, bütün Fransızların kralın tebası sayıldığı ve insanların statüsünün soydan geçen imtiyazlara göre belirlendiği geleneksel rejim (Wallerstein, 2004, s.179).

> Devletin resmi, merkezi ideolojisine ve söylemine yakın bir duruş sergileyen ya da apolitik ve eleştiriden uzak bir tutum içerisinde olan STK'lar devlet baskısından ya uzakta kalmakta ya da onunla yalnızca formalite gereği karşılaşmaktadır. Buna karşılık, devletin resmi ideolojisinden sapma gösteren ya da tolerans sınırlarının ötesinde davranan STK'lar, söz konusu baskıyla daha yoğun bir şekilde karşılaşmakta ve devlet tarafından periferide tanımlanmaktadırlar. Böylelikle kimi STK'lar birbirleriyle, devlet tarafından itildikleri bu ideolojik periferide buluşmaktadırlar (2003, s.309).

Nasıl ki sivil toplumun devletle ilişkilerinde ikili bir durum söz konusuysa, kamusal ve özel alanlarda da birbirinin içine geçebilen sınırlar söz konusudur. Modern toplumda, salt özel alanın içerisinde kalınarak halledilemeyecek olan çıkar çelişkilerinin siyasal alana aktarılması söz konusudur. Bu, uzun vadede devletin toplumsal alana müdahalesine, kamusal yetkilerin de özel birliklere devredilmesine tekabül etmektedir. Habermas'a göre, bu durumda toplumun devletleştirilmesine karşın devletin toplumsallaştırılması diyalektik biçimde kendini dayatacaktır (Habermas, 2007, s.256).

Sivil toplum, topluluklardan oluşur. Topluluk ise, toplumun daraltılmış bir kesimi değildir. Topluluk, toplumlar içinde hayatlarını sürdüren benzer özelliklere sahip bireylerin birlikteliğini ifade eden bir terimdir (Oktik ve Nas, 2005, s.122). Oktik ve Nas, ulus-devlet ve toplulukların ilişkisini Türkiye'de Midyat örneği üzerinden inceledikleri çalışmalarında, benzerliğe dayalı topluluk birlikteliğinin ister kan bağı, ister din, ister dil, ister etnisite olsun, ortak bir bilinç etrafında, müşterek bir eylemden hareketle oluştuğunu ifade etmektedirler (2005, s.122). Buna göre, sivil toplumu, devlet alanı içerisinde bulunmayan farklı toplulukların parçalı yapısıyla açıklamak, blok ve tek parça olarak düşünmekten daha mantıklı gözükmektedir.

1.1.2 Devletin Ülkesi Vatan

Ulus-devlet münhasır bir coğrafyayı ve nispeten homojen bir nüfusu kontrol eder (Gellner, 2012, s.181). Eski dönemlerde, devletin bir merkezden hareketle tanımlandığı monarşi tahayyülüne göre, sınırlar, geçirgen ve belirsizdi; egemenlikler, sınırlarda tam olarak tespit edilemeyen bir şekilde iç içe geçmekteydi (Anderson, 2007, s.33). Oysa modern tasarımlara göre devletin egemenliği, yasal olarak tespit edilmiş sınırlarının içinde kalan her santimetrekare üzerinde, aynı tamlıkta, yaygınlıkta ve

şaşmazlıkla işlemektedir (Anderson, 2007, s.33). Duverger'e göre, yurt[4] düşüncesinin temelinde ise, ataların toprağı vardır.

Yerleşik köylülerin toprağa bağlanma biçiminin tam sanayi ve ticaret kapitalizminin ilerlemeye başladığı, tarımın öneminin azaldığı ve toprağın salt bir kâr kaynağı olarak görülmeye başladığı bir sırada yeniden canlanması tuhaf gözükebilir. Oysa tarım ekonomide hala egemen bir yer tutmaktadır ve daha uzun süre halk onu yaşatacaktır (Duverger, 2011, s.67). Üstelik de toprağa olan bağlılık, yurtseverlik miti sayesinde çok daha geniş bir alana yönelecek ve hemen hemen "sofuca bir niteliğe bürünerek" (Duverger, 2011, s.68) bir dönüşüme uğrayacak ve kutsallaşacaktır. Duverger'e göre, yurt deyimi baba ve ataya olan bağlılıkla toprağa olan bağlılık arasında az çok bilinçsiz bir özdeşlik bulunduğunu ortaya koyar. Buna göre yurt, hem ataların toprağı, hem de evlat yurttaşların anasıdır (2011, s.67).

De Landa'ya göre ise ulus inşası ve vatan oluşumu sürecinde, dilsel standartlaştırmanın yanı sıra başkentler önemli rol oynamışlardır. Ulus inşası sürecinin kilit unsurlarından biri ülke çapında bir piyasanın yaratılmasıdır. "Ancak yerel ve bölgesel pazarların tersine, ulusal pazarlar kendi kendine örgütlenen ağlar değildirler, başkentten akan çok sayıda komuta unsuru içermektedirler" (De Landa, 2006, s.296). Bu duruma Londra ve Paris örneğini veren De Landa'ya göre "her iki başkent de asalaktı, fakat bir eyaletler ve bölgeler ağı içinden birleşik, hiyerarşik bir ulusal oluşum yaratma süreci açısından temel önemdeydiler" (2006, s.296).

Ulus-devlet, egemenliği altındaki toprağın kutsanması üzerinden vatan anlayışı kurgulamaktadır. Bu kurgu karşılıklılık ilkesi gereğince, devletlerin egemenlik alanlarının belirlenmesinde de önemli rol oynamıştır. Özetle vatan, egemen otorite olan devletin yetki alanıdır. Bu yetki meşruiyetini söz konusu topraklar üzerinde yaşayan ulusların toprağı kendi tarihleriyle ilişkilendirerek kutsal görmesinden almaktadır.

Öte yandan "modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir" (Giddens, 2014, s.67). Küreselleşme, Giddens'a göre zaman-uzam uzaklaşmasıyla açıklanan bir kavramdır ve modern dönemde zaman-uzam uzaklaşması düzeyi, önceki bütün dönemlerden daha esnektir. Yerel ve uzak toplumsal biçim ve olaylar arasındaki ilişkiler ise buna uygun

[4] Patrie sözü Fransızca'da yurt anlamına gelmektedir, kelimenin latince kökü 'patria'dır. Sözcükten türetilen bir başka terim de patriyark olup, aile şefi demektir. Patriyarkal (ataerkil) aile tipinin adı da buradan gelmektedir. (Dipnot'tan alıntı). (Duverger, 2011, s.67)

olarak ‘esnerler’. Küreselleşme bu esneme sürecidir” (Giddens, 2014, ss.67-68). Böylece farklı toplumsal bağlamlar ve bölgeler arasındaki bağlantı biçimleri yerküre düzeyinde “şebekeleşir”[5] (Giddens, 2014, s.68). Benzer bir görüşü ifade eden Tomlinson’a göre ise, artık “sıradan kültürel deneyimlerimizle, bulunduğumuz yer arasındaki bağ, her düzeyde dönüşüme uğramıştır” (Tomlinson, 2004, s.150).

Küreselleşmenin “yurt”, “ülke” ya da “vatan” duygusunda nasıl bir kırılmaya ve aşınmaya yol açtığı “yertsiz-yurtsuzlaşma” kavramıyla anlamını bulmaktadır. Tomlinson, söz konusu durumu Marc Auge’dan ödünç aldığı “yer olmayanlar” kavramıyla tanımlamaktadır: “Eğer bir yer ilişkisel, tarihsel ve kimlikle alakalı olarak tanımlanabilirse; bu durumda ilişkisel, tarihsel ve kimlikle alakalı olarak tanımlanamayan bir mekan ‘yer olmayan’ olacaktır” (2004, s.151). Küreselleşmeyle sadece ulus-devletin değil, ulusun toprağa bağlılık gereksinimlerinin de zayıfladığını savlayan Tomlinson’a göre, “yaşadığımız yerlerle kültürel pratiklerimiz, deneyimlerimiz ve kimliklerimiz arasındaki ilişki toptan dönüşmüştür (2004, s.147) ve bu durumun aşındırdığı kavramlar arasında vatan ve vatana bağlılık duyguları da bulunmaktadır”. Tomlinson bu durumu, kültürel emperyalizm karşısında ulusal kimliğin hemen hemen her zaman belirsiz kalmasıyla açıklamaktadır (Tomlinson, 1999, s.122).

Bauman da mekanın, yurdun, vatanın yani üzerinde yaşanan toprağın artık birey için en önemli özellik olmadığı, hatta küresellik karşısında neredeyse anlamsızlaştığı fikrindedir. Hepimizin çeşitli biçimlerde ve çeşitli yönlere doğru hareket halinde olduğumuzu savlayan Bauman, artık dünyada doğal sınırların kalmadığı ve işgal edilecek bir yer de bulunmadığı fikrinden çıkarak, hareket edenleri eylemin niteliğine göre ”turistler ve aylaklar” olarak sınıflandırmaktadır (Bauman, 2014a, ss.89-116).

O’na göre “yerleşikliğin göçebelik karşısında zaferiyle başlayan uzun tarihsel zaman dilimi artık sona ermektedir” (Bauman, 2011a, s.48). Paul Virilio’dan aktaran Bauman, “coğrafyanın sonu geldi” demekte ve “uzamın geçmişte iletişime bir engel ya da bir sınır olarak taşıdığı önem artık geçerli değildir” tespitini yapmaktadır (2011a,

[5] Giddens küreselleşmenin diyalektik bir süreç olduğunu ve sonucun ille de tek bir doğrultuda işleyen genellenmiş bir değişimler kümesi olmadığını iddia etmektedir. O’na göre, küreselleşmiş toplumsal ilişkilerin gelişimi muhtemelen ulus-devletlerle (ya da bazı devletlerle) bağlantılı ulusçuluk duygusunun bazı yönlerini törpülemeye hizmet etmektedir. Ancak, söz konusu gelişim daha yerelleşmiş ulusçuluk duygularının yoğunlaşmasıyla da ilgili olabilir. Giddens’ın Wallerstein’ın “dünya sistemi kuramı”nı yerellikler ve devlet açısından eleştirdiği tartışma için bknz: İki Kuramsal Perspektif (2014, ss.67-80).

s.51). Bauman'a göre, "artık silahsızlanan ve kendine yeterli olması hayal bile edilemeyen "ülke toprağı" serbestçe hareket edebilenler için değerinin ve cazibesinin çoğunu kaybetmiştir" (Bauman, 2011a, s.55).

Castells, küreselleşmenin yol açtığı Bauman'ın yersiz-yurtsuzluk olarak tanımladığı bu yeni durumu, "ağ toplumu" kavramıyla ifadelendirmektedir. O'na göre bireyi tanımlayan şey artık, eski tür geleneksel bağlılıklar değil kimliklerdir: "90'ların ayırt edici eğilimi, toplumsal eylemin, toplumsal siyasetin; ister atfedilmiş, tarihe ya da coğrafyaya kök salmış olsun, ister bunalımlı mana, maneviyat arayışı içinde yeni inşa edilmiş olsun, ilksel kimlikler etrafında örgütlenmesiydi" (Castells, 2005, s.26). Castells'e göre, öyle görünmektedir ki, "enformasyonel toplumların ilk tarihsel adımları, onlara kimliğin üstünlüğünün bir örgütlenme ilkesi olması niteliğini kazandırmıştır" (Castells, 2005, s.26). Bauman da küresel toplumda ortaya çıkan benzer bir sosyolojik gerçekliğe dikkat çekmekte, içinde bulunduğumuz çağın neden cemaat açlığının, cemaat arayışının, cemaat icadının, cemaat tahayyülünün çağı olduğunu Manning Nash'tan ödünç aldığı cümleyle anlatmaktadır: "Kökünden koparılmak, örgütlü ötekilerin dünyasında kimliksiz, devletsiz, yalnız, yabancılaşmış, kendi halinde kalmaktır" (Bauman, 2014c, s.339).

1.1.3 Devletin İktidar Unsuru, Egemenlik

"Ülke ve halkın birliğini oluşturan şey, onların ortak bir otorite tarafından yönetilmeleridir. Ülke ve halkın tamamına kendini kabul ettiren zorlayıcı güç, zorunlu olarak merkezi iktidardır" (Braud, 2013, s.380).

Eğer siyasetin bir özelliği de kamu düzenini gerçekleştirmek ve toplumun yönetilebilirliğine yönelik bir eylem alanı oluşturmak ise, şüphe yok ki, toplumu yönetenlerin en mükemmel biçimde örgütlendikleri odak devlettir (Vergin, 2008, s.32). Weber'e göre, devlet toplum üzerinde hakimiyet kuran siyasal bir örgütlenmedir. O'nun meşhur tanımında devlet, "meşru fiziksel şiddet tekeline ve sınırları belirlenmiş alana (teritori) sahip olan, merkezi olan ve farklılaşmış personel ve kurumlar dizisine (bürokrasi) sahip olan yapıdır" (Weber, 2012a, ss.73-92). Weber'e göre, devletin ussallaştırımıyla şiddet, devletin kendi çıkarı için bireylerin ve grupların elinden alınması anlamına gelmektedir (Feund, 2006a, s.260).

Vergin, otorite kavramını B. De Jouvenel'den ödünç aldığı kelimelerle şu şekilde tarif etmektedir: "Tahsildara, jandarmaya, subaya itaat ediyoruz. Kuşkusuz bu adamların şahıslarına baş eğiyor değiliz… Onların karakterini hor gördüğümüz de oluyor, peki nasıl oluyor da bu adamlar bizi harekete geçirebiliyorlar?" (2008, s.45). Hiç tanımadığımız, bazen saygı da duymadığımız insanların sözünü dinlememizi sorgulayan yazar bu soruya cevabı, "bu insanların bizim nezdimizde kamu gücünü temsil ettiği ve bu sıfatlarıyla bizim onların belirli bir otoriteye sahip olduğunu düşündüğümüz" şeklinde vermektedir (Vergin, 2008, s.45). O halde, Vergin'in Jouvenel'in sorusunu ödünç alarak insanlara neden boyun eğdiğimiz konusuyla hatırlatmaya çalıştığı, itaatin otorite olgusuna içkin olduğudur.

Sosyoloji tarihi içindeki en güçlü ve en kullanışlı otorite tanımlarından biri ise Weber'e aittir. O'na göre, zora dayalı otorite sadece kölelik örneğiyle sınırlıdır ve modern dönemler için meşru değildir. Meşru otorite ise geleneksel, karizmatik ve yasal-ussal otorite olarak üçe ayrılmktadır (Weber, 2014b, ss.47-52). Geleneksel otorite iktidarın kaynağını gelenekler ve yerleşik inançlardan alır. Karizmatik otorite önderin olağan üstü gibi görünen niteliklerinden doğar. İktidarın kaynağı kişinin doğuştan sahip olduğuna inanılan özelliklerdir. Kahraman veya zor koşullarda toplumu çıkış yoluna sokabilmiş önderin iktidarının kökeninde karizmatik otorite vardır. Karizmatik otorite ne kadar saf olursa genel anlamda bir örgüt olarak o kadar az anlaşılır. Ancak karizmatik otorite biçimsiz bir koşulu ima etmez, daha ziyade bir kadrosu ve hizmetler aygıtı ve liderin misyonuna uyumlu maddi araçlara sahip belirli bir sosyal yapıya işaret etmektedir (Weber, 2012b, ss.475-513). Weber'e göre, yasal ussal otoritenin ilk iki otorite tipinden farklılığı ise, onun meşruluğunun formel, resmi, gayri şahsi, yani kişisellikten arınmış bir temele dayanmasıdır. Bu otorite türünde iktidarı elinde bulunduran kişinin otoritesi ve meşruluğu, onun kişiliğinden, kişisel özelliklerinden değil, doğrudan doğruya herkes için aynı şekilde ve ölçüde geçerli olan, herkesi bağlayan ve bu anlamda genellik arz eden, ussal olduğu kabul edilen soyut bir normu uygulamasından kaynaklanmaktadır (Vergin, 2008, s.74) .

Weber'in otorite[6] tipleri, toplumların üç evresine de işaret etmektedir. "Rousseau'nun "Tabii Hal-İnsanlığın Gençlik Dönemi-Sivil Hal" sıralaması, Morgan'ın

[6] İktidar ve otorite kavramları tanımlanması zor kavramlardır, hatta denebilir ki "siyaset kuramı ve sosyolojinin tarihi bir bakıma, iktidar ve otoritenin nasıl kavramsallaştırılacağı, aralarında nasıl bir ilişki

"Yabanıllık-Barbarlık-Uygarlık" evreleri, Sahlins'in "Sürü-Kabile-Devlet" dönemleri, Ferguson (Freyer, 2015, s.32) ve Deleuze&Guattari'nin "Vahşilik-Barbarlık-Uygarlık" üçlemesi gibi (Akal, 2014, s.156). Bu noktada devletlerin de tarihsel olarak üretim ilişkileri tarafından belirlenen, birbirini takip eden üç evreden geçtiğini belirtmek mümkündür: "Antik Köleci Devlet, Feodal Devlet, Kapitalist Devlet" (Swingewood, 2014, s.66). Giddens'a göre ise bu, "Geleneksel Devlet-Mutlakiyetçi Devlet-Ulus Devlet ve Küresel Devlet" olarak dörde ayrılmaktadır (Giddens, 2008b).

Temelde, iktidar kavramı, güçle, etkiyle, zorlamayla ilişkili gibi gözükmekte olan, ancak bunlardan farklı bir kavramdır. Amerikalı sosyolog ve politologlar, iktidarı etki kavramıyla açıklamaktadır (Duverger, 2011, s.123). Buna göre, "Aralarında bir ilişki bulunan oyunculardan birisi, diğerlerine eğer "o" olmasaydı, yapmayacakları bir şeyi yaptırabiliyorsa, o ilişki etkidir" (Dahl'dan (1973, s.53) aktaran (Duverger, 2011, s.123). İktidar ise, "Ona boyun eğmekten kaçınanları ağır kayıplara uğratan özel bir etki tipidir (Dahl'dan (1973, s.84) aktaran Duverger, 2011, 124).

Yine de güç ve etki ile iktidar kavramları birbirinden farklıdır: "Güç ya da etki olgusal bir durumdur… İktidar ise normatif bir kavramdır. Güçle iktidar her zaman bir arada bulunmazlar. İktidarsız pek çok güç bulunabildiği gibi, güçsüz iktidarlar da sözkonusu olabilmektedir" (Duverger, 2011, s.129). Duverger'e göre iktidarın güç ve etkiden farkı ise meşru olmasıdır. İktidarın meşruluğu, mevcut topluluk üyelerinin tamamı ya da hiç değilse çoğunluğunca iktidar olarak tanınmış olmasından kaynaklanmaktadır (Duverger, 2011, ss.131-132).

İktidar anlayışları kabaca iki kategoriye ayrılabilmektedir; bir tarafta uzlaşma, diğer yanda ise çatışma ve karşı koymayı içerme eğilimi gösteren asimetrik iktidar anlayışı vardır ki, toplumsal ve siyasi ilişkilerin rekabetçi olduğu kabulünden yola çıkan, Hobbes'un sözleriyle "kudret, birinin kudretinin ötekinin kudretinden ne kadar fazla olduğundan başka bir şey değildir" (Hobbes'tan aktaran Lukes, 2006b, s.889) şeklinde ifade bulan bir görüştür. Hobbes, Simmel, Cartwright, James Mill gibi isimler çatışmacı olarak adlandırılabilecek bu gruba dahildir.

---

olduğu üzerine bitmez tükenmez bir anlaşmazlığın tarihidir" (Lukes, İktidar ve Otorite, ss: 885-944. Der: Bottomore&Nisbet, 2006, s.885). Üstelik sorun sadece bu kavramların tanımlamasıyla sınırlı değildir; iktidar ve otoritenin hem kuramsal hem de reel sosyolojik dünyadaki kullanımları da, farklı ve birbirine rakip kuramlar ve dünya görüşlerince farklı biçimde kavranır. İlgili, faydalı bir tartışma için bknz: (Bottomore ve Nisbet, 2006, (Lukes, İktidar ve Otorite, ss.885-944).

Özetle iktidar asimetrik bir ilişki olarak görülüyorsa, bu ilişkiyi kavramsallaştırmanın başlıca üç biçimi; denetim, bağımlılık ve eşitsizliktir. Bu üç faktörün biraradalığına en başarılı örnek yine Weber'in ünlü iktidar tanımındadır: "Bir toplumsal ilişki içindeki bir aktörün, hangi temele dayandığına bakılmaksızın karşı koymaya rağmen kendi iradesini gerçekleştirme konumunda olma olasılığı" (Weber'den aktaran (Ekonomi ve Toplum, s.53) Bottomore&Nisbet, 2006b, s.893). İkinci iktidar anlayışı ise, bir kısım insanın ötekiler pahasına kazanç sağlayacağını ima etmeyen iktidar algısıdır. Buna göre, iktidar başkalarının üzerinde değil, başkalarıyla birlikte uygulanır. Arendt'ın -"iktidarın özü emir itaat ilişkisine dayanır, daha çok insanın birlikte hareket etme yeteneğine tekabül eder" (Arendt'tan (Şiddet Üzerine, s.40-44) aktaran Bottomore&Nisbet, 2006b, s.894) şeklindeki bakış açısı ve Parsons'ın iktidar görüşü bu gruptandır (Bottomore&Nisbet, 2006b, ss.885-895).

Söz konusu devlet iktidarı olduğunda, küreselleşme süreçlerinde ise durum hızla değişmektedir. Castells, küreselleşme ile birlikte, ulus-devletin iktidar kaynaklarının çoğaldığı ve devletin giderek iktidarı bu kaynaklarla bölüştüğünü tespit etmektedir: "Bu tanımlanmamış iktidar kaynakları, sermaye, üretim, iletişim, suç ağları, uluslar arası kurumlar, ulusüstü askeri aygıtlar, hükümet dışı örgütler, ulusüstü dinler, kamuoyunun hamleleri, terörist hareketler de dahil her türden toplumsal hareketlerdir. Devletin altındaysa cemaatler, kabileler, yerellikler, kültler ve çeteler vardır" (Castells, 2008, s.452). Castells'e göre "ulus-devletler gelecekte var olmayı sürdürseler de küreselleşme çağında giderek daha geniş kapsamlı bir iktidar ağının bağlantı noktaları haline geleceklerdir" (Castells, 2008, s.452).

Bauman ise "yenidünya düzensizliği" olarak da tanımlanan küresel dünyada, düzenin iktidarsızlık anlamına geldiğini ifade etmektedir. O'na göre yeni küresel iktidar yapısı, hareketlilik ile yerleşiklik, olumsallık ile rutin, kısıtlamaların seyrekliği ile yoğunluğu arasındaki zıtlıklarda işlemektedir: "Yerleşikliğin göçebeliğe karşı zaferiyle başlayan uzun tarihsel zaman dilimi sona ermektedir" (Bauman, 2011a, ss.48-49). Virilo'dan aktaran Bauman "uzamın geçmişte iletişime bir engel ya da bir sınır olarak taşıdığı önem artık geçerli değildir" demektedir (Bauman, 2011a, s.51).

Jessop ise, devletin artık ulusal olma vasfını yitirmiş bulunduğunu bunun sebeplerinin ise, 1-Ulus üstü rejimlerin büyümesi, 2-Bölgesel ve yerel yönetişimin

yeniden dirilişi ve 3-Yerel aşırı bağlantılar yönündeki eğilimlerin artması olduğunu ifade etmektedir (Jessop, 2005, ss.314-319). Jessop'a göre, eski dönemlerin tam aksine siyaset de giderek devletsizleşmektedir: "Bu gelişme, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin yönetiminde resmi –ve tipik olarak da ulusal- devlet aygıtlarının önceliğini veri kabul eden bir anlayıştan, resmi, yarı kamusal ve hükümet dışı örgütler arasında değişik biçim ve düzeylerde ortaklık kurulması gerekliliğini veri kabul eden anlayışa geçişi içermektedir" (Jessop, 2005, s.320). Jessop'a göre devletlerin ister istemez karşı karşıya kaldığı bu genel eğilim, yani yönetimden yönetişime geçiş eğilimi, "egemen devlet tarafından yukarıdan aşağıya dayatılan zorunlu koordinasyondan, karşılıklı bağımlılık ve bilginin bölüşülmesine ve düşünülmüş pazarlıklar ve karşılıklı öğrenmeye dönüş ile bağlantılıdır" (Jessop, 2005, ss.320-321).

Öte yandan, modern devletin son noktasının liberal demokrasiler olarak düşünülmesi devlet sorununu çözmeyecektir, çünkü liberalizm ve demokrasinin de kendi içinde çelişkiler taşıdığı ortaya konmuştur[7] (Bowles&Gintis, 1996).

1.2 Devletin Oluşumuna Dair Modeller

Devletin nasıl, neden ortaya çıktığı sorusu üzerine çalışmanın önemi, devletin toplumsal yaşamın gelişiminde oynadığı rolde yatmaktadır. Devlet ortaya çıktığı zamandan günümüze dek, toplumsal yaşamdaki en etkili güçlerden biri olmayı başarmıştır. Bu dolayımla, devletin oluşumunu açıklamaya yönelik –çeşitli sosyal bilim dallarında- pek çok teori ortaya atılmıştır.

Sosyoloji alanında da devleti açıklamaya çalışan çeşitli teoriler ortaya konmaktadır. Hegel'in devlet teorisi, Marx'ın Hegel'den ilhamla kurguladığı devlet

[7] Bowl&Gintis, modern liberal demokrasilerin çelişkisini sekiz önermede ortaya koymaktadır: Bunlardan birincisi kapitalist toplumu karakterize eden tahakküm ilişkileri içinde sınıf tahakkümünü ve sömürüyü ilke olarak diğerlerinden daha önemli görmek için hiçbir neden yoktur. İkincisi, emekle sermaye arasındaki sınıf ilişkisi politiktir, bu sınıf ilişkisine dayanan bir ekonomi ne adildir ne de serbesttir. Üçüncüsü, emeğin yoğunluğu ve çalışma koşullarıyla ilgili olarak emek ve sermaye arasındaki çatışmalar farklı biçimler almaktadır, fakat işyerindeki sınıf çatışmalarını gözardı etmek kapitalizmin nasıl çalıştığını, nasıl evrildiğini ve nasıl yerinden edilebileceğini anlamamak demektir. Dördüncüsü, liberal demokratik kapitalizm, sivil özgürlüklerin genişlemesi, örgütlenme ve seçme hakkı yoluyla çoğunluğu yetkilendiren çelişkili bir kurallar sistemidir. Beşincisi, ileri kapitalist toplumların modern tarihleri yurttaş hakları ile mülkiyet hakları arasındaki çatışma tarafından yazılmıştır. Altıncısı, hakların çatışmasıyla ilgili pek çok popüler mücadele sınıf sorunları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Ama sınıfsal olmayanlar gibi sınıfsal olanlar da Marksçı terimlerle değil, daha çok insan hakları açısından ve liberalizmin diliyle sağlanmaktadır. Yedincisi, ekonomik demokrasi sol açısından zorunlu bir kavramdır. Sekizincisi ise devrim abartılmıştır. Geriye baktığımızda köklü yapısal değişikliklerin küçük değişimlerle ortaya çıktığı görülmektedir (Bowles&Gintis, 1996, ss.10-14).

teorisi, Weberyan devlet teorisi ve Seçkinci devlet teorisi klasik teorilerden sadece birkaçıdır. Bu sosyologların çağdaş takipçilerinin ortaya attığı teoriler ve bağımsız çağdaş devlet teorileri de bunlara eklenince oldukça geniş bir devlet literatüründen söz edildiği anlaşılabilecektir. Elbette hem bilgi karmaşası yaratmamak adına, hem de yer kısıtlılığından ötürü bütün devlet teorilerini, bu çalışma kapsamına sığdırmak mümkün değildir. Dolayısıyla devletin oluşumuna yönelik, sadece iki teoriden bahsedilecektir: Weber'den farklı olarak teorisini sadece şiddet tekeli üzerine değil vergiye de dayandıran Norbert Elias ve sermaye üzerinden devlet çözümlemesi yapan Tilly.

1.2.1 Norbert Elias'ın Teorisi

Batı'da devletin nasıl oluştuğunu ekonomik, sosyal ve siyasal olarak tarihsel açıdan değerlendiren Elias'a göre, uygarlaşma sürecini özel ve eşsiz kılan olgu, "geniş ölçekli bir işlev bölümünün, eşi görülmemiş istikrara sahip şiddet ve vergi tekellerinin, geniş ve büyük coğrafyaları ve insan kitlelerini kapsayan karşılıklı bağımlılıkların ve rekabetlerin oluşmuş olmasıdır" (Elias, 2002, s.322). Bourdieu'ya göre, Elias ilham kaynağı Weber olan genetik bir devletin oluşumu teorisi ortaya atmaktadır. Buna göre, Elias ikili bir tekelin teşekkülünü ele almaktadır: Fiziksel şiddetin ve verginin.

Özel bir tekelin kamusal tekele dönüşmesi sürecini tanımlayan Norbert Elias'a göre devletin oluşumundaki ilk nokta, şiddet aygıtlarının aşamalı biçimde yoğunlaşması ve her ülkede vergi toplamanın tek bir şahıs elinde ya da idari birimde toplanmasıdır. Toplumsal ilişkileri şiddetten kurtarmayı "toplumsal edilginleştirme" formülüyle kavramsallaştıran Elias, ünlü çalışmasında yaptığı analizde fiziksel şiddetin devlet tekeline alınmasını, uygarlaşma sürecinin muharrik gücü olarak görmektedir. Elias'a göre, esasen uygarlık da, *"*şiddetten arınmış toplumsal yaşam*"* ya da *"*insanlar arası ilişkilerde şiddetin yok olması*"* anlamına gelir (Sancar, 2016)[8].

Elias'ın çözümlemesinde devletin oluşması "tekelleşme" kavramıyla açıklanmaktadır. Elias'a göre bu süreç bir devletin lideri ile komşu liderler arasındaki rekabet ve yenilenin elenmesiyle devam eden toprak genişlemesi süreciyle eşzamanlı devam etmektedir. Elias, bu noktada ilginç bir karşılaştırma yaparak bir devleti

[8] Sancar'ın Modernlikteki Barbarlık Uygarlıktaki Şiddet başlıklı makalesi Birgün Kitap Eki'nin 21.03.2016 (Sayı 12) tarihli nüshasından alınmıştır. İlgili yazı, 31 Mayıs 2020 tarihinde https://www.birikimdergisi.com/guncel/97/modernlikteki-barbarlik-uygarliktaki-siddet adresinden indirilmiştir.

oluşturan tekelleşme sürecinin bir piyasadaki tekelleşme süreciyle karşılaştırılabileceğini söylemektedir (Bourdieu, 2015, ss.158-160).

Bu görüşe göre devletin tekelleşmesiyle bir piyasadaki şirketlerin rekabeti sonucu ortaya çıkan tekelleşme arasında bir analoji bulunmaktadır. İki tekel, yani vergi ve ordu üzerindeki tekel ile toprak üzerindeki tekel birbirleriyle ilişkili ve birbirlerine bağlıdır. Vergi tekelini elde tutabilmeyi sağlayan askeri tekeldir; onu teminat altına alan da vergiden gelen kaynakların tekelidir.

Bourdieu'ya göre tekelleşme noktasından bakıldığında Elias'ın devleti meşruiyeti olan bir haraç çetesine de benzetilebilmektedir. Aynı durum şiddet için de söylenebilmektedir. Uygarlık, toplumun ve bireylerin ilişkilerinde şiddetten arındırılmasıdır, şiddet meşru uygulayıcısı olarak devlete havale edilmektedir. Elias'a göre, devlet tahakküm kurar ama söz konusu tahakkümün karşılığı bir tür huzur ve barıştır. Bir devlete aidiyet, düzen gibi bir fayda sağlar. Bu düzen, eşitsiz dağılmış bile olsa, en mağdur kesimler için bile sıfır değildir (Bourdieu, 2015, ss. 160-161).

Elias merkezileşmiş ve tekelleşmiş kaynakların birkaç bireyin elindeyken aşamalı biçimde sayıları gitgide artan bireylerin eline geçme ve en nihayetinde, bir bütünlük halinde birbirlerine karşı bağımlı birer insan haline gelme eğiliminde oldukları bir başka süreci daha anlatmaktadır (Bourdieu, 2015, s.163). Elias'ın analizi özetlenirse, iktidar belli bir noktada yoğunlaştıkça merkezi bir iktidar öznesi değil, kudretlilerden oluşan bir karşılıklı bağımlılık ağı ortaya çıkmaktadır. Bu ise Weber'in ortaya koyduğu bürokrasi kavramına yakın bir tanım olarak belirmektedir.

Sonuç olarak, Elias'ta tüm karmaşıklığıyla söz konusu uzamın yapısı devletin kararlarının üretici esası haline gelmektedir. Dolayısıyla görece özel bir tekelden, görece kamusal bir tekele geçilmektedir. İktidarın icrasının şahıslardan ayrıştırılması ve kurumsallaşması, daha uzun bir zincire, toplumun üyeleri arasındaki daha yoğun karşılıklı bağımlılık ağlarına giden yolu açmaktadır, sözü edilen karşılıklı bağımlılık, elbette eşitler arasındaki bir karşılıklı bağımlılık değildir, tahakküm ilişkileri içeren bir karşılıklı bağımlılıktır (Bourdieu, 2015, 163).

Özetle, Avrupa'da Orta Çağ sona ererken oluşmaya başlayan ilk merkezi otoritelerle ilgili en ilginç yaklaşımlardan birini ortaya koyan Elias, siyasal gücün nasıl bir merkezde, tek bir elde toplanmaya başladığını ilginç bir şekilde açıklamaktadır.

Erken modern Avrupa'daki ilk kralların, şiddet araçları ve vergi toplama araçları üzerindeki denetimlerini, daha çok savaşabilmek için sürekli arttırmaları gerektiğine dikkat çeken Elias'a göre, merkezi iktidarların bu güçlenme süreçlerinin en önemli boyutu, içerdeki soyluların kontrol altına alınmasıdır. Mutlakiyetçi yöneticiler, yani krallar, soylular ve burjuvazi arasında bir denge kurmaya çalışırken, aynı zamanda onları kontrol altına almakta ve kendi üstünlüklerini garantilemekte, rekabet halindeki gruplar arasındaki gerilimi yönetirken kendi konumlarını da sağlamlaştırmaktadırlar[9].

1.2.2 Charles Tilly'nin Teorisi

Charles Tilly, devletin oluşumuyla ilgili teorisine "Avrupa'da yaklaşık 990 yılından bu yana değişik yer ve zamanlarda mevcut olmuş devlet türlerinin çeşitliliğini ne açıklayabilir ve sonunda Avrupa devletleri neden ulusal devletin değişik tiplerine dönüşmüşlerdir?" (Tilly, 2001, s.24) sorusuyla başlamaktadır. Tilly, sorunsalının merkezine ise kentlerle devletler arasındaki diyalektiği koymaktadır: "Pek çok devletin tarihinde alttan alta yer alan çok önemli bir noktadır bu: Fiziksel cebir, devlete ait bir olgudur, ekonomik sermayenin birikmesi ise kente. Tilly'e göre devletlerin ortaya çıkışı meselesi bu ikisinin bir birleşimidir" (Bourdieu, 2015, ss.165-166). Soru ise şudur:

> Avrupa haritasına baktığımızda neden çeperde, toplumsal bütünleşmenin de toplumsal denetimin de zayıf olduğu, geniş ve çok sıkı bir denetimin olmadığı devletler (imparatorluklar) ile merkezde yoğunlaşma eğilimindeki yapıları gözlemleriz? Mesela, Osmanlı İmparatorluğu ya da Rusya'da bazı köy toplulukları, merkezi bir devletin varlığını neredeyse hissetmez bile, ara bölge olan Orta Avrupa'da kent devletleri, prenslikler, federasyonlara rastlanır. Batı'da ise son derece sıkı bir şekilde yönetilen İngiltere gibi merkezileşmiş birimler bulunmaktadır (Bourdieu, 2015, ss.165-166).

"Devletler güçlü biçimde zorun örgütlenmesini yansıtmalarına karşın, sermayenin etkisini de göstermekte, sermaye ve zorun çeşitli bileşimleri farklı türlerde devletlerin oluşmasına yol açmaktadır" (Tilly, 2001, s.43). Tilly ayrıca, cebir sermayesi ve iktisadi sermaye yoğunlaşmasının birbirine denk düştüğünü ifade etmektedir.

Tilly'nin analizi, savaş ve zor kullanımını erken modern devletlerin oluşum ve gelişimlerinin temel dinamiği olarak görmektedir. Ancak Tilly kurumsal gelişmelerle, ekonomik faktörleri de aynı anda dikkate almaktadır. Çünkü Tilly'e göre, devletler

[9] https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/50306/mod_resource/content/0/SK6.pdf adresinden 31 Mayıs 2020 tarihinde indirilmiştir.

güçlendikçe şiddet kullanımı, zor ve baskının yerini krallar ve sermaye sahibi tüccarlar arasındaki pazarlık ve uzlaşmalar almaktadır. Ancak Charles Tilly devlet oluşumunun, yönetici seçkinlerin akılcı seçimlerinin bir sonucu olduğunu kabul etmediği gibi, modern devleti ortaya çıkaran siyasal değişimleri de dünya ekonomisinin bir sonucu olarak görmemektedir.

Tilly'e göre, modern devlet, yönetici seçkinlerin iktidar arayışının olumsal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu arayış, yöneticileri kendi topraklarında daha güçlü olmak için dışarıda sürekli savaşmak zorunda bırakmıştır. Diğer bir deyişle, içerde güçlenmeye çalışan egemenler, bunu esas olarak dışarıda zaferler kazanmak suretiyle yapabilmişlerdir. Monarşiler dış tehditlere karşı silahlandıkça, içerde şiddet araçları üzerinde bir tekel oluşturmayı da başarmışlardır. Bu nedenle, Tilly'e göre, erken modern Avrupa'da devletler, diğer devletlerden gelen etkiler ve devletler sisteminden gelen baskılar çerçevesinde biçimlenmeye başlamıştır. Dışarda savaşlar, içerde merkezileşme, diğer aktörlerin pasifleştirilmesi, tekil bir egemen bir kimlik oluşturma, tüm bu süreçler birbirine bağlı ve birbirlerini pekiştiren bir şekilde ilerlemiştir. Bu anlamda devletler savaşı, savaş da devletleri yaratmıştır[10]:

> Kentler ise bu bağlamda sermaye birikimleri doğrultusunda ilginç bir işlev icra etmiştir. Bu noktada yolu devlete varan üç ana süreç güzergahı ayırt edilebilmektedir: Önceliği silahlı kuvvetlerin devlet bünyesinde toplanmasına izin veren cebri güzergah yani Rusya, önceliği sermayenin yoğunlaşmasına izin veren kapitalist güzergah yani Venedik, ve son olarak çok erken oluşan devletin baştan itibaren devasa bir ticaret metropolüyle bir arada olmak durumunda olmasından dolayı iki biriktirme türünün sentezini temsil eden İngiltere'nin karma güzergahı (Bourdieu, 2015, s.168).

Buna göre, İngiltere ve hatta Fransa üçüncü olası güzergahın tipik örnekleri olarak ortaya çıkmaktadır, bu durum da bu iki devletin ekonomik olarak silahlı kuvvetleri barındırmaya gücü yeten kudretli birer ulus-devlet olmaları anlamına gelmektedir (Bourdieu, 2015, s.168).

Tilly ayrıca iki ayrı milliyetçilik türünün farklı karakterler kazanmış devletlere ve sonuçlara yol açtığını ifade etmektedir. Birincisi, dağınık bir topluluğu belirli bir devlet altında birleştirmeye ve bir millet inşa etmeye yönelen milliyetçilik olarak

[10] 31 Mayıs 2020'de https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/50306/mod_resource/content/0/SK6.pdf sitesinden indirilmiştir.

tanımlanabilecek "devlet kurmaya yönelen milliyetçilik" –ki Tilly bunun en iyi örneğinin Batı Avrupa'da Fransa'ya karşı duyulan tepkiden beslenen İtalyan milliyetçiliği ve Türklere karşı duyulan tepkiden beslenen Balkan milliyetçilikleri olduğunu belirtmektedir (Tilly'den aktaran (2001, s.90-96) Aydın, 2018, s.249).

"Devlet öncülüğünde milliyetçilik" tanımına en iyi örnek ise Fransa ve İngiltere de ulus devlet kurma süreçleridir. Tilly, milli devletlerin yükselişini açıklarken iki unsura dikkat çeker. "İlk olarak, İngiltere ve Fransa gibi güçlü devletlerde var olan sermaye birikiminin ve güçlü ticaretin, küçük tüccarların ekonomiye yön verdiği devletleri çökertmiş olmasıdır. Diğer faktör ise, savaş ve savaşa hazırlık için gerekli olan iktisadi kaynaklar ve örgütsel becerinin geliştirilmiş olmasıdır" (Tilly'den aktaran (2001, s.90-96) (Aydın, 2018, s.249).

Tilly'e göre savaş gücü kapasitesi açısından üstünlük bu ülkelerdedir ve denizaşırı kaynakların da seferber edilmesiyle bu ülkelerin savaşlardan galip çıkması sözkonusu olmaktadır. Bu durum küçük devletleri yenik düşmemek için çoğu kez gücünü aşan oranda bir savunmaya zorlamaktadır. İşte bu savaş ve savaşa karşı mücadele ise, bu küçük devletlerde milliyetçiliği tetikleyen bir unsura dönüşmektedir (Tilly'den aktaran (2001, s.90-96) Aydın, 2018, s.249).

1.3 Modern Devletin Gelişimi

Modern devletin kökeni, tarihsel olarak Batı Avrupa'da feodalitenin yıkılışı ile başlayan ekonomik ve siyasal dönüşümle başlatılabilecektir. Feodal sistemin devlet biçimi olarak tanımlanabilecek İmparatorluklardan/Krallıklardan önce ise tarihte sırasıyla kabile devletleri ve site devletleri yeralmaktadır. Ancak feodalizm öncesi devlet biçimleri bu çalışma kapsamına alınmamakta, feodal devletler ve modern ulus-devletler kısaca tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde ulus-devletin küreselleşme dönemindeki durumu da ele alınmaktadır.

1.3.1 Feodal Devlet

Hobsbawm, imparatorluklar döneminden ulus-devletlere geçiş sürecini üretim ilişkileri üzerinden değerlendirmekte ve "topraktaki devrimci dönüşüm" ifadesiyle (2016, s. 163) bu süreçte kâr peşinde koşan özel girişim güçlerinin ortaya çıkmasıyla tarımdaki büyük değişimden söz etmektedir. Hobsbawm bir başka çalışmasında, üretim

ilişkileri üzerinden yaptığı tasnifi "günümüzün köklerinin izini geçmişin toprağında aramaya çalıştığını" (Hobsbawm, 1999, s.7) söyleyerek ifadelendirmektedir. Bu çalışmada da modern devletin gelişimi üretim ilişkileri üzerinden sınıflandırılmakta, bu nedenle devlet modeli olarak imparatorluk (bütün imparatorlukların ekonomilerinin tarım üretimi üzerine kurulduğu, dolayısıyla feodal bir yapıya sahip olduğu varsayılarak) yerine feodal devlet kavramı tercih edilmektedir.

Feodalite ya da derebeylik, başta Ortaçağ Avrupası olmak üzere tarihin birçok evresinde rastlanan toplumsal, siyasal ve ekonomik bir örgütleniş biçimi olarak tanımlanmaktadır. Feodal toplumun siyasi örgütlenişi, koruyan-korunan (süzeren-vassal) ilişkisine dayanan hiyerarşik bir örgütleniştir. Feodal düzende merkezi otorite zayıftır, yerellik söz konusudur[11].

Avrupa toplumunun siyasal modernizasyonu (Batı Avrupa'nın hangi bölümü olduğuna bağlı olarak 12. ve 14. yüzyıllar arasında değişen zamanlarda), feodal diye anılan karmaşık bir dizi düzenlemenin oturduğu zemine karşı başlatılmıştır (Poggi, 2014, s.48). Feodal toplumun temel özellikleri ise toprağa bağımlı bir üretim ve ekonomi tarzı, yani serflik sistemidir, feodal yönetimin temeli ise toplumsal tabakalardır (Ağaoğulları&Köker, 1991, ss.163-169). Feodal düzende senyör-vasal ilişkisi (toprağı işleyen köylü ve toprağın sahibi olan lord) yukarı doğru çıkan bir hiyerarşiyi takip etmekte, her bir vassalın üstünde bir başkası bulunmaktadır. Bir başka şekilde söylemek gerekirse, feodal toplumun temel dokusunu oluşturan senyör-vassal ilişkisi, aşağıdan yukarıya doğru sıralanmakta ve en tepede, çoğunlukla da eski Roma kökenli bir ünvanı bulunan krala (en üst senyöre) kadar uzanmaktadır. Feodal toplumdaki ikinci bölünme senyörler tabakasının kendi içindeki üçlü bölünmedir (şövalyeler, rahipler, efendiler). Bir başka ifadeyle denilebilmektedir ki, feodal toplum, dua edenler, çalışanlar ve savaşanlardan oluşmaktadır (Ağaoğulları&Köker, 1991, ss.163-173).

Ancak, tabakaların temsili organlar aracılığıyla yönetimde söz sahibi olduğu bu yaşama/yönetim biçimi, kral iktidarının güçsüzleşmesinin yanı sıra, XI. yüzyıldan itibaren güçlenen özerk birer siyasal birim halini alan Ortaçağ kent yönetimlerinin varlığıyla aşınmaya başlamıştır (Ağaoğulları&Köker, 1991, s.173). Ticaretin yeniden canlanmasıyla birlikte önem kazanan kentler, hem toplumsal tabakaların fiili durumunu

[11] 2 Haziran 2020 tarihinde (https://tr.wikipedia.org/wiki/Feodalizm) adresinden indirilmiştir.

(köylüler-soylular-rahipler) değiştirmiş, hem de piyasanın ve dolayısıyla paranın önem kazandığı yeni bir ekonomi içinde kentli kesimin (burjuvazinin) ruhban ve soylular karşısında güç kazanmasına temel oluşturmuştur (Ağaoğulları&Köker, 1991, s.173). "Böylelikle, krallar ruhban ve soylu kesimlerine karşı, bu kesimlerle çatışan kentlilerin (burjuvazinin) varlığından yararlanarak güçlenmiş ve merkezi iktidarın güçlendiği, hatta mutlaklaştığı güçlü ulusal devletler oluşturma yoluna gitmişlerdir" (Ağaoğulları&Köker, 1991, ss.173-174). İmparatorlukların ve krallıkların dönemi olan feodal toplumların yönetim biçimi ise monarşidir.

Derebeylik düzeni de denilen feodal toplumlarda temel toplumsal üretim ilişkileri lordlar ve serfler arasındadır. Bir başka görüşe göre Avrupa feodalizminin kökenleri, "Roma İmparatorluğu'nun Cermen istilasına uğrayışına ve temel olarak hane üzerine kurulu Cermen sistemi ile antik Roma'nın kölelik sisteminin çökmesinden sonra ortaya çıkan feodalizm-öncesi Roma sisteminin birleşimine dayanmaktadır" (Berberoğlu, 2014, s.96). Berberoğlu'na göre "bu iki toplum yapısının (Roma ve Cermen) zorunlu birlikteliği zamanla eski yapıların ortadan kalkmasına ve yeni feodal sistemin doğmasına yol açmıştır. Derebeylik temelli bu yeni devlette, merkezi yapı zayıftır" (2014, s.96). Berberoğlu, zamanla bu devletin çeşitli nedenlerle zayıfladığını ve ulus-devletlerin tarih sahnesine çıktığını söylemektedir (2014, s.96).

Milli devletlerin ortaya çıkışının devlet kavramının oluşumundan sonraya rastladığını ifade eden Habermas ise devlet ve toplum yapılarının sıralanmasında benzeri bir sıralama ve sınıflandırma yapmaktadır: "Eski Yunan Şehir Devleti yapısından, imparator devletlerin ve ardından milli devletlerin ortaya çıkışını tarihsel bir vetire olarak tanımlayabiliriz" (2002, s.8).

Belirtmek gerekmektedir ki, feodal dönemde siyasal düşünce, kilise ile dünyevi iktidar arasındaki ilişkinin yeniden belirlenmesine neden olmuştur: "Kilise mutlak bir hakimiyet kazanmış, ama liman kentleri, kent devletleri ve başka nedenlerle ortaya çıkan sermaye birikimi ve ardından gelen değişmeler nedeniyle feodalite ve feodal devletler çözülme sürecine girmiştir" (Ağaoğulları&Köker, 1991, ss.175-195).

Huberman'a göre ise "feodal toplumda kilise ve soylular egemen sınıflardır. Toprağa ve toprakta bulunan kudrete el koymuşlardır" (Huberman, 2014, s.23). "Feodal devlette kilise manevi yardım, soylular ise askeri koruma sağlıyordu. Bunun

karşılığında çalışan sınıftan emek olarak ücret alıyorlardı" (Huberman, 2014, ss.24-25). Boissonade'den aktaran Huberman ilginç bir eleştiri yönelttiği feodalizmi şöyle özetlemektedir: "Feodal sistem, son kertede, çok zaman hayali olan bir koruma karşılığında çalışan sınıfları aylak sınıfların insafına bırakan ve toprağı işleyenlere değil, gaspetmeyi becerebilenlere veren bir örgütlenmeye dayanmaktaydı" (2014, s.25).

1.3.2 Ulus-Devlet

Feodalitenin çeşitli nedenlerle çözülmesi, reform hareketlerinin ortaya çıkması, Ortaçağ Avrupası'ndaki sosyal yapıyı dönüştürmeye başlamış, Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra da milliyetçilik hareketleri ve ardından ulusçuluk akımı ortaya çıkmıştır. Ulus devletin kendini tarihsel süreç içerisinde ortaya koymasını kolaylaştıran diğer önemli süreç ise moderniteye geçişi belirleyen değişimlerdir. Bu değişimler, bilimsel, siyasal, kültürel ve endüstriyel değişimlerdir.

Feodalizmin çözülme sürecinde Avrupa'da ortaya çıkan savaşlar ise (Bonapartizm), toplumların milliyetçi bir tavır içine girmesine neden olmuştur. Biraz da savaşlar yoluyla ortaya çıkan Fransız ve Alman milliyetçilikleri ise göstermiştir ki "Ulus-devletin emperyalist genişlemeci etkisi, başka ve yeni ulus devletlerin yaratılmasına neden olmuştur (Arendt, 2016, s.19)."

Milliyetçilik akımı o dönem tüm toplumları motive etme noktasında çok önemli bir işlev görmektedir. Ulus-devletlerin yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığı bu süreçte, ortak dil, tek millet, tek devlet, tek vatan ve tek bayrak gibi semboller önem kazanmaya başlamıştır. "Ortaya çıkan ulus devlette iki temel unsur dikkat çekmektedir. Birincisi politik sadakatin yeni iktidar biçimine evrilmesi, ikincisi ise modernleşmenin yarattığı bireyin ve bir bütün olarak toplumun siyasal nitelik kazanarak yurttaş (vatandaş) olmasıdır" (Aydın, 2018, s.235).

Bu noktada toplum yapısı da paradigmatik bir değişime uğramakta, cemaatçi yapıdan bireyselliğe geçilmektedir. "Bu dönemde ortaya çıkan devletin yapısı da değişmiş, iktidarın halk ile paylaşıldığı demokrasi yönetimine geçilmiştir. Egemenliğin kaynağı tanrı değil halk olmakta ve ulusal bir nitelik kazanmaktadır" (Aydın, 2018, s.236)". "Devlet otoritesi ulusun varlığıyla özdeşleşmekte ve ulusun rızasına bağlanmaktadır. Diğer taraftan ulusal egemenlik, tek kişiye dayalı hükümet sistemlerine

karşı halkın çoğunluğundan güç alan temsili demokrasinin kurumsallaşmasını sağlamaktadır (Aydın, 2018, s.236)".

Ulus-devlette yasal-ussal otorite olarak devlet, şiddet tekeline sahip olan tek meşru güç olarak kabul edilmektedir. Bu noktada, Poggi'nin şiddeti anlatırken, modern devletin toplumun sosyal aktivite alanında gardiyan rolünü oynadığını ifade etmesi (Poggi, 2001, s.55) ilginçtir. Aydın'a göre ulus-devlet 19. ve 20. yüzyılın meşruiyet elde etmiş devletidir. Milliyetçilik ise ulus devletin ideolojisidir (Aydın, 2018, s.237):

> Ulus devletlerin ortaya çıkmasında 15. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın sonu arasında yaşanan savaşların sonucunda askeri ve siyasi otoritenin merkezileşmiş olmasının, bunun sonucu olarak daha fazla verginin devletler tarafından toplanabilmesinin, devletlerin bürokratik mekanizmalara sahip hale gelmelerinin etkileri olmuştur. Feodal yapı çözülmüş ve toplumsal gruplar kendi aralarındaki ilişkileri sözleşmelere dayandırmışlardır. Meydana gelen savaşlar, Avrupa'daki halklar arasında farklılıkların artmasına neden olmuştur, bu durum milletlerin ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden biridir (Aydın, 2018, s.246) .

Feodal dönemin sona ermesinin ardından ortaya çıkan ulus-devletler hakkında pek çok teori ortaya atılmıştır. "Wallerstein'ın ekonomik temelli yaklaşımı, Benedict Anderson ve Gellner'ın ulusçu yaklaşımı, Weber, Giddens ve Smith'in sosyo-kültürel yaklaşımı" (Aydın, 2018, 229-250) gibi. Öte yandan, ulus-devletin de bir formu olduğu çağdaş anayasal devlet hakkında Oppenheimer, ilginç eleştirilerde bulunmaktadır. Yukarıda bahsedilen tüm değişimlere ve farklılıklara rağmen Oppenheimer çağdaş devleti, ilkel soyguncu devlet olarak tanımlamakta, gelişmiş feodal devlet olarak adlandırmaktadır (Oppenheimer, 1984, s.187). O'na göre sınıfların çıkar kavgasında feodal devlete sadece "memurlar takımı" katılmıştır (Oppenheimer, 1984, s.188). Oppenheimer "devletin tahakküm olan biçimi ve ekonomik yollar ile sağlanan değerlerin sömürülmesi olan içeriği değişmemiştir" (1984, s.187) demektedir.

Oppenheimer, "daha önce olduğu gibi şimdi de ortada yalnızca halkın emeğine katkıda bulunduğundan fazlasını alan yönetici sınıf ile üretilen zenginlikten yaptığı katkıdan daha azını alan bir yönetilen sınıf olmak üzere birbirlerinden ayırt edilmesi gereken iki sınıf vardır" (Oppenheimer, 1984, s.187) diyerek, ulus-devlete yönelik oldukça sert eleştirilerde bulunmaktadır.

1.3.3 Küreselleşme Döneminde Ulus-Devlet

Latouche'a göre "ekonomik ve toplumsal ülkesizleşme, yeni bir uluslararası düzen ya da hatta evrensel bir düzenden daha çok, bir düzensizlik ya da kaos ortaya çıkarmaktadır" (Latouche, 1993, s.120). Latouche'un sözünü ettiği doğrudan küreselleşme süreci olmasa da, Batılılaşmayı eleştirirken ortaya koyduğu argümanların küreselleşme dönemini de içerdiği rahatlıkla söylenebilmektedir.

Hirst ve Thompson ise çalışmalarında ulus-devletin merkezi işlevinin, sorumlu yönetişim yetkilerinin dağıtılması ve Avrupa Birliği gibi uluslararası ajanslar ve ticaret blokları için bölgesel ekonomi aktörlerinin koordinasyonunu düzenlemekten başka bir şey olmadığını ifade etmektedir (Hirst&Thompson, 1995, s.408).

Topuz'un aktardığına göre, küreselleşme olgusu, özellikle 1980'li yıllardan itibaren ulus devletin rolü ve işlevi üzerinde baskılar oluşturmaktadır. Bunlar, devletin küçültülmesi ve etkinleştirilmesi, siyaset-yönetim dengesinin yeniden kurulması ve merkeziyetçilikten uzaklaşma eğilimi olarak ortaya çıkmaktadır (Topuz, 2016, s.21).

Giddens küreselleşmeyi karmaşık süreçlerin biraraya geldiği bir olgu olarak tanımlamaktadır. Bauman'a göre ise sermayenin sabit bir meskeninin olmadığı ve finans akışının ulusal hükümetlerin kontrolünü büyük ölçüde aştığı küreselleşmiş bir dünyada, ekonomik politika kaldıraçlarının çoğu artık işlememekte ve sonuç olarak ulus-devlet giderek aşınmaktadır (Bauman, 2014a). Bauman'a göre modern devletin yasama ve yürütme egemenliği, zorunlu olarak, askeri, ekonomik ve kültürel egemenlikler "sacayağı" üzerine oturtulmuştu. Ama kontrol artık hiç kimsenin elinde değilmiş gibi görünmektedir.

Daha kötüsü, bu koşullarda "kontrolü elde tutma"nın neye benzeyeceği de artık açık değildir. Eskiden olduğu gibi, bütün düzen sağlama girişimleri ve eylemleri yerel ve tek tek konulara yöneliktir. Bir bütün olarak insanlık için sesini yükseltecek ya da sesini yükselttiğinde insanlık tarafından dinlenecek ve itaat edilecek kadar mağrur bir yerellik bulunmamaktadır. Küresel meselelerin bütününü kavrayıp özetleyebilen ve herkesin üzerinde mutabık olabileceği tek bir sorun da bulunmamaktadır artık.

Bauman'a göre modern ulus-devletin üzerinde yükseldiği sacayaklarının üçü de kırılmış gibi gözükmektedir (Bauman, 2014a)[12].

Bauman'a göre ulus devletler, sadece siyasal egemenlik sahaları içindeki nüfusun siyasi olarak dile getirilmiş çıkarları tarafından yönlendirildikleri için, siyasal olarak hiçbir zaman kontrol edemeyecekleri kuvvetlerin icra kurumları ve tam yetkili temsilcilerine dönüşmektedirler (Bauman 2014a). Politikadan arta kalanların, eski güzel günlerde olduğu gibi yine devlet tarafından yürütülmesi beklenmekte, ancak devletin ekonomik yaşamla ilgili hiçbir şeye dokunmasına izin verilmemektedir. Bu yöndeki herhangi bir girişim, anında karşısında dünya piyasalarının öfkeli cezai yaptırımlarını bulmaktadır (Bauman 2014a).

Devletin meşgul olmasına izin verilen ve meşgul olması beklenen tek ekonomik görev, iş dünyasının faaliyetlerine daha sert müdahalede bulunmak ve nüfusu piyasa anarşisinin feci sonuçlarından korumak için, yerel baskıları gözleyip kontrol altında tutarak, "denkleştirilmiş bütçeyi" emniyete almaktır (Bauman 2014a).

Castells de küreselleşme sürecinde mal ve özellikle sermayenin serbest dolaşımının ulus devletlerde işbaşında olan hükümetlerin kendi kontrollerinden çıktığını ifade etmektedir. Castells'e göre ekonominin küreselleşmesi sonucu döviz kurları sistematik olarak birbirine bağlanmış ve buna bağlı olarak da para politikaları ulusal düzeyde belirleniyor olmaktan çıkmıştır (Castells'ten (2006, s.389) aktaran Bakan&Tuncel, 2012, s.58). Buna göre, küresel sermaye AET, Gümrük Birliği, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler aracılığı ile ulus devletlerin ekonomik alandaki egemenliklerinin aşınmasına neden olmuştur.

Bauman'a göre devletler eskiden tahakküm altına alma araçlarıydı, şimdi tahakküm altındadırlar. Artık şaşkınlığın ve belirsizliğin ana kaynağı piyasaların ve en başta da dünya finans piyasalarının hareketleridir (Bauman, 2014a).

Bauman'a göre, artık bütünleşme ile parselleme, küreselleşme ile yurt temelli hale gelme, karşılıklı olarak birbirlerini tamamlayan süreçlerdir. Yeni hareket özgürlüğünün bölücü etkisiyle ivme kazanmış bu görünüşte zıt iki eğilimin çakışması ve iç içe geçmesi yüzündendir ki adına "küreselleşme" denen süreçler, ayrıcalıkların ve

[12] Bilgiler, Zygmunt Bauman'ın 2014 basımı Küreselleşme isimli çalışmasından özetlenmiştir. Sözü edilen çalışma özetlenerek aktarıldığı için sayfa numarası verilememektedir.

mahrumiyetlerin, servetin ve yoksulluğun, becerilerin ve acizliğin, gücün ve güçsüzlüğün, özgürlüğün ve kısıtlamanın yeniden dağıtımında yankılanmaktadır (Bauman, 2014a).

Bauman'a göre bugün tüm dünya ile birlikte tanık olduğumuz şey ise, dünya çapında bir yeniden tabakalaşma sürecidir ve küreselleşme süreci boyunca –kimin tarafından yapıldığının bilinmediği- yeni bir toplumsal-kültürel hiyerarşi, dünya çapında bir derecelendirme oluşturulmuştur (Bauman, 2014a).

1.4 Çağdaş Devlet Tartışmaları: İktidar, Nüfuz, Özneleşme, Kültür

"Nerede yetkesi bir yasa dizgesiyle ve siyasalarını yürürlüğe koymak için asker kuvveti kullanma sığasıyla desteklenen, verili bir toprak parçasını yöneten bir siyasal hükümet aygıtı varsa, orada bir devlet vardır" (Giddens, 2008a, s.892).

Geniş çaplı iktidar çalışmasıyla tanınan Michael Mann, toplumları kesişen ve çakışan iktidarlar ağı olarak kavramak gerektiğini ve devletin, yani siyasi iktidarın bu kaynaklardan sadece biri olduğunu savlamaktadır (Mann, 2012a, s.13). Mann'e göre, diğer iktidar kaynakları ise ideolojik, ekonomik ve askeri olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Mann'e göre "askeri, ekonomik ve ideolojik iktidar her türlü toplumsal ilişkide görülebilmektedir. Herhangi bir A ya da A'lar grubu, herhangi bir B'ye ya da B'ler grubuna karşı bu iktidar biçimlerini kullanabilmektedir, ancak siyasi ilişkiler belirli bir alanla, merkezle ilgilidir". Michael Mann, siyasi iktidarın bu merkezde konumlandığını ve oradan dışarıya doğru uygulandığını iddia etmektedir. O'na göre bu iktidar, merkezi olduğu kadar da teritoryaldir ve bu özelliğiyle diğerlerinden ayrılmaktadır" (2012a, s.40)[13].

Tarihsel açıdan devlet tiplerine bakıldığında ise, Marxist görüşe göre devlet tipleri kabaca dörde ayrılabilmektedir. Bunların ilki Şarki Despotik Devlet'tir, bu devlet biçimindeki üretim modeli asyatiktir. Bu modelde imparator sarayına karşı müşterek

[13] Mann'e göre, siyasi örgütlenme sosyo-mekansal açıdan da iki türlüdür: İçerde devlet, teritoryal biçimde merkezileşmiştir ve sınırları toprak yoluyla belirlenmektedir. Dolayısıyla, toplumsal yaşam, daha fazla işbirliğine ve merkezi bir biçimin sınırları belli bir alan üzerindeki sömürüsüne dönük beliren olanaklar yarattığında, devletler daha fazla özerk güç elde edebilmektedirler. Fakat devletlerin egemenlik sahalarının sınırları (şimdiye dek hiçbir zaman tek bir devlet tarafından tahakküm altına alınmamış olan tüm dünya topraklarında) aynı zamanda düzenlemeye konu, devletlerarası bir ilişkiler alanının ortaya çıkmasına da yol açmaktadır. Yani jeopolitik diplomasi, siyasi iktidar örgütlenmesinin ikinci önemli biçimidir (2012, ss.40-41) Daha geniş bir tartışma için bknz: (Mann, 2012a, (Dört İktidar Kaynağı, Dört İktidar Örgütü, ss.35-42).

köyler vardır. Devlet merkezidir ve yöneticinin gücü mutlaktır. Mısır, Hint, Aztek, İnka, Çin, Osmanlı gibi uygarlıklar ya da devletler bu gruptadır. Tarihsel olarak ikinci tür devlet biçimi Antik Köleci Devlet'tir. Köleci üretim modeli üzerine kurulan Atina gibi devletler, bu gruba girmektedir. İlerleyen zamanlarda bu devlet modeli sona erse de, köleler toprağa bağlı kalmış ve nihayetinde toprakla birlikte alınıp satılmıştır. Feodalizme geçişin önkoşulları da burada yatmaktadır (Berberoğlu, 2014, ss.88-96).

Kapitalist toplum biçiminde ise, kapitalistlere karşı ücretli emekçiler söz konusudur. Modernleşme, şehirleşme, demokratikleşme bu toplum yapısının gösterenleridir. Burjuvazinin feodal yapıyı ve mutlakçı devletleri yıkmasıyla ortaya çıkan bu toplum yapısında bireycilik ön plandadır. Bu dönemdeki devlet biçimi ulus-devlettir. Uluslaşma ve milliyetçiliklerin doğması da bu dönemin devlet yapısının gösterenleri arasındadır (Berberoğlu, 2014, ss.90-102).

Yukarıda açıklanan devlet biçimleri Marxist yaklaşımı yansıtmaktadır. Ancak her ikisi de evrimci olmasına karşın, liberalizmin ve marksizmin, devletin ortaya çıkış koşullarına bakışı farklılaşmaktadır (Sarıbay, 2000, s.114). Devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi sosyalizm, liberalizm ve muhafazakarlık üzerinden analiz eden Wallerstein'a göre, ortaya çıkış koşulları farklı olsa bile, bu üç ideoloji de topluma karşı devleti önceler görünmektedir (Wallerstein, 2003b, ss.84-85). Çünkü bu üç ideoloji de kendi programlarını geliştirmek amacıyla devletin hizmetlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Wallerstein'a göre, bireyin yanında duruyor gibi gözüken liberaller için devlet, bireyi geçmişten gelen toplumsal engellerden kurtarmayı amaçlayan tüm refromların aracı haline gelmektedir[14] (2003b, s.85). Sosyalistler de, devlet karşıtı retoriklerine rağmen kısa vadede devlet faaliyetlerini arttırmaya çalışmaktadırlar (Wallerstein, 2003b, s.84).

Laclau[15] ve Mouffe ise iktidar konusunu farklı açıdan ele almaktadırlar. Laclau ve Mouffe'un Lefort'tan aktardığına göre, "teolojik-politik mantığa göre örgütlenmiş

[14] Büyük Britanya'da ilk Fabrika Yasası'nın çıkışına Alfred Marshall başta olmak üzere tüm liberallerin destek verdiğini ve o zamandan bu yana büyük bürokratik devletin gelişmesinin asla durmadığını ifade eden Wallestein, Hobhouse'un, Lord Robert Cecil'in yazdığı Muhafazakarlık kitabına yönelik kaleme aldığı metne şu şekilde yer vermektedir: "Devlet zorlayıcılığının işlevi, bireysel zorlayıcılığı ve elbette devlet içindeki bireylerin herhangi bir birliği tarafından uygulanan zorlayıcılığı yenmektir" (Hobhouse'dan (1911, s.146) aktaran Wallerstein (2003b, s.86).

[15] Miliband, Poulantzas ve Laclau'nun kapitalist devletteki iktidar biçiminin "sınıf iktidarı mı, yoksa devlet iktidarı olarak mı belirdiği" sorusu hakkındaki verimli tartışmaları için bknz; (Miliband, Poulantazs, Laclau, 1977) Miliband, ss.114-118, Poulantzs, ss. 205-213 ve Laclau, ss.129-142).

önceki toplumlarda iktidar, Tanrının –yani en üstün adaletin ve en üstün aklın- temsilcisi olan hükümdarın kişiliğinde birleşmektedir" (Laclau, 2015, s.284). Buna göre, o dönemde toplum, kendisini oluşturan organların hiyerarşisini mutlak düzen ilkesine dayanan yapı olarak düşünmektedir. Ancak değişen toplum yapısıyla birlikte iktidarın yapısı ve kavramı da zamanla değişime uğramıştır:

> Demokratik toplumun getirdiği radikal farklılık, iktidarın yerinin boş bir alan durumuna gelmesi, yani aşkın bir garantöre yapılan göndermelerin ve bununla birlikte toplumun asli birliğinin temsiliyetinin [representation} sona ermesidir. Bunun sonucunda iktidar ve hukuk arasında bir yarılma meydana gelir ve bunların temelleri artık garanti edilemez olur… Totaliter rejimlerin ortaya çıkışının sebebi, demokrasinin iktidar, hukuk ve bilgi yerleri arasında dağıttığı birliği yeniden oluşturma çabası bağlamında anlaşılmalıdır (Lefort'tan aktaran Laclau&Mouffe, 2015, ss.284-285).

Gelenekleri yaşatma amacında olan muhafazakarlar ise, değişim için baskı yapan halk güçlerini kontrol etmek için devlet yapısının güçlendirilmesine hazırdırlar (Wallerstein, 2003b, s.85). Ünlü teorisinde anlattığı üzere, Wallerstein bu durumu, 16. yüzyıldan bu yana yerkürenin en azından belli parçalarında varolan modern dünya sisteminin, kapitalist dünya ekonomisi olmasına bağlamaktadır. Wallerstein'ın aynı teorisinde muhafazakarlığın ve kapitalizmin çelişmediği, aksine birbirini tamamladığı düşüncesinin izlerine rastlanabilmektedir.

Wallerstein'a göre, metaların birbirine meta-zinciriyle bağlanması şarttır ve bunun için egemen devletlerin, orta derecede iktidara sahip olan devletlerin ve devletlerarası sistemin varolması bir zorunluluktur[16]. Wallerstein'a göre, hiçbir siyasi otoritenin olmadığı bir dünyayı, -Milton Friedman, Ayn Rand ve devlete tümüyle karşı olan kapitalistler dahil- hiçbir filozof öngörmemekte, en azından "gece bekçisi devleti" korumakta ısrar etmektedirler (Wallerstein, 2003a, ss.67-74).

Günümüzdeki ekonomi ve siyaset ilişkisi konusunda, bireysel değerler üzerinden kaydadeğer görüşler ortaya koyan sosyologlardan biri de Sennett'tir. Konu hakkında, "İnsanlar siyasetçileri Wal-Mart'ta alışveriş yapar gibi mi seçiyorlar?" şeklinde ilgi çekici bir soru soran Sennett, sorusunun cevabını ise şu şekilde vermektedir:

---

[16] Meta-zinciri kavramını, Dünya Sistemi teorisinin ekonomik perspektifini açıklamakta kullanan Wallerstein, meta-zincirlerinin uzunluğunun dünya sistemindeki işbölümünün sınırlarını belirlediğini ifade etmektedir. Detaylı tartışma için bknz: (Wallerstein, 2003a, ss.69-89).

"Günümüzün ekonomisi (kapitalizm), bu kendi kendini tüketme türünü alışveriş merkezlerinde de, siyasette de güçlendirmektedir" (Sennett, 2015, s.99).

Anthony Giddens ise, çalışmasında "bir çeşit sürekliliğe sahip tüm toplumsal sistemlerin 'iktidarın kurumsal aracılığı'nı içerdiğini" ifade etmektedir (2008b, s.18). Giddens'a göre, tahakküm, toplumsal yaşamın derinliklerine işlemiş süreklilikleri temsil eden kurumlarda ve kurumlar aracılığı ile ortaya çıkmaktadır. Devlet ve iktidar kavramlarının birbirinden ayrı olarak düşünülememesinin bir nedeni de bu gibi gözükmektedir. Giddens, iktidar sahibi olmak konusunda geleneksel devletler ve modern devletler arasında da ilginç bir ayrım yapmaktadır:

> Geleneksel devletlerde hakim gruplar, kendi tâbi halklarının günlük yaşamlarını düzenli biçimde etkileyecek araçlardan yoksundur, dolayısıyla hükümdar halkın davranışları üzerinde geniş kapsamlı bir iktidar kuramaz. Oysa, modern devletin önemli özelliklerinden biri, devlet yöneticilerinin gündelik faaliyetlerin en mahrem kısımlarını etkileme yeteneklerinin genişlemesidir (2008b, ss.19-20).

Modern devleti "iktidar kabı'nın üst biçimi"[17] olarak tanımlayan Giddens'a göre, iktidar kapları tahsis edici kaynaklar ile otorite kaynaklarının yoğunlaşması sayesinde iktidar üretmektedirler (2008b, s.24). Tahsis edici kaynakların üretiminin toplumdaki ulaşılabilir teknoloji kaynaklarından etkilendiğini ifade eden Giddens'a göre yine de bu kaynaklar, otorite kaynaklarını yaratan faktörlere bağlıdır (Giddens, 2008b, ss.24-28):

> 1-Çeşitli ortamların izin verdiği gözetleme imkanları, ki buna depolanmış/şifrelenmiş bilgi ve bireylerin eylemlerinin doğrudan izlenmesi dahildir. 2-Gündelik yaşamlarının büyük bir kısmını doğrudan maddi üretime harcamayan çok sayıda bireyin, sınırları belirlenmiş ortamlar içerisinde toplanma olasılıkları. 3-Yaptırımların kapsam ve yoğunluğunun kolaylaştırılması, en önemlisi askeri iktidarın gelişimi. 4-İdeolojinin oluşumunu etkileyen bazı koşulların yaratılması.

Mann'e göre (Mann, 2012b), modern devletlerin, modernizm öncesi devletlerden farklı olarak artık jeopolitik militarizm kaynaklı olmaktan daha fazla

[17] Tahakkümü zaman-mekan üzerinde kurulan üstünlük ile ilişkilendiren Giddens, ulus-devlette iktidar ve mahaller arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Mahaller, içerisinde sistemik etkileşim ve toplumsal ilişki vechelerinin yoğunlaşmış olduğu, ortamın fiziksel yönlerini de –mimarisini- kapsayan etkileşim ortamlarıdır. Giddens kısmen Foucault'nun "kılcal damar" kavramsallaştırmasını andıracak şekilde mahallerin iktidar kuramındaki önemini şöyle tanımlamaktadır: "Belirli mahal türleri "iktidar kaplarını" (power containers) –idari iktidarı oluşturan sınırlı alanları- biçimlendirirler. Bir mahal tayin edici kaynakların ve otorite kaynaklarının yoğunlaşmasına izin verdiği ölçüde bir iktidar kabıdır. Benim sınıflara bölünmüş toplumlar dediğim yerler, şatolar, malikaneler, ama hepsinin de ötesinde şehirler, iktidarın üretildiği kaplardır. Modern dünyada idari örgütlenme ortamları, -ticari firmalar, okullar, üniversiteler, hastaneler, hapishaneler, vs- kaynakların yoğunlaştığı merkezlerdir. Ancak ulus devlet formundaki modern devlet, sınırları belirli (içeride oldukça bölgeselleşmiş olsa da) bir idari birim olarak, birçok bakımdan iktidar kabının bir üst biçimidir (Giddens, Ulus Devlet ve Şiddet, 2008b, ss.22-24).

işlevleri vardır. Modern devletler 19. yüzyıldan itibaren sadece boyutunu değil, kendi bünyesindeki sivil kapsamını da genişletmiştir (s.493). Modern devlet, azaltılmış militarizme ek olarak geleneksel hukuki ve hayırsever işlevlerini muhafaza ederken, bürokratikleşmenin de merkeze alındığı üç yeni sivil işlev edinmiştir: 1-Yollar, kanallar, tren yolları, posta servisleri ve kitlesel eğitim gibi, maddi altyapılarını ve sembolik iletişim altyapılarını geliştirmişlerdir; 2-Bazı devletler maddi altyapının ve üretim sanayinin doğrudan mülkiyetini almıştır ve 3-Hayırseverliklerini geniş refah programlarına dek genişletmişlerdir. Böylece devletler, önceki dönemlerin aksine toplumsal hayata giderek daha çok nüfuz etmişlerdir (Mann, 2012b, s.493).

Bourdieu bu "nüfuz"u şu şekilde açıklamaktadır: "Toplumsal dünyanın kendisi "doxa"dır, yani kendisini bir inanç olarak algılamayan türden bir inanç olarak ortaya koyar" (Bourdieu, 2015, s.224). Bourdieu'ya göre söz konusu "doxa"nın oluşumunda devletin etkisi büyüktür: "Devlet sadece toplumsal hiyerarşileri değil, bu hiyerarşilerin algılandığı zihin yapılarını da inşa etmektedir. Ayrıca devlet salt bir meşruiyet üreticisi ya da propaganda üreticisi değildir. O, toplumsal düzeni (zamanların kullanımı, ajandamızdakiler, devletin yapılandırdığı tüm hayatımız) ve düşüncelerimizi yapılandırmaktadır (2015, ss.223-224). Althusser ise, devletin iktidarını ideoloji yoluyla sağladığını ifade etmekte, bunu "ideolojik aygıtlar"[18] kavramsallaştırmasıyla açıklamaktadır. O'na göre, "toplumun egemen sınıf tarafından ideolojik olarak 'yönetilmesini' sağlayan sistemi, yani egemen ideolojinin yarattığı konsensus etkisini, basit bir veri olarak tasarlayamayacağımız açıktır (Althusser, 2015, s.12).

Poulantzas'ın devlet tanımında ise devlet iktidarı ile devlet aygıtları birbirinden ayrıdır (Demir&Göymen, 2017, s.50). Poulantzas, devlet iktidarı ifadesiyle, devletin çıkarlarına uygun düşen belli bir sınıfın iktidarını anlatmaya çalışmaktadır. İktidar kavramını devlet aygıtında ve kurumlarında somutlaştırmayan ve iktidar ilişkilerini sınıf ilişkileri içinde konumlandıran Poulantzas'a göre devlet ne hakim sınıf iktidarının

[18] Althusser'e göre baskıcı devlet aygıtı devlet başkanlığını, hükümeti ve yürütme erkinin aracı olan idareyi, silahlı kuvvetleri, adaleti, mahkemeleri ve onlara bağlı hapishane gibi düzenekleri kapsarken, ideolojik aygıtlar, eğitim, kilise, kitle iletişim araçları, sendikalar ve hukuk gibi normalde devlet denetimi dışında olup özel alana dahil olmakla birlikte, devletin değerlerini aktarma ve iktidarını pekiştirme, böylelikle düzeni koruyarak kapitalist üretim ilişkilerini sürdürme işlevi gören kurumları tanımlamaktadır. Althusser, bu aygıtların kapitalist sömürü koşullarını yaratan bir sınıf mücadelesi süreci içinde, işçi sınıfının burjuva sınıfı tarafından üretilmesini sağladığını iddia etmektedir (2015, ss.11-32).

kurumsal bir deposudur ne de sınıf mücadelesi dışında kendi soyut iktidarına sahip bir yapıdır (Demir&Göymen, 2017, ss.51-52).

Poulantzas'ta devlet, iktisadi oyunun kurallarını negatif biçimde sınırlamaktan ve korumaktan ve/veya madun sınıflar arasında yanlış bilinci aşılamaktan fazlasını yapmaktadır. Devlet, üretim ilişkilerinin ve toplumsal işbölümünün kurulması ve sürdürülmesine; iktidar bloğu için hegemonik sınıf birliğini örgütlenmesine ve halk sınıfları arasında rızanın maddi temellerinin yönetilmesine aktif biçimde dahil olmaktadır. Kısaca devletin sınıf hakimiyetinin yeniden üretilmesindeki rolü müspettir ve devlet asla baskı ve ideoloji çiftine indirgenemez (Demir&Göymen, 2017, ss.51-52).

Poulantzas'a göre bütün toplumsal gerçeklik devlet ve sınıfsal bölünmelerle ilişkili olarak düşünülmelidir. Devlet aygıtları kendi 'iktidar'ına sahip değildir fakat sınıf ilişkilerini maddileştirmekte ve yoğunlaştırmaktadır. Devlet, içsel olarak araçsal bir özü olan bir "entite" değildir, bir ilişkidir, daha doğru biçimde bir ilişkinin yoğunlaşmasıdır. Devlet aynı zamanda gerçekliği yaratarak, dönüştürerek ve oluşturarak müspet bir biçimde hareket etmektedir (Demir&Göymen, 2017, ss.51-55).

Öte yandan, küreselleşme döneminde bölgesel devlet iktidarının niteliği de tartışma götürmektedir. Drucker, ulus devlet, imparatorlukların ve süper devletlerin yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren tek siyasal gerçek olmasına rağmen, son yüzyıl için onun da kendini derinden derine değiştirdiğini iddia etmektedir: "Ulus-devlet şimdi artık mega devlet haline dönüşmüştür (Drucker, 1993, s.172).

Bauman, küresel dünyada ulus-devletlerin ekonomiden sorumlu olma, yurt ve nüfusun güvenliğini sağlama şeklindeki sacayakların üçünde birden zayıflama yaşadığını, bunlar içinde en büyük etkiyi yaratanın ekonomik ayağın parçalanması olduğunu iddia etmektedir (Bauman, 2014a, s.76). Castells'e göre ise, küresel dünyada yerel siyaset bir tiyatroya dönüşmüş, siyasi kurumlar iktidar mercilerinden çok bir pazarlık ajansı haline gelmişlerdir (Castells, 2007, s.500). Castells, yurttaşların artık savunmacı bir tepki vermekte, devleti korumak yerine devletten gelecek zararı önlemek için oy kullanmakta olduklarını ifade etmektedir (2007, s.500). Castells bu durumda iktidarın nereye gittiği sorusuna şu cevabı vermektedir: "İktidar ortadan kaybolmaz, kültürel kodlara yazılır. O kodlar ki, insanlar ve kurumlar, onlar yoluyla hayatı temsil eder ve –siyasi kararlar dahil- karar alırlar" (Castells, 2007, s.500).

Hirst ve Thompson'dan aktaran Castells "ağ toplumu" olarak tanımladığı küresel dünyada ulus-devletlerin durumunu, "Devletlerin "egemen" oluşumlar olarak işlevleri gerilerken, daha çok uluslararası bir "siyasi oluşum"un bileşenleri olarak işlevleri artmaktadır. Ulus-devletin merkezi işlevi, ulusüstü ve ulusaltı yönetim mekanizmalarının meşruiyetini sağlamak ve hesap sorulabilirliğini teminat altına almak olacaktır" (2008, ss.451-452) şeklinde değerlendirmektedir. Bauman da, küresel dönemde ulus-devletlerin pozisyonu konusunda Castells'in görüşlerine oldukça yakın fikirler ileri sürmektedir: "Paradoksal olarak kozmopolitan ekonomi çağında, politik egemenliğin bölgeselliği de sermayenin ve malların serbest hareketini kolaylaştıran önemli bir faktör haline gelmektedir" (Bauman, 2011b, s.279). Bauman'a göre, "egemen birimler ne kadar parçalanırsa, ilişkili bölgeler üzerindeki pençesinin çerçevesi o kadar zayıf ve dar, sermaye ve malların global akışı da o kadar serbest olacaktır" (Bauman, 2011b, ss.279-280). Oysa Harvey'e göre, geldiğimiz noktada "aynadaki çatlaklar" büyümektedir (Harvey, 2010, ss.390-394):

> Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun bir ticaret bloku olarak kaynaşması gerçekleşecek, bütün kıtayı bir şirket devralma ve birleşme deliliği kaplayacak, oysa Thatcherizm hala kendini İngilizlerin özgüllüğüne yaslanan bir ulusal proje olarak ilan ediyor. Finans kapital üzerinde uluslararası denetimin gerekliliği kaçınılmaz görünüyor, ama bu noktaya ulusal çıkarlar temelinde oluşan bir kolektif müdahaleyle varılması olanaksız (Harvey, 2010, s: 393)[19].

Bu çalışmasını 1990'larda yapan Harvey'in o dönemde öne sürdüğü kehanetinin, Brexit gelişmesine bakıldığında doğrulandığı rahatlıkla söylenebilmektedir. Görünen o ki, Harvey iddiasında haklıdır; tarihsel materyalizm ve aydınlanma projesi bir yenilenme süreci yaşamaktadır ve bu yenilenmenin, bir yeniden üretim anlamına gelmesi ihtimali yüksek bir ihtimaldir.

Son olarak "The Post-Covid" dediği dönemde devleti değerlendiren Acemoğlu[20] ise, "Bugün hemen hemen herkes, hükümetlerin daha fazla sorumluluk üstlenmeleri ve

[19] Her ne kadar Harvey'in çalışmasının Türkiye'deki ilk basımı 1997, beşinci basımı 2010 yıllarında yapılmış olsa da, kitabın İngilizce basımı ilk olarak Avrupa'da 1990 yılında yapılmıştır. Bu durumda denebilir ki, Harvey, Avrupa Birliği'nin çatlayacağı öngörüsünde ilk bulunduğunda yıl 1990 ve hatta -belki daha öncesidir-.

[20] Acemoğlu'nun The Post-Covid State başlığıyla yayınlanan makalesi Project Syndicate'in sitesinden online olarak alınmıştır. Makale, 06 Haziran 2020 tarihinde https://www.project-syndicate.org/onpoint/four-possible-trajectories-after-covid19-daron-acemoglu-2020-06?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=139bcd43ce-op_newsletter_2020_06_05&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-139bcd43ce-105541825&mc_cid=139bcd43ce&mc_eid=019d42168c adresinden indirilmiştir.

daha verimli olmaları gerektiğini kabul ediyor" demekte ve dört senaryo ortaya koymaktadır. Acemoğlu'na göre salgın döneminde artan harcamaların, düzenlemelerin, likidite akışlarının ve diğer düzenlemelerin kalıcı olacağı varsayılabilmektedir. Acemoğlu, dört senaryo arasında, refah devletinin 3.0 versiyonunun yeniden ortaya çıkacağı senaryosunun daha güçlü olduğunu "The New-Old Welfare State" kavramlaştırmasıyla ifade etmektedir (Acemoğlu, 2020).

Özne ve İktidar: Öznenin yapı karşısındaki durumu sosyolojinin önemli, uzun ve üzerinde konsensusa ulaşılamamış tartışma konularının başında gelmektedir. Hele de söz konusu devlet iktidarı ve bu iktidar karşısında bireyin eyleme gücünün olup olmadığı sorusu olunca, gündelik hayattaki karşılaşmalar, bireysel davranışların içinde yaşadığımız toplumu nasıl etkilediği ve toplumdan nasıl etkilendiği sorusu daha da önemli hale gelmektedir. Sosyologlar neredeyse sosyoloji tarihinin başından bu yana makro-mikro, faillik (eylem)-yapı ve birey-toplum düalizmlerini aşma çabaları ortaya koymaktadırlar. Layder, birey-toplum probleminin faillik (eylem)-yapı sorunuyla yakından ilişkiliyken, ikisinin de doğrudan makro-mikro düalizmi içinde yer aldığını" ifade etmektedir (Layder, 2006, s.7).

Her ne kadar yapının faili tümüyle belirlediği fikrinde olması nedeniyle, faillik-yapı düalizmini aşamadığı yönünde eleştirilmiş olsa da, Foucault'nun özne ve iktidarı tartıştığı çalışması, bu alandaki en bilinen yapıtlardan biri ve başvuru kaynağıdır. Foucault'ya göre, iktidar bir ilişki biçimi, bir eylem biçimidir; davranışları ve davranışların mümkün sonuçlarını yönlendirmektedir. Bu yüzden Foucault iktidarı bir yönetim sorunu olarak tanımlamaktadır.

O'na göre "iktidar ilişkilerinin kristalleşerek aldığı biçimlerden en çok öne çıkanı, devlettir. Devlet, yalnızca bütünleştirme teknikleriyle işleyen, bireyleri görmezden gelen, bütünün veya bir grubun çıkarlarını gözeten değil, aynı zamanda bireyselleştiren insanları kurulmuş deneyimlerin özneleri haline getiren, bu yolla denetleyen bir iktidardır"[21] (Foucault, 2011, s.20).

Foucault çalışmalarının tamamına yayılmış bir biçimde, öylesine geniş ve katmanlı bir iktidar alanı tarif eder ki, O'na göre, iktidar ilişkileri toplumsal ağlar

[21] Alıntı, Ferda Keskin'in Foucault'nun Özne ve İktidar kitabına yazdığı, aynı başlıklı sunuş ve değerlendirme yazısından yapılmıştır (Foucault, Özne ve İktidar, ss.11-24).

bütününe kök salmıştır[22] ve iktidar devletten türemez ama iktidar ilişkileri giderek devletleşmektedir (Foucault, 2011, s.79). Foucault, hastane ve hapishaneleri incelerken farkettiği, bedenlerin, bireylerin, şeylerin, merkezi bir bakış altında tümüyle görünür olmaları durumunu ise panoptikon kavramıyla nitelemekte; panoptikonu ise her bir hücresine bir delinin, hastanın, işçinin, öğrencinin kapatıldığı iki pencereli binaların izlendiği yüksek kule olarak tarif etmektedir. Bu tanıma göre panoptikon iktidarın gözüdür (Foucault, 2015, s.86).

Çağdaş siyaseti biçimlendirenin dil oyunları olduğunu ifade eden Laclau ise, özne olma konumunun ancak öteki ile mümkün olacağı iddiasındadır. Soy bir tikellik iddiasında bulunmak için ötekinin, kimliğe dahil edilmesi gerektiğini ifade eden Laclau, tamamlanmış kimliğin mümkün olmadığını, tam anlamıyla tamamlanmış olan kimliğin ancak kendisinin statüko haline gelmesiyle mümkün olabileceğini savlamaktadır.

Laclau, tikellik ve evrensellik konusunda postmodern tahayyül inşasının yöneleceği istikametin ancak "melezleşme" ve "pozitif cemaatsel değerler" olacağını öngörmektedir (Laclau, 2003, ss.46-161). Kimliğin tamamlanmamışlığı konusunda Butler ve Žižek de Laclau ile aynı fikirdedir, fakat onlara göre bu toplumsal hareketleri zayıflatmak şöyle dursun, söz konusu tamamlanmamışlık bizatihi hegemonya projesi bakımından temeldir. Nitekim, "Hiçbir toplumsal hareket, kimliğin merkezindeki olumsuzluğu önvarsayıp, ona işlerlik kazandırmadan açık-uçlu, demokratik bir siyasal eklemlenme statüsüne sahip olamaz" (Butler, 2009, s.8).

Žižek bir çalışmasında, çoklu öznellik biçimlerindeki artışı benimseyen günümüz post-modern siyasal düşüncesinin eğilimlerini incelemektedir. Buna göre, artık o imkansız küresel sosyal dönüşüm ülküsünden vazgeçmemiz ve kültürel tanınmanın sosyo-ekonomik mücadeleden daha önemli olduğu bu karmakarışık ve darmadağın post-modern evrende kendi tikel kimliğimizi hangi muhtelif biçimlerde ortaya koyabileceğimiz sorusuna odaklanmamız gerekmektedir (Zizek, 2003, s.10).

Öznenin hegemoninin temel işlevini yerine getiren ve evrenseli tikele teyelleyen fail olduğunu ifade eden Žižek, yine de tikel kimlikler alanında kapitalist küreselleşmenin topyekun saldırısı ile açılmış olan içsel bir yarık bulunduğu tespitini

[22] Foucault, iktidarın toplumsal ağlar bütününe kök salmasını, çeşitli çalışmalarında "kılcal damarlar" ifadesiyle kavramsallaştırmaktadır.

yapmaktadır: "Bir yanda temel formül olarak kendi grubunun 'kimlik ve özdeşlik'ini alan, bununla ötekileri dışlayacak bazı uygulamaları ima eden o meş'um 'köktencilikler', öte yanda ise durmaksızın değişen, 'melez' ve sınırsızca altgruplara bölünen o post-modern çokkültürcü kimlik siyaseti" (Žižek, 2003, s.255).

Marcuse ise, kapitalizmin ileri aşamasında, muhalefetin yerinin belirli orta sınıf tabakaları ve getto nüfusa doğru kaymaya başladığı, buna toplumun iç gelişiminin neden olduğu, bilinçteki kökten değişikliğin yeni özneyi ortaya çıkardığını ifade etmektedir. O'na göre bu, "tarihsel olarak bu özdeksel değişim öncesi bir aydınlanma dönemidir; bir eğitim dönemi, fakat uygulamaya dönüşen bir eğitim: Gösteri, yüzleşme, isyan.." (Marcuse, 2013, s.59).

Touraine'e göre modernliğin iki çehresi vardır; bunlardan biri akılcılık, diğeri özneleşmedir (Touraine, 2016, s.263). Öznenin kendi üzerine ve yaşanılan deneyim üzerine düşünmek anlamına gelmediğini ifade eden Touraine'e göre "özne, önce toplumsal roller olarak adlandırma eğiliminde olduğumuz, ama gerçekte toplumsal ve kişisel yaşamın birer tüketici, seçmen ya da hedef kitle yaratan iktidar merkezleri tarafından kurulması olan şeyin tam karşıtıdır" (2016, s.297).

Günümüzde, "Bireyin kendisini bir özne olarak oluşturmadığı takdirde rollerini tanımlayan ve yaptırımlarla çerçeveleyen iktidar merkezleri tarafından bir "kendi" olarak oluşturulacağını" (2016, s.297) iddia eden Touraine'e göre, modernliğin asıl tarihi, "öznenin kutsal düzene karşı verdiği mücadelelerden bir başkasına, akılcılaştırıcı modellerle olan mücadelesine geçişinin tarihidir"[23] (2016, s.299).

Hall ve Jacques da, "özne" modellerimizin de artık değişmiş olduğu ve artık bireyi bir bütün, merkezleşmiş, kararlı ve tamamlanmış ego ya da özerk rasyonel benlik altında kavrayamayacağımızı öne sürmektedir. Hall ve Jacques'a göre, "benlik", daha parçalı ve tamamlanmamış, içinde yaşadığımız farklı toplumsal dünyalarla ilişki içinde çoklu "benlikler" ya da kimliklerden oluşan, tarihi olan ve süreç içinde "üretilmiş" bir şey olarak kavranmaktadır. "Özne" farklı söylemler ve pratikler tarafından farklı biçimde yerleştirilmekte ve konumlandırılmaktadır" (Hall&Jacques, 1995, s.109).

[23] Touraine'e göre, özne bunu yaparken, kendini, toplumu ve insanı tepeden tırnağa değiştirmek iddiasının kıskacındaki modernleştirici iktidarın totaliter kendini beğenmişliğine karşı koruyabilmek için, kendisine ilişkin tektanrılı dinlerin geliştirdiği imgelere de başvurmaktadır (2016, s.299).

Bourdieu'ya göre ise, "özne"de kendisinin oluşturduğu nesnel bilginin olasılık koşullarını ve sınırlarını aramak yeterli değildir. Bilimin inşa ettiği nesnede "özne"nin toplumsal olasılık koşullarını ve nesneleştirme edimlerinin olası sınırlarını da aramak gerekmektedir (Bourdieu&Wacquant, 2007, s.217).

Günümüzde devlet karşısındaki bireyin konumunu somut bir şekilde açıklayan Bauman ise devlet otoritesinin ülke yasalarını ilan etme yetisi olduğunu, yasalara uymayanların baskıya maruz kalacağını ve baskı uygulamaya tek yetkili olanın da uyruklara karşı şiddet uygulama meşruiyeti ve hakkına sahip olan devlet olduğunu söylemektedir. Ancak, Bauman'a göre, "bu durum tek yönlü değildir ve bireyin devlete karşı görevleri kadar, hakları da söz konusudur" (2014b, s.180).

Görevlerin en önemlisi vergi ödemek; haklar ise kişisel (bedenin ve malın mülkün korunması, kanaat ve inançların açıklanması hakları), siyasal (seçimlere katılmak, devlet birimlerinin oluşturulmasına, politikalarına etki etmek hakları ya da sosyal (bireysel olarak erişilemeyen asgari geçim kaynaklarının ve temel ihtiyaçların devlet tarafından temin edilmesi) olabilir. Sözgelimi bireyin, bedene ya da mala mülke gelen zarar karşısında, yetkilileri şikayet etme, devletten yardım isteme, kaybettiği malları tazminat talep etme, hatta bu konuda açıkça devleti suçlama hakkı bulunmaktadır (Bauman, 2014b, ss.180-181). Bauman'a göre, "devletin bir uyruğu olmanın hakların ve ödevlerin bir bileşimi olması, aynı zamanda hem korunduğumuz, hem ezildiğimizi hissetmemize neden olmaktadır (2014b, s.182).

Bütün bunlar bir yana, bireyselleşmenin insan benliği ve karakteri üzerinde ürettiği bazı tahribatlar söz konusudur ve günümüzde bunu en başarılı şekilde teşhis edenlerden biri de Sennett'tir. Yeni kapitalizmin insan karakterine yönelik saldırısına yoğunlaşan Sennett, belirsizliğin ve istikrarsızlığın normalleşmesinin bireyin karakterini aşındırdığı, "uzun vade yok" anlayışının uzun vadede kişinin davranışlarını yolundan saptırdığı, güven ve sadakat bağlarını zayıflattığı, iradeyle davranışı birbirinden kopardığını tespit etmektedir (Sennett, 2016, s.32). Bu sorunun çözümüne ilginç bir yaklaşım getiren Sennett, "baskıcı birlik"[24] karşısında "beraber"liği ve "işbirliği"ni

[24] Sennett, "Beraber" isimli bir kitap yazmasına neden olan "baskıcı birlik" hakkında endişelenen ilk filozofun Aristoteles olduğunu hatırlatmaktadır. Aristoteles, şehri farklı aile kabilelerinden bir araya gelen insanlar olarak düşünmektedir. Aristoteles'ten aktaran Sennett, "kavimcilik, bilmediği halde, diğer insanların neye benzediğini bildiğini düşünmekle ilgilidir; diğerlerinin dolaysız tecrübelerinden yoksun olmak, insanı korku dolu fantezilere başvurdurtur" ifadesini kullanmaktadır (2012, ss.14-15).

önermektedir. Sennett, sosyal aktörlerin, toplum tarafından kendilerine tahsis edilen rollere hem adapte olmaya, hem de onlara mesafe koymaya çalışırken, "kaygı" duyduklarını ve bunu aşmanın yolunun diğerleriyle işbirliği olduğunu ifade etmektedir (Sennett, 2012, s.223).

Kültürel Yeniden Üretim: Simmel'e göre, "İnsan ancak kendisine dışsal olan bir şeyi kendi gelişimi içine çekiyorsa kültür vardır. Kültürlenme manevi bir durumdur, ama ancak kasten yaratılmış nesnelerin kullanılması sayesinde ulaşılan bir durumdur" (Simmel, 2015, s.333). Dindarlığı, kişiliğin oluşumunu ve teknolojiyi bir kültür olarak niteleyen Simmel'in kültür tanımı ise şöyledir: "Farklı insanların çabalarından bir kültürel nesne doğar, bir bütün olarak, halihazırda mevcut ve özellikle etkili bir birlik olarak tek bir üreticisi olmayan bir eserdir bu" (2015, s.353).

Norbert Elias ise, ünlü çalışmasında uygarlık ve kültür kavramlarının tarihselliğini ele alarak durumu açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre, uygarlaşma kavramı insanların davranış ya da tavırlarının biçimini anlatırken, kültür doğruca insanları değil, insanların belirli performanslarını anlatmaktadır. Ayrıca uygarlık bir süreci, daima ileriye doğru hareketi imlerken, kültür "bir halkın özelliklerini içermektedir, kültür insan ürünleridir" (Elias, 2005, ss.74-75)[25].

Elias'ın kültür ve uygarlığı karşıtlık içinde dahi olsa birlikte ele almasının nedeni, uygarlık sürecinde orta tabakaların kendi meşruiyetlerini erdem ve eğitime dayandırmaları tespitini yapması ve Elias'a göre bu durumun da kültürle bir ilgisinin bulunmasıdır (2005, s.82). Bourdieu'nun kuramı ise –(ekonomik) sınıfın kendisini nasıl yeniden ürettiği ve ayrıcalıklarını sonraki kuşağa nasıl aktardığı ile ilgili- sınıfın kendini yeniden üretmesi kuramıdır. Bourdieu, bunun için "kültürlenmiş davranışlar bütününe" ihtiyaç bulunduğunu söylemektedir (Wallace&Wolf, 2012, s.166).

Bauman ise, kültür konusunu anlatırken Levi-Strauss'u hatırlatmaktadır: "Kültür farklılaştırma etkinliği aracılığıyla olayların olasılıklarını manipüle etmektedir. Claude Levi-Strauss'un tarihte ilk kültürel edimin kadın nüfusun cinsel ilişkiye uygun olan ve olmayan kadınlara bölünmesi olduğu iddiasını hepimiz hatırlarız" (Bauman, 2011a,

[25] 1784 yılında Kant, "biz sanat ve bilim aracılığıyla yüksek derecede kültürleşmiş, her türden toplumsal davranış biçimimiz ve dürüstlük anlayışımızla da tepeden tırnağa uygarlaşmışız" ifadesini kullanmakta, tıpkı Elias gibi kültürü uygarlaşma kavramıyla ele almakla kalmamakta, bir de ahlakla eşitlemektedir (aktaran Elias, 2005, s.79).

s.46). “Kültür bir ayrımlar yapma etkinliğidir, böylece insanlar benzerlikle içsel olarak birleştirilip, farklılıkla dışsal olarak bölünebilmektedir” (Bauman 2011a, s: 46).

Toplumdaki anlam kalıplarını irdeleyen Geertz’e göre ise, “toplumsal değişimin şekillenmesini sağlayan “anlam kalıpları değişimin kendisinin süreçlerinden doğar ve uygun ideolojiler biçiminde kristalleşir ya da popüler tutumlara yerleşir” (Geertz, 2010, s.283). Castells de, kültür konusunda “insanlar arasındaki sembolik etkileşim, insanlarla doğa arasındaki üretim, deneyim ve iktidar temelindeki ilişki, tarih boyunca belli bölgelerde kristalleşir ve böylece kültürleri ve kolektif kimlikleri oluşturur” (2005, s.18) ifadelerini kullanmaktadır. Chambers ise, dilin “aslında bir iletişim aracı olmaktan çok bizzat kendiliklerimizin ve ve anlamın kurulduğu kültürel bir inşa aracı olduğunu” iddia etmektedir (Chambers, 2014, s.41).

Hobsbawm ve Ranger da, “icat edilmiş gelenek”[26] dahil olmak üzere tüm geleneklerin amacının değişmezlik olduğunu vurgulamaktadır. Onların bu şekilde gönderme yaptığı sabitlenmiş bir tür geçmiştir. “Gerçek ya da icat edilmiş geçmiş, tekrar gibi, sabit (norm olarak formalize edilmiş) pratiklere dayanmaktadır” (Hobsbawm&Ranger, 2006, s.3).

Berman ise, icat edilmiş gelenekten değil ama farklı bir durumdan söz etmektedir: “Marx’ın diğer değerlerin değişim değeri içinde “çözündüğünü” söylerken vurguladığı nokta, burjuva toplumunun eski değer yapılarını silmeyip massetmiş olduğudur” (Berman, 2016, s.156). Williams, “postmodern dünyada, küreselleşme ve teknoloji sayesinde kültürün ulusüstü bir yaygınlığa ulaştığı, buna rağmen ulusların sürekli kültürel farklılıkları vurguladığı” tespitiyle, bu konudaki derin çelişkiye işaret etmektedir (Williams, 1989, ss.169-191).

Bazı araştırmacılar, global toplum içinde yer alan bazı özel kesimlerle ilgili olan sistemleri, alt-kültür saymaktadırlar (Duverger, 2011, s.88). Bu şekilde de siyasal kültür, ekonomik kültür, sanat kültürü gibi kültürlerden söz etmektedirler. Siyasal kültürden ise genellikle kültürün siyasal yönü anlaşılmaktadır. Her kültür tipi, belli bir siyasal yapı tipiyle ilişkilendirilmektedir.

[26] Hobsbawm ve Ranger, icat edilmiş gelenek (tradition) ile ‘geleneksel’ denen toplumlara hakim olan görenek (custom) arasında kesin bir ayrım yapmaktadırlar. Onlara göre, custom anlamındaki görenek yargıçların yaptığı bir şey iken, (icat edilmiş) gelenek; peruk, cübbe gibi, yargıçların asıl eylemini sarmalayan ritüelleşmiş pratiklerdir. (2006, ss.3-4).

Almond ve Verba'dan aktaran Duverger, siyasal kültürün üç yönünün olduğunu ifade etmektedir: "Siyasal sistem hakkında sahip olunan bilgilerden oluşan tanıma yönü, önder ve kurumlara yönelen kişisel bir bağlılığa dayanan duygu yönü ve siyasal olayla üzerinde varılan değer yargılarını içeren yargı yönü" (2011, s.89). Kültürün tüm alanları için geçerli olan bu sınıflama bir araya getirilerek üç büyük siyasal kültür tipinden oluşan bir sınıflama elde edilmektedir. Bunlar, yöresel kültür, uyrukluk kültürü ve katılımcı kültürdür (Duverger, 2011, s: 89).

Sarıbay ve Öğün de, Almond ve Verba'dan aktardıkları politik kültür tanımında politik kültürün "bireylerin, kendilerini kuşatan politik sistemin ya bir bütün olarak ya da belli bir parçasına yönelik sosyo-psikolojik temelli etki ve tepkilerini ifade ettiğini" ifade etmektedirler (Sarıbay&Öğün, 2013, s.75).

Politik kültür çözümlemelerinde sürekliliği esas alan Sarıbay ve Öğün, konumlarını, "Bu, tarihte kesinti ya da değişme olmadığı anlamına gelmez, ancak her şeyi değişim ile açıklayan bir tarih perspektifi düzçizgisel basitlemedir. Her değişimi lineer doğrultuda kavramlaştırmak sosyal teori için yanlış sonuçlara yol açmaktadır" şeklinde ifade etmektedirler (2013, ss.90-92):

> Politik kültür analizleri, değişimlerin içinde değişmeden kalan unsurların kavranmasına önem vermektedir. Politik kültür tarihinin kapsamı içinde yer alan olguların büyük bölümü değişim, devrim gibi kavramlardan çok verili kültürün kendisini yeni koşullarda yeniden üretmesi anlamında muhtelif durumlara işaret eden başkalaşma kavramıyla anlaşılacaktır. Marshall Sahlins'e göre, "eylemde varolan bir dünyanın aracılığıyla yönetildiği kategoriler yeni bir görgül içerik topladığı içindir ki kültürün her yeniden üretimi bir başkalaşmadır (Sarıbay&Öğün, 2013, s.92).

Bu konum, yani Sarıbay ve Öğün'ün konumu, elbette muhafazakar bakış açısını yansıtmaktadır, ancak bu durumun neyi yansıttığından bağımsız olarak Türkiye'deki politik kültüre –özelde devlete yönelik 'baba' kavramsallaştırmasının yapılması- bakıldığında, değişimden ziyade bir sürekliliğin söz konusu olduğu görülmektedir.

Politik kültürün, imge, sembol, efsane ve geleneklerden oluştuğu göz önünde tutulduğunda, toplumdan devlete yönelen "baba" yakıştırmasının, toplumun devletle ilişkisini "haklar ve ödevler" ekseninde algılayarak tavır aldığını düşünmek mümkündür. Bourdieucu bir "oyun" alanında bulunan toplum, "illusio"ları yani

çıkarlarını sağlamak için kuralları, yani "doxa"yı[27] sorgulamadan alanda rol almaktadır. "Alanlar aktörlere özgül mücadele biçimleri dayatmaktadır" (Swartz, 2011, s.177).

Buradan çıkılarak, devletin ve toplumun birer oyuncu olarak politik alanda bulunduğu ve oyunda kullanılmak üzere elinde bulundurduğu kozları, yani "sermaye"yi (kültürel, ekonomik ve toplumsal olmak üzere) kullanarak Habitusları yani davranış kalıplarını oluşturduğu tespitini yapmak mümkündür ki, "baba" yakıştırmasıyla ortaya çıkan, toplumun oyunu –en azından görünüşte- çatışma değil, uzlaşma üzerinden kurduğudur. Nitekim, devletin doğuşunu ekonomik, kültürel, siyasal gibi farklı alanların birleşme süreci olarak tanımlayan Bourdieu, devletin fiziksel şiddet ile meşru simgesel şiddeti kullanma konusunda bir tekel oluşturduğunu, maddi ve simgesel kaynakları kendinde topladığını ifade etmektedir (Bourdieu, 2006, s.52).

Bourdieu ve Chartier'e göre Habitus kavramının birçok meziyeti bulunmaktadır: "Eyleyicilerin bir geçmişleri olduğunu, bireysel bir tarihin ürünü olduklarını ve belli bir ortama bağlı bir eğitimleri olduğunu, bunun yanı sıra aynı zamanda da kolektif bir tarihin ürünü olduklarını, düşünce kategorileri, anlayış kategorileri, algı şemaları, değerler sistemi vs. toplumsal yapılar bütününün ürünü olduklarını hatırlattığı için önemli bir kavramdır" (Bourdieu, 2014b, s.62). Nitekim Bourdieu'ya göre, toplumla devlet arasında iki yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Say da, ilgili bir çalışmasında Türkiye örneği üzerinden millet devlet ilişkisini tanımlarken "organik bütünlük" (Say, 1998, s.185) ifadesini kullanmaktadır. Dolayısıyla toplumdan devlete yönelen "baba" söylemini politik pragmatist bulmak söz konusu örnek için mümkün gözükmektedir. Öte yandan bu siyasi metafora eğilirken Türkiye'nin politik geçmişini ve Türk toplumunun imparatorluk bakiyesi olduğunu da gözönünde bulundurmak gerekmektedir.

1.4.1 Baba Devlet

Weber, yukarıda geniş biçimde sıralandığı üzere otorite tipleri arasında geleneksel otoriteyi patriyarkal ve patrimonyal otorite olarak ikiye ayırmaktadır. Patriyarki hane içinde aile reisinin karısı, çocukları ve hizmetçileri üzerindeki şahsi

[27] Swartz, Doxa fikrinin Durkheimın "kolektif bilinç" kavramını çağrıştırdığını ifade etmektedir. Ancak O'na göre, arada önemli bir fark bulunmaktadır: Doxa alana özgüdür, "kolektif bilinç" kavramındaki gibi toplumun bütünü için geçerli olan örtük bir anlayış sistemini temsil etmemektedir (2011, s.177).

iktidarını ifade etmektedir. Patriyarkal kültürde hiyerarşik bağımlılık ilişkileri söz konusudur, erkekler kadınlardan, büyükler çocuklardan, efendiler hizmetkarlardan hiyerarşik olarak yukarıda bulunur. Patriyarkal otoriteyi meşrulaştıran şey ise patriyarkın hane halkının ihtiyaçlarını temin etmesi ve onları dıştan gelen tehlikelere karşı korumasıdır. Weber, patriyarkın mal varlığı arttıkça ve yeni işbölümü gereksinimi oluştukça patrimonyal otoritenin ortaya çıkacağını belirtmektedir. Patrimonyal otoritenin en önemli özelliği, siyasal iktidarın baba otoritesiyle özdeş görülmesidir.

Weber'e göre, "Egemenliğin bürokratikleşme öncesi türleri arasında en önemli olanı, açık farkla patriyarkal egemenliktir… Patriyarkal egemenlik altında normlar gelenekten, yani eskiden beri var olanın dokunulmazlığı inancından kaynaklanır" (Weber, 2012b, s.371). Weber'de, patriyarkal egemenliğin meşruiyeti, bu egemenliğe sahip olana kişisel bağlılık tarafından güvence altına alınır ve sadece kontrol gücünün niteliği ve sınırları "normlardan" kaynaklanır. Ancak bu normlar kanunlaştırılmaz, ama gelenek tarafından kutsallaştırılır (Weber, 2012b, s.371). Weber, patriyarkinin ailevi boyutu hakkında ise otorite inancının doğal olarak algılanan kişisel ilişkilere dayandığını ifade etmekte ve şöyle devam etmektedir: "Bu inanç evlat saygısına, dışsal ve manevi "kader ortaklığıyla" sonuçlanan hanenin tüm aile bireylerinin yakın ve sürekli birlikte yaşamasına dayanmaktadır" (2012b, s.372).

Sennett ise, patriyarki ve patrimonyalizm arasındaki farkı şu şekilde açıklamaktadır: "Patriyarki, tüm insanların kan bağıyla bağlı olduğu bir toplumdur. Herkes, toplumun tüm diğer üyeleriyle ilişkisini soy açısından tanımlar. Patriyarkide ise, aile ilişkilerinin temelinde erkekler bulunur" (Sennett, 2014, s.68). Sennett'e göre:

> Patrimonyal bir toplum bir açıdan patriyarkal topluma benzer, bir açıdan benzemez. İkisinde de mülk kuşaktan kuşağa erkek akrabalar yoluyla geçer... Patrimonyalizmin patriyarkiden farkı ise, insanların toplumsal ilişkilerini yalnızca aile açısından ele almamalarıdır. İnsanlar kendilerini akrabalık ilişkisi bulunmasa da bir "senyöre" ait görebilir. Aile dışında da bağlar olduğunu kabul eden toplumda mülkün ve toplumsal konumun verasetinde erkek soy çizgisi model olarak alınmıştır (2014, ss.68-69).

Sennett'e göre, 19. yüzyılda otoritenin pastiş tablolarının önde gideni, patron imgesinin üzerine eklenen, daha müşfik ve istikrarlı bir dönemden kalma baba imgesidir. Sennett, "ileri kapitalizmin yarattığı bu otorite tablosunun paternalizm olduğunu ifade etmektedir. Paternalizm, "bir topluluk oluşturmak, birbirine ait olmak"

gibi duygularla sarılarak itimat, güvenlik koruması ve güven ideali olarak sunulmaktadır (Sennett, 2014, s.67). Sennett, Locke'un patrimonyalizmin gerileyişiyle kralların iktidarının dizginlenebileceği iddiasına şu şekilde karşı çıkmaktadır: "Locke'un ve diğer liberalistlerin göremediği şey, madden yıkılan bir kurumun manen yeniden oluşturulabileceğiydi" (Sennett, 2014, s.73).

Konuya cinsiyet rolleri açısından yaklaşan Bourdieu'ya göre, her ne kadar "kabil toplumunun"[28] erkek-merkezli bilinçdışına sunduğu "ideal" koşullar büyük oranda ortadan kalkmış ve eril tahakküm kendinden bir şeyler yitirmişse de, bu tahakkümü ortaya çıkaran mekanizmaların bir kısmı işlemeyi sürdürmektedir (Bourdieu, 2014a, s.75). Sembolik tahakkümün ortaya çıktığı alanları –aile, eğitim, çalışma dünyası, bürokratik evren, medya alanı- sıralayan Bourdieu, eril tahakküm ilişkisinin tarih-aşırı sabitliğine vurgu yapar (2014a, s.129). O'na göre: "Hükmedilenler, tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerle bakarlar, bu da o kategorilerin doğalmış gibi gözükmelerine yol açar (2014a, s.50).

Toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden analiz yapan Sancar ise, erkekliğin sürekli başka konumların "ne olduğu" hakkında konuşma hakkını kendi elinde tutan ve bu sayede kendi bulunduğu konum sorgulama dışı kalan bir "iktidar konumu" olduğu tespitini yapmaktadır (Sancar, 2013, s.16).

Yine de çoğul, çatışmalı, birbiriyle uyumsuz ya da birbiriyle ilişkisiz çok sayıda farklı erkeklik deneyimlerinin yaşanmakta olduğu bir erkek egemenliğinden söz etmek gerektiğini ifade eden Sancar'a göre "erkek egemen toplum kavramı, aynı zamanda farklı erkeklikler arasındaki hiyerarşi ve iktidar mücadelelerine dikkat çekmekte ve devlet, ordu, işgücü piyasası gibi kurumlaşmış patriarki alanlarındaki yapılanmış erkek egemenliğine özel vurgu yaparak doğrudan siyasal iktidar ilişkilerine gönderme yapmaktadır" (2013, s.17).

Touraine ise post-modern dünyada kadın-öznelik konusunu detaylandırırken, erkekler ile kadınlar arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan değişimlere alışmak zorunda olduğumuzu söylemektedir: "Kaldı ki, kadınların konumunu güçlendiren değişimleri ortaya koymak erkekler tarafında beliren değişimi ortaya koymaktan daha kolaydır.

[28] Bourdieu, erkek egemen düzeni sembolik olarak betimlemek amacıyla Cezayir'in kuzey bölgelerinde yaşayan Kabil topluluğuna hem somut hem de soyut olarak atıfta bulunmaktadır. (2014a, s.8).

Çünkü erkekleri yasayı ve soyadını belirleyici olarak görmeye o kadar alıştık ki, onları birer kişi olarak gözlemlemekte güçlük çekiyoruz" (Touraine, 2007, ss.284-285).

Bank ve Richter ise, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da neo-patrimonyalizmi ele aldıkları çalışmalarında, Eisenstadt'ın ünlü, geleneksel patrimonyalizm tanımındaki "personalism" ve "informality" özelliklerine atıf yapmakta (2010, s.1), Pawelka modelindeki "traditional consencus"u (2010, s.2) açıkladıktan sonra, neo-patrimonyalizmdeki bütünleştirici meşrulaştırıcı yaklaşımın üç açısını ortaya koymaktadırlar. Bunlar: 1-Rant ve bölüşüm, 2-Katılım politikası ve 3-Sembolik politika'dır (Bank ve Richter, 2010, s.6).

Neo-patrimonyalizmle ilgili olarak öne sürülen bu ve benzeri tezler Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da patrimonyalizmin yeniden üretimi iddiasında olup; varsayılan bu yeniden üretimi açıklama çabasındadır; oysa Türkiye ölçeğinde yapılan bu araştırmada, ele alınacak konu toplum bakış açısından devletin nasıl tanımlandığı üzerine yoğunlaştığı için, konunun söz konusu toplumun (örneğimizde Türkiye) ortak kültürüyle de yakından ilgisi bulunmaktadır.

Bu noktada Akal'ın tespitleri ilgi çekicidir. Akal, Gauchet'e dayandırdığı bir bakış açısıyla "bölünmüş ya da bölünmemiş her toplumun kendini, kendi dışındaki bir üstün güç sayesinde anlamlandırmak zorunda olduğu" iddiasındadır (Akal, 1994, s.11).

Akal'a göre, en genel anlamıyla din (totemizmden başlayarak), sosyal kuruluşun dışsallığı ya da toplumun varolma ilkesiyle kendisi arasındaki bir farklılaşmanın ifadesidir ve arkaik ya da değil, bu dışsallığı yaratmayan bir toplum yoktur:

"Arthur Maurice Hocart, gönderge olarak adlandırdığı dışsallık odağıyla, arkaik toplumdan devlete uzanan süreci açıklamaya çalışırken "siyasi iktidar nedir?" sorusundaki boyutu dinsel düzenlenme gereğinde arayanlara öncülük etmiştir" (Akal 1994, ss.9-10). Akal, Rene Girard'dan aktararak şöyle bir ifade kullanmaktadır: "sosyalle dinselin özdeşliği konusunda ilk kez Durkheim'da belirginleşmiş sezgiyi, çağın en büyük antropolojik sezgisini işleyerek…" (Akal, 1994, s.11).

Öte yandan patriyarki dendiğinde yani ailede baba otoritesinden söz edildiğinde, Deleuze ve Guattari'nin çözümlemesinden, yani şizoanalizden de söz etmek gerekmektedir. Ancak bundan önce, Freudyen okula ve Lacan'a değinmek gerekmektedir. Analizlerini Freud'un ortaya attığı psikanaliz üzerinden yapan Lacan,

ayna teorisiyle bir bebeğin aynaya baktığında gördüğü kendisi üzerinden gerçekliği üç aşamada sınıflandırmıştır: İmgesel aşama, simgesel aşama ve gerçeklik aşaması (Kızılay, 2008, ss.78-124).

Lacan'a göre, ego imgesel düzenle ilgiliyken, özne sembolik düzenle ilgilidir. Ve egodan özneye dönüşüm yabancılaşma sürecidir. Lacan, imgesel aşamada ilişkilerin ikili nitelik (anne ve çocuk) sergilerken, sembolik aşamada üçlü nitelik sergilediğini ve "büyük öteki" konumunun yani "baba"nın bu aşamada ortaya çıktığını belirtmektedir. Freud, bireyin ilk özdeşleşimini Oedipus süreci olarak görürken Lacan, bu sürecin başlangıcını ayna evresinde görmektedir (Kızılay, 2008, ss.78-124).

Lacan'ın Freud'un teorisini farklı bir bakış açısıyla yorumladığı çalışması, günümüzdeki politik teorilerin büyük ölçüde ilham kaynağıdır[29]. Nitekim, "O'nun politik analizleri genel anlamda açığa çıkmamış olsa da, Lacan'da kesin bir anti-ütopik radikalizm sezilmektedir" (Stavrakakis, 2007, s.1). Lacan'ın insan zihnindeki ve insan dilindeki "gerçeklik"ine kurgu yakıştırmasını yapanlar olduğu gibi (Bowie, 1987, s.7), Lacan'ın, söylemin fanteziden çıkan ve fantezinin çevresinde varolan bir yapılanma biçimi olarak semptomlara karşı çıktığı tespitini yaptığı (Ragland-Sullivan&Bracher, 2014, s.16) ve ister siyasal, ister kültürel, ister cinsel hiçbir kimliğin mümkün olmadığı iddiasıyla psikanalize farklı bir bakış açısı getirdiği tespit edilmektedir.

Lacan'a göre, sembolik baba gerçek bir figür değildir, daha çok Lacan'ın "babacıl işlev" dediği bir konumdur. Bu konum, dinlerdeki Tanrı'nın rolüyle eşitlenmektedir. Lacan'daki "öteki" ise Hegelci bir formasyonla ele alınmaktadır. Gerçek ise, Lacan'a göre "her zaman aynı yere dönendir" (Lacan, 1998, s.49).

Foucault'nun[30] da kitaplarına önsöz yazdığı Deleuze ve Guattari ise, 1972 yılında Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni adlı çalışmalarıyla psikanalistlere, Lacan'a ve O'nun takipçilerine geniş ölçüde ve detaylı bir saldırı başlatmıştır (Bogue, 1989, s.1). Bu saldırı, bilim dünyasında oldukça olumlu eleştiriler de almıştır. Bu görüşe göre, Deleuze ve Guattari'nin psikiyatriden ödünç aldığı şizofreni kavramı, onların

[29] Sözgelimi Chantal ve Mouffe'un radikal demokrasi teorisi büyük oranda Lacancı perspektife yaslanan bir çalışma olarak anılmaktadır. Lacan'ın teorisi bundan 15 yıl önce hiç öngörülemeyen bir şekilde politik teorilere temel oluştumaya başlamıştır.

[30] Foucault, "... and perhaps one day, this century will be known as Deleuzian" cümlesiyle Deleuze'ün çalışmasının çığır açıcı nitelikte olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir (Bogue, 1989, s: 1).

ellerinde kapitalin ekonomik, kültürel ve libidinal dinamiklerinin kutbu olarak işlev görmektedir (Holland, 1999, s.X). Deleuze ve Guattari şizofreni kavramıyla Lacan'ın teorisinin, sadece gerçeği değil, aynı zamanda bilinçdışını da iktidarın emrine verdiği suçlamasını yöneltmektedirler.

Simgesel ve imgesel düzen arasında gerçek bir fark yoktur, gerçek ile "machinique" arasında bir fark vardır (Deleuze&Guattari, 1983, s.83). Şizofreniyi bir psikiyatrik hastalık olarak ele almayan Deleuze ve Guattari (Massumi, 1992, s:1), bilinçdışının da kapitalizm ve iktidar tarafından tarafından işgal edildiğini düşündükleri için şizofreniyi bir özgürleşim olarak görerek, ona politik bir anlam yüklemektedirler.

Deleuze ve Guattari, şizoanalizde psikanalizdeki merkezi tema "arzu"nun eksik ve ihtiyaçla ilişkilendirmesinin yetersiz olduğunu savunmakta, arzunun simgesel ya da imgesel olmayıp gerçek olduğunu ifade etmekte, devrimin arzunun özgürleşimiyle mümkün olabileceğini savlamaktadırlar. Onlara göre, çok katmanlılık, kreasyon ve arzu sosyal bilinçsizliğin birincil elementleridir. Ve bu kavramlar yertsiz-yurtsuzlaşma (deterritorealization), makine (machine), tutarlılık (consistency), tekillik (singularity), gerçeklik (actuality), sanallık (virtuality) ve içkinlik (immanence) konseptleri bağlamında anlaşılmalıdır (Goodchild, 1996, s.4).

Deleuze ve Guattari, Oedipus'u psikanalizin metafiziği olarak tanımlamakta ve eleştirmektedir. Çünkü, şizoanalitik program aşkın bir bilinçdışı keşfetmeye çalışmaktadır. Onlara göre, psikanaliz içerisinde her zaman bilinçdışı sentezlerin gayrimeşru kullanımı bulunmaktadır.

Görüleceği üzere, bu bölüm alttaki diğer iki bölüme göre sayfa sayısı olarak biraz daha uzun tutulmuştur. Baba devlet başlığının uzun tutulmasının nedeni, Türkiye'de devletin çok uzun bir süre baba sıfatıyla anılmasıdır. Hatta Türkiye'de bir dönem devletin en tepesinde bulunan siyaset seçkinlerine de "baba" denmiştir. Diğer iki sıfatlandırma yani çoban devlet ve müzakereci devlet ise hem sadece belli dönemleri temsil eden kavramlar olarak değerlendirilmektedir, hem de Türkiye'deki devleti adlandırmak için "baba" kavramı kadar yerinde ve kullanışlı kavramlar değillerdir. Günümüzde bile toplumun devlet algısında kırılmalar olmakla birlikte, "baba" sıfatlandırmasının bir ölçüde sürdüğü görülmektedir. Bu nedenle bu bölümde "baba devlet" kavramına diğer iki kavramdan daha uzun bir yer ayrılmıştır.

1.4.2 Çoban Devlet

"Peşinden koyun sürüsünün geldiği çoban olarak ilahi varlık, kral ya da lider fikri Yunanlılar ile Romalıların bilmedikleri bir şeydi" (Foucault, 2011, s.28). Oysa antik doğu toplumlarında durum böyle değildir. Firavun Mısırlı bir çobandı, Aslında, taç giyme töreninde ritüel olarak çobanın değneğini alırdı. İnsanların çobanı deyimi, Babil monarkının ünvanlarından da biriydi. Ancak Tanrı da, insanları otlayacakları çayıra götürme ve onlara yiyecek sağlama bakımından bir çobandı (Foucault, 2011, s.28). Bir Mısır ilahisinde Tanrı Ra'ya şöyle denmektedir: "Herkes uyuduğu zaman, gözünü onların üzerinden ayırmayan sürün için en iyi olanı isteyen ulu Ra".

Foucault'ya göre, her ikisi de aynı rolü üstlendiğinden Tanrı ile Kral arasında çağrışım söz konusudur. Gözettikleri sürü aynıdır, çoban-krala ilahi çobanın yarattıkları emanet edilmiştir (Foucault, 2011, ss.28-29).

Ancak Foucault'ya göre pastoral temayı geliştirip genişletenler İbranilerdir. Onların inanışında oldukça özel bir nitelik vardır, halkının çobanı[31] Tanrı ve yalnızca Tanrıdır. Bunun tek bir istisnası vardır, o da monarşinin kurucusu olan Davud, çoban olarak gönderme yapılan tek kişidir. Tanrı Davud'a sürü toplama görevini vermiştir (2011, s.29). Foucault, pastoral iktidarın tipik özelliklerini betimlemektedir:

Buna göre 1-Çoban bir toprak parçası üzerinde değil, daha ziyade bir sürü üzerinde iktidar kullanır. 2-Çoban sürüsünü bir araya toplar, onlara yol gösterir ve önderlik eder. Dağınık durumdaki bireyler çobanın sesini duyunca bir araya gelirler. 3-Çobanın rolü kendi sürüsünün selametini sağlamaktır. Görevi, sürekli iyiliktir, çünkü çoban kendi sürüsünün yiyeceğini sağlar, her gün onların açlık ve susuzluklarını giderir. 4- İktidar kullanımı çoban için bir görevdir (Foucault, 2011, ss.10-29).

[31] Çoban metaforunu ortaya ilk atan Platon'dur. Platon, politikaya ilişkin temel metinlerinde pek çok kez bu ifadeyi kullanmıştır. Devlet'in daha birinci kitabında çobanın kendisini sürüsüne adayan kişi olduğundan bahsedilmektedir (Platon 1997b: 987). Yasalar'da ise çobandan ilk kez beşinci kitapta hekim metaforuyla karışmış bir halde, sürüsündeki sağlıklıları sağlıksızlardan ayıran (Plato 1997a: 1417); daha sonradan onuncu kitaptaysa sürüsünü aşırılıklarından uzak tutan bir yönetici olarak söz edilmektedir (Plato 1997a: 1562). Çobanlık olarak politika teması ise en açık şekilde, iktidarın gökyüzünden yeryüzüne indiği Devlet Adamı diyalogunda gözler önüne serilmektedir. Çoban metaforu burada ilk kez benzetmenin kıyılarını aşmakta, kitapta çobanlığın yöneticiliğin modeli olarak alınıp alınamayacağı doğrudan masaya yatırılmaktadır. (Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Utku Özmakas, 2016, Biyopolitika Kavramına Dair Bir Soruşturma). (3 Haziran 2020 tarihinde http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/3601/149eaeab-838d-44d0-848b-1da5c967da55.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden indirilmiştir.)

Foucault'ya göre çoban iktidar tipi, feodalite türü bir iktidar değildir ve klasik dönemin hukuki iktidar tipini anlamakta yardımcı olmaktadır. Yani, kralın egemenliği çerçevesinde geliştirilen hukuki ve siyasi modeller buna uygun düşmektedir.

Buna göre, Çoban, Kral ya da Tanrı, hep benzer şekilde kişilerin ve halkın yararı, iyiliği için çalışmaktadır. Onların emirlerine, sırf onlar emrediyor diye itaat edilmelidir, ayrıca bir gerekçeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Çünkü o halkın iyiliğine olanı bilecektir. Sürünün çobana itaati erdemdir. Foucault'ya göre pastoral iktidarda yönetilenlerin özneliği söz konusu olmamaktadır. Özne, disiplinci iktidar modelinde inşa edilmektedir (Topuzkanamış, 2019, s.1839).

1.4.3 Müzakereci Devlet

Müzakereci devlet ya da müzakereci demokrasi kavramı Habermas, Benhabib ve Rawls gibi düşünürlerin ortaya attığı bir kavramdır. Mouffe ve Laclau'nun çatışmacı yaklaşımları da bu çizgide yeralmaktadır.

Bu iki yaklaşımın arasında farklar bulunmaktadır, öte yandan her iki yaklaşım da soğuk savaş sonrasında toplum ve devlet ilişkilerini yönetmede liberalizmin yetersiz kaldığı düşüncesinden yola çıktığı için benzerlik göstermekte, her iki yaklaşım da demokrasiden vazgeçilmemesi gerektiğini salık vermekte, ancak demokrasinin yeniden düşünülmesi gerektiğini söylemektedir, dolayısıyla bu iki yaklaşım aslında aynı meseleye yoğunlaşmakta, sadece yöntem olarak farklılık arzetmektedir. Bu nedenle müzakereci devlet başlığı altında, Mouffe ve Laclau'nun bu konudaki görüşlerine değinilmeyecek, sadece Habermas'ın başını çektiği ve İletişimsel Eylem Kuramı ile ortaya koyduğu müzakereci devlet modeli kısa şekilde aktarılmaya çalışılacaktır.

Habermas'ın öncülüğünü yaptığı müzakereci devlet/demokrasi kuramı halkın yönetime katılımını hedeflemektedir: "Habermas, bütün insanların katılabileceği bir müzakere sürecinden bahsetmektedir. Bireyler bu süreç içerisinde hiçbir sınırlama olmaksızın sürece katılmada özgür ve eşittir" (Zabunoğlu, 2017, s.795).

Rawls müzakereci demokrasi modeli kapsamında, siyasal uzlaşma ile belirlenecek adalet ilkeleri ile toplumsalın kurulabileceğini savunmaktadır. Habermas ise İletişimsel Eylem Kuramı ile ortaya koyduğu modelde, müzakereci demokraside farklı sınıflara mensup bireylerle diğer bireylerin eşit haklara sahip olduğunu ifade

etmektedir. Müzakereci demokrasiyi farklı kılan temel özellik ise, süreç içerisinde farklı kimlik ve grupların katılımına olanak sağlaması ve bunu demokrasinin zorunlu bir gereği olarak görmesidir. Bu sayede din, ırk, cinsiyet vs. bakımdan temsil edilmediğini düşünen bireyler, müzakereye katılarak kendi sorunlarını gündeme getirme fırsatı bulabilecektir (Zabunoğlu, 2017, s.793-800).

Ancak burada farklılıkların kamusal alanda neye göre ve nasıl tanımlanacağı konusu ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Müzakereci demokrasi kuramı, müzakere sürecinin çatışan değerlere sahip bireyler arasında uzlaşmacı anlayışı teşvik ettiğini iddia etmektedir. Oysa kimi yazarlar bu sürecin mutabakat üretmek yerine çatışmayı teşvik edebileceğini vurgulamaktadır (Zabunoğlu, 2017, s.793-800).

1.5 Osmanlı

Gellner, modern dünyanın ya da endüstriyel büroratik kurumlarının oluşumunda ideolojinin dinsel anlamda oynadığı rolün ilginç bir konu olduğunu düşünmektedir (Gellner, 2012, s.16). Gellner'a göre İslam hristiyanlıktan farklı olarak "suçun dine yüklenebileceği bir çöküşe giden bir imparatorluğun içinde ortaya çıkmadığı gibi, siyasal örgütlenmesi olmadığı zaman dinsel örgütlenmesiyle sürdürülebilen bir dünya imparatorluğundan ayrılmış bir tür siyasal mirasçı da olmamıştır" (Gellner, 2012, s.16).

O'na göre tam tersine İslam, birinin içinde çabucak yayıldığı, diğerini ise sonunda fethettiği iki imparatorluğun dışında doğmuştur. İslam, evrensel dinsel birlik için uğraşan imparatorluğun temeli olmuştur (Gellner, 2012, ss.16-17).

Gellner'a göre bu, müslüman bakış açısından değerlendirildiğinde din sorununa farklı ışıklar altında ortaya çıkan uygarlıkların toplumsal bir araya getiricisi olduğu şeklinde bir cevap anlamına gelmektedir. Gellner'a göre geleneksel müslüman uygarlığı Hristiyan alemi gibi, modern endüstriyel dünyanın rahmi değildir. Bu nedenle onun itibar ya da kusurunu bütünüyle yüklenmediği gibi, başarısı da içindeki mezhepçi bir kesimle bağlantılandırılamaz. Gellner, geleneksel İslam uygarlığının modern dünyanın atası değil, kısmen mağduru olduğunu söylemektedir (Gellner, 2012, s.17).

Karpat'a göre, Osmanlı devleti merkeziyetçi bir devlettir ve sonuna kadar da öyle kalmıştır. Ancak bu merkeziyetçilik ulus-devlet tarzında herşeyi ve herkesi kontrol eden bir merkeziyetçilik değildir, sözgelimi Osmanlı'da Eflak, Boğdan, Kırım gibi bazı

bölgeler adem-i merkeziyetçilik ile idare edilmektedir (Karpat, 2011, s.100). Karpat'a göre klasik dönemde Osmanlı devleti güven, savunma, asayiş gibi alanlarda her yere hakimdir. Fakat aynı devlet, toplumun kültürüyle eğitimiyle meşgul olmamıştır, bu alanları insanların tercihine bırakmıştır.

O dönemde devlet merkeziyetçi bir yapısı bulunmakla birlikte, birçok alanda, özellikle insanların ve toplumların kültürleriyle, değerleriyle, kişilikleriyle ilgili alanlarda yani sivil ve toplumsal alanda büyük bir serbestlik tanımıştır[32] (Karpat, 2011, s.100). Kemal Karpat, Osmanlı devletinde yüzyıllar boyunca idareci, elit ve idare edilen ayrımı olduğunu söylemekte, idare edenlere askeri, idare edilenlere de reaya dendiğini ifade etmektedir (Karpat, 2011, s.101).

1.5.1 Ekonomik Yapı

İslamoğlu ise 16. yüzyıl Osmanlı toplum ve ekonomisindeki ilişkiler ve dönüşümlere ilişkin çalışmasında, kırsal nüfusta ve ticarette görülen hareketliliğin toplumsal ve siyasi ilişkiler üzerindeki etkilerini Osmanlı'daki iktidar ilişkileri ve bu ilişkileri içeren kurumsal yapılar çerçevesinde incelemektedir (İslamoğlu, 2016, s.69). Buna göre, Osmanlı'da padişah ve sarayın egemenliği, padişahın farklı kesim ve bireyleri imtiyaz ve muafiyetler sağlayarak egemenlik sahası içine alması yoluyla pekiştirilmektedir (İslamoğlu, 2016, s.26).

Bu imtiyaz ve muafiyetler, toplumsal ve iktisadi faaliyetleri düzenleyen kurumlar tarafından tanımlanmaktadırlar. Padişah ve farklı kesim/bireyler arasında cereyan eden anlaşma ve pazarlıkları içeren kurumlar ise fer'i niteliktedirler ve uzlaşma ve pazarlık koşulları değiştiğinde onlar da değişmektedir (İslamoğlu, 2016, s. 26). Burada padişaha böylesi bir kurumsal yapı oluşturma yetkisi veren, onun tüm kesimlerin ötesinde "toplumsal huzuru" sağlayabilme kabiliyetine olan inançtır (İslamoğlu, 2016, s.26). İslamoğlu'na göre Osmanlı'da gerek üretimi, gerekse ticareti biçimleyen kurumlar "toplumsal huzuru" öngören bu siyasi anlayış çerçevesinde belirlenmiştir. İslamoğlu, Osmanlı'da 16. yüzyılda ortaya çıkan bu ticaret sisteminin ortaya çıkardığı yerel birikimlerin 18. yüzyılda ön plana çıkan iltizam sisteminin gelişmesini sağladığını ve bu sistemin sağladığı nakit gelirler sayesinde de Osmanlı merkezi bürokrasisinin temellerinin atıldığını ifade etmektedir (2016, s.27).

[32] Bilgiler, Kemal Karpat'ın 2011 yılında Muhafazakar Düşünce Dergisi'ne verdiği röportajdan alınmıştır.

İslamoğlu'na göre Osmanlı modernleşmesinin önemli bir ögesi olan bürokrasinin oluşumunu tam da bu nedenle tamamen dış etki ya da baskılara dayandırmamak gerekmektedir (2016, s.27).

Tarım ise Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece iktisadi temelini oluşturmakla kalmayıp, sosyo-kültürel ve siyasal ilişkilerinin de en önemli belirleyicisi olmuştur. Tımar sistemi, özünde, devletin tarımsal üretime müdahalesinin etkin bir yolu olarak görülebilmektedir. "Bu sistem bir yandan altın yumurtlayan tavuk olarak görülen köylünün vergilendirilmesini sağlarken, öte yandan bağımsız köylülerin geçimlik ekonomisini korumayı amaçlamaktadır" (Pala, 1996, s.63). Pala'ya göre özellikle klasik dönem boyunca tımar sisteminin iki önemli işlevi daha olmuştur: Tırnar sistemi, bir yandan Osmanlı Devleti'nin güçlü bir orduya sahip olmasını ve bu ordunun hazineye yükleyeceği masraflardan kurtulmasını sağlarken; öte yandan tımarlı sipahilerin sıkı denetim altına alınarak feodal bir bey olarak belirmelerinin engellenmesine olanak tanımıştır (Pala, 1996, s.63).

Pala'ya göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal yapının bir ordu gibi örgütlenmesinin başlıca nedeni, artan nüfusa oranla kaynak yetersizliği sorununun çözümü amacıyla başvurulan savaş ve fetihlerin, zorunlu bir ekonomik uğraş niteliği taşımasıdır. Bu türden bir örgütlenme, kaçınılmaz olarak, toplumdaki üretim güçlerini yüksek bir otorite altında toplayan ya da yakından denetleyen bir merkezi yönetimin varlığını gerektirmiştir. Bu merkezcilik, Osmanlı toplumunun yapısını ve ekonomik (tarımsal) örgütlenmesini belirleyen temel niteliktir. Özellikle miri toprak rejiminde ifadesini bulan bu merkezcilik, Osmanlı'nın tüm yapılarıyla Batı feodalitesindeki feodal ilişkilere açılmasını engellemiş, dolayısıyla kapitalist üretim ilişkilerinin ön koşullarının (özgür emek ve sermaye) yeşermesine olanak tanıyacak hazırlayıcı bir ortam yaratılmasının da önüne set çekmiştir (Pala, 1996, s.63-64).

Pala'nın aktarımına göre, Osmanlı'da tarımsal yapının çözülmeye karşı büyük bir direnç göstermesinin temel nedeni, üretim güçlerinin merkezi bir yönetim altında bulundurulmasıdır. Böyle olunca feodalizmi içinden kemiren çelişkiler zinciri Osmanlı'da ortaya çıkamamıştır. Başka bir deyişle Osmanlı toplumu, emekle nesnel çalışma koşullarından biri olan toprak arasındaki ilişkilerin kamusal bir nitelik taşıdığı ve bu nedenle çözülmeye ve değişmeye pek elverişli olmadığı bir yapı arzetmiştir (Pala,

1996, s.64). Daha sonra, kabaca 17. yüzyıl başlarından 19. yüzyıl sonlarına, hatta 20. yüzyıl başlarına kadar devam eden dönemde, miri toprak rejimi çeşitli nedenlerle yavaş yavaş çözülmüştür. Miri topraklar özel mülkiyete dönüşmüş ancak bu bir feodalleşme süreci anlamına gelmemiştir. Batının kapitalist gelişmesi, bir yandan Osmanlı kamusal mülkiyet ilişkilerini çözerek köylünün topraktan kopmasına yol açarken; öte yandan yine Batı endüstrisinin artan hammadde talebi bu toprakların dış pazar için üretimde bulunan malikaneler biçiminde örgütlenmesini hazırlamıştır.

Osmanlı toplumunun ve tarımsal örgütlenmesinin temel niteliği olan kamusal mülkiyet ilişkileri; 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra içine girdiği çözülme sürecini Cumhuriyet döneminde tamamlayarak, hukuki olarak da varlığını yitirip özel mülkiyet ilişkilerine dönüşmüştür. Aslında bu egemen mülkiyet ilişkisinin çözülme süreci aynı zamanda yapısal bir değişme süreci olmuş; kır kesiminde beliren kapitalist eğilimli mülkiyet ilişkileri yerli bir manüfaktürle tamamlanamadığı için Osmanlı toplumu, tarihini kapitalist bir gelişmeyle noktalayamamıştır. Üstelik Osmanlı merkezinin, bir çift öküzle ekilebilecek ve nadası yapılabilecek büyüklükteki tarımsal işletmelerin kapitalist tarım işletmelerine dönüşmesini yüzyıllar boyunca engellemiş olması, günümüz Türkiye'sinin geri kalmışlığının tarihsel temelini oluşturmuştur (Pala, 1996, ss.64-65).

1.5.2 Modernleşme ve Kimlikler

Eğribel ve Özcan Osmanlı'daki kimlik sorunlarını Anadolu'nun Türkleşmesi ve Osmanlı'nın Batıcılaşması ekseninde incelemektedir (Eğribel&Özcan, 2006, ss.21-22). Buna göre Anadolu'nun Türkleşmesi ve Osmanlı'nın Batıcılaşması olaylarının Türk tarihinde ayrı bir yeri vardır. Anadolu'nun Türkleşmesi olayında Türkler bir uygarlık çevresinden bir başka uygarlık çevresine girerken kimliklerini değiştirmeksizin yurtlarını (coğrafyalarını) değiştirmişlerdir. Osmanlı'nın Batıcılaşması olayında ise bu kez yine bir uygarlık çevresinden bir başka uygarlık çevresine geçilirken, yurtlarını (coğrafyalarını) değiştirmeden kimliklerini değiştirme girişiminde bulunmuşlardır (Eğribel&Özcan, 2006, ss.21-22).

Eğribel ve Özcan'a göre, Türklük/Osmanlılık her şeyden önce Doğu-Batı ilişkilerinde ve çatışmasında kendimize bağlı siyasi bir çözümü belirtmektedir. Türk tarihinde Anadolu'nun Türkleşmesiyle başlayan yeni dönemin nitelik ve eğilimlerinin somutlaşması Osmanlılık siyasetiyledir (Eğribel&Özcan, 2006, s.26). Dolayısıyla

Anadolu Türk toplum kimliği ve günümüz sorunlarının çözümü öncelikle bu alanda aranmalıdır (Eğribel&Özcan, 2006, s.26). Eğribel ve Özcan, Osmanlı'nın Batıcılaşması'nın ise bir başka siyasi seçim olduğunu, bunun mevcut dünya dengesi içinde yürüme çabası anlamına geldiğini, bu açıdan geleneksel siyasete karşıt yeni bir seçimi belirttiğini söylemektedir. Batıcılaşma ile Eğribel ve Özcan, Türkiye'nin dünya egemenlik ilişkileri içinde yeni görev üstlendiğini ifade etmektedir (2006, s.26).

Gellner ulusu tanımlarken "iki insan ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı ulustan sayılırlar. Burada kültür bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmektedir" (Gellner, 2008, s.78) demektedir. Gellner'ın ulus tanımında kültür ve aidiyetin yeri büyüktür: "Bunun yanı sıra iki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak kabul ediyorlarsa aynı ulusa mensup demektirler" (Gellner, 2008, s.78). Gellner'a göre, bir ülkenin sakinleri ya da belli bir dili konuşan insanlar, ancak aynı gruba mensup olmalarından dolayı birbirlerine karşı bazı ortak hak ve görevleri olduğunu kesinlikle kabul ettikleri takdirde bir ulus olabilmektedirler (Gellner, 2008, s.78).

Ulus-devlet ve üniter devlet modellerini kıyaslayan Karpat, bu iki modelin birbirini tamamladığını, ulus-devlette çoğunlukta olan belirli bir etnik grubun devletin kurulmasında, işlemesinde rolü olan ve devlete kendi dilini veren grubun hakimiyetinin söz konusu olduğunu söylemektedir. Kemal Karpat'a göre, milli devlete hakim olan grup kendi dilini ve bir dereceye kadar kendi ideolojisini hakim duruma getirmektedir. Türkiye'de yaşanan da budur.

Osmanlı'nın çöküşünden sonra Cumhuriyet'in kurulması, Türkiye'nin eski yapıdan yeni yapıya, ulus-devlet şekline geçmesi normal tarihi bir evrimin sonucudur. Karpat, devleti topluma dayandırmak esası olarak gördüğü milli devlette millet kavramının da doğru tanımlanması gerektiğini söylemektedir: "Biz 'Türk' adı ile bugün tanıtılan "millet"in kökenlerini Osmanlı'nın 19. Yüzyılda kültür esasına dayanan millet anlamında görmekteyiz (Karpat, 2011, ss.103-104).

1.5.3 Din ve Sosyal Gruplar

Osmanlı'da devlet ve din ilişkilerini ele alan İnalcık ise Osmanlı'da devletin buyurgan kapsayıcılığının ardında genel bir meşrulaştırıcı unsur olarak, devlet ile din arasındaki "adalet" temelli tarihsel mutabakatın etkili olduğunu söylemektedir. İnalcık'a

göre adalet, klasik dönem özellikleri itibariyle İslam medeniyetinin uzantısı olan Osmanlı Devletinde temel meşruiyet unsurudur (İnalcık, 1995. s.66). İnalcık, adaletçi Osmanlı düzeninin baskıyı hem içeren, hem de gizleyen bir yapıya karşılık geldiğini ifade etmektedir. İnalcık'a göre, "adaletin algılanış biçimi ise, toplumsal uyum ile kainatın uyumu arasındaki devamlılığa vurgu yapan "nizam-ı alem"ci bir ton içermektedir" (İnalcık, 1995, s.66-67).

Karpat, Osmanlı'daki toplumsal yapının ise cemaatlerden oluştuğunu ve devletin de cemaatler üzerine kurulduğunu söylemektedir (Karpat, 2011, s.111). Buna göre, "her ne kadar Müslüman cemaatin üstünlüğü tanınmışsa da aslında tüm ülkenin temel örgütü eşit cemaatlerden oluşmaktadır. Devlet cemaat başkanlarıyla konuşur ve onlar vasıtasıyla ülkeyi idare ederdi" (Karpat, 2011, s.111). Karpat, sözü edilen cemaatlerin sadece dini cemaatlerden ibaret olmadığını ifade etmektedir. Köy, kasaba, yeniçeri meslekleri, sosyal kuruluşlar da Karpat'a göre cemaat sayılmaktadır. Karpat "Kanımca 19. yüzyıldaki en önemli gelişme devletin cemaat yapısını bir yana bırakarak, devleti kişi üzerine kurmasıdır" (Karpat, 2011, s.111) demektedir. Karpat'a göre Osmanlı'da bireyselleşme Tanzimat ile başlamış ve 1864 tarihli vatandaşlık kanunu ile hızlanmıştır.

"Bu tarihten sonra devlet de cemaatlerle değil doğrudan doğruya kişilerle temas kurarak iradesini ve kararını kişilere bürokrasi sayesinde kabul ettirmek yolunu tutmuştur" (Karpat, 2011, s.112). Bu durum, yani cemaatlerden bireylere geçilmesi, Osmanlı'nın vatandaşlığı kabul ederek, herkesi Osmanlı yaparak, kişileri bir millet haline sokması sonucunu doğurmuş, böylece dil, din farkı gözetmeksizin herkes Osmanlı vatandaşlığı sayesinde Osmanlı'nın bir parçası olmuştur, daha doğrusu böyle olması amaçlanmıştır (Karpat, 2011, ss.111-112).

Osmanlı'da sivil toplum[33]u değerlendiren Çaha'ya göre ise Osmanlı'da sivil toplumu teşkil edecek unsurlar merkeze bağlı kalmışlardır (Çaha, 1994, ss.88-89).

[33] Sivil Toplum: Sivil (civil) ya da civilisation kavramlarının köküne inildiğinde R. Estieme'nin Fransızca-Latince sözlükte (1549) civil'i görgü kurallarını iyi bilen anlamında kullandığı görülmektedir. Descartes'ın ise ünlü eseri Metot Üzerine Konuşma'sında to civilize'yi yabanıl sözcüğünün karşıtı olarak kullandığı görülmektedir (Febvre, 1995. 229-230). Civilisation uygarlık ise son çözümlemede 18. yüzyılın ilerleme felsefesinin kaynaşımıyla oluşmuş burjuva yaşamı ya da yaşam stilini ifade etmektedir (Tanilli-1994:12-13). Tarihi evrime bakıldığında sivil toplumun başlangıç noktası olarak ticari hayatın ortaya çıkardığı Avrupa kentleri gösterilebilmektedir. Kent hayatının gelişmesiyle (dolayısıyla malikanelerin-lordların zayıflamasıyla) ekonomik ve sosyal evrim birbirine paraleldir. Sosyal statüde, değerlerde değişmeler, yeni bir sınıfın (burjuva) ortaya çıkması, devletin (siyasi otoritenin) dışında yargının bağımsızlaşması, bilimsel gelişme sayesinde, kültürel hayatı yakından takip eden insan

Çaha'ya göre bu bağımlılık ekonomik, kültürel ve idari temellere dayanmıştır. "Avrupa'nın siyasal tarihinde devlet otoritesi karşısında nisbi özerkliğe sahip olan ve kendi değerleri üzerinde bir bütünsellik gösteren sivil toplum unsurları Osmanlı'da görülmemektedir" (Çaha, 1994, ss.88). Çaha'ya göre, Osmanlı şehirleri, yapıları ve merkezi otoritenin kullanım alanları olmaları nedeniyle bağrından güçlü bir sivil toplum çıkaracak durumda değillerdi. Osmanlı şehirleri temelde bürokrasinin ve ordunun merkezini oluşturmaktaydılar (Çaha, 1994, ss.88-89). "Bu şehirler ticari dinamiklerle ortaya çıkmamıştır; merkezi idarenin tayin ettiği, statüsünü eyalet, sancak, vilayet şeklinde tanzim ettiği yerlerdir" (Çaha, 1994, ss.88-89).

Halil İnalcık'tan aktaran Çaha Osmanlı şehirlerinde yaygın biçimde dört sosyal grubun var olduğunu ileri sürmektedir. Bunlar yönetici sınıfı oluşturan kalem ve kılıç ehli (bürokrasi ve ordu) ile reayayı yani tebaayı oluşturan çiftçi ve vergi memurlarından oluşmaktadır (Çaha, 1994, ss.89-90). Çaha'ya göre, bu gruplardan her birinin statüsü temelde üstten belirlenmektedir. Son zamanlara doğru geldikçe Osmanlı'da siyasal gücün net biçimde belirginleşen dört grubun eline geçtiği görülmektedir (1994, ss.89-90). Çaha, "bu grupları bürokrasi, ordu, dini kurumlar ve adli kurumlar şeklinde isimlendirmenin mümkün olduğunu" söylemektedir. Fakat "bunların hiçbirinin kökeni itibarıyla şehir yaşamında üretime dayalı olmadığını ve devlete karşı özerk konuma sahip bir kimlik geliştiremediğini" de eklemektedir (Çaha, 1994, ss.89-90).

Karpat, Osmanlı modernleşme döneminde herkese vatandaşlık verdiğini belirtmektedir. Fakat Karpat'a göre, Osmanlı'nın tepeden inme vatandaşlık vererek herkesi Osmanlı yapmak istemesi amaçlanan faydayı sağlamamıştır, çünkü bireyselleşme, kimliklerin birleşmesine değil, dil, din, etnisite açısından ayrışmasına neden olmuştur (Karpat, 2011, s.112). Bireyselleşme ortaya çıkmadan önce Osmanlı'da kimliği oluşturan unsur dindi. Çünkü din, bir hayat perspektifi ve günlük kurallar anlamına gelmektedir. Karpat, "dini kimliğin siyasi kimliğe dönüştürülmesiyle 19. yüzyıla kadar Müslümanlar arasında bir dereceye kadar bir birlik oluşturulabildiğini" (Karpat, 2011, s.112) ifade etmektedir. Karpat'a göre, tarihin şekillendirdiği bu birlik

---

sayısındaki artış, kitle iletişiminin gelişmesi ve bunun sonucu kamuoyu oluşturma gücünün artması hep ilk ticari kentlerin ortaya çıkışıyla gerçekleşen oluşumlardır. (3 Haziran 2020 tarihinde http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3523-published.pdf sitesinden indirilmiştir.)

Türklük adı altında yeni şekil almasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmiştir (Karpat, 2011, s.112).

Osmanlı devletinin yıkılışı ise modernleşme sürecinin ve milliyetçilik hareketlerinin, isyanların ve başkaldırıların ortaya çıkmasından sonra söz konusu olmuştur. Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik akımları sonrasında, millet kavramının Osmanlı'da olduğu gibi imparatorluk mensubiyeti üzerinden değil, bir ulus kavramı üzerinden tanımlanmasıyla ortaya çıkan isyan hareketleri Osmanlı'nın toprak kaybederek küçülmesine neden olmuştur.

Modernleşmeyi bir başkaldırı ve değişim olarak tanımlayan Eisenstadt (2014, s.12), "büyük insan gruplarının eski toplumsal, ekonomik ve psikolojik bağlantılarının aşındığı ve koptuğu bir süreçte insanların yeni türden bir toplumsal organizasyon ve davranış modelleri için, elverişli hale gelmeleri" olarak tarif etmektedir (Eisenstadt (2014, s.13). Bu noktadan bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin çeşitli nedenlerin yanı sıra modernleşme talepleri ve başkaldırılarıyla milliyetçilik hareketleri sonucu yıkıldığı söylenebilecektir. İmparatorluklar devrinin sona ermesi, üretim ilişkilerinin değişmesi, batı tipi modernleşmenin ve milliyetçiliklerin ortaya çıkması ise Osmanlı'nın sona ermesindeki nedenlerden sadece birkaçıdır. Türkiye Cumhuriyeti ise Osmanlı'nın ardından üniter bir ulus-devlet olarak ortaya çıkacaktır.

1.6 Türkiye

Tekeli ve İlkin, –Avrupa'da Kuzey Atlantik kıyılarında ortaya çıkan- modernite projesinin son sanayi öncesi imparatorluklardan biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nu dönüştürmesiyle bir ulus-devletin Türkiye'nin doğuşunu anlatmaktadır (Tekeli&İlkin, 2003, s.X). Tekeli ve İlkin, bu noktada ilginç bir ayrım yapmaktadır: "Türkiye'nin yaşadığı modernite projesinin 1839-1923 arasındaki bölümünü "utangaç modernite projesi", 1923-1950 arasındaki bölümünü "köktenci modernite projesi", 1950-1980 arasını "popülist modernite projesi" ve 1980 sonrasını "modernite projesinin aşınması" olarak adlandırmaktadırlar (Tekeli&İlkin, 2003, s.X). 17).

1.6.1 Yeni Ulus-Devlette Kimlik İnşası

Osmanlı'nın ardından yeni kurulan bir ulus-devlet olarak Türkiye'de kimliğin oluşumunu inceleyen Deringil ise Bernard Lewis'ye dayandırarak "Osmanlı

İmparatorluğu'nda etnik bir terim olarak Türk deyimi çok az kullanılmış, kullanıldığı zaman da küçültücü anlamda özellikle cahil köylüler kastedilmiştir" (Deringil, 2007, s.94) demektedir. Deringil, yeni milliyetçi elitin kendisini geçmişten ve selefleri olan Osmanlı yönetici elitinden tenzih etmenin gerekliliğini hissettiğini söylemekte, yeni elitin Osmanlı elitinin halis Türklere burun kıvırdığını gösterdiği ölçüde başarılı olacağını ifade etmektedir (Deringil, 2007, s.94). Deringil Cornell H. Fleischer'e dayandırdığı sözlerle "Halbuki, son yıllarda yapılan çalışmalar gösteriyor ki, imparatorluğun altın çağı olarak bilinen 16. ve 17. yüzyıllarda bile yönetici elit, Orta Asya'ya uzanan Türk kökenlerinin açıkça farkındaydı ve bundan da oldukça gurur duyuyordu (2007, s.93) şeklinde konuşmaktadır.

Bu örnek, aslında imparatorluk bakiyesi olan bir toplumda ulus milliyetçiliğinin ve yeni bir kimlik inşasının aşamalarını gösterdiği için önemli gözükmektedir. Yeni devlette ulusal kimlik inşası elbette sadece sadece ırk kimliğiyle kalmamakta, bunun ötesinde laikleşme, modernleşme, batılılaşma gibi hedefler de belirlenmektedir.

Türkdoğan "Cumhuriyet'in ulus-devlet ve kimlik inşasının kurucu kültür tarafından gerçekleştirildiği, bunun Osmanlı'ya tepki, çağın toplumsal dinamiklerine uyum ve Türklüğe dönüş olduğunu" söylemektedir (Türkdoğan, 2013, s.56). Türkdoğan'a göre Kemalist sistem "egemen toplum" veya "kurucu kimlik" niteliğinde olmasından ötürü, ulus-devlet inşasında "Türklük" olgusunu ön plana almaktadır. Aksi çokkültürlülüktür (2013, s.58). Türkdoğan'a göre çokkültürlülük Osmanlı'nın sistemi olduğu için ve bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'yı reddetme üzerinden yükseldiği için çokkültürlülüğe dönmesi mümkün değildir (2013, s.58). Zaten çokkültürlülük ulus-devletlerin yükseldiği bir dönemde, irili ufaklı bütün milletlerin özgürlük için isyana başvurduğu bir dönemde kaos anlamına gelecektir.

Öte yandan Türkdoğan, Cumhuriyet'in kuruluş sürecindeki milletleşme sürecini eleştirmektedir: "Fransa toplum yapısının dokusunu oluşturan bir laiklik anlayışı, hiçbir ön hazırlık yapılmadan bir organ nakleder gibi alınmış, seküler eğitim sistemi toplumun potansiyel inanç yapısı ve normlarıyla çatışma durumuna geçmiştir" (Türkdoğan, 2013, s.227). Türkdoğan'a göre bu dindar-laik çatışmasına ve toplumsal yarılmaya neden olmuştur. Bir başka çalışmasında, bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde birey ve devlet ilişkilerini ele alan Tükdoğan, bu ilişkileri "sistematik bir bütün" (Türkdoğan,

1982, s.36) olarak tanımlamaktadır. O'na göre birey ve devlet arasındaki her türlü dengeleşme, "sosyal", "hayati ihtiyaç", "çevre koşulları" ve "çağın gerekleri"ne göre gerçekleşmektedir (Türkdoğan, 1982, s.36).

Türkiye ölçeğine bakıldığında, göze çarpan bir çalışma yapan Meeker, İmparatorluktan gelen bir ulus olarak Türk toplumuna bakmaktadır. Trabzon örneği üzerinden, yerel ilişki biçimlerinden çıkarak, Osmanlı'dan itibaren devlet görevlilerinin ve onların uzantısı olarak yerel seçkinlerin toplumdaki rollerini anlattığı çalışmasında Meeker, siyasi otorite iktidarının toplumdaki güçlü karşılığını "bir devlet toplumu" kavramıyla ifadelendirmektedir (Meeker, 2005, s.203). Akşit, Şentürk, Küçükural ve Cengiz ise, Türkiye'de din ve devlet arasındaki ikiliğe dikkat çekmektedir (Akşit ve ark., 2012, s.53). Akşit ve arkadaşları Yavuz'dan aktararak Türkiye'deki İslam'ı, devlet İslamı, sosyo-kültürel İslam ve politik İslam olarak tasniflemekte ve "1998'de Refah Partisi'nin iktidara gelmesinin Türkiye'de yeni bir devlet toplum ilişkisine yol açan psikolojik kırılmayı beraberinde getirdiği" tespitini yapmaktadır (2012, s.54).

Ahmad Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir ulus-devlete dönüşen Türkiye'nin kimlik arayışını anlattığı çalışmasında (Ahmad, 2014, s.103) "partinin devletle bütünleşmesi"nden söz etmektedir. Bir başka çalışmasında ise Ahmad, Jöntürkler ve İttihatçılar'dan alarak Osmanlı'nın son döneminden itibaren imparatorluktan ulusa gidişini (2016, ss.44-67) anlattıktan sonra, Yunanlılar ve Sultan karşısında kazanılan zaferin, Türk devriminde yeni bir sayfa açtığını söylemektedir (Ahmad, 2016, s.68).

Mardin, "Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne merkez-çevre kutuplaşmasının Türkiye'nin siyasasını belirleyen bir faktör olduğunu" öne sürmektedir (Mardin, 2000, s.100). Mardin'e göre örgütlenmiş emek, çevrenin tüm olarak parçası değildir. "Üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasında çapraz kopukluk söz konusudur. Ayrıca çevre içinde hem yeni kopukluklar hem de farklılaşmalar ortaya çıkmıştır" (Mardin, 2000, s.100). Şerif Mardin'e göre "merkezin çevreye karşı güttüğü politikalar bir parça daha yatıştırıcı olsaydı, çevrenin ulusal düzeyde birleştirici bir topluluğu beklemedik biçimde doğuran, ortak düşünüş ve davranış tarzı, belki de kendini ortaya koyamayacaktı" (Mardin, 2000, s.100).

Mardin, parti sisteminde, merkez ile çevre arasındaki gergin ilişkilere rağmen, bu farkların barışçıl bir biçimde birbirine denk düşürülmesini sağlayacak ortak bir

anlaşma temelinin bulunduğunu söylemektedir. “Bu gizli anlaşma her iki tarafın da sınırlı çıkarlarını aşan bir amaca bağlanmaları anlamında ideolojiktir” (Mardin, 2000, s.101). Mardin, “Cumhuriyet döneminde, bu anlayış üzerinde bir ulusal amaç duygusu kurulabilirdi” demektedir. O’na göre daha önceki bölük pörçük ve merkezsel çevresel yönelişlerin yerine geçen yeni toplumsal farklılaşma eğilimleriyle birlikte gelişen ve Türkiye’de en son olarak ortaya çıkan gelişmelerden biri, ulusal amacın gittikçe daha özel ve farklı anlamlar içinde kavranmasıdır (Mardin, 2000, 101).

Bundan ötürü “Türkiye için tehlike, kopukluğun bölük pörçüklük taşıyan çizgilerinin devam etmesi değil, daha geniş bir ölçüde, politik partiler gibi kapsayıcı ve ulusal yapılar ile sendikalar gibi yatay olarak bütünleşmiş şebekelerin, kendi eğilimleri yönünden parçalanmalarıdır” (Mardin, 2000, 101).

Türkiye’de modern devletin oluşumunu değerlendiren Kazancıgil ise, modern devletin temelinde seçkinler uzlaşması olduğunu söylemektedir (2000, s.147). Kazancıgil’e göre, yeni devlet seçkinleri Osmanlı seçkinlerinin bilincine varamadıkları ve modern devletin kuruluşunda stratejik işlevi olan bir noktada başarılı olmuştur. O da şudur: “Siyasal merkez ile toplumsal çevre arasındaki mesafenin daraltılması ve toplumsal kaynakların devleti destekleyecek biçimde harekete geçirilmesidir” (Kazancıgil, 2000, s.148).

Kazancıgil, modern devletin temelinde yattığını söylediği seçkinler uzlaşmasının gerçekleşmesinde halkçılık ideolojisinin önemli bir rolü olduğunu söylemektedir. Yeni devletin halkçılığını, “bürokrasi ile halkı yakınlaştırmaya yönelik bir doktrin” diye tanımlayan Kazancıgil (2000, s.149), yeni devleti ekonomik açıdan ise “çevreselleşmiş Osmanlı Türk toplumunun kapitalist dünya ekonomisinin ve devletler arası sistemin gereklerine uydurulması” olarak yorumlamaktadır (2000, s.151).

Kazancıgil, geldiğimiz noktada Türkiye’deki demokrasi anlayışına ve devlet algısına eleştiri yöneltmektedir. Kazancugil, Türkiye’de hala Gramsci’nin deyişiyle “ilkel ve yumuşak” sivil toplumun “gürbüz yapı” haline gelmesinin, “cebrilik” kavramının yerini “hegemonya”nın almasının ve “herşey demek olan devlet”in yerini, güçlü bir sivil toplumu korumakla yetinen, ona egemen olmaya yöneleceğine, etrafını çeviren bir kale niteliğindeki devletin almasının henüz gerçekleşmediğini” söylemektedir (2000, s.151).

1.6.2 Üretim İlişkileri ve Sınıflar

Giddens tabakalaşmayı "farklı insan gruplaşmaları arasındaki yapılaşmış eşitsizlikler olarak" tanımlamaktadır (Demir, 2017, s.13). Giddens, bir başka çalışmasında ise "ekonomik, dini, siyasal, eğlence tarzları vb. açısından birbirinden bağımsız çok sayıda hiyerarşi tabakalarının olduğunu" söylemektedir (1981, s. 229). Sınıf tabakalaşmasının diğer tabakalaşma biçimlerinden farkı yasal ya da dinsel buyruklarla kurulmaması, doğuştan verili olmaması ve tamamen ekonomik kaynaklara sahip olmanın veya bu kaynakları denetlemenin boyutuna göre biçimlenmesidir. Bundan çıkarak Giddens "Bir sınıfı, benimseyebildikleri yaşam biçimi türlerini önemli ölçüde etkileyen ortak ekonomik kaynakları paylaşan büyük insan gruplaşmaları…" biçimde tanımlamaktadır (Giddens'tan aktaran (2008a, s. 256-259) Demir, 2017, s.13).

Wallerstein'ın dünya-sistemi teorisinde ise merkez-çevre ilişkileri ele alındığından, eşitsizlik a priori ve temel bir gerçeklik olarak belirmektedir. Wallerstein eşitsizliğe "tarihsel kapitalizmde özel ve farklı olan eşitliğin objektif bir şey olduğu iddiasıdır ve bunlara herkesin ulaşabileceği varsayımıdır" (2003c, s.650) şeklinde bir yorum getirmekte ve devamında şunları söylemektedir: "Modern dünyanın siyasal sorunu –ki bu aynı zamanda kültürel bir sorundur- eşitliğin teorik düzeydeki kabulü ile mevcut ve artarak devam eden gerçek yaşamdaki fırsatlar ve memnuniyet arasındaki derin çatışmanın ve onun sonuçlarının nasıl uzlaştırılacağıdır (2003c, s. 650).

Kuruluş yıllarında Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmış olan Türkiye'nin ekonomisini yeniden canlandırma çalışmaları bulunmaktadır. "1929 yılında tüm dünyada yaşanmaya başlayan büyük ekonomik bunalım sonrasında devletçiliği benimseyen ve devlet eliyle sanayisini gerçekleştirmek için Birinci Sanayi Planı'nı geliştirerek uygulamaya koyan bir devlet söz konusudur" (Tekeli&İlkin, 2004, XIX).

Keyder, Türkiye'de sınıfları anlattığı çalışmasında 1980 sonrası liberalleşme döneminde kapitalist gelişmenin Türkiye tarihinin özgüllükleri çerçevesinde şekillendiğini ifade etmektedir. Buna göre, "bu dönemde teknokratik yönetim ve hukuki-kurumsal alanlarda kökten değişiklikler gündeme gelmiş yoğun bir yasama faaliyetiyle, 60 yıllık bürokratik ve popülist mirasın idari sistemi kısa sürede tasfiye edilmiştir" (Keyder, 1993, s.293). Keyder'e göre, "yeni iktisadi tedbirler ise sanayi burjuvazisi içinde büyük sarsıntılara yol açmıştır. Büyük sanayiciler hariç diğerleri

büyük bir belirsizlik içine itilmiştir. İdeolojik olarak ise yukarıdan dayatılan liberalizmle burjuva hiçbir zaman elde edemediği hegemonya hayaline kavuşmuştur" (Keyder, 1993, s.294). Böylelikle toplumun geri kalan kısmının daha da fakirleştiğini söyleyen Keyder, devletin sosyal harcamalarının azalmasıyla hayat standartlarının da bu dönemde hayli düştüğünü kaydetmektedir (Keyder, 1993, ss.293-300).

Demir'e göre, "Osmanlı toplumsal yapısında mülkiyeti elinde bulunduran asker-bürokratların hakim sınıfı, toplumun geri kalan kısımlarının yani köylüler, işçiler ve esnaf-zanaatkarların da alt sınıfları teşkil etmektedir" (Demir, 2017, ss.28-29). Demir, Cumhuriyet kurulmadan hemen önce ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte devlet destekli ve devlet güdümünde bir burjuva sınıfı kurulmasının hedeflendiğini ifade etmektedir. Demir şöyle devam etmektedir:

> Cumhuriyet'in ilk otuz yılında dışa kapalı bir ekonomi modeli izlenmiştir. Devlete bağımlı ve devletteki insanların ülkenin şirket ve bankalarının başında olduğu bir ekonomik örgütlenme modeli benimsenmiştir. İşçi, köylü ve esnaf-zanaatkarlardan bu dönemde bir sınıf değildir. 1950'lerde sanayi burjuvazisinin önceliği ortadan kalkmış ticaret burjuvazisi ön plana geçmiştir. İşçi ve köylüler yine ekonomik olarak sıkıntılı bir dönem yaşamışlardır. İşçilerin ve köylülerin ekonomik olarak en rahat ettikleri ve sosyal haklara kavuştukları dönemi kapsayan 1960-1980 dönemi 12 Eylül Darbesiyle son bulmuş, darbe sonrasında Türkiye uluslararası sermayenin ve küresel piyasaların güdümüne girmiştir. Türk işçi ve köylü sınıfları geçen otuz yıllık dönemde pek çok araştırmacıya göre sıkıntılı bir dönemden geçmiştir (Demir, 2017, ss.28-29).

Demir'e göre, 80'lerden sonra kırsal nüfus azalıp, kentlerde ciddi bir yedek iş gücü nüfusu oluşmuştur, ücretler genel itibariyle geçimlik düzeyde seyretmiştir (Demir, 2017, ss.28-29). "İşsizlik ülkenin önemli gündemlerinden birisi olarak sürekli tartışılırken, orta sınıflaşma ile birlikte beyaz yakalı işçilerin sayısı artmıştır" (Demir, 2017, ss.28-29). Günümüzde Türkiye'de ekonomi ve toplumsal yapı üzerine yürütülen çalışmalarda sınıf kavramı bir analiz birimi olarak çok fazla hesaba katılmamaktadır. Bu, Türkiye'de mülkiyet ve üretim ilişkilerinin sorunsuz işlediğinin, üretim süreçlerinde eski gerilimlerin ortadan kalktığının bir göstergesi değildir (Demir, 2017, ss.28-29).

Devletin toplumla kurduğu ilişkiyi ele alan Mardin ise, Batı'da Ortaçağ toplumunu ayırt eden patrimonyalizm ve feodalizm ilkelerinden Türkiye'de en ağır basan ilkenin patrimonyalizm olduğunu söylemektedir (Mardin, 2008a, s.104). Hatta daha ileri giderek söylenirse, "kuruluşundan az sonra, patrimonyal bürokrasi çizgilerinin

Osmanlı devletinin en ayırt edici yönü olarak belirdiği" rahatlıkla söylenebilmektedir (Mardin, 2008a, s. 105).

Buna göre Osmanlı iki sınıfa ayrılmaktadır; "askeri sınıf" -ki bu sınıf padişahın dinsel yetki ya da yürütme yetkisi tanıdığı kimseleri içine almaktadır- ve reaya –vergi veren ama hükümete katılmayan Müslüman olan ya da olmayan tüm uyruklar- (Mardin, 2008a, s.105). Mardin, Osmanlı Devleti'nin iktisadi hayat üzerindeki kontrolünün, hükümdarın tebaasının refahlarından şahsen sorumlu olduğu yolundaki patrimonyal sistemin temel öncüllerinden çıkan daha derin köklere sahip olduğunu ifade etmektedir:

> Osmanlı'da şehirliler konusunda sorumluluk hissetme eğilimi İslam dünyasında hisbe (hisba) ödevi diye biliniyordu ve bu bakımdan önceki Türk uygulamaları da İslam geleneği ile uyumlu idi. Osmanlı güçlü dönemlerinde Ortaçağ Batısının tersine köylü refahına da ilgiliydi, padişahla köylüler arasına hiçbir feodal yetki girmiyordu. Devlet geriledikçe, padişahların köylüden yana etkili davranışlarda bulunamadıkları doğrudur. Buna rağmen uyruklarını keyfi vergilerden kurtarmak siyasetleri ve genellikle Osmanlı iktisadi siyasetinin "ideoloijk" bir yanı olduğu şüphesizdi. Batı'da feodal beyler esnaftan çok tüccarları destekledikleri halde, Osmanlı'nın ticareti elverişsiz hale düşürmek pahasına lonca zanaatlarını destekledi. Bütün bunlar, "uyruklarının babası" olmak içindi. (Mardin, 2008a, ss.106-107).

Mardin aynı çalışmasında Osmanlı'da Batılı anlamda bir sivil toplumun oluşmadığını ifade etmektedir (2008a, s.113). Seçkinlerle seçkin olmayanlar arasındaki mesafenin çok fazla olduğunu ifade eden Mardin, imparatorluğun gerilemeye başlamasıyla, "hisba" geleneğine rağmen yönetici sınıfın köylüye yaptığı baskıdan sözetmekte, Barrington Moore'dan ödünç alarak baskıyı önleyecek mekanizmaların oluşturulmamasını temel yapı zaaflarından biri saymaktadır (2008a, ss.130-131).

Mardin, mutlak gücü sınırlama noktasında Osmanlı'da muhalefetin zemin bulamadığını, ama muhalefetin Cumhuriyet döneminde de daha şanslı olmadığını ifade etmektedir (Mardin, 2008b, ss.177-179). Osmanlı'nın son dönemlerinde "Batılı bürokrasi mekanizmalarının altyapısının oluşturulduğu ve Cumhuriyet döneminde birçok kurumun bu temel üzerinde şekillendiğini" ifade eden Mardin, "asker" ağırlığının da Türkiye Cumhuriyeti'ne Osmanlı'dan tevarüs eden bir "gelenek" olduğunu belirtmektedir (2008b, s.356).

Cumhuriyet döneminde Türkiye'yi eskisinden daha geniş kapsamlı ve farklı bir bürokratik-askeri elitin yönetmeye başladığını ifade eden Mardin, devlet mitosunun da bu dönemde giderek güçlendiğinden söz etmektedir (2008b, s.356).

Bu gelişmenin bir bakıma faydalı olduğunu söyleyen Mardin, şöyle devam etmektedir: "Yeni devletin bir özelliği iletişim sistemlerinin, hakimin, eğitimin erişemediği yerlerde bu mitostan güç almasıydı. Devlet örgüt eksikliğini devletin cüssesinin varlığını işleyerek kapatıyordu. Bu yaklaşımın Türkiye'ye özgü olduğu söylenemez. Yapı olmayan yerde, yapı yerine sembol kullanmak çok eskiye dayanan bir buluştur" (2008b, s.356). Mardin'e göre yine de bu durum, bazı sorunlara yol açmıştır: "1-Gerçek yapı ile o yapıyı simgeleyen devlet sembolizmi eş tutuldu, 2-Bize ideal bir devlet yapısıyla ve görkemli kurumlarla günlük bunalımlarımızın büyük ölçüde çözülebileceğini düşündürmüştür" (2008b, s.357).

Mann'in iktidar teorisi üzerinden Türk modernleşmesi ve yeni devlet biçimine bakan Jacoby ise, "1. Dünya Savaşı'nın yol açtığı teritoryal bölünme ve yıkım dolayısıyla ağır bir çöküntü yaşayan Türk sivil toplumu, reformların izlediği güzergahı belirleyebilecek bir etki gösteremedi" demektedir. Jacoby bunun sonucunda ise halk egemenliği nosyonlarının yayılma temelini oluşturan unsurun, 'doğuş halindeki kapitalizm' değil, bizatihi devletin olduğu, şeklinde bir tespit[34] yapmaktadır (Jacoby, 2010, s.152).

1.6.3 Din, Bürokrasi, Sivil Toplum

Akşit din, siyaset ve ideoloji ilişkilerini incelediği çalışmasında, Türkiye'de laiklik uygulamalarının hiçbir döneminde, devletin bütün inanç ve mezheplere eşit mesafede olması bağlamında, seküler ve demokratik siyasetin geçerli olmadığını ifade etmektedir (Akşit, 2016, s.326).

Akşit, Žižek'in kavramsallaştırmasına başvurarak, siyasal alanı daraltan, siyaseti inkar biçimi olan dört siyasal düzenleme şeklinden -cemaatçi, güvenlikçi, meta-siyaset ve savaşçı-siyaset- bahsederek, Türkiye'de bunların bazılarının farklı eklemlemeler yapılarak birlikte kullanıldığını ifade etmektedir (2016, s.327). Akşit, 2015 yılında

[34] Jacoby'ye göre Osmanlı Devleti, çevre alanların farklılığını ifade etmek ve merkez/çevre bölünmesini rayına oturtmak için çok karmaşık bir yapı kurmuş, bunu yapması yüzyıllar almıştı. 19. yüzyılda ciddi tehditlerle karşılaşmasına rağmen devletin ideolojik örgütlenme ağları kolayca yeni istikametlere sevkedilebilecek nitelikte değildi. (2010, s: 152). Üstelik devletin çokuluslu yapısı Türkçülerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek yapıda değildi. Devletin öncelikleri sivil toplum yoluyla toplumun alt katmanlarına da taşınamıyordu. Dolayısıyla yeni Cumhuriyet dili standartlaştırmayı ve sekülerleşmeyi önererek sahne aldı. Ama, bunu despotik bir yöntemle, yukarıdan aşağıya doğru yapınca, ne ulusal nitelikli bir sivil toplumu kurumsallaştırabildi, ne de muhalefetin çevre alanların dindarlığının çevresinde toplanmasına engel olabildi (Jacoby, 2010, ss.152-154).

dünyanın çeşitli başkentlerinde gerçekleştirilen terör eylemleri örneklerini vererek, din ve siyaset ilişkilerinin yerel ve küresel düzeylerde eşitlikçi ve demokratik bir çerçevede yürütülmesinin tehdit altında olduğu çıkarımında bulunmaktadır (Akşit, 2016, s.328).

Türkiye'de din ve devlet işlerine ilginç bir yaklaşım getiren Toprak'a göre, Türk siyasal yaşantısında dinin siyasal bir sorun olarak ortaya çıkmasındaki nedenlerden biri bizzat dinin denetim işlevi ile ilgilidir (Toprak, 1990, s.388). Toprak'a göre, 1-Ulusal devlete ve ulusal devletin amaçlarına meşruiyet sağlayacak bir ideolojinin benimsenmesi, 2-Toplumdaki bireylerin ya da etnik, dinsel başka grupların üzerinde devlet otoritesinin sağlanması ve 3-Kitleleri mobilize etmek amacıyla ulusal bilincin yaratılması nedenleriyle kemalist devrimler dini bir tehlike olarak görmüştür[35].

Toprak, tek parti döneminde dinsel güçlerin siyasal mekanizmayı değil, devletin dinsel güçleri ve kurumları denetlediğini söylemektedir. Toprak Batı'da olduğunun aksine Türkiye'de din ve devletin birbirinden ayrılmadığını, İslam'ın devlet ve toplum arasında bir ayrım yapmadığını, dinsel alan-laik alan ayrımını kabullenmediğini söylemektedir (Toprak, 1990, ss.388-393).

Toprak'a göre 1950 seçimlerinde, hatta 1950-60 arasında dinsel güçlerin siyasal iktidarı belirlemesi söz konusu değildir. Fakat 1946 sonrasında bundan bahsedilmektedir, çünkü demokratik bir ortamda siyasal iktidarın oy kaygısı ile seçmenlerin bir takım dinsel-kültürel isteklerine cevap verme durumu söz konusudur (Toprak, 1990, s.393). Toprak daha sonra 1972 yılında Milli Selamet Partisi'nin kurulduğunu söylemekte, "Cumhuriyet tarihinde ilk kez kemalist elitin karşısında ikinci bir merkez oluşmaktadır. Başka bir deyişle, elit-kitle ayrımının yanısıra bir elit-elit ayrımından bahsedebiliriz" ifadelerini kullanmaktadır (1990, s.395).

Türkiye'de devletin kimliklerle ilişkisi hakkında ise şunlar söylenebilmektedir:

> Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu elitleri yeni bir kimlik inşa etmede Osmanlı'nın bakiyesindeki geleneksel sınıfların yetersizliğinin farkındaydılar. Dolayısıyla toplumsal sınıflar üzerinden bir kimlik inşasının mümkün olmayacağı görülmüş, bilinçli olarak içi seküler modernizm, Kemalizm ve milliyetçilikle doldurulmuş bir ulus kimliği tercih edilmiştir (Dalbay&Avcı, 2018, s.33).

[35] Toprak bu noktada, -kişisel fikri olduğunu belirterek- Türk siyasal yaşantısının dinsel boyutunun bir tehlike olarak görülmesinin bu boyutun gereğinden fazla önem kazanmasına neden olduğu notunu düşmektedir (Toprak, 1990, s.388).

Bunda belli bir başarı sağlansa da "1980 sonrası küreselleşmeyle birlikte geleneksel sınıf ve ulus kimlikleri merkezlerini ve dayanaklarını kaybetmeye başlamıştır" (Dalbay&Avcı, 2018, s.33). Kimliklerin merkezlerini kaybetmesi, kimlik inşasında büyük ölçüde tekel olan devletin de bu alandaki belirleyici gücünü aşındırmıştır (Dalbay&Avcı, 2018, s.33). Dalbay ve Avcı'ya göre bunun iki göstergesi, 80 sonrasında Türk-İslam sentezi yaklaşımının yarı resmi bir devlet ideolojisi haline gelmesi ve Kürtçü ayrılıkçı hareketin başlaması olarak tespit edilebilmektedir.

Bu süreçte geleneksel aidiyetlerinden koparak kente göçenler, kendi kültürlerini de kente taşımış ancak kent kültürü ile kaynaşma zemini bulamamış, gettolaşan kitleler patrimonyal ilişkilerle kente tutunmaya çalışmışlardır (Dalbay&Avcı, 2018, s.33).

Türkiye'de siyasal partilerin yalnızca seçkinler arasındaki çatışmaların bir ürünü olarak ortaya çıktığını ifade eden Heper'e göre ise, "bu nedenden ötürü Türkiye'nin siyasal hayatında temel bölünme, işlevsel (ekonomik) bölünmeden daha çok kültürel bir bölünme görünümü vermiştir… Bu nedenle de bürokratik seçkinler siyasal hayatta daima baskın bir konuma sahip olagelmeye çalışmışlar ve bunun için siyasal rollerini meşrulaştırmaya çabalamışlardır" (Heper, 2015, s.168).

Türkiye'de ordunun ayırıcı özelliğini ise Dodd'a dayandırarak "… devlet işlerini gün be gün yönetme arzusundan ziyade devlete yakınlık" olarak tespit eden ve orduyu demokrasi karşıtı değil, demokrasinin rayına girmesini temin eden bir unsur olarak tanımlayan (2015, s.209) Heper, 1980 dönemi sonrasını ise "aşkın devlet"[36] olarak nitelemektedir. Türkiye'de devlet-merkezli siyasal hayatın alternatifinin parti-merkezli bir siyasal hayat olduğunu savlayan (2015, s.240) Heper, Türkiye'deki seçmen kitlesinin de hızlı öğrenen bir diğer siyasal aktör olarak ortaya çıktığını (2015, s.242) ve aydınların aksine fikir değiştirebilme yeteneği kazandığı tespitinde bulunmaktadır.

Türkiye'deki bürokrasi ile siyaseti değerlendiren Heper, 1950'ler dönemini değerlendirerek Türkiye'de "siyasal hayatı etkileyebilen bir sivil toplum olmadığı için

[36] Aşkın (transcendental) devlet, hem kendi hem de halk adına belirleyici bir rol üstlenen devlet olarak tanımlanabilir. Metin Heper'e göre aşkın devlet genel çıkarların ön planda tutulması isterken, özel çıkarlara yaşam alanı bırakmayan, diğer bir ifadeyle genel çıkarlar ile özel çıkarlar arasında bir denge gözetilmeyen bir devlet olgusudur. (3 Haziran 2020 tarihinde http://www.tuicakademi.org/turkiyede-devlet-toplum-iliskisi/) adresinden indirilmiştir.)

girişimci orta sınıflar ağırlıklı siyaset örüntüsünün gelişmediğini" ifade etmekte, "bürokrasi ile çatışan Demokrat partinin ise süregiden çatışmalarda kendisini desteklemesi için halkı seferber etmeye başladığını" söylemektedir (2015, s.170).

Heper'e göre Demokrat Parti bu stratejiyi popülist biçimde uygulamıştır. Siyaseti etkileyebilecek örgütlenmiş toplum katmanlarının yokluğunda Tanzimat bürokratları gibi doğrudan halkı muhatap almış ve din ve diğer geleneksel sembolleri kullanıp halkı aslında partinin toplum kesimlerinden bağımsız olarak formüle ettiği politikalar etrafında toplamaya gayret etmiştir (Dodd'dan aktaran Heper, 2015, s.171). Böylece "hem Demokrat Parti döneminde, hem de sonrasında bürokratik seçkinler karşıtı siyasal seçkinler devlet ağırlıklı siyasal rejimi, toplum ağırlıklı değil fakat parti ağırlıklı siyasal rejime dönüştürmeye çalışmışlardır" (Heper, 2015, s.71).

Türkiye'deki devlet yapısını incelerken tıpkı Mardin gibi merkez-çevre teorisini kullanan Heper, Türk siyasal hayatının atanmış seçkinlerle seçilmiş seçkinler arasında geçen mücadele olarak tarif etmektedir. Çalışmasında, Türkiye'de Atatürk'ün geçici aşkın devletinin 1945'ten itibaren bürokratik aşkın devlete dönüşmeye başlamasını, ardından aşkın devletin bürokrasi yorumuna tepki olarak ortaya çıkan Demokrat Parti'nin bürokratik seçkinlerin yerine almaya çalıştıklarını, fakat onların da siyasete bakışları ılımlı araçsalcı şekilde olmadığı için 1950'den sonra Türkiye'nin siyasal yönetsel hayatının aşırı araçsalcılık ve aşkın devletin farklı biçimleri arasında gidip geldiğini söylemektedir[37]. Heper'e göre aynı durum, yani aşkıncılıktan araçsallığa geçiş Türk siyasasında 1980 sonrasında da görülmüştür.

Heper bir başka çalışmasında ise Atatürk'te devlet düşüncesini şöyle ifade etmektedir: Osmanlı bir eşhas devletidir Atatürk'teki halkçılık bunun reddidir. Cumhuriyetçilik ise Osmanlı'da parçalanmış halde bulunan toplumun genel çıkarını gözetmek olarak tanımlanmıştır (Heper, 1990, s.256). Heper'e göre Atatürk'ü en çok uğraştıran konu ise devlet işlerini Türk toplum yapısının önemli bir boyutu durumuna getirmektir. Heper'e göre Atatürk'ün sınıfsız bir toplum peşinde koştuğu düşüncesi de doğru değildir, Atatürk toplumun genel çıkarlarının gözardı edilmemesinin peşindedir, O eşhas devletine ve memur sınıfına karşı çıkmıştır (Heper, 1990, s.257). Heper'e göre

[37] Heper'in (2015) çalışmasıyla ilgili bilgiler 2 Haziran 2020 tarihinde https://delirmeye5kala.wordpress.com/2013/07/23/turkiyede-devlet-gelenegi-metin-heper-ozeti/ adresinden inidirilmiştir.

Atatürk'ün kafasındaki devlet düşüncesinin 1919-1939 döneminde aynen uygulandığını düşünmek de bir yanılgıdır. Daha Atatürk döneminde bir memur zümresi gelişmeye başlamış ve bu zümre Atatürk'ün öngördüğü (Hegelci) devlet anlayışına da uymayan biçimde devleti topluma egemen kılmaya başlamıştır (Heper, 1990, s.257).

Demokratik katılım, demokratik yaşama yönelik artan talepler ve bu taleplerin ortaya çıkardığı değişen vatandaşlık algıları üzerine bir çalışma yapan Oktik, Yılmaz, Özbek, Değer ise, katılım, sivil toplum ve çoğulculuk ekseninde aktif yurttaşlık konusunu ele almaktadırlar (2008, s.141). Oktik ve arkadaşları, Muğla Akyaka beldesinde yaptıkları çalışmadan çıkarak bir toplumda sivil toplum örgütlenmesinin gelişmişliğiyle demokrasinin olgunluğu arasında doğru orantı kurmakta (2008, s.145) ve çalışmalarında yaşanan şehirlerin yönetimi, kamu hizmetlerinin kontrolü ve düzenlenmesi alanlarında aktif vatandaşların artan katılımı olarak özetlenecek vatandaş ve yönetim birlikteliğini ortaya koymaktadırlar (2008, s.159).

Çalışmasında Türkiye'deki siyasal katılmayı inceleyen Kalaycıoğlu ise "Bireyin içinde doğup büyüdüğü toplumsal çevre cemaatten topluma[38] değiştiğinde, yurttaş (citizen) statüsünü kazanan birey siyasetin temel bir etkeni (eylemcisi ya da aktörü) haline gelmiştir" demektedir (Kalaycıoğlu, 2016, s.183). Kalaycıoğlu'nun bunun oluşması için ortaya koyduğu pek çok faktörden ikisi önemlidir: Bunlardan ilki birey nezdinde sanayileşme ve kentleşmenin tamamlanmış, cemaat toplumundan cemiyet toplumuna geçilmiş olmasıdır. İkincisi ise siyasal seçkin kültürünün de bu aşamaları geçmiş bulunmasıdır, yani neo-patrimonyal bir geleneksellik içinde olmamasıdır (Kalaycıoğlu 2016, ss.183-218).

Kalaycıoğlu'na göre Türkiye'de görülen siyasal katılma eylemleri, öngörülebilir bir gelecekte, yerleşik demokrasilere özgü bir içerik kazanamayacakmış gibi gözükmektedir. Kalaycıoğlu'na göre bunun olabilmesi için, bir siyasal seçkin kültürü değişimi ve onu da değiştirmekte etkili olacak bir kitlesel siyasal kültür değişimi zorunludur (2016, s.218). Kalaycıoğlu'na göre bu tür değişiklikler toplumun kentlileşmesi, endüstrileşmesi, profesyonel meslek sahibi olanların ağırlığının büyük ölçüde artması, devlete dayanmayan ve ondan tamamen bağımsız bir orta sınıfın güçlenmesi gibi etkenlere dayanmaktadır (Kalaycıoğlu, 2016, s.218).

[38] Sosyolog Tönnies'in ayrımıyla gemeinschaftlich – geselschaftlich.

1.7 Amaç

Cassirer (1984, s.65) ussal bir devlet kuramının ilk kez Grek felsefesinde çıktığını, devletin tarihinin ise bundan çok öncesine dayandığını söylemektedir. O'na göre Babil, Mısır, Çin, Hint, Grek gibi büyük kültürlerin hepsi, tarihsel bakımdan söylencebilimsel öğelerin egemenliği altına girmiş ve onlarla dolup taşmış kültürlerdir. Cassirer günümüzdeki modern siyasal söylencelerimizin de tümüyle yeni bir özellik taşımadıklarını göreceğimizi ifade etmekte, günümüzdeki söylence ve yönlendirici algı kampanyalarının öz itibariyle geçmişten farklı olmadığına dikkat çekmektedir. Cassirer, çalışmasında, neredeyse yaşamımızın tamamına sirayet etmiş olan ırk, milliyet, ulus devlet vb. kavramların ardında yatan gerçeklerin fotoğrafını çekmektedir[39].

Devlet hem tarih boyunca tartışılması, hem de soyutluğuyla ve açıklanması, tanımlanması, düşünülmesi zor bir varlık olmasıyla çeşitli söylencelerin, mitlerin de nesnesi olagelmiştir. Bu durum bir açıdan devletin iktidarının tarih boyunca halk tarafından meşrulaştırım sürecini de işaret etmektedir.

Bu dolayımla tez, Türkiye'de devletle toplum arasındaki ilişkiyi incelemek, eski dönem devlet yapısını belirleyen etkenlerin, görece modern-demokratik bir toplum olan Türkiye'de yeniden üretilip üretilmediği konusunu açıklığa kavuşturmak; Türkiye'deki siyasal tarihin atanmış seçkinlerle seçilmiş seçkinlerin mücadelesinin tarihi olduğunu söyleyen Metin Heper'in tezine atıfla Türkiye'deki bürokrasiye niteliksel araştırma yoluyla bakmak amacındadır. Buna ek olarak, tezin amacı Türkiye'de siyasal sosyolojinin uzun süredir tartıştığı, devletin toplumu mu, toplumun devleti mi? tartışmasına katkıda bulunmaktır.

Çalışmada teori olarak Bourdieu'nun alan teorisi kullanılmaktadır. Teorinin kavramlarına kısaca göz atmak gerekirse, Habitus, pratiği belirleyen bir katı kurallar topluluğundan ziyade, bireylerin stratejiler geliştirmelerini, yeni durumlara ayak uydurmalarını ve yeni pratikler geliştirmelerini mümkün kılan gevşek bir kılavuzlar topluluğudur. Buna göre, Habitus hem toplumsal yapının ürünüdür, hem de toplumsal yapıları yeniden-üreten üretici toplumsal pratikler yapısıdır; o hem özneldir, hem de

[39] 4 Haziran 2020 tarihinde https://www.gazeteyolculuk.net/devlet-efsanesi-volkan-tozan sitesinden indirilmiştir.

nesneldir, hem mikrodur hem de makrodur. Ancak, habitus her zaman ‘alanlar’ ve ‘sermaye’ ile ilişki içinde işlemektedir. Alan ve sermaye şöyle tanımlanmaktadır[40]:

> Bourdieu bir bireyler toplamı olarak veya organik birlikler yahut sosyal sistemler olarak toplum anlayışını reddetmektedir. O ‘sosyal alanlar’dan söz etmektedir. Bu düşünce Weber’in, her biri kendi nispeten özerk gerçekliğine sahip (din, hukuk, ekonomi, siyaset gibi) toplumsal alanlardan oluşan toplum tasavvurunu anımsatır. Alanlar farklı kaynaklara (farklı sermaye tiplerine) sahip ve prestij, zenginlik ve güç mücadeleleri içindeki bireylerin içinde yaşadığı sosyal uzaylardan oluşmaktadır. Örneğin, akademik alanda üniversiteler, disiplinler ve fakültelerin oluşturduğu nesnel toplumsal ilişkilerle bağlantı içinde konumlanan ve mevcut kaynakları (sözgelimi, toplumsal bağlar ve bilgileri) kullanarak otorite, güç, prestij için rekabet eden bireyler vardır. Bourdieu, farklı alanların, farklı sermaye ve kaynak tiplerine değer verdiklerini, örneğin, kültürel sermaye ve bilginin, diplomalar ve sertifikaların daha fazla değerli olduğunu ve onların ekonomiden ziyade akademik alanda egemenlik mücadelesinde anahtar bir kaynak olduklarını ısrarla vurgulamaktadır. Sermaye, bireysel veya toplumsal bir konuma ait, toplumsal etki veya geçerliliğe sahip kaynaklar veya nitelikleri anlatmaktadır. Birçok sermaye biçimi vardır: ekonomik sermaye (servet), kültürel sermaye (diploma veya sertifikalar, bilgiler), sembolik sermaye (onur ve prestij) ve sosyal sermaye (toplumsal bağlar, itimat).

Devlet ve toplum arasındaki ilişki biçimi ve iktidarın kaynakları, karmaşık, katmanlı ve çok gösterenli konular olmasına rağmen tarihin başından bu yana filozofların üzerinde düşündüğü konuların başında gelmektedir. Türkiye de imparatorluk bakiyesine sahip bir toplumdur ve kültürünü büyük oranda gelenekler ve dindarlık biçimlerinin belirlediği bir sınıfsallığa sahiptir. Bu toplum yapısının farklı katmanlarında devlete yönelik bakışı ve bu bakış üzerinden kurulan iktidar ilişkilerini anlamak büyük oranda toplumun yapısıyla ilgili bir fikir verecektir. Dolayısıyla tezin amacı, devlet ve toplum arasındaki iki taraflı ilişkiyi anlamak ve iktidarın yeniden üretim sürecini çözümleme denemesi olacaktır.

1.7.1 Araştırmanın Hipotezleri ve Diğer Araştırma Soruları

Hipotez basitçe araştırma sorusuna önceden verilmiş cevaplardır (Punch, 2011s.39).

Araştırmanın kapsamı bağlamında cevapları aranan sorular şöyledir:

[40] Bourdie’nun Alan Teorisi ile ilgili bilgiler 7 Haziran 2020 tarihinde online olarak https://www.bisav.org.tr/Bulten/14/253/pierre_bourdieu_pratiklerin_mantigi_habitus_ve_alan_teorisi adresinden indirilmiştir.

Toplumun çeşitli katmanlarına mensup bireyler "devlet" dendiğinde ne anlamaktadır?

Toplumla devlet arasında, birbirine özerk, görev ve sorumluluklar doğrultusunda vatandaşlık temelinde görece rasyonelleşmiş bir ilişki kurulabilmiş midir? Yoksa Mardin ve Heper'in "aşkıncılık" diye tarif ettiği ilişki biçimi hala sürmekte midir?

Eski devlet ve yeni devlet arasında, bir fark var mıdır, varsa ne tür farklar bulunmaktadır?

Devlete bakış sınıfsal, cinsiyet olarak, yaş olarak farklılaşmakta mıdır?

Siyasal görüşün, vatandaşların devlete bakışı ve devlet tanımlaması üzerinde bir etkisi bulunmakta mıdır?

Vatandaşın devlet egemenliğine ve şiddetine bakışında bir evrilme söz konusu mudur?

Antonio'nun yeni kabileleşme eğilimlerini eski kabileciliğin bir yeniden üretimi olduğu yolundaki tezi gibi, günümüz Türkiyesi'nde devlet-toplum ilişkilerinin değişime uğrayıp uğramadığı sorusu da, araştırılmaya muhtaç gözükmektedir. Wagner da, yeniden üretimden söz etmemekle birlikte, Maffesoli'den aktararak kabileselleşmeden bahsetmektedir. Buna göre, "modern toplum bir bütüne katkıda bulunmayan ve bunu da umursamayan kabilelerin çeşitliliği ve çoğulluğuyla" (Wagner, 2005, s.331) görünür olur. Sennett ise, modern dünyanın artık bir "mahremiyet ideolojisi"ne teslim olduğunu savlamaktadır. O, kamusal alanın yerini, giderek aile ve yakın arkadaşlarla sınırlı bir özel alana ve farklılıkların dışlandığı reddedici/yıkıcı cemaatlere bıraktığı tespitinde bulunmaktadır. Bu durumu ilkel kabileciliğe geri dönüşle eşdeğer tutan Sennett, geldiğimiz noktayı "özneleşme" değil, "gettolaşma" olarak tanımlamaktadır. Sennett'a göre, "kamusal alan açık bir şekilde yıkıma uğratılmaktadır" (Sennett, 2013, s.382).

Ancak bu yeni kabileleşmeye rağmen, eğer "insanlar kurumlara ve kurumsal pratiklere bazı değerler yüklerler ve bu ortak rivayet (hearsay), meşrulaştırma sürecinin bir parçası olur" (Poloma, 2011, s.274) ise, bu sosyolojik yaklaşıma göre, toplum üyelerinin devletle ilişkisi için de geçerli olmalıdır. Özetle toplumun, -doğruysa- devletin toplumu olmayı meşrulaştırım süreçleri, tartışmaya değer bir tezdir.

Bu bağlamda tezin konusu toplumdaki sınıflar (devlet temsilcileri ve halk), kuşaklar (45 yaş altı ve üstü olarak tasnif edilecek yaşlılar ve gençler), cinsiyetler (kadın ve erkek) bağlamında, toplumun çeşitli sınıf ve katmanlarında devlete yönelik meşrulaştırım süreçlerini, devletle toplum arasındaki ilişki biçimlerini anlamaya ve değerlendirmeye çalışmaktır. Bu araştırmayı yaparken, ideolojik bakış açısından uzak durulmaya çalışıldığı gibi, Batı'daki "Ortadoğu Çalışmaları" alanında yapılan pek çok araştırmada görülebildiği üzere (Binder, 1988, s.14) -Edward Said'in de detaylı ve açık biçimde ortaya koyduğu gibi- oryantalist bakış açısına ve söyleme de düşülmemeye gayret gösterilmektedir

1.8 Tezin Önemi

Gramsci'ye göre devlet anlayışının hem geçmişe ve geleneğe, hem de geleceğe yönelmiş "devamlılığı", yani her eylemin başlamış ve devam edecek karmaşık bir sürecin bir momenti olması gerekmektedir (Gramsci, 2014, s.40). Türkiye'de toplumun devletle ilişkisinin çeşitli açılardan incelenmeye çalışıldığı bu çalışmada da, "devamlılık" nedeniyle sadece modern Türkiye'nin değil, aynı zamanda Osmanlı devletinin de toplumla kurduğu ilişkiye, bu ilişki çerçevesinde üretim ilişkilerine, dinin yönetimde oynadığı role değinilmeye çalışılmaktadır.

Bir toplumun devlete yaklaşımı, içinde, o toplumun gelenekleri, inancı, kültürü hakkında fikir sahibi olmayı sağlama imkanı da barındırmaktadır. Nitekim, farklı toplum katmanları, farklı meslek grupları, farklı cinsiyetler ve yaşlar arasında devlet otoritesine yönelik bakış açısını ölçmeyi bilimsel bir araştırma yoluyla denemek, Türkiye'deki devlet toplum ilişkiselliği hakkında az çok fikir verme potansiyelini barındırmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Osmanlı'yı da içine alan devlet tecrübesi hem Batılı devlet biçimlerinden farklılık arzettiği, hem de köklü olduğu için farklı okumalara açık bir alan haline gelmektedir.

Nitekim Türkiye'de politika da, siyaset de, Batı dünyasının yönelimlerinin aksine, biraz da "inanç"la ilgili bir muhteva taşımaktadır. Din de, aile de, üretim ilişkileri de, sınıflar da Türkiye'de hem farklı şekilde gelişmiş, hem de Batı'da oynadıkları rolü oynamamıştır. Bu anlamda "devlet çalışmak" her ne kadar bir sosyal bilimci açısından çetrefilli bir alan olsa da, verimli olma ihtimali de taşıyan bir alandır. Dolayısıyla, devlette çalışanların topluma bakışı ve toplumdan devlete yönelen bakışı

ortaya koymak, süregelen bu çift yönlü ilişkideki kesintileri ve devamlılıkları da ortaya çıkarmak açısından sosyoloji bilimi için katkı anlamına gelebilecektir.

Öte yandan bürokrasinin toplum üzerinde eski gücünü ve hegemonyasını sürdürüp sürdürmediği konusu da modern Türkiye'nin değişen ve aynı kalan noktalarını anlamak açısından önem arzetmektedir, çünkü araştırma kapsamında bu kesimin toplumdan izolasyonu azaldıkça, toplumun bürokratla yani memur eliyle somutlaşan devletle ilişki biçiminin de değişeceği öngörülmektedir.

Elbette bu çalışma, büyük toplumsal sorunlara, hele de devlet gibi tarihin başından bu yana çeşitli filozoflar ve sosyologlar tarafından anlaşılmaya/çözülmeye çalışılmış devlet gibi bir konuyu tümüyle anladığını/çözdüğünü iddia etmemektedir. Çalışma, aynı şekilde, devletle ilişki bağlamında ortaya çıkan toplumsal sorunlara kalıcı çareler üretme gibi büyük bir amaç içinde de değildir. Ancak, yine de sosyolojinin hedefi toplumu anlamaya çalışmaksa, bu hedefe bu çalışma yoluyla bir parça da olsa hizmet edebilme fikri, araştırmacı açısından heyecan verici bulunmaktadır.

BÖLÜM 2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Evreni ve Örneklem

Çalışmanın araştırma evreni Türkiye'de yaşayan tüm kadınlar ve erkeklerdir. Araştırmanın örneklemi ise şöyle tasnif edilmektedir: Erkek ve kadın grupları, 45 yaş altı ve üstü şeklinde ayrılan yaş değişkenleri dışında, katılımcılar yaptıkları iş, meslek ve iştigal alanları üzerinden devlete yakınlıklarına göre seçilmiştir. Bu noktada, bürokrat ve memur katılımcıların devletin içinde ve devleti temsil ettiği, özel girişimci, ev içi emekçiler ve işçi-emekli grupların ise eşitliğin sade vatandaş tarafında kaldığı varsayımından hareket edilmiştir.

Görüşmelerin biri Malatya'da, diğeri İzmir'de, ikisi Kocaeli'nde ve dört tanesi de Ankara'da olmak üzere, 8'si İstanbul dışında, geri kalan 56 görüşme ise İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, katılımcılar dini ya da dünya görüşlerine göre tasnif edilmemiş ama onlara sorulan kimlik soruları dolayısıyla, araştırmacı tarafından katılımcıların inanç biçimi/dünya görüşleri hakkında fikir sahibi olunmuştur. Katılımcıların sınıfsal durumları ve gelirleri de araştırma kapsamında bir değişken olarak alınmamıştır. Yine de araştırmacının bu konuda gözlem yoluyla fikri oluşmuştur. Ancak bu bilgilerin çalışmaya doğrudan bir etkisi olmayacaktır, çünkü çalışmada ideoloji ve dindarlık/sekülerlik ya da sınıfsallık değişkenlerine yer verilmemiştir. Söz konusu tasnifte ise katılımcıların hangi gruba ait oldukları somut verilerle ortada olduğu için bu konuda herhangi bir tartışma bulunmamaktadır.

Çalışmada "eğitim" kriteri de bir değişken olarak belirlenmemiştir. Elbette meslek grupları ve iştigal alanları noktasında üst düzey bir bürokratla, bir ev içi emekçi ya da işçinin eğitim durumu ve sorulan konulara yaklaşımı doğal olarak farklılık göstermektedir. Katılımcıların geldikleri yer, statü ve sınıfları da araştırmanın değişkenleri içinde bulunmamaktadır, daha önce de ifade edildiği gibi, değişkenler üç farklı kriterle cinsiyet, yaş ve meslek grubu üzerinden tasniflendirilmiştir.

Devlet ve iktidar konusu hem tarihsel, hem sadece Türkiye ile ilgili olmayan oldukça kapsamlı bir çalışma alanıdır. Bunun yanı sıra konu, sayısal verilerle anlaşılmaktan oldukça uzak, soyut ve kavramsal bir içerik taşıdığı için, niteliksel (qualitative) araştırma tekniği ile incelenmesi uygun bulunmuştur. Araştırmacı tarafından niteliksel araştırma teknikleri arasından ise, devlet-vatandaş arasındaki ilişki

biçimini anlamak ve bu konuda derinlemesine bir bakış açısı oluşturabilmek amacıyla, 'derinlemesine görüşme' tekniği tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında incelemeyi belirli bir yerle sınırlama, mümkün olabilecek bütün değişkenleri keşfetme ve baş edilebilir sınırlamalar koyma, incelenecek sosyal ortamda başlangıçtaki girişten daha ileriye gitme, daha bilgilenmiş bir keşif, temaların ve odaklanacak noktaların ortaya çıkabilmesi için (Kümbetoğlu, 2008, s.23) azami gayret sarf edilmiştir.

Araştırmanın amacı son derece politik bir şekilde yorumlanabilecek devlet temasıyla ilgili gündelik tartışmalara dahil olmak, güncel politik olaylara bir eleştiri yöneltmek ya da eleştirileri geçersiz kılmaya çalışmak değildir. Araştırma, tanımlanması güç, soyut bir kavram olan devletle ilgili toplumsal algıyı ortaya çıkarma iddiasında değilse de, devlet hakkındaki çalışmalara katkı amacı taşımaktadır.

Derinlemesine görüşme yapılacak örneklem sayısı toplamda 64 kişi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda kadın ve erkek gruplardan 32'şer kişi seçilmiştir. Katılımcıların görüşlerinden yola çıkılarak devlete yönelik bakış açısındaki değişmeyi tespit edebilmek amacıyla 45 yaş ve üstü ile 45 yaş altı gruba giren katılımcılar ayrı ayrı tasnif edilmiştir. Meslek grubu olarak hem erkek hem de kadın katılımcılarda üst düzey bürokrat ve memurlardan 8'er kişiyle, özel sektör ve ev içi emek/işçi-emekli gruplardan da 8'er kişiyle olmak üzere toplamda 64 kişiyle görüşülmüştür.

Çalışmanın verileri, Mayıs 2017 – Haziran 2019 tarihleri arasında, Türkiye'nin farklı şehirlerinde, İstanbul'un çeşitli ilçelerinde, katılımcıların işyerlerinde, evlerinde, kafelerde ve uygun mekanlarda gerçekleştirilerek edinilmiştir. Araştırmada görüşlerinden faydalanılan katılımcılar, cinsiyet, yaş, iştigal alanı/meslek grubu kriterleri gözetilmek suretiyle tesadüfi olarak belirlenmiştir.

Tablo 1: Devlete Yönelik Bakış Açısının Tespitinde Yaş Dağılımı Örneklem Planı

YAŞ		
	45 Yaş Üstü	**45 Yaş Altı**
KADIN	16 KATILIMCI	16 KATILIMCI
ERKEK	16 KATILIMCI	16 KATILIMCI
TOPLAM	32 KATILIMCI	32 KATILIMCI

Tablo 2: Devlete Yönelik Bakış Açısının Tespitinde Cinsiyet Dağılımı Örneklem Planı

CİNSİYET		
	ERKEK	**KADIN**
	16 KATILIMCI	16 KATILIMCI
	16 KATILIMCI	16 KATILIMCI
TOPLAM	32 KATILIMCI	32 KATILIMCI

Tablo 3: Devlete Yönelik Bakış Açısının Tespitinde Kadınlar Grubu Meslek Dağılımı Örneklem Planı

KADINLAR							
45 YAŞ ÜSTÜ	**45 YAŞ ALTI**	**45 YAŞ ÜSTÜ**	**45 YAŞ ALTI**	**45 YAŞ ÜSTÜ**	**45 YAŞ ALTI**	**45 YAŞ ÜSTÜ**	**45 YAŞ ALTI**
4 kişi	4 kişi	4 kişi	4 kişi	4 kişi	4 kişi	4 kişi	4 kişi
8 ÜST DÜZEY BÜROKRAT		8 MEMUR		8 ÖZEL GİRİŞİMCİ		8 EV İÇİ ÜCRETSİZ EMEKÇİ	

Tablo 4: Devlete Yönelik Bakış Açısının Tespitinde Erkekler Grubu Meslek Dağılımı Örneklem Planı

ERKEKLER							
45 YAŞ ÜSTÜ	**45 YAŞ ALTI**	**45 YAŞ ÜSTÜ**	**45 YAŞ ALTI**	**45 YAŞ ÜSTÜ**	**45 YAŞ ALTI**	**45 YAŞ ÜSTÜ**	**45 YAŞ ALTI**
4 kişi	4 kişi	4 kişi	4 kişi	4 kişi	4 kişi	4 kişi	4 kişi
8 ÜST DÜZEY BÜROKRAT		8 MEMUR		8 ÖZEL GİRİŞİMCİ		8 İŞÇİ - EMEKLİ	

2.2 Veri Toplama Teknikleri

Ülkemize özgü devlet algısını ve bu algının eski dönemlerden farklı olup olmadığını ölçmek amacında ve literatüre katkı sağlamayı uman araştırma kapsamında niteliksel araştırma tekniği kullanılmış ve 32 kadın ve 32 de erkek katılımcıyla görüşülmüştür. Şunu da belirtmek gerekmektedir, niteliksel araştırmadan kasıt, yalnızca sözsel veriler değildir. Bu noktada keşfedici ve toplumsal yapıyı anlamaya yönelik sonuçlara ulaşma konusunda araştırmacının görevi, toplumu ve toplumdan elde edeceği bilgiyi basitçe bir araştırma nesnesi/bulgusu olarak algılamaması yönünde olduğu bilinciyle hareket edilmektedir. Araştırma verileri değerlendirirken indirgemeci bir yaklaşıma düşmemek için çaba sarf edilmektedir.

Araştırmacıların sahada yaptıklarının büyük bölümü, yakın dikkat göstermek, izlemek ve dikkatle dinlemektir. Araştırmacı bütün duyularını kullanır, görülen, duyulan, koklanan, tadılan ya da dokunulanları fark eder. Araştırmacı, bütün bilgi kaynaklarını özümseyen bir araç haline gelir (Neuman, 2008b, s.569). Araştırmacı sadece gözlemekle yetinmez aynı zamanda not tutar. Gözlem notları ve görüşme notları titizlikle incelenerek veri analizinde değerlendirilir.

Öte yandan verilerin niteliği de önemlidir. Yüksek nitelikli veriler demek, güvenilir, geçerli ve objektif veriler anlamına gelir. Güvenirlik ise iç ve dış tutarlılık gereksinir. İç tutarlılık, bir kişi ya da olay hakkında bütün bilinenler göz önüne alınarak, yaygın insani aldatma biçimlerini ortadan kaldırarak akla yakın olup olmadığına işaret

etmektedir. Dış tutarlılık ise gözlemleri öteki, farklı veri kaynaklarıyla karşılaştırarak ya da doğrulayarak sağlanmaktadır. Başka bir deyişle verilen genel bağlama uyup uymadığı kontrol edilir. Verilerle gözlemlerin birbirini doğrulaması dış tutarlılığa örnek olarak verilebilmektedir. Saha araştırmasında güvenilirlik, ayrıca söylenmeyen, yapılmayan, ancak beklenen ve öngörülenleri de kapsamaktadır. Saha araştırmalarında güvenilirlik, araştırmacının anlayışı, farkındalığı, şüpheleri ve sorularına dayanır. Araştırmacı üyeler ve olaylara farklı açılardan (yasal, ekonomik, politik, kişisel) bakar ve zihninde farklı durumları açıklamak üzere sorular sorar. Yani, inanılırlık değerlendirilirken öznellik ve bağlam da hesaba katılmaktadır. Araştırmacı ancak bu şekilde yanlış bilgilendirmelerden, kaçamak yanıtlardan, yalanlardan ve paravanlardan ayırt ederek veriye ulaşabilmektedir (Neuman, 2008b, ss.578-583).

Bir saha araştırmasında geçerlilik ise sahadaki toplumsal dünyanın doğru temsilleri olarak veriler ve araştırmacının analiziyle sağlanmaktadır. Yinelenebilirlik bir kriter değildir, çünkü saha araştırmasını yenilemek neredeyse imkansızdır. Sahanın temel yönleri değişmektedir, üyeler farklılaşmaktadır vb. Dört çeşit araştırma geçerliği ya da doğruluk testi bulunmaktadır: Ekolojik geçerlik, doğal tarih, üye geçerliği ve ehliyetli içeriden kişi performansı.

Ekolojik geçerlik bir araştırmacı tarafından tarif edilen toplumsal dünyanın, üyelerin dünyasına ne derece uyduğudur. Eğer olaylar araştırmacının varlığı olmaksızın da gerçekleşecekti ise, çalışmanın ekolojik geçerliği vardır. Doğal tarih, projenin nasıl yürütüldüğünün ayrıntılı bir betimlemesidir. Bir araştırmacının eylemleri, varsayımları ve prosedürlerinin, diğerlerinin değerlendirmesi için tamamıyla ve dürüstçe açığa vurulmasıdır. Geçerli bir çalışma, sahadaki toplumsal yaşamın dokusunu yeterince vermeli ve yeterince ayrıntı içermelidir.

Böylece bir yabancı bir üye gibi davranabilecektir. Bunun kısıtı ise her durum için toplumsal kuralları bilmenin mümkün olmamasıdır. Ayrıca, dışarıdan biri, yalnızca üyeler kibar olduğu ve toplumsal hataları göstermek istemediği için üyeliğe kabul edilebilmektedir (Neuman, 2008b, ss. 578-584).

Bilimsel bir araştırmada kullanılacak metodun geçerlik ve güvenilirlik dışında çok önemli bir özelliğe daha sahip olması gerekmektedir: Objektiflik. Doğru tavır, araştırmacının kendi hipotezlerine belirli bir mesafe ve şüpheyle yaklaşması, hatta

Popper gibi davranıp bu hipotezlerin aksinin ispatı üzerinde çalışmasıdır (Saruhan&Özdemirci, 2005, s.118). Bir araştırma, geçerlilik, güvenilirlik ve objektiflik kriterlerinden herhangi birini sağlamıyorsa, bilimsel bir değer taşımayacaktır.

Araştırmada, araştırmacının araştırdığı toplumun bir parçası olduğu yolundaki yorumsamacı geleneğin şekillendirdiği bir araştırma anlayışı benimsenmektedir. Kadın ve erkek gruplarında dört alanda toplanan "meslek/iştigal alanı"nda olan katılımcıların görüş ve yaklaşım farklılıklarının tespit edilmeye çalışıldığı araştırmada ses kaydı alınmış ve bu kayıtların birebir çözümü yapılmıştır. Bu çözümlerin de üstünden bir kez daha kontrol etme amacıyla geçilmiştir. Araştırma sonucunda, devletin hem devlet memuru olarak çalışanlar, hem de devletle ilgisi olmayan vatandaşlar nazarında nasıl bir otorite biçimi olarak algılandığını, bu algının eski dönemlerdeki devlet algısıyla kesişip kesişmediğini tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu nedenle çalışmada Türkiye ve dünyada iktidarın tarihselliğine de değinilmektedir.

2.2.1 Niteliksel Araştırma Teknikleri

Araştırma için niteliksel araştırma teknikleri tercih edilmiştir. Birey ve grupların davranışlarının nedenini anlamaya yönelik olan yorumsamacı sosyal bilimin araştırma yöntemi olan niteliksel araştırmanın en temel özelliği, hem görüşülen kişiyle iletişimde olması, hem de araştırmacının durumu sübjektif olarak ele almasına izin vermesi bağlamında insan odaklı olmasıdır (Kümbetoğlu, 2008).

Nitel araştırmada sınırları açık seçik belirlenmiş bir başlangıç noktası ve bu başlangıç noktasından hareketle izlenen ve araştırma sürecinde değişmeyen belirli aşamalar söz konusu değildir. Nitel araştırma sürecinin çeşitli aşamaları arasındaki karşılıklı etkileşimi, esnekliği ve ilişkiyi ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle nitel araştırma deseni esnek bir yaklaşımı gerektirir ve başta ortaya çıkan desen araştırma süreci içinde karşılaşılan yeni durumlara ve bulgulara göre yeniden biçimlendirilebilir. Araştırma süreci içindeki bu yeniden biçimlendirmenin derecesi, araştırma konusu ve çalışılan ortamın özellikleri ile yakından ilgilidir (Yıldırım&Şimşek, 2011, s.83).

Nitel araştırmada en yaygın olarak kullanılan üç tür veri toplama yöntemi vardır. Bunlar görüşme (odak grup görüşmesi de dahil), gözlem ve yazılı dökumanların incelenmesidir. Bu çalışma dahilinde, bu yöntemlerden derinlemesine görüşme yöntemi

tercih edilmiştir. Ancak buna gelmeden önce araştırmacıların dikkat etmesi gereken üç konu hakkında kısa bir bilgi vermek gerekmektedir.

Marshall ve Rossman'dan (1999) aktaran Yıldırım ve Şimşek (2011), nitel araştırma yapan araştırmacıların üç önemli konu üzerinde dikkatle durmaları gerektiğini belirtmektedir. Bunlardan ilki, araştırmaya temel oluşturacak kuramsal bir çerçevenin açık biçimde oluşturulmasıdır. Her ne kadar nitel araştırmalarda bazen kuramsal bir çerçeve oluşturmak başta mümkün olmasa da araştırmacı halihazırda yapılmış araştırmalardan yola çıkarak böyle bir araştırmanın ilgili alanda önemli olduğuna ve ilgili alanyazına katkı getireceğine okuyucuyu ikna etmesi gerekmektedir. İkinci konu ise araştırmacının sistematik ve yapılabilir, aynı zamanda da esnek bir araştırma deseni oluştumasıdır. Araştırmacı, sahip olduğu kaynaklar (zaman, parasal olanaklar gibi) çerçevesinde araştırmanın yapılabilir olduğunu kanıtlamak zorundadır. Üçüncü önemli konu, yapılan araştırmayı okuyucunun anlayabileceği bir şekilde tutarlı ve anlamlı bir doküman haline getirerek sunmaktır. Bu da araştırmacının bilişsel özellikleri ve araştırma sonuçlarını paylaşma isteği ile yakından ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.85). Önem ve yapılabilirlik ise araştırma problemini değerlendirmede dikkate alınan iki önemli ölçüt olarak öne çıkmaktadır.

2.2.1.1 Derinlemesine Görüşmeler

Görüşme sosyal bilimlerde ve özellikle de sosyolojide en sık kullanılan araştırma yöntemlerinden biridir. 20. yüzyılın son çeyreğinde pek çok sosyal bilim alanında görüşme, etkili bir veri toplama yöntemi olarak yerini almıştır. Görüşmenin sosyal bilimlerde en yaygın veri toplama yöntemi olmasının nedenleri ise şudur: Görüşme, bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikayetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede oldukça etkili bir yöntemdir (Yıldırım&Şimşek, 2011, s.119). İlk bakışta görüşme, kolay bir veri toplama tekniği gibi görünebilir ve sadece konuşma ve dinleme gibi herkes tarafından kullanılan temel becerileri gerektirdiği düşünülür. Ancak görüşme "beceri, duyarlılık, yoğunlaşma, bireyler arası anlayış, öngörü, zihinsel uyanıklık ve disiplin gibi pek çok boyutu kapsaması açısından hem bir sanat, hem de bilimdir. Bu yönüyle görüşme, bireylerin zaman zaman birbirini duymadığı, mesajların yanlış alındığı ve çok az derinliğin bulunduğu sıradan bir

konuşmadan çok farklıdır. Nitelikli bir görüşmede günlük iletişim ve etkileşim sürecinde oluşan hatalar yapılmaz (Yıldırım&Şimşek, 2011, ss.119-120).

Görüşme, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı, karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda, "süreç", iletişimdeki sürekliliği ve dinamikliği, "karşılıklı", iki veya daha fazla birey arasında gerçekleşen etkileşimi, "etkileşimli" görüşmeye dahil olan bireyler arasında oluşan bağı, "önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç", görüşen bireylerden en az birinin belirli bir amacı olduğunu ve bu amaca yönelik bilgi toplama çabası olduğunu ifade etmektedir. Bu yönleriyle görüşme, günlük sıradan bir konuşmadan hayli farklıdır. Görüşmenin amacı, bir bireyin iç dünyasına girmek ve onun bakış açısını anlamaktır (Yıldırım&Şimşek, 2011, ss.119-120).

Görüşme tekniğinin güçlü yönleri esneklik, yanıt oranının yüksek olması, sözel olamayan davranışların araştırmacı tarafından tespit edilebilmesi, araştırmacının ortam üzerinde kontrol sağlayabilmesi, soruların sırası konusunda araştırmacının esnek davranabilmesi, araştırmacının görüşme esnasında görüşülen bireyin anlık tepkilerini tespit ederek çalışmasına katabilmesi, veri kaynağının bizzat kendisinin konuştuğunun teyit edilebilmesi, araştırmacı veri toplama sürecine bizzat dahil olduğu için görüşmeye müdahil olabilmesi, istediği veriyi alabilmek için hareket etme imkanı bulabilmesi ve son olarak araştırmacının bizzat ortamda bulunduğu için araştırdığı konuda derinlemesine bilgi edinebilmesidir (Yıldırım&Şimşek, 2011, ss.120-125).

Görüşme tekniğinin zayıf yönlerine gelince, bunların başında maliyet gelmektedir. Yüz yüze görüşmede, gerekli seyahat ücretleri, görüşme materyalleri, görüşme kayıtları ya da notlarının yazıya geçirilmesi belirli bir maliyet gerektirmektedir. Ayrıca, yüz yüze görüşme araştırmacı açısından zaman sınırlılığı anlamına gelebilecektir. Yüz yüze görüşmenin bir zayıf yönü ise araştırmacının verilen bilgileri kendi öznel süzgecinden geçirmesi yoluyla yanlış anlama ve değerlendirme olasılığının olmasıdır. Görüşme yönteminin bir diğer zayıf yönü, kayıtlı ya da yazılı bilgileri kullanamama durumudur. Bunun dışında katılımcıların görüşme için zaman ayırma güçlüğü çekmesi, gizliliğin ortadan kalkması, soru standardının olmayışı ve bireylere ulaşma güçlünün ortaya çıkması görüşme yönteminin zayıf yönleri arasında sayılabilecektir (Yıldırım&Şimşek, 2011, ss.125-127)

Derinlemesine görüşme ise bir veri toplama tekniği olarak, açık uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kılmaktadır. Derinlemesine görüşme öncelikle antropolojinin veri toplama tekniklerinden biridir. Günümüzde diğer sosyal bilim dallarında da kullanılan bu teknik, araştırmacının alan çalışmasında ayrıntılı ve derinlemesine bir biçimde konuyu kavramasına yarayacak bir araç olarak öne çıkmaktadır (Kümbetoğlu, 2008, ss.71-72). Derinlemesine görüşme bir konuşma ve ilişki başlatma sürecini kapsar. Bu nedenle bu teknik beceri, duyarlılık, konsantrasyon, karşımızdakini anlama, içe bakış ve disiplin gerektirmektedir.

Derinlemesine görüşme, sosyal bilim alanında araştırma yapılırken kullanılan veri toplama tekniklerinden birisidir. Derinlemesine görüşme, sosyal dünyadaki "görünür" birçok olgu, süreç, ilişkinin görünümünden çok özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını kavramayı ve bütüncül bir bicimde anlamayı mümkün kılan bir veri oluşturma aracıdır (Kümbetoğlu, 2008, s.72). Araştırılan konuya odaklanan, bu konu etrafında bireylerin görüş düşünce ve değerlendirmelerini biraraya getirerek veri oluşturmayı amaçlayan etkin bir tekniktir. Bu teknik ile doğrudan gözlenemeyen, davranışlara yansımayabilen, ancak belirli bir süreç içerisinde ortaya çıkabilecek anlamlara, niyetlere, beklentilere bakarak, bireylerin dünyalarını nasıl oluşturdukları, dış dünyaya ilişkin algıları ile kendilerini kuşatan sosyal çevreyi nasıl değerlendirdiklerini ortaya koyma fırsatı yakalanabilir. Bireylerin anlatı ve ifadelerine yansıyanlarla, onu ve içinde yer aldığı koşulları derinlemesine anlama çabası, bu tekniklerle gerçekleşebilmektedir (Kümbetoğlu, 2008, ss.71-72).

Kümbetoğlu'na göre, derinlemesine görüşme bir veri toplama tekniği olarak, açık uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kılmaktadır. Bir konuşma ve ilişki başlatma sürecini kapsamaktadır. Bu nedenle teknik beceri, duyarlılık, yoğunlaşma, karşı tarafı anlama, içe bakış ve disiplin gerektirmektedir. Derinlemesine görüşmede araştırmacı, tanımadığı bir kişiyle ayrıntılı sohbet gerçekleştirmek üzere bir araya geldiğinden dolayı, özen ve dikkat çok önemli hale gelmektedir (Kümbetoğlu, 2008, ss:71-74).

2.3. İşlem

Araştırmanın sistematik olarak yürütülebilmesi için öncelikle bir zaman çizelgesi ve iş planı yapılmıştır. 2017 yılı başında tez danışmanı önderliğinde araştırma konusu belirlenmiş ve öneri enstitüye teslim edilerek onay alınmıştır. Daha sonra görüşme çerçeveleri oluşturulmuş ve görüşme yapılacak olan gruplar belirlenmiştir. Katılımcılar, dörder farklı meslek grubundan kadın ve erkek katılımcılar, çalışma alanları baz alınarak ve yaş değişkeni de eklenerek belirlenmiştir. Her iki gruba mensup katılımcılar, üst düzey bürokrat, memur, özel girişimci, ev içi emekçi, işçi/emekli olan bireyler arasından belirlenmiştir. Çalışmanın verileri, Haziran 2017 – Haziran 2019 tarihleri arasında, İstanbul'un çeşitli ilçelerinde, İzmir, Kocaeli, Malatya, Ankara ve İstanbul şehirlerinde, katılımcıların işyerlerinde, evlerinde, kafelerde ve uygun mekanlarda gerçekleştirilerek edinilmiştir. 2017'de başlayan görüşmeler katılımcılara ulaşma konusundaki bazı zorluklar sebebiyle 2019 Haziran'ına kadar sürmüştür.

Derinlemesine görüşme çalışmaları yürütülürken bir yandan literatürdeki yeni gelişmeler takip edilmiş, bir yandan da her bir ay, önceden belirlenmiş çizelgeye göre programlanmış olan derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve transkripsiyona/çözüme başlanmıştır. Kuramsal çerçevenin de sürgit devam edecek olan okumalara/taramalara oranla geliştirilmeye devam edildiği çalışma, veri olarak tezin ana gövdesinin oluşturulmasın sağlamaktadır. Her biri ortalama olarak 2 saat süren görüşmelerin üçü dışında tamamının ses kaydı alınmıştır. Kayıt konusunda önce katılımcılardan izin istenmiş, daha sonra kayıt cihazı açılarak görüşmeye başlanmıştır. Araştırmada görüşmelerde tutulan gözlem notlarından da faydalanılmıştır.

2.3.1. Veri Toplama

Araştırmada verilerin toplandığı katılımcılar rastgele/tesadüfen seçilmiştir. Görüşmelerin başında araştırmacı kendisini tanıtmış ve orada hangi amaçla bulunulduğu üzerine kısaca açıklama yapmıştır. Görüşme için olumlu yanıt alındıktan sonra yerleşme düzeni ayarlanmıştır. Burada katılımcının kendisini rahat hissedeceği ve görüşmenin kaydedilebilmesi için uygun ve sessiz ortam ve oturma düzeni oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra, önceden hazırlanmış rehber form yardımıyla çerçeve soruları katılımcıya yöneltilerek görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme sürerken, kısa da olsa

katılımcı hakkında araştırmacının gözlemlerini içeren notlar alınmaya çalışılmıştır. Görüşmelerde çoğunlukla gözlemci bulunmamıştır.

Araştırmada katılımcılara 8 ana başlık altında hepsi açık uçlu sorular olmak üzere 30'a yakın soru yöneltilmiştir. Görüşmelerin her biri yapıldıktan sonra, çözümler birebir kağıda dökülmüş, her bir görüşmenin veri analizi yapılmıştır. Veri analizi, görüşme metni üzerinden önemli görülen bulguların özetlenmesi, birbiriyle ilişkisinin tespit edilmesi ve yorumlanması şeklinde olmuştur. Görüşmeler metne dönüştürülürken katılımcıların ifadeleri, mimikleri, tavırları dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır.

Bu noktada yorumlayıcı sosyal bilimden söz etmek gerekmektedir. Yorumlayıcı sosyal bilimin kökenleri Alman sosyolog Max Weber ve Alman filozof Wilhem Dilthey'e kadar uzanmaktadır. Dilthey başlıca eseri İnsan Bilimlerine Giriş'te temelde birbirinden farklı iki bilim türü olduğunu öne sürmektedir: İlki soyut açıklamaya, ikincisi ise belirli tarihsel ortamlardaki insanların gündelik yaşam deneyiminin empatiyle anlaşılmasına, yani Verstehen'e dayanmaktadır. Weber, sosyal bilimin bir amacını toplumsal eylemi incelemek olarak tanımlamaktadır. Weber, bu noktada verstehen ifadesini kullanmakta ve kişinin içindeki hislerini biçimlendiren, belirli biçimde hareket etme kararlarını yönlendiren kişisel gerekçeleri ya da güdüleri öğrenmemiz gerektiğini düşünmektedir (Neuman, 2008a, ss.130-131).

Yorumlayıcı sosyal bilim, 19. yüzyılda ortaya çıkan bir anlam kuramı olan hermenötik (yorumbilgisi) ile ilişkilidir. Hermenötik terimi Yunan mitolojisinde bir tanrı olan Hermes'ten gelmektedir ve sözlük anlamı "anlaşılması zor olanı basit hale getirmektir" (Blaikie'den aktaran Neuman, 2008a, s.130). Yorumbilgisi insan bilimlerinde (felsefe, sanat tarihi, dilbilim, edebiyat) geniş yer tutmaktadır.

Yorumlayıcı sosyal bilimde ilk etapta bir araştırmacı, metin içinde yerleşik anlamı keşfetmek için 'bir okuma' yürütür. Bir metne her okuyucu kendi öznel deneyimini getirir. Metni incelerken araştırmacı/okuyucu bir bütün olarak sunduğu bakış açısını özümsemeye ya da onun içine girmeye ve sonra parçalarının bütünle nasıl ilişkilendiğine dair derin bir anlayış geliştirmeye çalışır. Başka bir deyişle, gerçek anlamın yüzeyde açıkça bulunmasına çok seyrek rastlanır, ona ancak metnin ayrıntılı bir incelemesini yapılarak, mesajın üzerinde düşünülerek ulaşılır (Neuman, 2008a, s.131).

Yorumlayıcı sosyal bilim, insanların birbirleriyle nasıl etkileşime girdiği ve geçindiğiyle ilgilenir. Genel olarak yorumlayıcı yaklaşım insanların kendi toplumsal dünyalarını nasıl oluşturduğu ve sürdürdüğüne dair, anlayış ve yorumlara varmak üzere insanların doğal ortamlarında toplumsal olarak anlamlı eylemin doğrudan ayrıntılı gözlem yoluyla sistematik analizidir (Neuman, 2008b).

Çalışma kapsamında elbette, katılımcılarla uzun süre birlikte olmak gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Görüşülenlerle en azı 2 saat olmak üzere derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırılmak istenen konu, nicel araştırma perspektifleriyle ölçülmesi zor bir konu olduğu için nitel araştırma tercih edilmiştir.

2.3.2. Veri Analizi

Derinlemesine görüşmelerde ses kayıt cihazına kaydedilen görüşmeler, görüşme yapıldıktan sonra çözümlenerek metin haline getirilmiş, bulgular önce kabaca özetlenmiştir. EKLER bölümü, EK1'de araştırmaya katılan 64 katılımcının kişisel bilgileri ise tablolaştırılmıştır. Çözümlenmiş cümleler ve görüşmeye katılan kişilerin ifadeleri olduğu gibi, hiç değiştirilmeden kaydedilmiştir. Daha sonra yapılan veri analizinde, katılımcılar tarafından söylenmiş, önemli görülen ifadeler birbirileriyle ilişkili şekilde katılımcılara referans verilerek kullanılmış ve bulgular oluşturulmuştur.

Anlatının ve bununla ilişkili bir dizi olaylar dizisini analiz etme fikrinin birden çok anlamı vardır ve antropoloji, arkeoloji, tarih, dilbilim, edebiyat eleştirisi, siyaset bilimi, psikoloji ve sosyolojide kullanılır (Neuman, 2008b, s.683). Nitekim, anlatı, anlatının nitel veri türüne, inceleme ve veri toplama biçimine, verileri tartışma ve sunmanın bir yoluna, bir dizi nitel veri analizi tekniğine işaret ettiği için, veri analizi yapılırken elden geldiğinde objektif olunmaya çalışılmış, bulgular oluşturulurken benzer ifadeleri kullananlar aynı grupta toplanmış ve analiz edilmeye çalışılmış, aynı soruya zıt cevaplar veren katılımcıların ise o noktalarda çatışma içinde oldukları tespit edilerek, bulgular çatışma kuramları eşliğinde ele alınmıştır (Neuman, 2008b, ss.683-685).

Bu noktada şu söylenebilmektedir. Bir nitel araştırmacının keskin bir idiyografik ikilem arasında, yani özellikleri tanımlamakla evrensel kanunları doğrulamak arasında bir tercih yapması gerekmez. Bunun yerine araştırmacı, somut veriler ve bağlamlara yakın açıklamalar veya genellemeler geliştirmektedir. Çoğu zaman, daha düşük bir düzey, somut ayrıntılara dayanan daha az soyut bir kuram kullanmaktadır.

Araştırmacı, toplumsal yaşamın gerçekçi bir resmini oluşturmak ve bir nedensel hipotezi test etmekten çok, anlayışı teşvik etmek amacıyla, yeni bir kuram oluşturabilir. Açıklamalar genellikle ayrıntı bakımından zengin, bağlama duyarlı ve toplumsal yaşamın karmaşık süreçleri ya da dizilerini gösterme kapasitesine sahip olmaktadır. Açıklamalar nedensiz de olabilmektedir, ama her zaman böyle olmak zorunda değildir. Araştırmacının hedefi belirli ayrıntıları, tutarlı bir resim, model ya da birbirine kenetlenmiş bir dizi kavram halinde düzenlemektir (Neuman, 2008b, ss.661-662).

Nitel araştırmalar son derece imkansız ya da makul olabilir. Araştırmacı, bazı kuramsal açıklamaları elemek ve diğerlerinin akla yatkınlığını arttırmak için destekleyici kanıtlar sağlar. Bazı nitel araştırmacılar ise neredeyse tümüyle betimleyicidir ve kuramsal analizden kaçınır. Buna rağmen, genel olarak en iyisi kuramları ve kavramları açık hale getirmektir. Araştırmacının sağladığı analitik bir yorum ya da kuram olmadan, nitel araştırma okuyucuları kendi günlük, sorgulanmadan kabul edilmiş fikirlerini kullanabilmektedir. Bu sağduyu çerçevesi, baskın kültürel değerlerden kaynaklanan örtük varsayımlar, önyargılar, etnomerkezcilik ve yanlış tanımlanmış kavramlar içeriyor olabilecektir (Neuman, 2008b, s.662).

Görüşme verilerinin çözümlenmesi konusu da tartışılan konulardan biridir. Çünkü bu anlamda temel meselelerden biri, görüşme sırasında alınan yanıtların nasıl yorumlanacağı konusudur. Teknik anlamda bu mesele, görüşme yanıtlarının geçerliliği, görüşmecinin taraflılığı ve görüşmeyi etkileme olasılığı, yanıt verenlerin hafızasının güçlü olup olmaması, yanıt verme eğilimleri, dürüst olmama, kendini kandırma ve sosyal isteklilik ile ilgilidir.

Kültürler arası bir araştırmaya özgü durumlar, görüşme yanıtlarını yorumlamada başka sorunlar da ortaya çıkarır (Punch, 2011, s.172). Fakat bu teknik konular, özenli tasarım, plan ve eğitim ile genellikle halledilebilir. Daha çetrefil bir sorun ise insanların söyledikleri, yaptıkları ve yaptıklarını söyledikleri şeyler arasındaki ilişki ve dilin, düşünce ve eylemin iyi bir göstergesi olduğu varsayımıdır.

Görüşme yapılan kişilerin açıklamaları ile ilgili pozitivist ve simgesel etkileşimci yaklaşımlar benimsenebilir. Görüşme verilerinin çözümlenmesi konusunda başka kuramsal yaklaşımlar da mevcuttur. Bazı etnometodolojistlere göre, görüşme

verileri, dışsal gerçekliğin bir izdüşümü değil, görüşme gerçekleştirilirken iki tarafın birlikte inşa ettiği, bir gerçekliktir ve böyle de incelenebilir (Punch, 2011, ss.173-174).

Bu meselenin bir diğer yönü ise dilin kendisidir. Çünkü nitel araştırmada veriler özellikle kelimeler biçiminde olduğundan, dil merkezi bir konumdadır. Konuşma, sosyal etkileşimin temel aracıdır ve dil, Saussure ve Wittgenstein'in vurguladığı gibi nitel sosyal araştırmaların inşa edildiği temel malzemedir. Nitel alan araştırması, özelliği itibariyle dilseldir.

Gözlemler, metinler ve görüşmelerin tümü dil odaklıdır ve dile dayanır. Dil, sosyal araştırmanın odağını oluşturan görünüm ve algılara nüfuz etmiştir ve kültürel kategoriler, dil aracılığı ile örgütlenir ve tanımlanır. Sosyal gerçekliğin dil aracılığı ile inşa edildiğinin vurgulanması sosyal kuramda "dilbilimsel dönüşüm"ü yaratmıştır. Dilin merkeziliğinin kabul edilmesi, nitel araştırmalarda önemli gelişmelere yol açmıştır (Punch, 2011, ss.174-175).

2.3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları, Uygulamada Karşılaşılan Güçlükler ve Etik Sorunlar

Araştırmada çok çeşitli sınırlılıklardan söz edilebilmektedir. Bu sınırlılıklar araştırmacıya güçlük yaratmanın yanı sıra, katılımcıların ifadelerinin güvenirliğini etkilemektedir. Sözü edilen sınırlılıklardan ilki, araştırmanın görüşülen 64 katılımcı ile sınırlı olmasıdır. Bir diğer sınırlılık ise, bazı katılımcıların ya "takiye" yoluyla gerçek fikirlerini saklamaya çalışmaları ya da fikirlerini paylaşma noktasında olması gerekenden daha samimi davranmasıdır.

Çalışmanın sınırlılıklarından bir diğeri ise çalışmada dindar ve seküler ayrımı üzerinden bir değişken belirlenmemesine rağmen araştırmacı çalışmasının maksimum düzeyde güvenilir kılmak için bu konuda dengeli gitme isteği olmuştur. Ancak araştırmacının çevresi itibariyle, ulaşabildiği katılımcıların genellikle benzer görüşlere sahip olması nedeniyle çalışmayı, çalışmaya katılmayı kabul edenlerin ideolojik demografisi bağlamında dindar/seküler dengesinde tutmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle çalışmanın güvenilirliği konusunda yüksek oranda başarı sağlandığını söylemek, araştırmacıya göre kolay olmayacaktır.

Araştırmaya katkıda bulunan bazı katılımcılar, derinlemesine görüşme esnasında belki sıkıldıkları için, belki sorular çok uzun olduğundan dolayı, belki araştırmaya ayırdıkları vakitleri daraldığı için ya da sorular ağır geldiği için bazı sorulara "siyaseten" ve "hızlıca" cevap vermişlerdir. Sorunun gerçek cevabının öğrenilmesi adına aynı soru farklı biçimlerde tekrar tekrar sorulmuş, açık uçlu yan sorularla, deşme sorularıyla takviye edilerek gerçeğe ulaşılmaya çalışılmıştır ve bazen bu teknikle bile başarılı olunamamıştır.

Öte yandan, araştırma devlet ve iktidar gibi son derece soyut/kapsamlı/tarifi zor ve özel bir bilgi/eğitim gereksinen bir konu hakkında olunca, detaylı soruların özellikle de bazı meslek gruplarında bulunan katılımcıları zorladığı gözlenmiştir. Bunun üzerine katılımcılarda "sıkılma", "görüşmeyi yarıda bırakma" emareleri gözlenmiştir. Bunu fark eden araştırmacı, derhal soruyu katılımcının anlayabileceği şekilde değiştirerek tekrar sormuş, bunda da başarılı olunamadığında, soruyu daha da basitleştirerek ve gündelik dile tercüme ederek, bir kez daha yöneltmeyi denemiştir.

Çalışmaya katkı veren katılımcıların bazıları "devlet"le ilgili sorularla karşılaştığında konunun siyasetle ilgili olduğunu düşünerek, hükümet hakkında yorum yapmaya başlamıştır. Araştırmacı bu durumdaki katılımcılara, konunun güncel siyasetler ya da halihazırdaki hükümet olmadığını, daha köklü, daha soyut ve daha derin olan "devlet"i anlamaya çalıştığını uygun bir dille bildirmiştir. Yine de hükümete atıfta bulunarak konuşan katılımcılar olmuş, araştırmacı gerekli açıklamayı bir kez yapmış olduğu için artık konuşmanın akışına müdahale etmemiştir.

Bazı katılımcıların soruları söz konusu devlet olduğu için özdenetimden geçirerek cevaplamaya çalıştığı gözlenmiş, bazılarında bu bilgilerin "devlet" tarafından gizlice toplatılıyor olabileceğine yönelik dile getirilmeyen bir endişe belirdiği fark edilmiştir. Araştırmacı bunun farkına vardığı anda, endişe duyduğunu düşündüğü her katılımcıya araştırmayı sunacağı okul, tez danışmanı ve araştırmanın gerekçesi, amacı ve hedefiyle ilgili detaylı olarak bilgi vermiştir. Araştırmacı katılımcıyı rahatlatmaya ve bu bilgilerin eğitim dışında herhangi bir amaçla kullanılmayacağına yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Araştırmacı, araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcıların kimliğinin hiçbir şekilde hiçbir yerde yer almayacağı, bunun bilimsel bir

çalışma olduğu için kendilerini güvende hissetmeleri gerektiği, katılımcının kişisel bilgilerinin kimseyle paylaşılmayacağı yönünde teminat konuşmaları yapılmıştır.

Araştırmayı sınırlayan bir diğer faktöre ise bazı katılımcıların, sorulara yanlış anlaşılma ya da içinde bulunduğu grubu temsil edememe kaygısı nedeniyle gerçek anlamda düşündükleri değil, düşünmeleri beklenen cevapları verdiklerinin anlaşılmasıdır. Bu durum üzerinde araştırmacı soruyu farklı şekillerde tekrar yönelterek katılımcının gerçek düşüncesine ulaşmaya çalışmıştır.

Araştırmaya ve araştırmacıya karşı duyulan kuşku da araştırmanın bir başka sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu kuşku çeşitli şekillerde kendini göstermektedir. Özellikle seküler gruba mensup bazı üst düzey bürokratların araştırmacıyı ve araştırmayı yargıladıkları/yadırgadıkları ve bazı sorulara normal şartlarda verecekleri cevapları vermedikleri düşünülmektedir. "Bu soru çok siyasi" demek suretiyle soruyu cevaplamaktan kaçınan katılımcılar olmuştur.

Soruyu ideolojik ya da siyasi bularak cevap vermeyi reddeden bazı katılımcıların üst düzey bürokrat olarak devlet kademelerinde yönetici olarak çalıştıkları düşünüldüğünde, güvenlik endişesi içinde oldukları tahmin edilmektedir. Cevapların kayıt cihazına kaydedildiği düşünüldüğünde bazı katılımcıların neden güvenlik endişesi içinde olduğu anlaşılır olmaktadır.

Öte yandan aynı durum, yani katılımcıların bazılarının bazı sorulara cevap vermeyi reddetmesi durumu, bazı işçiler için de –belki araştırmacıyla aynı dünya görüşüne sahip olmadıklarını düşündükleri için- geçerlidir. Görüşmeler kapsamında söz konusu işçi katılımcılarda soruları "savsaklama" yönünde bu ve benzeri birkaç girişim olmuştur, ama araştırmacı bir biçimde soruları ya farklı şekilde tekrar sorarak, ya ortamı yumuşatmaya çalışarak bu durumun oluşmasının önüne geçmeye çalışmıştır.

Araştırmanın bir başka sınırlılığı ise, araştırmacının görüşme yapmak amacıyla tespit ettiği bazı olası katılımcıların, çeşitli sebeplerle görüşmeyi kabul etmemesi ve sonuçta araştırmacının grubun özelliklerini daha az temsil ettiğini düşündüğü başka katılımcılara yönelmek zorunda kalmış olmasıdır. Ancak yine de araştırma için tespit edilen katılımcıların, yaş, cinsiyet, meslek grubu olarak eşit sayıda ve nitelikte olmasına, tespit edilen akslarda her iki grubun homojen dağılım göstermesine büyük bir özen gösterilmeye çalışılmıştır.

Yine de ifade edilmelidir ki, araştırmacının dindar ve muhafazakar dünya görüşüne mensup katılımcılara ulaşması daha kolay olmuştur. Dolayısıyla araştırmaya katılan grupların sayı olarak daha fazla muhafazakarlardan oluştuğu söylenebilmektedir. Öte yandan dünya görüşü, araştırma kapsamında bir değişken olarak belirlenmediği için bu durumun araştırmanın güvenilirliği açısından bir sakıncası olmaması gerekmektedir. Araştırmacı her dünya görüşüne mensup katılımcılara ulaşma konusunda, başarabildiği kadarıyla dengeli bir seçim yapmaya çalışmıştır.

Araştırma kapsamında görüşülecek katılımcıların belirlenmesi açısından araştırma önerisinde belirtilen plana ve zaman çizelgesine sadık kalınmak istense de, çeşitli nedenlerle söz konusu plana sadık kalınamamıştır. Bu durumda araştırmacı hem zaman planlamasına uygun davranamamış, hem de yaş, cinsiyet, mesleki grupları aynı anda taşıyan bazı katılımcıların belirlenmesinde sorunlar yaşamıştır. Görüşmede kullanılan soru formuna ise Akşit ve arkadaşlarının (Akşit ve ark., 2012) çalışmalarında kullandıkları soru formu temel teşkil etmiştir. Bu çalışmanın Tez Önerisi'nde de belirtildiği gibi söz konusu soru formu kısmen değiştirilerek kullanılmıştır.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise soruların çok fazla olmasından dolayı çeşitli sorunlarla karşılaşılmış olmasıdır. İlk sorun katılımcıların görüşme için ayırdığı süre aşıldığı için, görüşmeyi yarıda bırakmak isteyen katılımcılar olmuştur, araştırmacı bu sorunu hem muhatabına çok az soru kaldığını söyleyerek hem de hızlanarak aşmaya çalışmıştır. Soruların çok fazla ve detaylı olmasının neden olduğu bir diğer sorun ise görüşmenin sonlarına doğru katılımcılarda görülen dikkat dağınıklığı ve sıkılma belirtileri olmuştur. Katılımcı bu durumu bazen görüşmeye ara vererek, bazen de doyurucu bir cevap alınamadığını düşündüğü soruyu katılımcıya tekrar tekrar ve farklı şekillerde sorarak aşmaya çalışmıştır.

Bazı görüşmeler, kafelerde, gürültülü ortamlarda yapılmak zorunda kalınmıştır. Kayıt etmenin de, katılımcıyı dinlemenin de, katılımcının düşüncelerini toparlamasının da çok zor olduğu bu tür ortamlardansa ev ya da ofis ortamları, görece sessiz yemek mekanları tercih edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle pek çok görüşme evlerde ya da ofislerde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, soruların yer yer uzmanlık gerektiren, temel sosyoloji eğitimi alınmasını şart kılan özgün ve ağır sorular olmasıdır. Bürokrat, memur

ya da özel girişimci katılımcılarda bu durum sorun oluşturmazken, ev içi emekçi ve işçi emekli katılımcılarda yer yer soruyu anlamama durumu ortaya çıkmıştır. Bu fark edildiğinde ise araştırmacı tarafından konunun hem açıklaması yapılmış, hem katılımcıya ön bilgi verilmiş hem de soru basitleştirilerek tekrar sorulmuştur.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise devlet konusunun son derece soyut ve anlaşılması da, anlatılması da güç bir konu olmasıdır. Hemen bütün sorular devletle dolayımlı olması, soruyu soyutlaştırmış ve bazı katılımcıların bazı sorulara cevap vermemesi söz konusu olmuştur. Yine de bu genel dağılımı etkileyecek bir sıklıkta ve yoğunlukta gerçekleşmemiştir.

Araştırmada sınırlılıkların yanı sıra etik sorunlarla da karşılaşılmıştır. Bunlardan ilki, araştırmacının katılımcıların bazen çeşitli nedenlerle geçiştirdiği bazen de cevap vermeyi reddettiği sorulara cevap alabilmek amacıyla, farklı biçimlerde o sorunun tekrar sorulup sorulamayacağıdır. Araştırmacı, katılımcının cevap vermekten kaçındığı bazı sorularda 'gerçek düşüncesini' öğrenebilmek amacıyla aynı soruyu farklı biçimlerde sormuştur. Bir başka etik sorun araştırmacının, katılımcıların bazılarının 'mahrem' saydığı için cevap vermek istemediği bazı sorular konusunda ısrar edip etmemesi konusundaki ikilemdir. Araştırmacı için bir başka etik sorun ise, katılımcıların sorunun ilk sorulduğu anda reddettiği ya da itiraz ettiği bir değerlendirmeye cevabının sonunda katıldığını gösteren cümleler kurmasının araştırmada bir veri olarak kullanılıp kullanılamayacağı konusudur. Bu çalışmada, gerçek düşünceyi ele veren bu anlatımlar veri olarak kullanılmaktadır. Bir başka etik sorun ise, bazı soruları anlamadığı tespit edilen katılımcıların, soruların açılması ve örneklendirilmesi yoluyla yönlendirilip yönlendirilmeyeceğidir.

BÖLÜM 3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışma kapsamında, toplam 64 kişiyle olmak üzere derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu 64 kişi, öncelikle 32'şer kişilik kadın ve erkek grupları olarak bölünmüş, bu gruplar da kendi aralarında, 4'er kişilik yaş ve meslek/uğraş grupları olarak tasnif edilmiştir. Buna göre hem kadın, hem de erkek gruplarında 4'er kişilik 45 yaş üstü ve 45 yaş altı gruplarda "Üst Düzey Bürokrat", "Memur", "Özel Girişimci" ve "Ev İçi Emekçi – İşçi-Emekli" uğraşlarıyla iştigal eden katılımcılara devlet hakkında detaylı sorular yönetilmiştir. Bu tasnifte amaç, araştırmaya katılanları sınıfsal olarak ölçebilmektir. Bu nedenle –yine de bir denge güdülmeye çalışılmışsa da- katılanlar arasında ideolojik ölçme ya da dindar-seküler ayrımı yapılmamıştır. Kadınlarda 45 yaş altı yaş grubu ortalaması 37, 45 yaş üstü kadınların yaş ortalaması ise 56'dır. Erkekler grubunda da 45 yaş altı grubun yaş ortalaması 37, 45 yaş üstü erkekler grubunun yaş ortalaması ise 55 olarak çıkmaktadır. Çalışmada, ayrım temelde devlette çalışan ve devleti temsil edenlerle özel sektörde çalışan, ev içinde emekçi olan, işçi ya da emekli olan, devletle doğruda bir bağlantısı olmayan kesimlerin devlet hakkındaki görüşlerini kıyaslamaktır. Diğer değişkenler, yaş ve cinsiyet olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların Profili

Katılımcıların % 50'si erkek, % 50'si ise kadındır. Kadınların ve erkekler grubunun % 50'si 45 yaş altında ve % 50'si de 45 yaş üstündedir. Araştırma kapsamında meslek ve iştigal alanı temel alınarak 4'er kişiden oluşan 16 grup oluşturulmuştur. Buna göre kadınlar grubunda 45 yaş altı üst düzey bürokrat, 45 yaş üstü üst düzey bürokrat, 45 yaş altı memur, 45 yaş üstü memur, 45 yaş altı özel girişim, 45 yaş üstü özel girişim, 45 yaş altı ev içi emek ve 45 yaş üstü ev içi emek gruplarında 4'er katılımcıyla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Erkekler grubunda da aynı şekilde 45 yaş altı üst düzey bürokrat, 45 yaş üstü üst düzey bürokrat, 45 yaş altı memur, 45 yaş üstü memur, 45 yaş altı özel girişim, 45 yaş üstü özel girişim, 45 yaş altı işçi/emekli ve 45 yaş üstü işçi/emekli gruplarına dahil 4'er kişiyle görüşülmüş, kadınlar ve erkekler grubundan toplam 32'şer katılımcıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın değerlendirilmesi yapılırken hem cinsiyet farklılığı açısından, hem görece genç ve yaşlı kategorisinde değerlendirilebilecek 45 yaş altı ve üstü gruplardaki görüşlerin farklılaşıp farklılaşmadığı açısından ve bir anlamda devlete yakınlığı da gösteren meslek/iştigal

alanları açısından bir değerlendirme yapılmaktadır. Yöntem bölümünde verilen Tablo1, Tablo2, Tablo3 ve Tablo4'te derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirildiği katılımcıların mensup oldukları cinsiyet, yaş grupları, meslekleri/iştigal alanları ile ilgili bilgi sunulmaktadır.

Devlet başlıklı ilk soru grubunda, katılımcılarla derinlemesine görüşmelerden elde edilen bilgi ve bulgular; katılımcıların görüş ve sözlerine atıfta bulunularak özetlenmektedir. Katılımcıların cümlelerinin sonundaki parantez içinde verilen bilgiler sırasıyla görüşülen katılımcının cinsiyeti ve yaşı (K36- 36 Yaşında Kadın, E43- 43 Yaşında Erkek), katılımcının yaş grubu (G: 45 Altı – Y: 45 Üstü), katılımcının mesleği ve iştigal alanını (B: Bürokrat, M: Memur, Ö: Özel Girişim, EE: Ev İçi Emek ve İE: İşçi ve Emekli) simgelemektedir. Örneklemek gerekirse, çalışmada E, G, B4 koduyla simgelenen katılımcı, erkek, 45 yaş altı grupta bulunan üst düzey bürokrat katılımcıların dördüncüsünü işaret etmektedir.

3.1 Devlet Algısı

Çalışmada katılımcıların devlet konusundaki görüşlerini anlayabilmek ve değerlendirebilmek üzere, onlara devlet ana başlığı altında dört farklı soru yöneltilmektedir. İlk soru katılımcıların devleti nasıl tanımladığı sorusudur, bu soruyla katılımcıların devlet algısını belirleyen faktörler anlaşılmaya çalışılmaktadır. İkinci soru, katılımcıların devletin hangi özellikleriyle öne çıkması gerektiği yolundaki görüşleri yani devletin işlevi sorusudur. Bu soru katılımcıların devletin hangi yüzünü görmek istediklerini anlamaya çalışan bir soru olarak tasarlanmıştır.

Katılımcılara üçüncü soru olarak Türk toplumunda devlete neden baba denildiği sorulmaktadır. Bu soruyla da devleti aile ilişkileri üzerinden ve tatlı-sert bir otorite olarak tanımlama geleneğinin hala sürüp sürmediği araştırılmaktadır. Ve devlet başlığı altnda katılımcılardan son olarak Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi devletlerinin (kuruluş dönemi devleti ve günümüz devleti) karşılaştırılması istenmektedir. Bu soruyla ise devlete yaklaşımda ideolojik bir bakış açısının söz konusu olup olmadığı, eski dönem devletler hakkında ne düşünüldüğü anlaşılmaya çalışılmaktadır. Sorulara alınan cevaplar ise yukarıda tasnif edildiği şekilde değerlendirilmektedir.

3.1.1 Devletin tanımı

Batı'da devlet mülkiyetin yaratılmasıyla insanların birbirine düşmesi teorisine dayanmaktadır ve devlet bu anarşiyi önlemek için kontratla kurulan bir birliktir (Ortaylı, 1997 ss.11-13). Bu tanımın da göstereceği üzere devleti tanımlama biçimi, devlete yönelik yaklaşımı ortaya koyan gösterenlerden biridir. Çalışma kapsamında devleti tanımlama yaklaşımına bakılarak, devletin vatandaşa hizmet için var olduğuna yönelik bir inanç olduğu gözlenmektedir. Yaklaşık bürokrat ve memur kadınların ağırlıkta olduğu 8 kadın ve 2 erkek olmak üzere 10 katılımcının dile getirdiği bu söyleme göre devletin insanı yaşatmak için, halka sahip çıkmak için, zayıfı güçlüden kollamak için var olan bir sistem olduğuna yönelik bir yaklaşım öne çıkmaktadır:

> Devlet vatandaş için vardır (K38, G, B3).
>
> Devlet insanı yaşatmak için oluşmuş olması gereken bir düzen (K27, G, M3).
>
> Normal şartlarda, millete hizmet amacı gütmesi gereken ve fakat Türkiye'de tam tersine işleyen sistem (K33, G, M4).
>
> Devlet sahip çıkandır. Tıpkı bir anne baba gibi vatandaşların bütün ihtiyaçlarını karşılık gözetmeksizin karşılayandır (K46, Y, M1).
>
> Devlet vatandaşa hizmet etmek için kurulan örgütlü bir güçtür (E65, Y, İE2).
>
> İnsanların huzur, mutluluk içinde yaşamasını sağlayan otorite (K38, G, B2).

Devletin aile, anne ya da baba olarak tanımlanması, devlete aile kavramı üzerinden yaklaşılması oldukça yaygındır. Devletin var olduğu zamandan itibaren devlete anne ya da baba yakıştırması yapılmakta, bu yolla hem devletin koruyuculuğu ve şefkati, hem de kısmen otoriter bir yönünün de olması gerektiği ortaya konmaktadır. Hatta anne ve babasız olunabileceği, evlatsız yaşanabileceği ancak devletsiz yaşanamayacağı yönünde bir görüş katılımcıların bir kısmında kabul görmektedir. Öte yandan devlet kişileştirilmekte, devlet başkanıyla özdeşleştirilmektedir.

Devletin baba olarak tanımlanmasının bir başka nedeni ise devletin vatandaş bir hata yaptığında, suç işlediğinde ona kızacağını ve cezalandırılacağının vatandaşlarca bilinmesi gerekliliğidir. Bu görüşü dile getiren katılımcılar çeşitli meslek gruplarından ve her iki yaş grubundan 5 kadın ve 5 de erkektir (10 kişi):

> Devlet ana diyoruz, devlet aslında koruyucu ve kollayıcı olmalı, vatandaşları koruma güdüsü içinde hareket etmeli. Devletin insan canlısını koruma refleksi olmalı, insanların devleti koruma refleksi olmamalı (K40, G, Ö3).

> Devleti eğer bir kimliğe büründürmek istersem sanki baba gibi görüyorum. Yani devletin böyle bir özelliği var ailede nasıl böyle o çocukların üzerinde koruyucudur ve siz sonuna kadar o babanıza güvenirsiniz. Yani o kadar büyük bir güveniniz vardır ki size oyun oynamaz. Devlet öyle bir kimlik (K59, Y, B2).

Öte yandan devlet aynı zamanda toplumdaki karmaşayı ve kaosu engelleyen, hak ve özgürlükleri optimumda tutan bir yapıdır. Devlet bu anlamda bir organizma, mekanizma, tüzel kişilik ya da sistem olarak da tanımlanabilmektedir. Belirli kuralları, kanunları yürütmekle işleyişi sağlamakla sorumlu olan sistemdir. Bir milletin ya da halkın siyasal organizasyonu, çoğunluğun azınlığa tahakkümü şeklinde değil ama aynı zamanda azınlığın da haklarını koruyabilen yapıda bir organizasyon olarak tanımlanabilmektedir. Bu düşünceyi paylaşan 17 katılımcı arasında hiç kimsenin kendini devlet yerine koymaya hakkı olmadığını düşünenler de bulunmaktadır:

> Toplumdaki karmaşayı, kaosu engelleyen, bir optimizasyonda tutan yapı. Hem bireysel hem toplumsal hak ve özgürlükleri optimumda tutan yapı (K36, G, B1).
>
> Bireylerin toplu şekilde yaşarken güvenlik, sağlık, adalet gibi sorunlarını çözmek adına oluşturdukları toplumsal mekanizma (K38, G, B4).
>
> Devlet, kamu yararına multidisipliner bir bakış açısıyla hizmet üretilmesini kolaylaştıran hukuki tüzel kişiliktir (K56, Y, B4).

Devlete yönelik yaklaşımlar arasında devletin bir otorite ve hükmeden bir yapı olduğu katılımcılar arasında taraftar bulan bir görüştür. Buna göre, devletin dini birliği ayakta tutan bir temel direk olduğu, vatandaşlar arasında belli kuralların sorunsuz şekilde işlemesini, tatbik edilmesini sağlamak üzere ortaya çıkmış bir yapı olduğu, devletin özelliğinin hükmetmek olduğu, kurallara bağlı yaşamanın gereksindiği bir kurum olması da, devleti tanımlarken kullanılan ifadelerdendir:

> Devlet yaşadığımız ülkemizde dirliği birliği yani ayakta tutan temel bir direk bence (K39, G, M1).
>
> Devlet hükmedendir (K32, G, M2).
>
> Devlet her şeyden önce bir otorite, bir kurumsal yapı, milletin toplumun yaşantısında belli kurallar sağlamak üzere kurulmuş. Bu organizasyon insanların birbirleriyle uyumlu, kurallara bağlı yaşaması için var (K59, Y, B3).

Devleti tanımlarken öne çıkan bir diğer özellik ise sosyal devlet olmanın önemidir. Dünyadaki eşitsizliklere yer yer devletlerin neden olduğunun hatırlatılması devlete yönelik yaklaşımlardan sadece biridir. Katılımcılar arasında sosyal devleti örnekleyen katılımcının polisin eskiden gençleri sokakta çevirip dövebildiği, ancak

günümüzde görevlilerin daha bilinçli olduğunu anlatması göstermektedir ki, sosyal devlet kavramından anlaşılan vatandaşına ve özgürlüklerine saygılı hukuk devletidir:

> Devletlerin sosyal devlet olması gerekiyor. Eğitimde, sosyal güvenlikte, daha birçok alanda vatandaşlarına refah sunması gerekiyor. Onun için ben bütün devletlerin sosyal olması gerektiğine inanıyorum. (E53, Y, İE4).

> Devlet bir organizasyon… Arapça kökeni devletin, devle'den geliyor. Anlamı şu; bir toprak parçası üzerinde yaşayan bir milletin örgütlenmiş tüzel kişiliğine devlet denir. Tabi devleti elli çeşit tanımlayabilirsiniz. Devlet kamu harcamaları yoluyla insanlara hizmet vermek, sosyal devlet anlayışını gerçekleştirmek zorunda bir kurumdur. (E33, G, B4).

Devleti tanımlarken öne çıkan bir diğer özellik ise devletin vatandaşlardan oluştuğu ve vatandaşların rahatı için olması gereken bir yapı olması gerektiğidir:

> Devlet benim. Herhangi bir kimlikle tanımak değil ama devlet organizasyonunun bizim rahatımız için olduğunun farkındayım Benim hayatımı kolaylaştırıyor… Onun için de ana mı baba mı devlet o bana çok şey gelmiyor, öyle akrabalık ilişkisi gelmiyor… (K76, Y, B1).

Devletin ancak milletle birlikte bir anlam ifade ettiği, bu nedenle devlet-millet birlikteliğinin vurgulanması gerektiği, ancak insan varsa devletin de var olabileceği, bazen devletin insanı kurtardığı bazen de insanların devleti kurtardığı yolunda görüşler de sorunun bulguları arasında bulunmaktadır:

> Bence tek başına devlet olmaz milletle birlikte birlik olduğu sürece ben tek başına devleti devlet olarak tanımlamıyorum. Çerkez'iyle Alevi'siyle Sünni'siyle bir yürek Kürt'üyle Türk'üyle bir yürek bir millet, (K49, Y, EE4).

> Devlet hani hep söylenegelir, insan varsa devlet vardır denir ama bence ne devlet, ne insan ikisi birbirinin tamamlayıcısı, bazen insan devleti kurtarıyor, bazen de devlet insanını kurtarmaya çalışıyor. Akışkan bir durum söz konusu, cıva gibi bir o taraftan bir o taraftan, bazen sağ sol yapıyor bazen aşağıdan yukarıya gidiyor bir devlet algısının oluşması (E37, G, Ö4).

Devleti bir kişiyi sever gibi kişileştirerek sevmek duygusal bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Devleti oluşturan unsurların insan olması nedeniyle eğer toplumun üyeleri iyi birer vatandaşsa devlet de iyi olur yaklaşımı ise devleti tanımlanabilir, somutlayan ve görece rasyonel bir görüş olarak değerlendirilebilmektedir:

> Ben devleti seven bir insanım. Devleti oluşturan unsurun da insan olduğuna inanırım. İnsanlar iyiyse daha doğrusu iyi bir anne iyi bir vatandaş yetiştirmişse iyi bir devlet olur. Böyle düşünüyorum çoğunlukla devletçiyimdir (K49, Y, Ö1).

> Yetmiş milyonun ihtiyaçlarını gidermeye çalışan bir kurum devletimiz. Devlet Osmanlı devletinin mirası olan bir devlet. (E34, G, B1).

> Devleti önemserim devletin gücü taraftarıyım her zaman devletin yanında olma taraftarıyım. Yani vatansever biriyim, çok önemserim önemli olduğuna inanırım. Çok severim vatanımı ve bayrağımı önemserim (K53, Y, Ö2).

Öte yandan devleti çeşitli nedenlerle eleştirmek de bir görüştür. Devletten, uygulamalardan memnun olmadığını belirtmek, vergilerin ağırlığından şikayet etmek, devletin varlığını sorgulamak, ülkede suç oranının fazla olmasını devletin adaletsizliğine bağlamak söz konusu eleştiriler arasında bulunmaktadır:

> Devlet iyi yani çok iyi diyemeyeceğim galiba. Yani iyi gidiyor bazı yerlerini de tabi hoşuma gitmiyor gitmeyen yönleri var diyeyim (K43, G, EE3).
>
> Devlet araçtır. Sadece bir gerekliliktir hayatı devam ettirmek için ama şart değildir. Devlet demek adalet demek. Daha doğrusu devletin dini adalettir, imanı merhamettir (E43, G, Ö2).
>
> Tabi bol vergi ödüyoruz. Devleti nasıl tanımlıyorsun, vergi yükü çok ağır, insanları kontrol edemiyorlar, yani devlete vergisini ödeyen yüzde yirmi ise, yüzde sekseni ona ödemeden bizim hakkımızdan almış oluyor (E38, G, İE2)

Devleti tanımlarken, devletin bireylerden oluşan bir yapıdan daha fazlası olduğunu söylemek, devleti tarihsel olarak tanımlamak, devletin geçirgen, değişken, akışkan süreçler dizisi olarak tarif etmek de devlet yaklaşımları arasında yer almaktadır:

> Devleti birçok birey bir araya geldi mi, bu bireylerin bir arada yaşamasını sağlayacak kuralları koyan bir yapı olarak bizler oluştururuz, fakat bizim dışımızda (E42, G, M2).
>
> Devlet şu anda benim için geçişkenlik arz eden bir yapı içerisinde (E40, G, M4).
>
> Devlet Selçukludan başlayıp bu Çin'in altında Moğolistan'dan Osmanlı'dan devam eden teknolojiyi yakalayamadığımızdan, aslında yakalayıp da kullanamadığımızdan kaynaklanan bir şey (E40, G, İE1).

Devleti son derece kapsamlı ve entelektüel bir yaklaşımla değerlendiren katılımcı ise oldukça sosyolojik bir görüş beyanında bulunmaktadır:

> Bana sorarsan devlet insanların belli bir ulusun olabilir belli bir etnik grubun olabilir yani bir çevrenin olabilir örgütlenmiş şeklidir. Devletler olmasa sınırlar olmasa da bütün sınırlar ortadan kalksa bu biraz ideal politik olacak ama devletsiz olmuyor. Benim görüşüme göre devlet son tahlilde gerekli olan bir organizasyon, bir yapıdır. Ama tabi elbette ki bu devletin biz adil olmasını isteriz yani bizim geleneğimizdeki gibi işte insanı yaşat ki devlet yaşasın ilkesine dayanan bir devletin olması gerektiğini düşünenlerdenim (E52, Y, M2).

3.1.2 Devletin işlevi

Devletin işlevi başlığı altında katılımcıların devletin öncelikli işlevinin ne olduğu konusunda ne düşündükleri anlaşılmaya çalışılmakta; devletin güvenlik ve

koruma-kollama sağlaması, otorite ve kontrol mekanizması olup korku salması işlevlerinden hangisinin öne çıkması gerektiği sorulmaktadır. Wallerstein'a göre "Her yerde devletler üzerindeki en popüler talep 'daha fazla'dır" (2004, s.16).

Araştırmanın katılımcıları da devletin güvenliği sağlaması, sosyal ve hukuk devleti olması, otorite olması gibi işlevlere sahip olması gerektiğini düşünmekte ancak güvenlik kaygısı bunlar arasında öne çıkmaktadır. 64 katılımcı arasında 26 katılımcı devletin işlevi olarak koruyup kollama ve güven verme özelliğini vurgularken, bunun yarısından daha az sayıda olan 12 katılımcı devletin bir otorite olarak işlev görmesi gerektiğine inandığını belirtmektedir. Bu durum göstermektedir ki, katılımcılar arasında devlet otorite sağlayan bir yapı olmaktan daha çok, vatandaşın güvenliğini sağlayan ve vatandaşa güven veren bir aygıt olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda, "namusa zeval gelmemesi", "vatanın, sınırların ve bayrağın korunması", "çoluğun çocuğun meslek sahibi yapılması" gibi faktörler güvenlik sağlanması kapsamında değerlendirilmektedir:

> Niye buraya vatan diyoruz? İçinde yaşadığımız için. İçinde nasıl yaşıyoruz, refah içinde yaşıyoruz. Namusumuza zeval gelmiyor çocuklarımız rahat yaşıyor. Bize bu imkanı sağlayan da devlet. Koruyucu özelliğiyle… (K32, G, M2).
>
> Devletin en önemli özelliği güvenliği sağlamak olmalı. Toplumda, sınırlarımız içerisinde güvenliği oluşturmak, sonra ikinci unsurlar gelir. (E53, Y, M3).
>
> Devletin güven vermesi gerekiyor. Onun dışında sağlık garantisini vermesi, devlet benim sağlığımı korumakla yükümlü, namusumu, benim sınırlarımı, bayrağımı korumakla yükümlü. Eğitim de önemli. (E48, Y, M4).
>
> Devletin birinci özelliği güvenlik olmalıdır. Güvenlik de üçe ayrılır. Bu ülkenin ordusu polisi ve istihbaratı. Bu kurumlar güçlü olmalıdır. Her şey ondan sonra gelir, sırasıyla sağlık, eğitim, ekonomi. Yani önce güvenlik (E65, Y, İE1).

Katılımcılar arasında devletin öncelikle güvenliği sağlaması gerektiği yaygın bir görüş olmakla birlikte, devletin vatandaşları koruması kollaması, mağduriyeti gidermesi, millete sahip çıkması, vatandaşları güvence altına alması, vatanı savunması ve refah, imkan sağlaması da beklentiler arasında yer almaktadır. Bu şekilde düşünen katılımcılar ise orantılı bir şekilde kadınlar ve erkeklerden oluşmaktadır (10 kişi, 5'i kadın, 5'i erkek) Bu katılımcılardan ikisi bürokrat, biri memur diğerleri ise ev içi emekçi ve işçi emekli gruplarındandır:

> Devlet deyince insanların aklına bence "yapar o halleder" gelir. Hani ben şu anda mağdurum bu mağduriyetimi anca devlet giderir anlamında görüyorum. Devlet benim açlığımla da, dünyaya bakışımla da ilgilenmeli (K53, Y, M2).

> Devlet bence milletine sahip çıkan koruyan gözeten her durumda yanında olan bir kurumdur. Anne baba nasılsa devlet de bana öyle geliyor (K38, G, EE2).
>
> Vatandaşlarını güvence altına alması, onların refah ve mutluluğunu sağlaması devletin görevidir (E65, Y, İE2).
>
> Devletin vatandaşını koruması ve güvenlik sağlaması da gerekiyor. Yani oradaki insanların refah içinde yaşamasını sağlaması da gerekiyor (E34, G, B1).

Devletin güvenliği sağlaması gerekmektedir, ancak devlet bunu yaparken birtakım oligarşik sınıfların, zenginlerin, güçlülerin tekelinde bir aygıta veya belli bir ideolojik yapının tekeline dönüşürse, o zaman devlet gerçekten çok korkutucu ezici insanlara korku salan bir aygıta dönüşür. Devletin güvenlik sağlarken zulme, baskıya neden olamayacağı, adalet kavramını kavramış olması gerektiği şeklindeki görüşler dikkate değer yaklaşımlar olarak öne çıkarken bir katılımcı "devletin tunç eliyle korkutulmuş insanlar" olduklarını ifade etmektedir:

> Diyelim ki devlet hakikaten vatandaşlarının sosyal muhayyilesi üzerine oturuyorsa bir güvenlik unsurudur. Ama devlet, birtakım oligarşik sınıfların, zenginlerin, güçlülerin tekelinde bir aygıta dönüşmüşse veya ideolojik yapının tekeline dönüşmüşse, o zaman korkutucu bir aygıta dönüşür (E52, Y, M2).
>
> Devlet mal, can ve namus güvenliğini sağlayan aygıttır… Zulme, baskıya sebep olamaz. Adaletle hizmet ettiği sürece vatandaş devlete bağlı kalır (E43, G, Ö2).
>
> Günümüz koşullarında devlet korku salan bir otorite oldu. Devleti temsil ettiğini söyleyen kurumlarda çalışırken görüyoruz ki, devletin istediği tek düze insan yığınları. O yüzden bizim devletimizin koruma kollama özelliği yok. Biz toplum olarak devletin tunç eliyle korkutulmuş insanlarız (K33, G, M4).

Devletin bir otorite olması gerektiği düşüncesi katılımcılar arasında ikinci derecede popüler bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Ancak otorite kavramını açıklarken otoritenin despotlukla karıştırılmaması gerektiği ya da otorite sağlayan devletin aynı zamanda sosyal devlet olması ve hukuka uygun davranması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır. Özellikle bürokrat ve özel girişimci katılımcılar arasında devlet, diğer meslek gruplarından daha yüksek oranda otorite olarak görülmektedir. Bu göstermektedir ki bürokratlar devlet düzeninin uygulayıcıları olarak, özel girişimciler de sermayelerini ve işlerinin koruyucusu olarak gördükleri için devletin kural koyan ve otorite olan yüzünü öne çıkarmaktadır:

> Devletin otorite özelliğinin öne çıkması gerekir. Otorite yanlış anlaşılan bir kavram. Otoriteyle despotluğu karıştırıyoruz. Otoritenin olmadığı yerde kaos çıkar, kavga çıkar. Dolayısıyla otorite aslında güç demek, devletin güçlü olması gerekir ki denge sağlayabilsin… (K36, G, B1).

> Muhakkak otorite olması lazım. Bu otorite neyle sağlanır kurallarla sağlanır, hukukla sağlanır. Devlet adil olmalı, hukuka uygun hareket etmelidir. Aynı zamanda şefkatli de olmalı, sosyal devlet özelliğini de korumalıdır (K59, Y, B3).
>
> Devlet baba gibidir, cezalandırma ve ödüllendirme sistemi lazım. Milleti de çağdaş uygarlık seviyesine çıkarması lazım (E30, G, Ö1).
>
> Biz 80 milyonluk ülkeyiz. Elbette devletin otoritesi olacak. Devletin yoksullara, alt tabaka insanlara pozitif ayrımcılık uygulaması lazım (E56, Y, Ö4)

Devletin sosyal devlet olması; vatandaşa eğitim ve sağlık imkanı sunması, sosyo-ekonomik hizmetleriyle vatandaşı mutlu etmesi, her türlü kaynağa erişimde adil davranması devletin olması gereken işlevleri olarak anılmaktadır. Devlet vatandaşa ıstırap yükleyeceğine vatandaşı korumak için fonksiyon üstlenmesi gerekmektedir:

> Sosyal ve adil devlet yani vatandaşı özellikle sosyo-ekonomik hizmetleriyle mutlu eden aynı zamanda her türlü kaynağa erişimde adil davranarak refahı sağlayan ve adaletle huzur sağlayan devlet akla gelmelidir (K56, Y, B4)
>
> Bizim zaten anayasamızda dört tane temel unsuru var devletin. Biri laik devlet, demokratik devlet, hukuk devleti bir de sosyal devlet. Devlet vatandaşa ıstırap yükleyeceğine vatandaşı korumak için fonksiyon üstlenmesi lazım (E61, Y, B1).
>
> Devletin şu anda iki şey yapması gerekir. Sağlık ve eğitim, ondan sonrası zaten peş peşe gelir. Eğitimli insanı yanıltamazsınız, kandıramazsınız, aldatamazsınız. Zaten sağlık vermek zorundasınız (E39, G, İE3).

Devletin işlevlerinden biri de adaleti sağlamaktır. Kanun ve adaletin olmadığı devlet otoriter devlet olarak görülmektedir. Adil olmayan devlet, ceberut devlet, baskı devleti olarak anılmaktadır. Devletin adil olmasından söz edilirken kullanılan ifadelerden biri ise şefkattir:

> Devletin bir kere vatandaşa adaletle yaklaşması önemli. İnsanlar arasında eşitliği sağlaması, insanların haklarına saygı göstermesi önemli. Yani ben ceberut devleti sevmiyorum (K76, Y, B1).
>
> Adalet ve emniyet önemlidir. Adalet zaten hepsini kapsar (K53, Y, Ö2).
>
> İdeal bir devlet adaletli, hukuka bağlı ve kendi bireylerinin sosyal hayatını en üst seviyeye taşıyan şefkat terimiyle ortaya çıkar. Dinimiz şefkat dinidir. İkincisi şefkatin olmadığı yerde hiçbir iyiliğin yaşayacağına inanmıyorum. Bence her kişi biraz inancıyla şekillenir, o şekil devlet idaresine yansır (E54, Y, Ö3).

Devletin çeşitli işlevleri vardır, sosyal devlet, güvenlik sağlayan devlet, otorite kuran devlet, adalet dağıtan devlet bunlardan birkaçıdır. Ancak devlet korku salan bir devlet olamaz. Sert, despot, otoriter, insanları ürküten bir devlet modeli kabul edilemez. Katılımcıların 8'i korku salma ve caydırıcılığın çok farklı kavramlar olduğunu

vurgulayarak devletin korku salamayacağını, bunu yaptığı zaman devlet olmaktan çıkacağını, bunun ucunun diktatörlüğe ve krallığa gideceğini ifade etmektedir:

> Devletin korkutucu olmasından yana değilim. Kurallar caydırıcı olabilir. Ama caydırıcılık ve korkutuculuk başkadır. Korku devleti korkunçtur (K40, G, Ö3).
>
> Tabi ki korku salma vesaire değil. Devlet güvence demek olmalı, devlet baba derler öyle olmalı. Mesela bebeğimin gazı var, gaz ilaçları alıyorum sigorta karşılamadı. Ama kazandığımın bir sürü kesintisi sigortaya (K36, G, Ö4).
>
> Korku değil ama otorite olmalı. Yani vatandaşların tamamına aynı hizmetleri sunabilmek adına bir direktir devlet, yani bir baba gibidir (K39, G, M1).

Bunun dışında, devletin hem otorite olması, hem kural koyan olması, hem vatandaşı koruma ve kollamayı, hem güvenliği sağlamayı ve güven vermeyi, hem de kontrol etmeyi aynı anda sağlaması, hem adil hem de şefkatli olması gerektiğini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcıların 8'i, devletin işlevlerinden biri olarak denetleme, yeni bir insan tipi yaratma, sevgiye ve değerlere dayanan bir güç ortaya koyma ve halkın katılımını sağlama gibi özellikleri saymaktadır:

> Aslında hepsinden bir parça olmalı devlette. Ben öyle düşünüyorum ama devlet öncelikle vatandaşını korumalı, kollamalı vatandaş kendini güven içinde hissetmeli, hepsinden var ama tabi çok serbesti de çok şey değil (K38, G, B3).
>
> Bugünkü devlet herhalde bunların hepsinden oluşuyor, koruma, kollama, güvenlik, denetleme, bir tip insan yaratma… (K43, G, Ö1).
>
> Demokrasi insan hakları halkın katılımı çok önemli. Devletin bunu öne çıkarması lazım ama bir takım reflekslerinin de olması gerekir (E56, Y, B3).
>
> Devlet korumadır, kollamadır, toplanma yeridir, koordinasyon sağlar. Farklı etnik yapıda, inanışta olan insanları yönetir. Kontrol eder, idare eder, sevk eder, korku salar, şefkatlidir, serttir. O yüzden baba kimliğiyle örtüşür. (E34, G, M3).

Devletin işlevleri sıralanırken "benzetmek gibi olmasın" notuyla birlikte Allah'ın sıfatlarıyla devletin sıfatları kıyaslanmaktadır:

> Benzetmek gibi olmasın ama Allah'ın sıfatları var, rahman ve rahim sıfatları var. Güzellikler rahman ve rahim tarafını gösterir ama celal ve cemal sıfatı da var. Cezalandıran, korkutan bir tarafı da var. Devlet de böyle (E40, G, B3).

3.1.3 Türklerde Devlete Baba Denmesinin Nedenleri

Araştırmaya katılanlara devlete neden anne ya da baba dendiği sorusu yöneltilmekte, bu soruyla Türkiye'de devlete yüklenen anlam anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu sorunun katılımcılara yöneltilmesinin bir nedeni, tıpkı Doğu ve Batı'nın eski uygarlıklarında olduğu gibi, modern devletlerin de aidiyet ve otoriteyi

sağlamlaştırmak istediğinde geleneksel baba imajını kullanmayı tercih etmeleridir (Say, 2015, s.140). Aile ile toplumsal saha arasında bir bağ ve uyum olduğunu Deleuze ve Guattari de vurgulamaktadır (Guattari ve Deleuze, 2014, s.381). Bu uyumun göstergesi Türkiye'de de mevcuttur ve her ne kadar katılımcıların bir kısmı artık devlete baba denmediğini düşündüğünü belirtse de, Türk toplumu devlete baba yakıştırması yapan toplumlardan biridir. Katılımcılar devlete neden anne ya da baba dendiği sorusunu çoğunlukla "güven" faktörüyle açıklamaktadır. Durumu güven faktörüyle açıklayan 10 katılımcının yarısı kadınlardan yarısı da erkeklerden oluşmaktadır:

> Güvendikleri için, anne baba deyince insanın aklına güven gelir. Devlet baba devlet ana anavatan diyoruz değil mi? Benim aklıma güven gelir (K38, G, B3).
>
> Güven duyması, annem babam beni ölene kadar korur, koruması için. Korumak, güvenliğini sağlamak, onu rahat yaşatabilmek için (K39, G, M1).
>
> Anne babana nasıl güvenirsen devletine de öyle güvenirsin (K62, Y, EE1).
>
> Ben silahlı kuvvetlerden emekliyim, askerler bana hep kendi aralarında baba derlerdi. Çünkü ben onları küçümsemezdim, sert davranmazdım (E65, Y, İE1).
>
> İnsanlar güvendiği için devlete baba der. Baba koruyan varlıktır (E65, Y, İE2).

Devlete anne ya da baba denmesinin bir diğer nedeni ise devletin otorite olarak görülmesidir. Türk toplumundaki aile yapısında otorite figürünün uzun zaman baba olarak devam etmesi, bu ifadenin devleti tanımlarken kullanılmasında etkili olan algıyı göstermektedir. Öte yandan devletin vatandaşlara yönelik olarak tıpkı bir baba gibi otoriter ve baskıcı bir tutum takınması da devlete baba denmesinin nedenlerindendir:

> Evde otorite güç babadır. Dolayısıyla aslında insanlar "devlet baba" lafını çok düşünmeden duygularıyla söylemişlerdir ama çok doğru bir tabir. Devlet aynı anda hem otorite sahibidir, hem güç sahibidir, hem de vatandaşına merhamet göstermek zorundadır (K36, G, B1).
>
> Aile yapımızdan olsa gerek. Bizde baba otoritedir, devlet de bir otoritedir. Bir de evi her şeyi üstlenendir. Güvenlik sağlayandır, baba her şeyi kucaklar sanki meyvenin dış kabuğu gibidir o her tür şeyden korur (K46, Y, M1).
>
> Baba otoriteyi temsil eder. Şefkatle vatandaşını sarıyor olsan bile, şefkat tek başına yetmeyebilir. Hangi sistem olursa olsun otoriteye ihtiyacı vardır. Devlet dediğimiz tüzel kişilik babadır, onu yöneten kişiler anadır (E54, Y, Ö3).

Devlete anne ya da baba, yakıştırmasının yapılmasının bir nedeni de devletin vatandaşların sorunlarına çözüm bulduğu, ihtiyaçları karşıladığı inancıdır. Katılımcılarını 10'unun paylaştığı bu görüşe göre, devlet bir anne ya da baba gibi korur

kollar, ülkeye düzen getirir, sığınma ihtiyacını karşılar, yoksullara yardım eder, vatandaşın kendi başına yapamayacağı şeyleri yapar:

> Bizi kolladığı için, koruduğu için devlete anne ya da baba deriz. Anne ve baba bazen de cezalandırır evladının iyiliği için (K32, G, M2).
>
> Ülkeye bir düzen gerektiğinden herhalde, insanlar devlete anne ya da baba derler. Ailenin içinde de öyle düşünürüm yani ne kadar haklı olursa olsun bir çocuğun bağırarak konuşmasını sevmem mesela (K49, Y, Ö1).
>
> Devlet yoksul ailelere sahip çıkıyor yardım ediyor. Ondan dolayı devlet baba derler. Dara düştüğümüzde gıda eğitim yardımı yapıyorlar (K33, G, EE1).

Devlete anne ya da baba yakıştırmasının yapılmasının bir nedeni ise insanların devletten çıkarı olmasıdır. Devletin sert tarafını gören vatandaşların devleti yumuşatmak istemesi ve devleti görmek istediği yüzle tanımlaması da devlete anne ya da baba denmesinin nedenidir. Bir katılımcıya göre, tıpkı günümüzdeki gençlerin anne-babaya çıkar amaçlı yaklaştığı gibi vatandaş da devlete çıkar amaçlı yaklaşmaktadır. Bir katılımcı, vatandaşların devletten korkmamak için "ben sana zarar vermiyorum, sen de bana verme" demek için devleti anne ya da baba yerine koyduğunu söylemektedir:

> İnsanlar devlete çıkarı olduğu için devlet baba diyor bence (E37, G, İE4).
>
> Biz devletsiz yapamayız. İnsanların devlete ana olarak bakmasının nedenini de şöyle yorumluyorum, devletin sert tarafını görmüş, yumuşatmak istemiş. Devleti görmek istediği yüzle tanımlamış (E30, G, Ö1).
>
> Devletten korkmamak için, "ben sana zarar vermiyorum, sen de bana verme" demek için insanlar devleti anne ya da baba yerine koyar. İnsanlar devletsiz kalmayı çobansız kalmak olarak görüyorlar. O yüzden insanlar devletten medet umuyorlar (K43, G, Ö1).
>
> Bazı insanlar daha alışverişe dayalı bakar hayata. O yüzden "devlet neden babamız olsun ki" diye düşünür. Jenerasyon değişti. Biz her zaman görevi sadakatle yaptık. Kendimizi çok ait hissediyorduk devlete. Şimdi çocuklar öyle değil. Anne babaya bana ne vereceksin diye bakıyor sadakat yok. (K59, Y, B2).

Bir başka görüşe göre vatansız olunamayacağı için insanlar devlete anne ya da baba der; anne vatandır, doğurgandır, bekleyendir, verimli olandır, baba ise devlettir çünkü sopalı bir aygıttır, aynı zamanda maişeti sağlar.

> Bence bizim Türk töresinde ana çok önemli olduğu için vatana ana diyoruz. Baba da koruyan kollayan sınırlarını çizen. Türk toplumunda kadın çok önemli olduğu için mesela ana kucağı insanın en güvende olduğu yer yani vatan. Baba da devlet çünkü koruyor etraftan gelen tehlikeleri engelliyor (E53, Y, M3).
>
> Bizim kültürümüzde anne vatandır, çünkü evdedir bekleyendir toprağın kendisidir devlet yönetendir idare edendir kollayandır (E34, G, M3).

> Çünkü vatan ekinlerimizi ektiğimiz, üzerinde yaşadığımız yer, üreten yer, anne doğurganlık ifadesidir. Baba da o anneyi, çocuklarını koruyan kişi (E48, Y, M4).
>
> Biz vatana anavatan diyoruz çünkü anne kucaktır. Devlete ise baba deriz çünkü baba otoritedir. Devlet, sopalı aygıttır, ailede de maişeti sağlayandır. Bu nedenle bizde devlet Osmanlı'dan beri babadır, vatandaşı hizaya getirendir, bir anlamda terbiye edendir (E52, Y, M2).

Bir başka görüşe göre devletin baba değil anne olması gerekmektedir. Devletin anneye benzetilmesi gerekliliği ise kadının kıymetli olmasıyla, Türk devletinin tarihte anne olarak görülmesiyle açıklanmaktadır. Bu görüşü savunan katılımcılara göre devlet anne olmalıdır, şefkati ve merhameti önde gelmelidir:

> Devlet ana olsa daha iyi sanki, devlet ana deyince daha bir şefkat ve üretkenlik, anne kısmı oradan geliyor (K59, Y, B3).
>
> Ben devlete anne derim çünkü Çerkesim ve Çerkez kültüründe evin annesi çok kıymetlidir (K40, G, Ö3).
>
> Toprak ana lafı aslında şamanizme dayanıyor. Baba ise bizde daha otorite simgesidir Türk aile yapısında (K52, Y, Ö4).
>
> Türk toplumu tarihinde devleti ana olarak görmüş. Ben somutlaştırma taraftarı değilim ama devleti ana olarak görüyorum (E42, G, M2).

Türk toplumunda devlet baba olarak adlana gelmiş olmasına rağmen günümüzde artık bu kavram devleti tanımlamakta kullanılmamaktadır. Bir katılımcı, eskiden devlet sorgulanamaz bir şey olduğu için baba dendiğini söylemekte bir diğeri ise günümüzde artık otoritesini gösteren babaların bile kalmadığını, aile üyeleri üzerinde hak sahibi olmadıklarını söylemektedir. Bir katılımcıya göre ise şehirlerin yüzyılı olmaya giden bir dönemde devlet baba rolünden çıkıp varlık sebebinin vatandaş olduğunu anlayan bir yapıya bürünmektedir:

> Devlete baba demek, Osmanlı kültüründen kalmış. Ne kadar eksikleri olsa da gelişen bir demokrasiyiz artık, devletin baba vasfı eskisi gibi yok. Vatan artık sadece toprak parçası değil. Eskiden baba demişler çünkü sorgulanamaz bir şeymiş devlet, padişahı nasıl sorgulayacaksınız (E48, Y, Ö2).
>
> Baba, eve imkan sağlayan koruyup kollayan yeri geldiğinde otoritesini gösteren biridir. Ama bugün böyle baba da yok, babalar da sırf baba oldukları için üstümüzde hak sahibi değiller (K76, Y, B1).
>
> Eskiden babayla ilişki saygıya dayanırdı, otorite vardı. Fakat şu an devlet baba figüründen çıkıp, varlık sebebinin vatandaş olduğunu anlayan bir yapıya bürünüyor. Bundan sonrasının şehirlerin yüzyılı olacağı konuşulduğu için devlete yüklenen baba özelliğinin zayıfladığını düşünüyorum(E35, G, B2).

Bir görüşe göre ise devlet ne anne olmalıdır ne de baba. Devlet bir baba değildir, sadece bir otoritedir, devlet adaletli eşit şekilde topladığını, eşit şekilde paylaştırandır. Devlet belli nizamlar içerisinde vatandaş yanlış yaptığında bağışlayan affeden bir yapı da değildir. Zaten artık devlete baba vatana ana diyen kimse de bulunmamaktadır:

> Şu anda devleti anne ya da baba olarak görmüyorum bu özellikleri taşımadığını düşünüyorum (K53, Y, M2).
>
> Devlet baba değildir, devlet bir otoritedir, konmuş olan nizamlar içerisinde yanlış yaptığınızda bağışlayan bir yapı değildir. Devlet baba olamaz vatan ana. Babalık noktasında yanlış manada kullanılmasını kabul etmiyorum (E53, Y, B4).
>
> Ben devlete anne ya da baba demiyorum, bana uygun değil bu. Devlet dediğin adaletli eşit bir şekilde topladığını, eşit bir şekilde paylaştırandır (E38, G, İE2).
>
> Şu anda devlet ana ya da devlet baba diyen kimse yok (E39, G, İE3).

Katılımcılar arasında sosyal devletin anne devlet olarak algılanacağını iddia edenler olduğu gibi, sosyal devletin baba olarak tanımlanacağını söyleyenler de bulunmaktadır. Hem annenin hem de babanın sosyal rolünün devlete hem anne hem baba denmesine neden olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır:

> Anne baba kucaklayıcıdır. Anne baba korur evladını dolayısıyla bu yüzden devletin sosyal devlet rolü herkesin aklında belirir ilk etapta çünkü anne de sosyal rolüyle ortaya çıkar (E33, G, B4).
>
> Devlet hele de sosyal devletse tam annelik babalık yapar vatandaşlarına. Sanki babanın daha kural koyucu olması gerekiyor. Tabi şey var eskiden bazı cumhurbaşkanına baba diyenler oldu. Çünkü halkın beklentisi var, baba ona bakarsa iyi baba bakmazsa kötü baba oluyor, arkasından sayıyor (E34, G, B1).
>
> Devlet müşfikse anne derler, biraz ceberutsa baba derler. Anne kucağına alıp sarabiliyor (E61, Y, B1).

Devlete anne ya da baba denmesinin bir beklentiden kaynaklandığı ve bunun yanlış olduğu katılımcılar arasında taraftar bulan bir görüş olarak dikkat çekmektedir:

> Devlet baba anlayışı şu an adaleti sağlamak ve müteşebbisin önünü açmak olarak tezahür ediyor (E48, Y, B2).
>
> Ben devlet baba tanımını pek tutmuyorum. Devleti ille verici, devlet ille elimizden tutacak. Tabi, Türkiye'deki halkın düşüncesi bu yönde, devlet baba versin. Oysa devletin görevi düzen koymak, korumak ve kollamaktır, vatandaşın hakkını, hukukunu savunur. Adalet, eğitim, sağlık, bunları bir düzene koyar, belli bir ağırlığı olur (E53, Y, Ö1).

3.1.4 Devletin Tarihi: Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri

Türkler Orta Asya'dan itibaren değişmez eski bir devlet anlayışı ve belli idare gelenekleriyle gelmektedir. Bu gelenekler, hakim sınıfın, beylerin ve Türkmen-Oğuz gruplarının taassupla bağlı kaldıkları kökleşmiş adetler ve inançlardan oluşmaktadır. Zeki Velidi Togan bunu töre olarak tanımlamaktadır. Türk-Müslüman ve Moğol devletlerinde sonrasında Selçuklu ve Osmanlı'da devlet siyasi ve icrai bir güç olarak mutlak ve üstün bir niteliğe sahiptir, bu devletler çoğunlukla yalnız devletin yarar ve gereksinimlerini göz önünde tutan, içinde törenin de olduğu örfi hukukla yönetildi.

Osmanlı'da hem törenin, hem de şeriatın bileşenlerinden ikisini oluşturduğu bir devlet söz konusuydu (İnalcık, 2017b, ss.35-40). Öte yandan İmparatorluklar döneminin sona erip milliyetçiliğin ve ulusçuluğun ortaya çıkmasıyla Osmanlı sınırları içerisinde Türkiye Cumhuriyeti milli bir devlet olarak, anayasal, medeni hukukla işleyen, yazılı kültürü temel alan, Batı merkezli bir devlet olarak kurulmuştur (Say, 1998, ss.184-217).

Bu bağlamda katılımcılardan Osmanlı devleti, Türkiye Cumhuriyeti devletinin ilk dönemi ve günümüzdeki Türk devleti arasında bir karşılaştırma yapmaları istenmektedir. Bu soruyla katılımcıların Osmanlı ve genç Cumhuriyet hakkındaki düşünceleriyle, günümüz devletinden memnun olup olmadıkları anlaşılmaya çalışılmaktadır. Katılımcılar arasında her üç devleti de olumlu ve olumsuz değerlendirenler bulunmakla birlikte, temel olarak her üç devletin de kendi döneminin şartları uyarınca değerlendirilmesi gerektiği görüşü öne çıkmaktadır. Bu soruyu cevaplayan katılımcılar hem cinsiyet grubu, hem meslek grubu, hem de yaş grubu açısından orantılı bir dağılım göstermektedir:

> Bu üç devlet modelini karşılaştırmak doğru olmaz. Her devletin kendine özgü şartları vardır. İyi devlet demek günün şartlarını en iyi değerlendiren devlettir. Cumhuriyetin ilk yılları da bugün de devlet üniterdir (E53, Y, B4).
>
> Osmanlı otoriter, başarılı bir devletti. Ama o zamana göre bir devletti. Şu andaki devletin temelleri Cumhuriyet döneminde atıldı. O zamanki o zamana göreydi, şimdiki zamana göre olması gereken devlet (K62, Y, EE1).
>
> Aslında bu üçünün şartları farklı. Kıyas yapabilmek için şartların ve zamanın uyumlu olması gerek (K36, G, B1).
>
> Hepsi zamanın ihtiyaçlarına göre kurulmuştur. Günümüzde insanlığın bulduğu en iyi yönetim cumhuriyet ve demokrasidir. Çağımızda insanları, özgürlük alanlarının geniş olduğu, hak ve adaletin tecelli ettiği aynı zamanda ekonomik bakımdan, sosyal bakımdan mutlu olunan bir ülke memnun ediyor. Kurtuluş Savaşı öyle bir mucizedir ki… (E65, Y, İE1).

> Her devleti kendi şartları içinde değerlendirmek lazım. Osmanlı da, Cumhuriyet de olması gerektiği gibiymiş. Bugünkü devletten de şikayetim yok (K50, Y, Ö3).

Osmanlı İmparatorluğu dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemi ve günümüz devletini kıyasladıklarında hem bütün dönemlerin iyi olduğunu söyleyen, hem de Osmanlı, Cumhuriyet'in ilk yılları ve günümüz devletlerinin tamamının kötü ve başarısız devletler olduğunu ifade eden katılımcılar bulunmaktadır:

> Eskiyle kıyaslamak tabi hepsi kendi zamanında başarılı (K39, G, M1).
>
> Şimdi Osmanlı döneminde gurur duyduğum dönemler var adaletle yönetmiş. Ama Cumhuriyet de kötü değil. Atatürk'müş İnönü'ymüş Şimdi ben İnönü'yle ilgili okudum. Diyorlar ki kıtlık oldu. Stalin Rusya'da, Hitler Almanya'da başbakan, savaş var, bütün erzakımız yurtdışından geliyor. Ülke yeni kurulmuş karneyle dağıtılması doğal, diyor ki adam İnönü dönemi (E40, G, İE1).
>
> Osmanlı'da tebaanın hepsini kucaklama sistemi uygulanmaya çalışılsa da bir yarım olma durumu vardı. Cumhuriyet de farklı değil. O zaman dini ögelere karşı tepki varken, bu dönemde din kisvesi altında ayrım var (K33, G, M4).
>
> Benim için değişmiyor. Üçünde de, açlık ve sefaletin olduğu kesim var. Osmanlı emperyal devlet. Sınıflar çok belirgin ve halkta açlık da var. Sonra Cumhuriyet kuruluyor, savaş oldu yine sefalet dönemi. Sefalet bugün de var (K52, Y, Ö4).

Bir görüşe göre, Osmanlı İmparatorluğu, Cumhuriyet'in kuruluş yılları ve günümüz devletleri birbirinin devamıdır. Hatta bu devamlılık milattan önce 276 yılında Türk Kara Kuvvetleri'nin kurulmasıyla başlamakta, o günden bu güne Türk devleti tek olarak devam etmekte, sadece hanedanlar değişmektedir:

> Bence Osmanlı döneminden itibaren Türk devletleri büyük devletler. O zamandan bugüne o şeyi korumuşlar diye düşünüyorum. Kıyaslama yapmak istemiyorum, birbirinin devamı, kökümüz Osmanlı'ya dayanıyor (K41, G, Ö2).
>
> Türk devletinin en eski zamanı, Türk kara kuvvetlerinin kuruluşunun tarihidir, yani M.Ö. 276'dır. Bugüne kadar aynı devlet geleneği devam etti. Zincirin halkaları gibi. Sadece hanedanlar değişiyor. Türk devleti tektir, hanedanlar, yönetim şekli değişir ama devlet hep vardır (E48, Y, Ö2).

Bazı katılımcılara göre Osmanlı bir cihan devletidir, farklı ırklar ve dinler bir arada yaşamaktadır, oysa milliyetçilik akımları sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise ulus-devlettir. Osmanlı eyalet sistemi gibi bir yönetim tarzına sahiptir, oysa Türkiye Cumhuriyeti merkezi üniter bir yapıdadır. Hiçbir imparatorluk sonsuza kadar sürmez ve günümüzde sürdürülebilir tek devlet modeli, hatta en iyi yönetim şekli ulus-devlet olduğu için Türkiye de bu şekilde kurulmuştur:

> Osmanlı cihan devleti, farklı ırklar ve dinler bir arada yaşıyor. Vatandaşını Müslim ve Gayri Müslim diye ayırıyor Osmanlı. Türkiye Cumhuriyeti ise ulus-devlet. Hatta mübadeleler yapılıyor. Bulgaristan göçmeniyim ben (E48, Y, B2).
>
> Osmanlı merkezi otorite var ama bir yandan eyalet sistemi gibi. Türkiye'nin kuruluş aşamasındaki devlet ise merkezi üniter yapıda (E43, G, M1).
>
> Osmanlı döneminde en iyi yönetim şekli imparatorluktu. 1923 sonrası ulus-devlet olmamız gerekiyordu milliyetçilik akımları nedeniyle. İmparatorluklar bitince koruyabildiğimiz kadar alanı misak-ı milli sınırları içinde tutarak ulusçuluk temelli devlet kurduk. İnsanlar Türk kimliği altında birleştirildi. Şimdi de Türk üst kimliği altında alt kimlikler ortaya çıktı (E48, Y, M4).

İki katılımcıya göre ise Osmanlı İmparatorluğu yönetimi bir hanedanlık üzerinden giden, hakanın ya da padişahın ülkeyi yönettiği, bir ailenin kutsal görüldüğü devlettir, oysa Türkiye Cumhuriyeti kuruluşuyla demokratikleşme sürecini başlatmıştır:

> Osmanlı'daki devlet yapısı hanedanlık üzerine gidiyor. Bir padişah, hakan var. Cumhuriyetin ilk dönemi de şu anki dönemle Osmanlı arasında geçiş süreci. Orada da rijitleşme var, sonraki süreçte daha demokratikleşmiş (E34, G, M3).
>
> Osmanlı imparatorluktur, bu kadar büyük coğrafya da başka türlü yönetilmezdi. Sonra milliyetçilik ulusçuluk çıktı, imparatorluklar yıkıldı (E40, G, M4).

Katılımcıların bazılarına göre, Osmanlı'nın hukuk sistemi örfi hukukla birlikte şeri hukuka dayanır, oysa modern Cumhuriyet medeni hukukla idare edilir. Ayrıca Osmanlı'dan farklı olarak modern devlette denetim ve kontrol yoğundur. Osmanlı'da herşey kayıt altındaydı denir ancak, modern devlette bir gözetim sistemi vardır ve yeni bir tip insan yaratma amacı vardır. Günümüzde ise devlet yerel bir unsur olarak kalmaktadır, yerel devlet artık tek başına karar verici bir mekanizma değildir:

> Osmanlı örfi hukukla beraber şeri hukuka dayanır. Cumhuriyet ise medeni hukuka. Osmanlı'daki, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ve bugünkü imkanlar farklı. Bugün imkana sahibiz ama gerekeni yapamıyoruz (E43, G, Ö2).
>
> Osmanlı'dan farklı olarak modern devlette denetim yoğundur, kontrol. Osmanlı'da her şey daha kayıt altındaydı denir ama modern devletle birlikte bir gözetim sistemi, devletin izleme ve kontrol etme, bir tip-insan yaratma amacı var. Modern devlet, Cumhuriyet dönemi, yaratılmak istenen insan tipi, o eğitim birliği, tevhidi tedrisat, anayasayla belirlenen amaçlar. Dünya değişiyor. Yerel bir figür olarak kalıyor devlet. Uluslararası arenanın aktörü ama artık tek başına karar verici değil, devletin de elinin böğründe olduğu yerler var (K43, G, Ö1).

Bir görüşe göre ise Osmanlı ve modern Türkiye Cumhuriyeti arasındaki en belirgin farklılık, cemaat yapılanmasından bireyselciliğe geçiştir. Günümüz Türkiyesi ise yapbozlar Türkiyesidir ve herkes kendi dünyasını kurabilmektedir:

> Cumhuriyet'i farklı kılan bireyselcilik. Anarşizmi de bu getiriyor, yönetmek kolay değil. Hem bireyi güçlü tutacaksın, hem bu güçlü bireyleri bir arada tutarak yöneteceksin. İşin özü aileye dayanıyor, derler ya iyi bir aile kurduğun zaman devleti kurmak da, yönetmek de kolaydır. Şu anki Türkiye de yapbozlar Türkiye'si. Artık herkes kendi dünyasını kurabiliyor facebook'uyla sanal alemiyle, Cemaat şeyine dönmesi zor, sistem oturtmaya çalışıyor (E42, G, M2).

Bir katılımcı ise Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet dönemini değerlendirirken Garnizon devlet ile Galaksi devlet ayrımını yapmaktadır. Bu katılımcıya göre, Osmanlı dönemindeki devlet yapıları monarşiktir, mutlak otorite söz konusudur, oysa Türkiye Cumhuriyeti devleti tıpkı tüm modern ulus-devletler gibi bir dijital garnizon devlettir:

> Osmanlı dönemindeki devlet yapıları monarşik. Mutlak otorite imparatorluk geleneğidir fakat ulus-devletten daha sivildir bilindiğinin aksine. Çünkü siz sultanın otoritesini meşruiyetini sorgulamadığınız sürece sizin sivil hayatınıza karışılmaz. Garnizon devlet tanımlaması bizim ulus-devlete daha çok uyar. Deleuze Galaksi devletler ve Garnizon devletler ayrımı yapıyor. Garnizon devletler her şeyi tanımlıyor çünkü garnizonda tek tip elbise vardır tek tip yemek vardır. Cumhuriyet döneminde de böyle. Modern ulus-devletler, dijital devletler yani, o her şeyi kontrol eden ceplerimize, evimize kadar her şeyi kontrol eden bir yapıya dönüşüyor. Orwell'ın 1984'ü, büyük biradere dönüşüyor(E52, Y, M2).

3.2 Devlet ve Vatandaş İlişkisi

Çalışmada devletin vatandaşla, vatandaşın devletle kurduğu ilişkiyi anlayabilmek ve değerlendirebilmek üzere, araştırmaya katılanlara Devlet ve Vatandaş İlişkisi ana başlığı altında dört farklı soru sorulmaktadır.

Bu sorulardan ilk ikisi, devletin köylü ve kentlilerle ve devletin yoksul ve varsıllarla kurduğu ilişkidir. Bu kapsamda üçüncü soru ise katılımcıların Türklerde güçlü bir devlet geleneği olduğu düşüncesine katılıp katılmadıkları sorusudur. Bu soruyla katılımcıların devlet yaklaşımının tarihselliği ve devamlılık duygusuna sahip olup olmadıkları ortaya çıkartılmaya çalışılmakta, eski Türk devletleri hakkında olumlu mu yoksa olumsuz mu düşünüldüğü anlaşılmaya çalışılmaktadır. Katılımcılara "Devlet ve Vatandaş İilşkisi" başlığı altında son soru olarak, devletin vatandaşa karşı görev ve sorumlulukları ve devletin vatandaşa karşı görev sorumluluklarının nasıl olması gerektiği sorulmaktadır. Bu soruyla vatandaşın devlete ve devletin vatandaşa karşılıklı bakışı anlaşılmaya çalışılmaktadır. Soru hem vatandaş hem de devlet temsilcisi konumunda bulunan katılımcılara sorularak, hem devletin, hem de vatandaşın karşılıklı görüşü ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

3.2.1 Devletin Köylü ve Kentlilerle İlişkisi

Köy kavramını tanımlamanın zor olduğu hemen bütün sosyologların üzerinde ittifak ettiği bir konudur, kaldı ki günümüzde küreselleşmenin etkileri ve hızlı kentleşme nedeniyle köy ve kent tanımlarının sürekli bir değişim halinde olduğu varsayılabilir. Öte yandan köy ve kentin temel ayrışma noktaları bulunmaktadır. "Köy iş bölümünün gelişmediği, ekonomisi tarıma dayanan geniş aile türünün, yüzyüze komşuluk ilişkilerinin var olduğu, toplulukların yaşadığı yerleşkelerdir" (Arslan, 2004, s.55). Köy adı verilen topluluklar öteki topluluklardan ayrı coğrafi ve ekolojik alanda yerleşmesi, kendine özgü bir işgücü, toplumsal örgütü, kültürü, özel bir adı ve tarihi bulunan, kentten daha az nüfuslu insan birlikleridir (Arslan, 2004, s.55)[41].

Öte yandan devletin köylü ve kentlilerle ilişkisini değerlendirirken; hem devletin, hem de mekanların sürekli bir değişim halinde olduklarını, mekanların toplumsallıkları dönüştürdüğünü ve aynı şekilde toplumsallıkların da mekanları dönüştürdüğünü bilmek önem arz etmektedir. Urry'e göre çağdaş toplumlardaki pek çok yerelliğin, oldukça hızlı ekonomik yapılanmanın farklı biçimleri tarafından dönüştürülüyor olduğu açıktır (Urry, 2015, s.113). Urry'e göre "yerel olarak merkezsizleşme" de, "yerel düzeyde oluşan sistematik süreçlerin, ulusal ve uluslararası süreçlerin yerel olarak taşıdıkları etkiyi değiştirmesi ve dönüştürmesi" de mümkündür (Urry, 2015, s.115). Yani günümüzde yeni mekansal konfigürasyonlar, hem farklılaşma hem de eşitlenme çelişkili eğilimlerini izlemektedirler (Urry, 2015, s.109). Urry'nin küreselleşme çağındaki mekansal dönüşümlere dikkat çekmesi önemli olmakla birlikte, yine de Türkiye örneğinde, köylerde, kırsal koşullarda biçimlenmiş ilişkilerin halihazırda sürmekte olduğu varsayılabilecektir (Arslan, 2004, s.55).

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen, devletin köylü ve kentlilerle ilişkisi ile kentli ve köylü vatandaşların devletle ilişkisini nasıl değerlendirdiği sorusunu cevaplayan katılımcılar, köyle kent arasında hem hizmet götürülmesi bağlamında, hem devletin yaklaşımı olarak fark kalmadığını söylemektedir. Bu görüşü dile getirenler baskın şekilde kadınlardır (7 kişide 5 kişi). Meslek grubu açısından dağılım ise üç ev içi emekçi, iki memur, bir bürokrat ve bir de özel girişimci şeklindedir:

[41]Şehirle köy birbirinden fonksiyonel farklara göre ayrışmaktadır. Köy, geçimi başlıca ekonomik dayanağı tarımsal üretim olan topluluktur, şehrin ekonomik temeli ise tarım dışı üretim ve ekonomik faaliyetlerdir. Boran Behice, Toplumsal Yapı Araştırmaları, DTCF Yayını, Ankara-1945, s.12

> Köyle buranın fazla bir farkı yok. Köyün farkı ne? Köye daha çok hizmet gidiyor. Köyler yapılı, kaldırım taşlarına varana kadar yapılı (K38, G, EE2).
>
> TV olsun, telefon olsun, internet, onların girdiği yerler, sayısı arttıkça köyler de artık her şey bilir hale geliyorlar. Ben bakıyorum bizim köyde saçlarını benden çok daha jöleli yapan kardeşlerimiz var. (E34, G, B1).
>
> Eski zamanlarda köyde karşılaşabileceğin devlet muhtar ya da jandarma. Devlet onun için çatık kaş. O farklı ama artık değişti (E43, G, M1).
>
> Köy de aynı şehir gibi oldu aralarında fark kalmadı. Mesela ev yaptıracaksın, köyde de ruhsat almak zorundasın. Devletle karşılaşmanın iyi yönleri de var kötü yönleri de. Olumlu tarafı ise, olanakların artması (K41, G, Ö2).

Köylülerin devletten korktuğu ve devlete saygı duyduğu yönündeki görüş de cevaplar arasında ilginç yaklaşımlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Buna göre, köyde devlet vatandaşın üstündedir, oysa kentte devlet sorgulanmaktadır. Köylü devletçidir, köylüler kentli bireylere göre daha kanaatkardır. Kırsal kesimde devlet korku, kentte devlet menfaat ve imkan anlamına gelir. Bir katılımcıya göre ise, köylüler devlete bağlıdır, çünkü köyler hala ataerkil ailededir, kentte bu giderek önemini yitirmektedir:

> Köylerde devlete karşı korku demeyeyim de, saygıdan kaynaklanan o şey var. Devlete saygı duyar, orada devlet ağırdır, vatandaşın üstündedir (K38, G, B3).
>
> Köylüler devletçidir genelde. Devlet onlar için bir babadır. Onlar da sadık evlat. Devlet köylüye değer vermiyor, çantada keklik olarak görüyor (K33, G, M4).
>
> Bizim Ardahan, Kars devletçidir, köyde devlet jandarma olarak gelir. Kırsal kesimde devlet eşittir korku ama burada devlet eşittir menfaat (K53, Y, Ö2).
>
> Köylülerin devletle olan ilişkileri daha samimi, temiz, dürüst şehirlilerin ilişkisi ise yapmacık ve menfaate, fırsatçılığa dayalı. Kalabalık yerlerde suça eğilim fazla. Köyde oto-kontrol, devlete saygı, devlet malını koruma (E53, Y, B4).
>
> Kenttekiler haklarını biliyorlar, bunu kullanıyorlar, belediyelere geldiklerinde, hak etmedikleri şeyleri isteyebiliyorlar. Köylüde bu yok, devletten korkuyorlar, eskiden devlet emredendi, hizmet eden devleti görüyorlar (E48, Y, M4).

Köy ve kentin devletle ilişkisini değerlendirirken göz önünde bulunması gereken bir başka husus ise kentin ve köyün farklı şartları ve farklı ihtiyaçlarının olduğu gerçeğidir. Kentte düşünce özgürlüğü ya da yaşam tarzının müdahaleye maruz kalmaması en büyük ihtiyaçlardan biri haline gelirken, köydeki öncelikler farklılaşmakta ekonomik teşvik veya hizmet beklentisi öne çıkmaktadır.

> Köyde devletin anlamı daha büyük. Hizmet bekliyor, yoksulluk vardır. Kentte benim için en önemlisi düşünce özgürlüğü, fikrimi söylemek veya yaşam tarzı. Kentlinin kendini gerçekleştirme dertleri önemli (K52, Y, Ö4).

> Ekonomik açıdan her insanın ihtiyacı farklıdır. Benim İstanbul'da yaşayan bir vatandaş olarak farklı ihtiyaçlarım var, köylülerin farklı ihtiyaçları var. Bizim sosyal avantajlarımız onlara yaramaz, onlarınki bize (E33, G, B4).

Köylülerin devletle ilişkisi muhtar, öğretmen ve köy imamı yoluyla kurulur, köyün durumu biraz da muhtarla şehirdeki vali arasındaki ilişkiye bağlıdır. Kent toplumu sanayi toplumudur, dolayısıyla kentte devlet birey ilişkileri ve devlet sermaye ilişkileri yoğundur. Köy ise tarım toplumudur ve köydeki insanların kendi el emekleriyle ürettikleri dışında devletle sadece vatandaşlık bağları bulunmaktadır:

> Kent sanayi toplumudur, köy tarım toplumudur. Sanayi toplumlarının devlet-birey ilişkileri, devlet-sermaye ilişkileri yoğundur. Köydekilerin el emekleriyle ürettikleri dışında devletle sadece hukuki, vatandaşlık bağı vardır (E54, Y, Ö3).

> Muhtar, öğretmen, köy imamı. Bunlar köylünün devletle kurduğu ilişkidir. Vatandaş olarak kentte haklarımız ve sorumluluklarımız var, bu çift taraflı bir süreç. Köyün durumu muhtarla vali arasındaki ilişkiye bağlı (K76, Y, B1).

Katılımcıların bir kısmı kentte vatandaşların köye oranla daha fazla kurallarla muhatap olduğunu, kentte devletin düzeni, hukuk yoluyla sağladığını düşünmektedir. Katılımcılara göre bu, olumlu bir durumdur, düzen içinde yaşamak tercih edilesidir. Köylüler ise devlete en çok vergiyi verendir, vatan savunması olduğunda cepheye en çok asker yetiştirendir, devletin köylüyle ilişkisi Osmanlı'dan bugüne değişmemiştir:

> Kentli devleti daha çok hissediyor. Çünkü adım attı sokağa devletle karşılaşıyor. Kentliler daha avantajlı, çünkü kurallar düzen sağlar (K59, Y, B3).

> Yönetimde adem-i merkeziyetçilik. Kentli bir otobüsü düşünürsen birinci şoför. Köylü otobüsün içindeki yolcu. Kentli o şofördür, köylü de şoför olmak istiyorsa merkeze yakınlaşmalı. Kentli yönetime yakın avantajlı (E42, G, M2).

> Osmanlıdan itibaren devletin köylülerle kurduğu ilişki dramatiktir. Köylüler daha çok vergi veren, öşür verendir. Kentliler devletin imkanlarından daha çok faydalanmıştır. Köylüyle devlet ilişkisi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e değişmedi. Savaşta cepheye gidenlerin büyük bölümü köylü çocukları olur (E52, Y, M2).

Devletin köy ve kentle olan ilişkisinde dikkate değer bir diğer nokta ise kentte devlet kontrolünün söz konusu olmasıdır. Köylü devleti çok fazla görmemekte ancak kentte devlet kamusal alanları kamera ile takip etmektedir. Bir görüşe göre devlete ihtiyacınız varsa avantajlıdır devletle karşılaşmak. Karşılaşmanın içeriği de önemlidir, devlet vatandaşı yardım için arıyorsa güzel ama mahkemeye çağrılıyorsanız kötüdür. Kentte devletle ilişki bürokratik düzeyde yaşanmaktadır:

> Eskiye oranla devletle daha fazla karşılaşıyor köylüler. Ama havanın basınç farkı var ya, burada hissetmediğin havayı yukarıda daha çok hissedersin, öyle.

> Ulus-devlet otoritesinin her yerde aynı olması gerekir ama devletin köylü ve kentliyle karşılaşması farklı. Şehirde devlet sıkıdır (K43, G, Ö1).
>
> Kentte devlet kameralarla izliyor. Devlete ihtiyacınız varsa avantajlıdır devletle karşılaşmak, yoksa karşılaşmamak iyidir. Nerede karşılaşacağınız da önemli, yardım için sizi soruyorlarsa güzel, ama ceza içinse kötü (E40, G, B3).
>
> Kentli devletle bürokratik ilişki kurar yaşar, köylü desteğe bakar (E35, G, B2).

Katılımcılardan bazıları ise kentleşmenin köydeki üretimi bitirdiğini söylemektedir. Bir katılımcı ise şu an Türkiye'nin yüzde 90'ının kentte yaşadığını, şehirlerin varoşlaştığını, o nedenle bizdeki köy tanımıyla kent tanımının kendi sosyolojik anlamlarını karşılamadığını ifade etmektedir:

> 30 ya da 40 yıl önceye kadar köylü üretiyordu. Sonra bir el uzandı, mahsul için araya aracılar girdi. Köylülere kota kondu. Kente göçüldü. Şimdi sadece inşaat var, aç kalma korkusu, güvensizlik, paranoya var. (K53, Y, M2).
>
> Cumhuriyetin ilk yıllarında köylü oranı yüksekti. Tersine döndü. Fakat yaşam tarzı farkı yok adam kentte, hala ayakkabısını dışarıda bırakıyor (E61, Y, B1).
>
> Türkiye'nin yüzde 90'ı kentte yaşıyor. Kentler varoşlaştı. O yüzden köy-kent anlamlarını karşılamıyor. Bugün köyler köy değil. Köyden anladığımız iktisadi anlamda dışarıya ihtiyacı olmayan topluluksa, böyle köy var mı? (E48, Y, Ö2).

Bir görüş ise köyü tarif ederken gözden ırak olanın gönülden de ırak olacağını, bir diğeri köylünün devleti seçimden seçime gördüğünü, bir başkası ise ücra köşedeki köylü ile şehirlinin bir olmadığını söylemektedir:

> Gözden ırak olan gönülden ırak olur. Köyler daha gözden ırak (E65, Y, İE1).
>
> Köyde devleti zaten seçimden seçime görüyoruz. Seçim bittikten sonra daha kimseyi görmüyoruz. Şu anda köyler İstanbul'dan daha rahat (E74, Y, İE3).
>
> Köydeki ücra köşede oturan biri ile şehirdeki aynı değildir. Seçimde oy için A partisi, B partisi köye gider, seçimden sonra uğramaz (E56, Y, Ö4).

Köy ve kentin devletle karşılaşmasını değerlendirirken göz önünde tutulması gereken bir başka nokta, Türkiye'de köylerin ve kentlerin devletin nazarındaki durumunun bölgeden bölgeye değişebildiği gerçeğidir. Bazı katılımcılara göre devlet doğuya daha mesafelidir, Güneydoğu'da yıllardır devam eden terörden dolayı o bölgelerde eli sopalıdır ve vatandaşa sert yüzünü göstermektedir. Kentler de aynıdır, İstanbul'da devlet yüzünü çok göstermez, oysa Ankara'da kravatlıdır, İzmir'de de devlet Ankara ve İstanbul'dan farklıdır:

> Ben 90'lı yılları Tatvan'da geçirdim, gördüğümüz devletin farklı bir yüzüydü, insanların gidip kendini anlatabilecekleri belediyeler vardı. Kentten kente de fark ediyor, İstanbul'da devlet yüzünü çok göstermiyor (E40, G, M4).

> Şimdi bunu yöre olarak değiştirmen lazım, nerenin bir köyünden bahsediyorsun, güneydoğunun ücra bir köyünü bahsediyorsan farklı, Karadeniz'i İç Anadolu'yu veya Trakya'yı diyorsan farklı yorumlarım (E38, G, İE2).
>
> Devlet, doğuya daha mesafeli. Terörden dolayı eli sopalı (K36, G, Ö4).
>
> Manisa'yla Van'ın köyü aynı değil. Van'daki diken üstündedir (E43, G, Ö2).

Köylerde ya da nüfus olarak daha az yoğun yerlerde kişilerin özgürlük alanı hem geniştir, hem de devlete ihtiyaç azalır, çünkü devletin kuralları kalabalıkla oluşan kaosun önüne geçmek ve düzen sağlamak için konmuştur:

> Köylerde, daha az yoğun yerlerde kişilerin özgürlük alanı geniştir. Kullandıkları yüzölçümü alanı daha geniş olduğu için, kurallar esner. Bu, köyün avantajınadır. Yoğunluk azaldığında devlete ihtiyaç azalır. Çünkü devletin kuralları kalabalıkla oluşan kaosun önüne geçmek ve düzen için konmuştur (E34, G, M3).

3.2.2 Devletin Varsıl ve Yoksullarla İlişkisi

Yoksulluk insan yaşantısının onurlu bir şekilde sürdürülebilmesi için gerekli olan gıda, su, giyecek, barınacak ev, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve güvenlik gibi temel insani gereksinimlerden yoksun olmak olarak tanımlanabilmektedir (Oktik, 2008, s.25). Oktik'in çalışmasında çeşitli yoksulluk teorileri ele alınmakta ve yoksulluk şekilleri olduğu ifade edilmektedir (2008, ss.21-56). Devletin varsıl ve yoksullarla ilişkisi ve varsıl ve yoksulların devletle ilişkisinin araştırıldığı araştırma sorusu diğer yoksulluk şekillerine değil, ekonomik yoksulluğa odaklanmaktadır. Araştırmada yoksulluk "düşük gelir", varsıllık da "yüksek gelir" üzerinden değerlendirilmektedir.

Yoksulluğun karşıtı ise varsıllık ya da zenginlik olarak görülebilmektedir. "Yoksulluk, genelde yoksul olmayanların, özelde zengin ve güçlü olanların yararınadır" (Oktik, 2008, s.41). Bu iki kesim birbirinin karşıtı olarak görülebildiğinden katılımcılara yöneltilen araştırma sorusu, katılımcıların sadece yoksullar değil, varsıllarla ilgili de düşüncelerini öğrenmeyi amaçlamaktadır. Soru, devletin bu toplumsal kesimler arasında ekonomik ve sosyal adaleti sağlama yolunda bir rolünün olup olmadığı hakkında katılımcıların ne düşündüklerini öğrenmek amacıyla ve ucu açık bırakılarak, yönlendirmemeye çalışarak katılımcılara yöneltilmektedir.

Katılımcılar, devletin yoksullara daha fazla yardım etmesi ve varsıl kesimdense sosyal devletin gereği olarak yoksulu kollaması gerektiğini vurgulamaktadır. Devletin sadece yoksulları değil, kadınlar, kimsesizler gibi çeşitli dezavantajlı grupları da gözetmesi gerektiğini söyleyen katılımcılara göre, devlet yoksulu koruyamamaktadır.

Soruya bu cevabı veren 8 katılımcının 6'sı kadın ve 2'si de erkektir. Katılımcılar meslek grubu ve yaş olarak orantılı bir dağılım göstermektedir:

> Devletin yoksulları kucaklaması gerekir. Koruyucu anne olmak için girişimde bulunduğumda devletin çocukları nasıl kolladığını gördüm. Kadınlar kimsesi olmayanlar devlete sığınır. O yüzden devletin sosyal devlet olması (K38, G, B3).
>
> Yoksul devletin imkanlarına ulaşamıyor, çünkü çocuklarını okula gönderemiyor, doğu ve güneydoğu okullaşmanın düşük olduğu yerler. Devlet onları eğitime katacak ki o insanlar ülkenin imkanlarından yararlanabilsin (K76, Y, B1).
>
> Belediye olarak yardım ediyoruz ama bize başvurması gerekiyor. Oysa fakirler ulaşmayı bilmiyor, devlet onların gelmesini beklemeden gitmeli (K39, G, M1).
>
> Devletin yoksullara avantaj sağlaması gerekir diye düşünüyorum. Zenginin vergi vermesi lazım, bir şekilde devletin ayakta durması lazım, ama dağılım adaletli olursa sıkıntı olmaz diye düşünüyorum (E37, G, İE4).
>
> Devlet asla yoksulu düşünmüyor. Bir makarnayla, nohutla, kömürle yoksul düşünülmez ki. Yani yoksula sen balık veriyorsun kendine muhtaç ediyorsun. Her gün bunu vermekle onu tembelleştiriyorsun, köreltiyorsun (K53, Y, M2).

Katılımcıların bir kısmına göre, asıl vergiyi küçük işletmeler ödemekte ve orta tabaka ezilmektedir. Buna göre, orta halli işletmeler yüzde 18 KDV, yıl sonunda yüzde 20 gelirler vergisi ve stopaj dahil olmak üzere toplamda yüzde 52 vergi ödemekte, küçük işletme sahipleri kalan yüzde 48'le geçinmeye çalışmakta, buna karşılık zenginler çok fazla vergi ödememektedir:

> Türkiye'de genelde insanlar açlar. Zenginlerin öyle çok vergi ödedikleri yok, esas vergiyi benim gibi küçük işletmeler ödüyor. Ben yüzde 18 KDV ödüyorum, yılsonunda yüzde 20 gelirler vergisi daha sonra stopaj. Bunlar benim gelirimin yüzde elli ikisine denk geliyor. Geriye kalan 48'le yaşamaya çalışıyorum. Sıkıntıyı yoksullar yaşıyor zenginler şımarıklık yapıyor (K40, G, Ö3).
>
> Dört dairem kirada. Bir dairenin bin lirasından 250'sini devlete vergi veriyorum, birden bire koydular. Ben mülti milyoner değilim, zenginleri bilemem ama vergiler ayyuka çıktı. Orta tabaka eziliyor fakir daha da eziliyor (K49, Y, EE4).
>
> Vergi adaleti yok zenginler vergi kaçırma eğiliminde, buna müsait durum var. İş yaparsınız fatura kesmezsiniz, vatandaşın böyle bir şeyi yok. Bir sakız alsanız bunun vergisini kaynakta kesiyorlar. Denetim zor, insanımızda ahlak yok. Vatandaşın devleti finanse ettiğini düşünüyorum, diğerleri kaçıyor (E33, G, B4).
>
> Yoksulun yanında değil devlet, vergiyi çalışandan alıyor. Memurum 7 milyar brüt, elime geçen üç buçuk. Zengin vergi vermiyor af geliyor (K56, Y, M4).

Bir başka görüş ise devletin hem yoksulun, hem de zenginin ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini vurgulamaktadır. Buna göre, zenginin vergisini vermesi, devletin fakirle ilgilenmesi gerekmektedir. Yoksul olmak devlet otoritesine karşı

çıkmayı gerektirmediği gibi, varlıklı olmak da vergi alınıyor diye şikayet etmeyi gerektirmez. Sosyal devlet yanlış anlaşılmamalı, devlet vatandaşa iş, sağlık, güvenlik, eğitim gibi çeşitli imkanlar sağlamalı ancak vatandaşın elektrik faturasını ödememelidir:

> Yoksulun da ihtiyaçlarına, zenginin de ihtiyaçlarına bakmalı devlet. Herkesin bir ihtiyacı var çünkü, kanunlar, kurallar var. Yoksulun ihtiyacını karşılamak devletin görevi. Zengin vergi verecek fakirle devlet ilgilenecek (K50, Y, M3).
>
> Devlet ikisine yakın olmalı. Yoksul olmak devlete karşı çıkmayı gerektirmez, varlıklı olmak da vergi alınıyor diye şikayet etmeyi gerektirmez (E53, Y, B4).
>
> Rantiyeye karşıyım ama üretim yapan desteklenmeli. Tarım sektöründe de aracılar kazanıyor. Devlet bunu düzenlemeli. Sosyal devlet yanlış anlaşılmamalı, devlet eğitim sağlık güvenlik desteği, iş imkanı sağlamalı, sanayici ve üreticiyi desteklemeli ama vatandaşın elektrik faturasını ödememeli (E48, Y, M4).

Katılımcılardan bir kısmı zenginlerin güçlendikçe devlete ihtiyacının azaldığını ve müdana etmediğini, yoksulların devlete ihtiyaçları olduğunu düşündüklerinden, devlete bağlılık duyduklarını söylemektedir: Yoksullar devlete bir koruyucu devlet baba rolü biçmekte, zenginler de zenginliğin verdiği şımarıklıkla vergiden şikayet etmektedir. Kentlerde insanlar güçlendikçe devlet benim demektedir:

> Ben yoksul da oldum, varsıl da oldum. Zenginler müdana etmezler, onlar hep güçlü olduklarını, devlete ihtiyaçları olmadığını düşünürler, yoksullarsa hep devletçidirler, devlete ihtiyacı olduğundan bağlılık duyarlar. (K53, Y, Ö2).
>
> Yoksulların devletten beklentileri fazla. Ama varlık düzeyi belli bir ortalamanın üzerinde yüksek olanlar devlete mesafeli. Fakat seslerini yüksek perdeden çıkarabiliyorlar. Yoksulların devlete daha çok ihtiyacı var (E35, G, B2).
>
> Yoksullar devlete koruyucu devlet baba rolü biçiyor, zenginler de şımarıklıkla vergiden şikayet ediyor. Devlet sosyal devlet olma noktasında zayıf. Aşama var ama toplum büyüyor ihtiyaç artıyor. O yüzden yetemiyor (E34, G, M3).
>
> Fakirlerde devlet zihniyeti devlet imajı daha kuvvetlidir. Kişi kuvvetlendikçe diğerlerini kendisine eş yahut daha küçük görür. Kentlerde de insanlar güçlendikçe, devlet benim diyor, güçlendikçe devletleşiyor yani (E65, Y, İE1).

Bir kısım katılımcı devletin zenginlerle ilişkisinin iyi olduğunu düşünmektedir. Asgari ücretli devletle sandıktan sandığa ilişki kurarken, zengin sürekli iş yapmakta, devletten ruhsat almakta, tüm kazancını vergi olarak verdiğinden şikayet etmektedirler, ancak şikayete hakları bulunmamaktadır. Bir katılımcı ise şöyle bir soru sormaktadır: Köylü kaç senede zengin kaç dakikada devletten randevu alabilir? Devlet zengine daha yakındır çünkü paranın geleceği yere yatırım yapmaktadır:

> Ben dezavantajlı gruplarla uğraştığım için biliyorum devlet sosyal hizmetlerde çok çalışma yapıyor, hakkını yememek lazım ama devletin zenginlerle ilişkisi daha iyi, en alt grupla sokakta yaşayanla ilişkisi yok (K52, Y, Ö4).

> Devlet zenginle daha fazla münasebete giriyor. Asgari ücretli birinin devletle ilişkisi sandıktan sandığa. Ama zengin iş yapıyor, devletten ruhsat alıyor, gidiyor geliyor. Zenginler bütün kazancını vergi olarak verdiklerini söyler oysa şikayete hakları yok. Devlet zenginlere daha yakın, daha iyi yaşıyorlar (E40, G, B3).

> Devletin yoksulla varsıla yaklaşımı aynı değil. Köylü acaba kaç senede, o adam kaç dakikada randevu alabilir? Demokrasinin tartışılması lazım. Demokrasi oligarşik bir şey. İnsanlar oy veriyor kime oy verdiğini bilmiyor. Aristo, Platon demokrasiyi önermez. Demokrasi yığınların anarşisidir der Aristo (E52, Y, M2).

> Devlet kapitalist sistem gereği paranın geleceği yere yatırım yapıyor. Yoksullar avantajsız, birçok hizmet elit kentli kesime özel yapılıyor (K38, G, B4).

Bir katılımcıya göre, kanun ve otorite karşısında yoksullar küçük sinekler gibi ağlara takılmakta, büyük sinekler olarak zenginler ise o ağları delip geçmektedirler. Bunu dillendiren katılımcılara göre zenginler devleti kullanmakta, devlete sırtını dayamakta, devletin kapısından istediği gibi girebilmektedir. Zenginlerin devleti kullanamaması için devletin güçlü olması gerekmektedir:

> Kanun karşısında yoksullar küçük sinekler gibi ağa takılabiliyor, büyük sinekler olarak zenginler o ağı delip geçiyor (E30, G, Ö1).

> Devletin sosyal yüzü zayıf. Yoksullar desteklenmiyor, varsıl devletle muhatap oluyor. Ben 20 yıl ticaret yaptım, vergi ağır, hakkaniyetle çalıştığınızda çok hızlı büyüyemezsiniz. Büyüyenler devlete sırtını dayayarak büyür. Öte yandan varlıklının sorunu anında çözülür ama gariban derdiyle kalır. Enteresandır memur da menfaati olmasa dahi zengine iyi, fakire kötü davranır (E43, G, Ö2).

> Zengin devletin kapısından istediği gibi girebilirken, yoksul yoksulluğuyla kaldı. Bundan sonra daha iyi olacağını düşünüyorum (E37, G, Ö4).

Katılımcıların bir kısmına göre günümüz Türkiye'sinde devletten vergi kaçırmak kolaydır ve devlet kontrolü güçlendirmek zorundadır. Bu yapıldığında yoksullara yeterli kaynak ayrılabilecektir. Kanun herkese eşit uygulanmalıdır:

> Devlet kontrol mekanizmasını güçlendirmek zorunda, milletin çalmasını engellemek zorunda, bunu yaparsa zaten yoksullara da yeterli kaynak ayırabilir, ama şu durumda yoksullar da memnun değil varlıklılar da (E38, G, İE2).

> Türkiye'de devletten vergi kaçırmak çok kolay. Devlet bunun üstüne gitmeli. Her şeye vergi ödüyoruz, fabrikatörlerden çok vergi veriyoruz (E53, Y, İE4).

> Toplumda gelir dağılımında adaletsizlik var. Yasalar böyle bir şeye müsaade etmez aslında; ama yasaları uygulayanlar buna neden oluyor. Kanun herkese eşit uygulanmalı. Zengin vergisini öder ama düşük gelirli de kazancına göre vergi verir. Adaletsizliği yapanlar devletten ziyade iktidarlardır (E65, Y, İE2).

Bazı katılımcılar her şeyin olması gerektiği gibi olduğunu, kimsenin devlet tarafından haksızlığa uğramadığını düşünmektedir. Devletin herkesten gelirine göre vergi aldığını ve bunu adil bir şekilde dağıttığını, ne zenginin ne de yoksulun devletten şikayet etmeye hakkı olmadığını ifade etmektedir:

> Yoksullar çok gelirleri olmadığı için az vergi veriyor, zenginler refah yüksek olduğu için çok vergi veriyor. İktisatta vardır elindeki kıt kaynaklarla en optimuma ulaşmaya çalışırsın. Devlet de onu yapıyor. Yoksulun refahını arttırıp zengini cezalandırıyor gibi şey yok. Adil olmaya çalışıyor (K38, G, B2).
>
> Zengin zaten zengin. Fakire de devlet gerekli yardımı yapıyor (K27, G, M3).
>
> Aslında devlet ulaşabildiğine yardım ediyor, ulaşılamayanlar da vardır ama haksız yere yardım alanlar da çok var. Zengine gelince, zengini de kayırmıyor bence devlet, ama vergi oranları da yüksek (K50, Y, Ö3).

Devletin sosyal devlet olma özelliği vurgulanmaktadır. Bir katılımcı devletin zenginlerle zaten kendini kurtarmış insanlarla ilişkisinin kurallar üzerinden yürümesi gerektiğini, yoksulların ise merhamete ihtiyacı olduğunu düşünmektedir. Bir diğer katılımcı ise devletin merkezine insanın huzur ve refahını koyup bunu kurumsallaştırması gerektiğini, ancak böyle sosyal devlet olabileceğini söylemektedir:

> Devletin, zenginlerle zaten kendini kurtarmış insanlarla ilişkisi merhamet üzerinden değil, kurallar üzerinden yürümeli. Yoksulların ise merhamete ihtiyacı var. Onların hayatlarını insanca sürdürebilmeleri için mutlaka yardımlar olmalı. Yani sosyal devlet özelliğimiz hiçbir zaman eksilmemeli, hepimiz ihtiyaç duyabiliriz. Devlet bunları karşılayacak biz de vergi vereceğiz (K59, Y, B3).
>
> Devletin iki kesimle arasındaki ilişki yönetiminin, iletişim ve koordinasyonunun nitelikli olması asıl meseledir. Devlet merkezine insanın huzur ve refahını koyup, bunu kurumsallaştırırsa sosyal devlet olmuş olur (K56, Y, B4).

Bir görüşe göre varsılın da yoksulun da devletten şikayet etme hakkı yoktur. Yoksul eskiye oranla devletten hizmet alabilmektedir. Devlet sosyal devlet olmak için kaynak bulmalı, üretenden alıp üretmeyene dağıtmalıdır:

> Toplumda herkes üretemez, mutlaka üretenle tüketen kesim farklıdır. Devlet üretenden alıp üretmeyene vermek zorunda. Yoksul da devletten alamıyorum diyemez. Devlette diş hekimliği yaptım. Eskiden sosyal güvencesi olmayan hizmet alamazdı şu an alıyor (E43, G, M1).
>
> Sosyal bir devletin vatandaşa kamusal hizmetleri sunabilmesi için kaynak bulması gerekir. Türk devleti bunu vergilerle yapar. Hizmeti de herkese eşit yapar. Zengin de şikayet ediyorsa haksız, yoksul da (E40, G, M4).

Devlet kimi yakalarsa vergiyi ondan almaktadır. Bir katılımcıya göre devlet bu anlamda kimseyi ayırmamaktadır:

> Devletin ayırdığı yok devlet kimi yakalarsa ondan alıyor vergiyi. Her şeye alkış tutuyor insanlar, düşünmüyorlar okumuyorlar. Devlet diyor ki bak ben yol yaptım, adam alkışlıyor oysa o adamdan yol için vergi alınıyor (E39, G, İE3).

Bir katılımcıya göre, zengin olan yoksulu düşünmek zorundadır. Katılımcı, zenginin halkın sırtından para kazandığını, alın teriyle zengin olanı görmediğini, zenginlerin fakirin hakkını yediğini söylemektedir:

> Zengin nereden kazanıyor parayı, halkın sırtından. Alın teriyle zengin olanı görmedim. Fakirin hakkını yiyerek zengin oluyorlar (E74, Y, İE3).

Bir diğer katılımcı ise devletin temel hedefinin herkesi varsıl yapmaya çalışmak olduğunu söylemekte, varsılların eskiye oranla arttığını belirtmektedir:

> Devletin birinci yaklaşımı herkesi varsıl yapmaya çalışmak olmalı. Bu kısa vadede elbette mümkün değil, ama varsıllar artıyor bence (E56, Y, B3).

Bir katılımcı yoksulların sorumluluklarını ve yetinmeyi bildiğini, ancak zenginin çok şey istediği için devletle barışık olmadığını söylemektedir:

> Yoksullarda sorun yok o zaten biliyor sorumluluklarını, yetinmeyi biliyor. Zengin çok şey istediği için devletle barışık değil. Bir de etiketinde İslam olan bir hükümetle zenginin barışması çok kolay değil bizim ülkemizde. İktidar dört dörtlük de yapsa zenginlerin kompleksleri var onlara karşı (K49, Y, Ö1).

Yoksullar kaderci zenginler açgözlüdür. Bir katılımcı zenginlerin hep parası artsın istediğini, vergi ödemediğini belirtmektedir:

> Yoksulluğun birçok nedeni var. Bunlardan biri devletin yaptığı yatırım. Ama yoksulların da kadercilik gibi bir duygusu var. Biri bana baksın, ben mağdurum oysa üretmeli insanlar. Zenginlere gelince, para hep artsın istiyorlar, birçok zengin de vergisini ödemiyor. O zavallı memur ödüyor ama işte (K59, Y, B2).

3.2.3 Türklerde Devlet Geleneği

Türk Devleti mitosunun çeşitli unsurları vardır; bunlar devlet kuruculuk, Türk devletleri arasında devamlılık, devletin kutsallığı, Türk devletlerinin baştan itibaren milli devlet niteliği taşıması, merkeziyetçi ve güçlü devlet geleneği, ordu-devlet ve ordu-millet olması, devlet adamlığının özel yeri, demokratik/halkçı ve sosyal devlet geleneğinin olması, Türk devletinin cihanşümulluğu ve Türk devletinin pratikliği ve realistliğidir (Bora, 1998, ss.83-93). Türk devletlerine atfedilen söz konusu unsurlara yenileri eklenebilir ya da bu nitelikler daha da genişletilebilir, ancak bu kadarı bile Türk devletlerinin tamamının objektif ve normatif değerlerin üzerinde yer alan, kendi

kendisini meşrulaştırmaya muktedir bir üstün varlık olarak tasavvur edildiğini göstermeye yetmektedir (Bora, 1998, s.93).

"Herhangi bir devlet olarak değil, bizatihi bir nitelik olarak tanımlanan" (Bora, 1998, s.93) Türk devletinin katılımcılardaki karşılığını öğrenmek amacıyla kendilerine "Türklerde güçlü bir devlet geleneği olduğu düşünülür, sizce bu doğru mudur ve neden?" sorusu yöneltilmekte, bu soruyla katılımcıların Türklerde devletin tarihselliği ve mitselliğiyle ilgili ne düşündüğü anlaşılmaya çalışılmaktadır. Verilen cevaplara bakıldığında katılımcıların neredeyse tamamının çeşitli gerekçeler öne sürerek Türklerde güçlü bir devlet geleneği olduğunu düşündükleri ortaya çıkmaktadır. Türklerde güçlü bir devlet geleneği olduğunu düşünen 10 katılımcının 6'sı kadın ve 4'ü erkektir. Bu cevabı verenler arasında bürokrat ve memurlar çoğunluktadır:

> Türklerin dünya tarihi kadar uzun tarihi var. Her aşamadan, coğrafyadan geçmiş, farklı devletlerle birleşmiş ve savaşmış, evlilikler yapmış, kültürleri içine almış. Saygı duyuyorum, dinini, dilini, kültürünü yok etmeden, zengin (K59, Y, B2).
>
> Kesinlikle doğru Türklerde güçlü bir devlet geleneği var. Bu devlet yıkılsa başka bir tane kurulur, başsızlık ve vatansızlık bize göre değil, daha doğrusu tarihten bu yana baktığım zaman bunu görüyorum (K33, G, M4).
>
> Türklerde otoriter ve güçlü bir devlet geleneği var. Önce göçebe bir toplummuş, otoriteyi sağlamak için de katı kuralları olan bir şey olmuş, ama onun yanında da daha önceki Türk toplumlarında kadına öncelik verilmiş. (K56, Y, M4).
>
> Son on yılımıza bakın. Eğer güçlü bir devlet geleneğimiz olmasaydı bu kadar dağınıklık nasıl toplanırdı? (E53, Y, B4).
>
> Türklerde güçlü bir devlet geleneği var. Yani Türkler devletsiz var olamayan bir topluluk olmazsa olmaz bir topluluk (E48, Y, Ö2).

Türklerde güçlü bir devlet olduğu düşüncesini destekleyen bir faktör Türk devletlerinin devamlılığıdır. Katılımcılardan biri, Türk devletlerinin ortak bağlarının çok farklı olmadığını söylemektedir. Bir katılımcı ise Türk devleti güçlü olmasaydı 16 devlet kurulamayacağını söylemekte, bir diğeri ise Türklerin geçmişine bağlı, geleceğine sahip çıktığını ifade etmektedir:

> Güçlü bir geleneğimiz var. Birbirinin devamı gibi. Devletlerin ortak bağları çok farklı değil. Osmanlı büyüyünce Selçuklu bitti, Osmanlı bitince de Cumhuriyet kuruldu. İmparatorluk öncesi devlet biçimleri de aynı şekilde (K38, G, B2).
>
> Kurulmuş yıkılmış, ama her zaman yeniden doğmuşuz biz. Yoksa yok olur giderdik tarihte, eğer güçlü olmasaydık 16 tane devlet olmazdı (K38, G, B3).
>
> Türkler'in devlet geleneği var. Osmanlıdan başlayan bir şey vardır, sonuçta Türk demek güçlü demek (K38, G, EE4).

> Türklerde güçlü bir devlet geleneği var. Türk kültüründe sistemli yazıtlar Orhun Kitabelerinden itibaren başlıyor yazmalar kural, kanun koymalar ilk anayasalar Osmanlı'da olmuş (E34, G, B1).
>
> Bence doğrudur tarihimize bakmak yeterli. Onaltı devlet kurup 15'ini yıkmışız ama her devletin ömrü vardır. Bir ölür bin diriliriz diyorlar ya öyle (E33, G, B4).

Devlet kurmada başarılı olmakla birlikte Türkler, kurulan devleti sürdürmede başarılı bulunmamaktadır. Türklerin devlet kurmakta da, yıkmakta da iyi olduğunu söyleyen bir katılımcının yanı sıra bir başka katılımcı ise devletin gücünün geçmişe dayandığını, bununla birlikte istikrar sorunumuz olduğunu söylemektedir:

> Türklerde güçlü devlet geleneği var, ama Türkler aynı zamanda da en çok devlet yıkan halk, devletleri ortada kalan toplumlardan birisi Türkler. Güçlü bir devlet gelenekleri var ama güçlü devlete sahip olduklarını söylemek zor (E52, Y, M2).
>
> Doğru, çok seviyoruz devlet kurmayı. Devlete biat etmeyi. Ama yıkılıyor da yani. 16 tane diyorlar, sayısında mutabık değiller ama… (E53, Y, Ö1).
>
> Devletin gücü geçmişe dayanıyor, ama istikrar sorunumuz var. Yapabiliyoruz, yaptıktan sonra atalete ya da kendi içimizde fitneye düşüyoruz (K36, G, B1).

Türklerin güçlü devlet geleneğinin bir nedeni Türklerin savaşçı genleridir. Bir katılımcıya göre dünyanın en güçlü ordusu ise Türkiye'dir, bir diğerine göre ise Türkler girişken, vatanını bırakmayan ve savaştan kaçmayan bir toplumdur, bir diğerine göre Türkler asker millettir, tarihi 7 bin yıl öncesine uzanan bir orduya sahiptir:

> Savaşmak belki genlerimizden gelen bir şey onu çok bilmiyorum. (E54, Y, Ö3).
>
> Dünyanın en güçlü belki ordusu Türkiye'dir (E56, Y, Ö4).
>
> Tarihin şartları savaşçı, girişken millet, kurduğu birçok devlet var (E43, G, Ö2).
>
> Kurduğumuz devletlerin yıkıldığı olmuş ama Türk ortadan kaybolmamış. Vatan bayrak önemli, biz savaştan kaçmamış, vatanımızı bırakmamışız (E38, G, Ö3).
>
> Metehan'dan bu zamana böyledir yani ordumuz bizim Metehan yedi bin yıllığızdır… Üç Türk bir araya geldi mi devlet kurar. Türklerin kanında var. DNA'lar değişmez hanımefendi. Bizi genlerimiz yönetiyor (E39, G, İE3).

Türk devletlerindeki ırk algısı üzerine çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan birine göre Osmanlı Türk devleti olarak kurulmuş ancak sonra çok etnisiteli bir devlet olmuştur. Türkler ise kurdukları devletlerle mazlum ırklara yurt olmuşlardır:

> Ben Osmanlıyı Türk kabul etmiyorum, Osmanlı Osmanlıdır. Bir Mısırlı 300 yıllık tarihini Osmanlıyla anlatacak, ben bir Kürt vatandaşıyım, 400 yıllık tarihim Osmanlı tarihidir. Balkanlardaki şeyler için de Kafkaslardaki insanlar için de budur. Güçlü devletler bu coğrafyada hep sulh sağlamıştır (E40, G, M4).
>
> Türkler için Türklük algısında değişme var. Irk temelli değil de muhafazakar yapının devlet içerisine girmesiyle Türk algısında değişme oldu (E37, G, Ö4).

> Türklerde güçlü bir yönetme, devlet kurma geleneği vardır Bu coğrafya öğle bir coğrafya ki tüm mazlum ırklara yurt olmuştur, bugün ben Çerkezim bugün milli istihbarat teşkilatının yüzde ellisi Çerkez kökenlidir (E30, G, Ö1).

Türk devletlerindeki bir özellik bir liderin ya da beyin çıkıp kuvvetle yönetimi ele alması yoluyla yönetilmesidir. Türk devletleri demokrasiyle değil güçle yönetilir ve yasalara değil şahıslara bağlıdır. Devlet yönetiminde seçilmişlik değil, güç kuvvet vardır. Bir başka görüşe göre Türklerde devlet otoriteye dayalı bir şeydir, Cengiz Han yasası otoriteyle insanları kendine itaat ettirir, devletten korkulur:

> Türkler küçük obadan beylik yapar beylikten devlet. Seçilmiş yoktur orada. Bir bey çıkar kuvvetiyle, onun çevresinde büyümeye başlar, devlet oluşur. Şahsa bağlı devlet, seçilmişlik yok, kuvvet var, demokrasi bize uygun değil. Uymuyor sen hızlı hareket eden toplumsun, bu şeyler seni tutar (E43, G, M1).

> Türklerde devlet otoriteye dayalı bir şeydir. Halkın da hoşuna gidiyor bu, çünkü düzen oluyor. Ortadoğu'nun geleneği otoriteyle itaat (E42, G, M2).

> Büyük bir imparatorluktan bir küçük ulus-devlete dönüşmüşüz. Otoriteyi istiyoruz her ne kadar kuralları ihlal etmekte de çok mahirsek de.. (K59, Y, B3).

Türklerde güçlü bir devlet geleneği olmasına rağmen bu devletlerin yıkılması da iç kavgalarla olmuştur. Bir katılımcı bunu "içimizdeki İrlandalıların kulisleri" diye tarif ederken, bir katılımcı iç kavgaları "hırsız evden oldu mu kapı kilit tutmaz" şeklinde tarif etmekte, bir katılımcı ise Türk devletlerinin dış mihraklarla yıkıldığını söylemektedir:

> Yöneticiye sadakat Türklerde önemlidir. Fakat devlet hep iç kavgalarla yıkılmış, Türkler vatanını hiç terk etmemiştir. Yeniden devlet kurmuşlardır. Vatana, toprağa bağlılık esastır (E65, Y, İE2).

> Türklerin savaşçı yapısı itibariyle genelde sağlam bir devlet yapıları olmuş, ama içimizdeki İrlandalıların kulisleriyle de yıkılmış (K27, G, M3).

> Çok kurulmuş çok da yıkılmış devlet, neden yavrum çünkü hırsız evden oldu mu kapı kilit tutmaz. Çünkü kurt içimizden dışarı çıkar (K67, Y, EE3).

> Doğru, Türk milleti olarak devletimize sadakatliyiz. Ancak boş bırakılmıyor dış mihraklar, bunu hakla batılın mücadelesi olarak görüyorum (K53, Y, Ö2).

Türklerde güçlü bir devlet geleneği vardır, çünkü köylü ve yoksullarda bile devleti sahiplenme, devlete itaat bilinci vardır. Devletin ayakta kalması için mücadele eden gruplar ve insanlar vardır:

> Türklerde güçlü devlet geleneği var. Köylülerde bile devleti sahiplenme, devlete itaat bilinci çok. Bu devletçilik ilkesini de gösteriyor (K38, G, B4).

> Köklü bir devlet yapımız var. Devletin içerisinde perdede, ekranda görünmeyen ama devletin fonksiyonlarını kullanan grupların olduğunu düşünüyorum. Bunlar devletin ayakta kalması için müdahale ediyor (E40, G, B3).

Türklerde güçlü bir devlet geleneği olduğunu söyleyen iki katılımcıya göre, köklü devlet yapısı, adetler, gelenekler ve güçlü aile bağlarımız bunu doğrulamaktadır. Sadece aile yapısı değil, Gök Tanrı dininin de gösterdiği üzere, Türklerdeki din algısı da güçlü devlet geleneğinin göstergelerinden ve sebeplerinden biridir:

Katılımcılardan ikisi, iki Türk'ün bir araya geldiğinde devlet kurduğunu söylemektedir. Bir katılımcıya göre ne kadar ayrışsak da, birlik olmayı olabiliyoruz:

> Şöyle bir söz var iki Yahudi bir araya gelirse banka kurar, iki Meksikalı bir araya gelirse banka soyar, iki Türk yan yana gelirse devlet kurar. Gerçekten biz devletsiz yapamıyoruz bizim için önemli vatan, devlet. (K50, Y, M3).
>
> Biz biracık soyumuzdan kanımızdan herhalde ne mutlu ki ne kadar ayrışsak da yine birlik olmayı biliyoruz (E53, Y, İE4).

Bir diğer görüşe Türklerde güçlü bir devlet geleneği olmasının nedenlerinden biri Türklerin gözü kara olmasıdır. Türkler vatanını böldürmezler, kimseye de vermezler, sonunu düşünmeden atılırlar. O nedenle Türklerin devletleri de, gücünden dolayı değil başka şeylerden dolayı yıkılırlar:

> Katılırım biz Türk milleti olarak birazcık gözümüz karadır, vatanımızı böldürmeyiz kimseye vermeyiz (E74, Y, İE3).
>
> Türklerin yapısında agresiflik var, her şeyin iyisini yapmaya çalışıyoruz, gözü karalık var, sonunu düşünmeden atılıyoruz. O yüzden Türkler güçlü olmuştur. Türkleri yıkan başka şeyler oluyor, gücünden dolayı yıkılmıyor (K59, Y, EE2).

Bir katılımcı, Türklerin imparatorluklar ve ulus-devletler döneminde bu durumlara uygun devletler kurduğunu; dünyanın bir yere gittiği ve Türklerin de bunun takip ettiğini söylemektedir. Bir katılımcı ise güçlü devletin sakinlikle hareket etmesi, bir geleneğinin olması gerektiği, bu anlamda güçlü devlet olmadığımızı belirtmektedir:

> Güçlü devlet sakinlikle ve sükunetle işleri yoluna koyabilen devlettir, ama şu anda agresif bir devlet Türkiye. Güçlü devlet geleneğinden şunu anlamak istiyorum, bir gelenek, çatı vardır, o çatının içine gelenin farklılıkları olur, ama bir asil bir duruş vardır onu bozmaz kimse (K40, G, Ö3).
>
> Aslında dünya bir yere gidiyor biz de orayı takip ediyoruz gibi, feodal düzen vardı, sonra imparatorluklar, ulus-devletler oldu, bizde de aynı (K43, G, Ö1).

Bir görüşe göre Türk devlet geleneği lider odaklıdır ve çoğu sultanlık, hükümdarlık, hanlık, hakanlıktır. Buna göre bizde 1789'da demokrasiye geçilmesinden ancak iki asır sonra o da kağıt üzerinde demokrasiye geçilebilmiştir:

> Çoğu sultanlık hükümdarlık hanlık hakanlık Türk devletleri. Tek yönetici ve lider üzerine kurulmuş bir yapı. Bizde demokrasiye geçildikten 1789'dan, iki

> asır sonra ancak kağıt üzerinde demokrasi olmuş. Lider çok iyi olursa o kitleler ona inanarak mobilize olabiliyorlar. Siyasi literatürde Garcia'nın Mektubu diye bir şey var biliyor musunuz onu? Lidere olan inançtır o (E61, Y, B1).

Türklerde orkestranın şefi her zaman devlet olmuştur. Osmanlılar, Selçuklular, modern Türkiye'ye bakıldığında hepsinde esas aktör devlettir:

> Osmanlı, Selçuklular, modern Türkiye'ye baktığınızda hepsinde esas aktör devlettir. Bu iş dünyasının ve sermayenin yönetime bir miktar müdahale istemesi sonraki işlerdir. Sermaye müdahale etmeye çalışıyor ama Türkiye'de orkestranın şefi devlettir. Makul ölçüler içerisinde öyle olması lazım (E56, Y, B3).

3.2.4 Devletin Vatandaşa, Vatandaşın Devlete Karşı Sorumlulukları

Devlet, hem kendi için ve kendinde bir varlık olması, hem de ancak egemen olarak var olabildiği için uyruksuz yaşayamamasından ötürü, ikili bir varoluşa sahiptir. Bu ikili varoluşu devleti her zaman yeniden yapılanmak zorunda bırakmaktadır. Bu yeniden yapılanma kapsamında ise siyasetin yeniden kurulması, siyasetin bir devlet faaliyeti olmaktan çıkartılarak bir yurttaş girişimi haline getirilmesi gerekmektedir. Bunun dışında, demokratik, yurttaş girişimine öncelik tanıyan bir eğitim sistemi kurmak gerekmektedir. Bunun dışında yurttaşların kendi aralarındaki veya devletle olan sorunlarını çözmede devletin emredici ve tekelci hakemliğinden giderek kurtulmaları gerekmektedir (Kılıçbay, 1997, ss.17-21).

Katılımcılara "Devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşı görev ve sorumlulukları nelerdir?" sorusu yöneltilmekte, bu soruyla hem devleti temsil eden makam ve görevlerde bulunan katılımcıların, hem de özel sektörde ya da sivil alanda bulunanların devlete ve vatandaşa yönelik yaklaşımları anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Devletin vatandaşa yönelik görevleri arasında en çok sosyal devlet kavramı vurgulanmaktadır. Devlet vatandaşın hayatını idame ettirmesi için dini, siyasi, sosyal her yönden tedbir almalı, gerekli düzenlemeleri yapmalıdır. Vatandaş yere düştüğünde kaldıran diğer vatandaşlar değil bizzat devletin kendisi olmalıdır. Devlet kadını, sakatı, açı, işsizi gözetir, devletin sosyal anlayışının oturmuş olması gerekir. Soruya sosyal devlet ve koruyup kollama cevabı veren 13 katılımcının 9'u kadın ve 5'i erkektir. Kadınlarda bürokratlar ve ev içi emekçiler yoğunlukla bu cevabı verirken erkekler meslek grubunda orantılı bir dağılım göstermektedir:

> Devlet vatandaşın hayatını idame ettirebilmesi için dini, siyasi, sosyal vs. her yönden tedbirler almalıdır. Sosyal devlet ilkesi önemli, bunu yerine getirdiğinde görevini yerine getirmiş olur devlet. Vatandaş da kurallara uymalı (K38, G, B4).
>
> Sosyal devletseniz ben yere düştüğüm zaman sokaktaki biri beni kaldırmamalı. Devletin güçleri bana yardımcı olmalı İsviçre'de böyle oluyor Norveç'te böyle oluyor. Vatandaş da vergisini borcu vaktinde ödemeli (K76, Y, B1).
>
> Vatandaşın sorumluluğu devlete karşı dürüst olacaksın. Devletin malı deniz anlayışı olmaz. Devletin vatandaşa karşı sorumluluğu ise, kadına, sakata, açа, işsize sahip çıkması lazım, vatandaşı gözeten bir devlet olmalıdır (K62, Y, EE1).
>
> Vergiler azaltılmalı, vatandaşa yüklenilmemeli. Vatandaş oy versin, çalışsın ülkesi için ama keyfine de baksın. Devletin görevi sosyallik (E33, G, B4).
>
> Devletin vatandaşa karşı görevleri bir koruyucu olması, iki hukuki düzenin olması, üç sosyal anlayışının oturmuş ve toplumun sosyal yapısını tartan ihtiyaçlarını karşılayan bir otorite olması gerekiyor (E30, G, Ö1).
>
> Devlet imkanı olmayan, Türkiye'nin en ücra köşesinden en merkezi yerine kadar ihtiyacı olan, evi, barınacak yeri olamayan insanlara el uzatacak (E53, Y, İE4).

Sosyal devlet vurgusunun yanı sıra, katılımcılar arasında devletin vatandaşları "koruyup kollaması" gerektiği vurgulanmaktadır. Sosyal devlet ve koruyup kollama kelimeleri temelde aynı anlama gelmekle birlikte, katılımcıların sosyal devlet ve koruyup kollama kelimelerini ayrı şekilde kullanmaları nedeniyle çalışmada ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Buna göre devlet çocuğu, kadını korumalı, gözetmelidir:

> Devlet vatandaşı koruyup kollamalı, vatandaş da devletin onun için koyduğu kurallara uymalı (K38, G, B2).
>
> Devlet vatandaş için olmalı, vatandaşını korumak, gözetmek zorunda. Yani birinin hakkını ötekinden korumak, böyle bir işlevi olmalı. Bir de vatandaşın devletiyle barışık bir ilişkisi olmalı, devleti eleştirebilmeli (K40, G, Ö3).
>
> Nedir vatandaşın görevi? Vergisini ödemektir, kaçak olaylarına girmemektir. Devletin görevi de vergi ödeyenleri koruyup kollamaktır, öğrencilere olur bu şeylere olur okullar açması hastaneler kurması yollarını yapması (K49, Y, EE4).

Devletin vatandaşa karşı bir başka görevi huzuru, barışı, güvenliği ve güveni, emniyeti sağlamaktır. Devlet emniyettir, buradadır, besleyip büyütür, vatandaşa korunduğunu hissettirir, güvende ve güvenlik içinde hissettirir:

> Devletin sorumluluğu bizi besleyip büyütmek, güvende ve korunduğumuzu hissetmemizi sağlamak (K36, G, Ö4).
>
> Emniyettir devlet. Şu anda buradadır. Vatandaş vergisini vermeli (K53, Y, Ö2).
>
> Sosyal güvenlik kurumu mesela sosyal güvenlik yapısını görüyor, sosyal güvencelerini görüyor, okullarını görüyor, güvenlik de ise doğrudan emniyeti görüyor. Vatandaşın devletten beklediği güven ve güvenlik ikilisi (E37, G, Ö4).

> Devlet yaşadığımız toprakların, vatandaşın bireysel olarak güvenliğini sağlayacak. Vatandaşın üretmesi ve ürettiğini satabilmesi gerekir (E65, Y, İE2).

Devletin vatandaşa karşı görevleri olduğu gibi, vatandaşın da devlete karşı görevleri vardır ve bunlardan biri devletine aidiyet duygusu hissetmektir. Halk devletine sahip çıkmakla, devlete karşı dürüst olmakla yükümlüdür:

> Ben biraz duygusal olduğum için görev ve sorumluluklar tamam ama duygusal anlam da yüklerim. Vatandaş kendini devletine ait hissetmeli (K38, G, B3).
>
> Devletin daha kucaklayıcı olması, halkın da devletine sahip çıkması lazım yani insanlar eleştirilerini de söyleyebilmeli yeri geldiği zaman (K38, G, EE4).
>
> Devletin adalet anlayışıyla toplumsal barışı koruması lazım. Vatandaşın temel hak ve ödevleri ötesinde devlete yönelik aidiyeti olması lazım. Devletin tüm vatandaşlarına karşı adalet ve eşitlik temelinde yaklaşması gerekir (E35, G, B2).

Bir diğer önemli konu devletin adil olmasıdır. Bu sorumluluk en az eğitim ve sağlık kadar önemlidir. Adalet mülkün temelidir ve Osmanlı'da mülk devlettir. Adalet ve merhamet günümüzdeki devletin de birinci görevleri olmalıdır:

> Devletin vatandaşa eğitim sağlık gibi, adaletli olma gibi bir görevi vardır. Yerel hizmetleri saymıyorum onlar olması gerekenler (K49, Y, Ö1).
>
> Devlet geleneğimizde şey vardır adalet mülkün temeli. Burada mülk devlettir aslında ve Osmanlıda da en önemli hedef adaleti sağlamaktır (E48, Y, B2).
>
> Şimdi hep adalet ve merhamet diyorum. Devlet bir aygıt, vatandaşa hizmet eder ve elbette vatandaşın verdiği paralarla bu organizasyonu yapar. İyi organize olduğunda, adil davrandığında ve mutlu tuttuğunda sorun olmaz (E43, G, Ö2).

Devlet vatandaşın ihtiyaçlarını her açıdan düşünmeli. Görevlerini sadece adalet, güvenlik ya da altyapı hizmetleri olarak yapmamalı, vatandaşın sıkıntısını gidermelidir. Devlet maddi ve manevi yönden vatandaşları düşünmelidir:

> Devlet vatandaşın sıkıntılarını gidermek zorunda, maddi manevi yönden düşünmeli vatandaşını. Vatandaş da sorumluluklarını bilmeli (K50, Y, Ö3).
>
> Devletin asli görevi vatandaşının barınma, güvenlik, eğitim ve sağlık sorunlarını çözmek vatandaşlık hakkından doğan her türlü eksiklerini tamamlamaktır. Vatandaş da sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlü (E54, Y, Ö3).
>
> Devlet vatandaşı ihtiyaçlarını yerine getirsin. Batı ülkelerinde görüyorsunuz adamlar her türlü ihtiyacını karşılıyor, vatandaşını koruyor (E65, Y, İE1).

Devletin ve vatandaşların birbirine karşı görev ve sorumluluklarını değerlendiren katılımcılardan bazıları, milleti yaşat ki devlet yaşasın sözünü hatırlatmaktadır. Devlet vatandaşa hizmet etmek için kurulmuş bir aygıttır. Devlet vatandaşa vatandaş da devletine sahip çıkmalıdır:

> Şöyle devlet aslında milletin rahatı için kurulmuş bir organizasyon. Tabi ki devletin vatandaşa karşı görevleri olacak, vatandaşın da sorumlulukları olacak. Millet yaşayacak millet yaşayınca da devlet yaşayacak (E40, G, B3).

> Klasik halkı yaşat ki devlet yaşasın şeklinde olmalı. Bir mantık da devleti yaşat ki halk yaşasın bu iki düşünce hep mücadele etmiştir (E42, G, M2).

Devletin vatandaşa yönelik sorumlulukları arasında bireysel hak ve hürriyetleri korumak bulunmaktadır. Günümüzde insan hakları devletle ilgili önemli konuların başında gelmektedir. Soyut beklentiler, somut beklentilerden önce gelmektedir:

> Devletin vatandaşa görevleri, vatandaş kendini huzurlu, güvenli ve korunmuş hissediyor ise, bunlar en temel şeyler. Bireysel hak ve hürriyetler, bunlar birinci ihtiyaçlar. Önce soyut beklentiler sonra somut beklentiler (K36, G, B1).

> Devlet kendi vatandaşının insan haklarını bilmeli ve ona saygı göstermeli. Birincisi bu. İkincisi onun bütün doğal haklarını kendisi de koruyor, yanında oluyor. Onun sağlık hakkı var onun eğitim hakkı var değil mi (K59, Y, B2).

Devlete liberal bir yaklaşım sergileyen ve devletin temel görevleri dışında bir şey yapmaması gerektiğini düşünen katılımcılar, ikili bir sistemi savunmaktadır:

> Devletin her şeye müdahale etmesini savunmuyorum. Devlet vatandaşın can ve mal güvenliğini korusun, adaleti tevdi etsin yeterlidir (E52, Y, M2).

> Devlet vatandaşın güvenliğini sağlığını eğitimini garanti etmek zorunda ama her şeyin bedeli var. Devlet hastanelerinden yararlanacaksanız ücretsiz olur. Özel hastaneden yararlanacaksanız ücretli. İkili sistem güzel (E48, Y, M4).

Devletin vatandaşa görevlerini açıklarken bazı katılımcılar aile üzerinden bir benzetme yapmakta ve devletin ailedeki adil ve şefkatli anne-baba rolünü üstlenmesi ve vatandaşa babalık yapması gerektiğini söylemektedir. Buna göre devlet kurallar koyacak, vatandaş da bu kurallara uyacaktır. Devlet vatandaşa sahip çıkacaktır, vatandaş da devletini başkalarına peşkeş çekmeyecektir:

> Vatandaş kurallara uyacak, devlet de kurallar kaideler koyacak. Vatandaşının huzurunu da yaşam kalitesini de arttıracak. Hizmeti ayağına götürecek. Vatandaşına sahip çıkacak babalık yapacak yani (E34, G, B1).

> Vatandaşın görevleri devlete itaat etmek ve vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirmek. Mesela askerlik gibi. Devlet de vatandaşına karşı adil ve şefkatli anne baba şefkatiyle yaklaşmalı, kucaklayıcı olmalıdır (E47, Y, M1).

> Vatandaşın devlete karşı görevleri devletine sahip çıkmaktır. Devletini başkalarına peşkeş çekmeyerek, kendi menfaatleri uğruna devletinin elden gitmesine göz yummamak diyebilirim. Babalık vazifesi (K46, Y, M1).

> Devlet koordine eder, organize eder, yatırımlar yapar, vatandaş da vergi verir.

Vatandaşın hayatını organize etmek ve koordine etmek devletin asli görevidir:

> Devlet hem vatandaşlar arasındaki ilişkileri organize eden, hem de kurallar koyan yatırımlar yapılmasını sağlayan yapıda olmalı (K59, Y, B3).
>
> Devletin asli görevi vatandaşının hayatını organize ve koordine etmektir. Kuralları ve sınırları vatandaşın istek ve cevaplarına göre koyup vatandaşın da buna uyma yükümlülüğü vardır(E43, G, M1).

Devlet altyapı hizmetlerini sağlayan, yolu, kaldırımı yapan aygıttır. Devletin vatandaşa kaşıkla verip kepçeyle almaması gerekmektedir:

> Devlet vatandaşa kaşıkla verip kepçeyle almamalı bir, yani çok vergi almamalı, kadın-çocuk ilişkilerini korumalı (K39, G, M1).
>
> Üst düzey yöneticilere vatandaş çok kolay şekilde ulaşıyor. Onun dışında devlet yolları yapmalı, vatandaşın güvenliğini ve özgürlüğünü sağlamalı, vatandaş da kurallara uymalı (K27, G, M3).

Devletin en büyük görevi vatandaşını ezmemek olmalıdır. Memur kısmı vatandaşı korkutmaktadır. Oysa vatandaş devlet görevlilerinden korkmamalıdır. Devlet vatandaşı ezmezse, gücünü de şefkatini de gösterirse, o vatandaş güzel insan olacaktır:

> Devlet biraz aşağıya inmeli, memur kısmı çok korkutuyor vatandaşı. Millet muhtardan başlıyor çekiniyor devlet dairelerine gidiyor suda, elektrikte bir şey isteyecek, bir arızasını zaten söyleyemiyor lügat yok (E40, G, İE1).
>
> Devlet vatandaşı ezmezse gücünü de gösterirse, şefkatini de gösterirse bir yerde o vatandaş çok güzel insan olur. Vatan haini olmamamız gerekiyor. Benim menfaatlerim devletin üstüne çıktığı an ben vatan haini olurum (E39, G, İE3).

Devletin görevi refah düzeyini arttırmak olmalıdır. Öte yandan vatandaşın hizmet alabilmek için vergisini ödemesi gerekmektedir. Katılımcı devletin vatandaşı sevmesi gerektiğini vatandaşın da devleti sayması gerektiğini söylemektedir:

> Devlet vatandaşı korumalı sevmeli vatandaş da devleti saymalı. Refah düzeyini yükseltmeli, belli şeyleri bana vermeli ama bunları verdiği zaman sen ne yapacaksın? Vergini ödeyeceksin ki adam sana dönüş yapabilsin (K32, G, M2).

Devletin modern ve klasik görevleri vardır. Klasik görevler, iç güvenliği, dış güvenliği, eğitim, sağlık, bayındırlık işlerini sağlamaktır. Devletin modern görevleri ise sosyal güvenlik, sosyal yardımlaşma ve vatandaşın yaşam tarzını korumasıdır. Modern görevler devlete sonradan yüklenen görevlerdir:

> Devletin klasik ve modern görevleri vardır, klasik görevler iç güvenliği dış güvenliği sağlamak, eğitim, sağlık hizmetlerini, bayındırlık işlerini sağlamaktır. Bu klasik görevlere modern dönemde yenileri eklenmiştir. Sosyal güvenlik sosyal güvenliğin ötesinde müşfik devlet dediğimiz sosyal yardımlaşma, yaşam tarzını rahatlatacak düzenlemeler yapmak zorunda (E61, Y, B1).

Katılımcılardan bazıları vatandaşın devleti küçük düşüren şeyler yapmaması gerektiğini söylerken, bazıları da devletin görevlerini yapmadığını söylemektedir:

> Vatandaşlar önce dürüst olacaklar, devleti sömürmeyecekler. Herhangi yanlış yapmayacağız. Devleti küçük düşürecek şeyler yapmayacağız (K59, Y, EE2).
>
> Ben devletin vatandaşa olan görevlerini yaptığına inanmıyorum. Eğitim bedava olması lazım. Hastane bedava diyoruz eczaneye gidiyorum, karşıma bir şeyler çıkıyor. Yok doktora gittin, bu kadar para ilaç alın bu kadar şu yani benim hiç anlamadığım şeyler çıkıyor. Vatandaş zaten üstüne düşeni yapıyor (E38, G, Ö3).

3.3 Devlet Hakkındaki Deyişler

Çalışmada katılımcılara devlet hakkında çeşitli deyişler sorulmakta ve vatandaşın bu deyişlere/deyimlere katılıp katılmadığı anlaşılmaya çalışılmaktadır. "Devlet hakkındaki deyişler" başlığı altında sorulan 4 farklı deyiş ve deyim şunlardır: "Ya devlet başa ya kuzgun leşe", "Devlet sırrı", "Başına devlet kuşu kondu" ve "Devlet hem döver, hem sever". Bu deyişlere verilen cevaplarla, katılımcıların belki onyıllardır kullanılan deyişlerle ortaya konan eski devlet algısını günümüzde hala taşıyıp taşımadığı anlaşılmaya çalışılmaktadır.

3.3.1 Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe

Devleti bireyin önüne koyan Hegel dışında Kant da devletin ilahi bir yönünün olduğunu öne sürmekte, iktidarı elinde bulunduran kimseye mutlak itaat edilmesi gerektiğini savunmakta ve her türlü iktidarı meşru kabul etmektedir (Göksal, 2001, ss.41-42). Devlet özellikle dilimize yerleşmiş bazı deyimler ve atasözlerinde de kutsallaştırılmaktadır. Bu nedenle katılımcılara devlet hakkındaki bir takım deyişler ya da atasözleri sorulmaktadır. Katılımcılara ilk olarak "Ya devlet başa, ya kuzgun leşe" deyişinden ne anladıkları sorulmaktadır. Söz konusu deyim, vatandaşların devletin gerekliliği konusunda ne düşündüğünü ortaya çıkarmak amacıyla tercih edilmektedir.

Katılımcılar genel olarak "Ya devlet başa ya kuzgun leşe" deyimini onaylamakta, bu sözün bir gerekliliği yansıttığına inandığını söylemektedir. Söz konusu deyimi onaylayan 15 katılımcı genel olarak kadınlardan oluşmaktadır, bu ifadeyi onaylayan kadınlar yoğunlukla memur ve ev içi emekçilerden oluşmaktadır:

> Devletin otoritesi olmazsa, kuzgun leşe herkes birbirini parçalayabilir anlamında. Olması gereken bir şey bu (K59, Y, B3).

> Devletin her türlü şey yapabileceğini, yaptığı her şeyi her türlü hakka sahip olduğunu senin üstünde (K46, Y, M1).
>
> Ya devlet içerisinde bir birlik olacaksınız, o birlik olmayınca tek tek el alem ona buna yem olursunuz diye algılıyorum ben (K53, Y, M2).
>
> Güçlü devleti simgeliyor. Güçlü devlet derken, otoriter, korku salan bir devlet değil, adil kol kanat geren bir devlet. Kuzgun leşe de insana sahip çıkmayınca da, dağılmaya yıkılmaya mahkum bir devlet (K56, Y, M4).
>
> Devlet her zaman üstte olması lazım, devleti her kesime eşit davranarak yapılması gerekenleri eşit yapan üst yapı olarak düşünmek lazım. Yöneten olmayınca insanlar istediğini yapmaya kalkar, ülkede sıkıntı olur (K41, G, Ö2).
>
> Yani devlet olmadığı yerde herkes leş yiyici olur. Ona inanıyorum. Yani sokağa çıkıp da eğer devlet olmazsa her an gasp edilebiliriz, öldürülebiliriz. Hemen yağmalar oluyor. Ya devlet olacak ya da her şeyimiz gidecek (K53, Y, Ö2).

Ya devlet başa ya kuzgun leşe sözüne, çeşitli dönemlerde iç savaş yaşayan ya da işgal edilen Balkan ya da Ortadoğu ülkeleri örnek gösterilmektedir:

> Doğru tabi devlet başa. Devlet olmadığı zaman şimdi bizim Bosna'da yapılan şeyler, orada ne oldu? Kuzgunlar kaç bin kişi, 10 bin kişi mi, 200 bin kişiyi mi, kaç bin kişiyi katlettiler. Yani orada bir güçlü bir yapı, devlet olsaydı onu yapamazlardı (E53, Y, M3).
>
> Suriye… Suriye'nin durumu tam olarak budur. (K33, G, M4).
>
> Devlet olmayan yerin dağılacağına işarettir, yani devlet başında olmasa çevremizde görüyoruz örnek olarak Libya. Libya halkı başkanını linç etti ve şu anda orada ne var? (K38, G, EE4).

Bazı katılımcılar ise ya devlet başa ya kuzgun leşe sözünü onaylamadıklarını söylemektedir: Bir katılımcı bu kadar katı kuralcı olunmaması gerektiğini ifade ederken bir diğer katılımcı bu sözün aba altından sopa göstermek anlamına geldiğini, bir diğer katılımcı ise bunun çok ağır bir söz olduğunu ifade etmektedir:

> Bu bana biraz şey gibi geliyor olmazsa olmaz, çok katı çok katıdır, ben bunu ne zaman duysam yani altında böyle devletin koruyucu tutumu olmazsa olmazı yine bir acz içindeki insan hissi veriyor bana. (K59, Y, B2).
>
> Aba altından sopa gösterme cümlesi gibi, insanı devletten tiksindirecek bir cümle bence bu. Bilmiyorum bana kötü geldi sevmem ben o lafı (K40, G, Ö3).
>
> Vatandaş için söylenmemesi lazım yani. Çok ağır bir laf, her şey devlet için demek. Yani faşist devletin söylemi bu yani ancak teröre karşı söylenebilecek bir söz o da milli birliği bozacak bir şey varsa söylenebilir (E61, Y, B1).

Bazı katılımcılar ya devlet başa ya kuzgun leşe deyimini aile düzeni ile bağdaştırmakta, anne babanın çocuklarını hizaya sokması gibi devletin de vatandaşlar için düzen anlamına geldiğini söylemektedir:

> Eğer devlet halkına eziyet ediyorsa, o zaman kuzgun leşin başına iner. Bir aile evindeki çoluğunu çocuğunu nasıl rahat ettiriyorsa devletin başındaki insan da bu devletin insanlarını evladı gibi görmesi lazım (E74, Y, İE3).
>
> Devlet olmayınca düzen olmaz. Devlet başta bir anne baba gibi herkesi hizaya sokuyor bir düzen kuruyor aile gibi (K38, G, EE2).
>
> Devletimiz başımızda kuvvetli olmazsa, otorite sağlamazsa, aç sırtlanların leşi parçaladığı gibi memleketimizi parçalarlar diye düşünüyorum, bu sözün anlamı budur. Bu lafa katılıyorum. Devletten beklediğimiz nasıl çocukların hepsini bir tutmaya çalışırsa bir anne baba, halkına öyle davranması gerekir (K62, Y, EE1).

Ya devlet başa ya kuzgun leşe ifadesi, Orta Asya geleneklerinden bu yana kullanılan binlerce senelik bir cümledir. Eskide kalmış bir ifadedir:

> Bu söz devletin adalet mekanizmasını yürütemediği anda toplumda oluşacak kaosu anlatıyor (E48, Y, Ö2).
>
> Filmlerde kullanılan bir söz bence. Doğru ama eskide kalmış (E39, G, İE3).
>
> Şimdi şeyde çıktı ortaya tabi ki eski bir laf olmasına rağmen yeniden pelesenk oldu (E53, Y, İE4).

Ya devlet başa ya kuzgun leşe ifadesi, milliyetçilerin kullandığı bir ifadedir ve ırkçılık yapmak doğru değildir. Bu söz Türkçülüğümüzün bir sonucudur, Türk devlet geleneğinde önemli bir sözdür:

> Bu milliyetçi insanların kullandığı bir terim. Irkçılık yapmak da doğru bir şey değil (E37, G, İE4).
>
> Bu Türkçülüğümüzün sonucu, devleti çok seviyoruz ya devlet oluruz bir şey karşısında ya devleti koruruz ya da ölürüz bizim yapımız da bu (K50, Y, M3).
>
> Bu çok eski bir Türk atasözüdür. Eğer devletin başına geçemezseniz, devlet egemen olmazsa ya kuzgunun leşine gidersiniz. O konuma inebilirsiniz. Türk devlet geleneğinde önemli bir söz devletin önemini belirtiyor (E52, Y, M2).

Ya devlet başa ya kuzgun leşe ifadesi devlet otoritesinde boşluk olduğu durumlarda kullanılmakta, devletin egemenliğini simgelemektedir:

> Devlet otoritesinde boşluk olduğunda kuzgun leşe dediğiniz, çürümüş yapıya leş kargalarının dalması anlamı var. Devlet otoriter olmadığında devlete çöreklenecek leş kargalarının olacağını deyimle ortaya koyuyor (E30, G, Ö1).
>
> Bu doğru bir laf, devletin bence egemen olması gerekiyor, egemen bir devletsek, halkın da o devlete uygun hareket etmesi gerekiyor. Doğru bir laf (E48, Y, M4).

Katılımcıların bazılarına göre ise ya devlet başa ya kuzgun leşe ifadesi bir savaş sloganıdır, baş da veririz baş da alırız anlamına gelmektedir ve devletin yumruğunu masaya vurmasını temsil etmektedir:

> Ya devlet olacak ya da kuzgun leşe dediği ya olacak ya olmayacak. Yani biz can da alırız can da veririz diyor. Baş da veririz baş da alırız (E38, G, Ö3).
>
> Çok açık ve net devletin yumruğunu masaya vurması, hani devlet yumruğunu masaya vurduğu andan itibaren güç (E37, G, Ö4).

Bir katılımcı ise ya devlet başa ya kuzgun leşe ifadesinin devleti amaç haline getirdiğini, oysa devletin bir araç olması gerektiğini söylemekte, bunun devleti kutsayan bir geleneğin sözü olduğunu, önceliğin insan olması gerektiğini belirtmektedir:

> Ben devleti araç olarak görürüm, buradaki şeyde devlet amaçtır devleti kutsuyor. O zaten devleti kutsayan bir geleneğin sözüdür. Elbet bir devlet lazımdır fakat şu demek değildir. Öncelik devlettir, hayır öncelik insanların canıdır. Devlette düzenlilik ve devamlılık esastır fakat devlet kutsal değildir. Bizde devleti aşırı şekilde kutsayınca bu mekanizma fertleri yani insanları çok çabuk harcayabiliyor ve çok masumu götürüyor. Elbette herkes düzenli, güçlü ve sürekliliği olan bir devlet ister. Fakat bu kutsamayla kendi menfaatlerini kutsuyorlar. Baştaki aile ya da kim ise parti, aslında devleti kutsarken kendini kutsuyor. İyi bir devleti herkes ister, ama söz konusu olan devleti kutsamaksa hayır (E43, G, Ö2).

3.3.2 Devlet Sırrı

Heyd, insanların ait olduğu sosyal grubun varlığı ve değerinin farkında iken doğmuş toplumun kendini bilme idealinden bahsetmektedir (2001, s.56). Böyle bir farkındalık, çoğunlukla bir ani ifşa, genellikle ciddi bir kriz esnasında meydana gelen tarihi bir olaydır. Bu ortak farkındalık bilincinin doğmasıyla toplum kendi yapısını, kökenini ve misyonunu kavrar. Bu sınırlı manada ideal, bütün faaliyetlerinde toplumu hareket ettiren ve yönlendiren bir tür gizli güçtür (Heyd, 2001, ss.56-57)[42].

Devletin sırrının olmasını olumlu, en azından olağan karşılamak da devlete bir ideal çerçevesinde bakmakla ilişkilendirilebilmektedir. Bu ideal bazılarına göre toplumun güvenliği olurken, bazılarına göre de devletin kutsallığı ya da çıkarları olabilmektedir (Heyd, 2001, ss.56-57).

Katılımcılara yöneltilen "devlet sırrı ne demektir, devletin sırrı olmalı mıdır?" sorusuna, genel olarak dış güçler, yabancı devletler, düşman olan ya da olmayan başka ülkeler ifadeleriyle karşılanarak ülke dışındaki devletler cevabı verilmektedir. Özel girişimci genç ve yaşlı gruptaki erkek katılımcılarla, kadın ve erkek memur gruplarında bulunan 12 katılımcının bu cevabı tercih ettiği gözlenmektedir. Söz konusu yanıt,

[42] Heyd, çalışmasında "Türkiye Cumhuriyeti'nin manevi kurucularından" dediği Ziya Gökalp'in öne sürdüğü milliyetçilik tezlerini değerlendirmektedir.

devletin yabancı ülkelere karşı olması koşuluyla sırları olmasının genel olarak katılımcılar nezdinde onaylandığını göstermektedir.

Ayrıca katılımcılar devletin güçlendikçe daha az sır tutma lüksü olabileceğini, oysa Türkiye gibi orta ölçekli olan ve zor bir coğrafyada bulunan bir ülkenin daha çok sır tutması gerektiğini düşünmektedir. Bu, katılımcıların iktidar ilişkilerinde devlet sırrı ve devlet gücünü ters orantılı değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır:

> Başkasına verilmemesi gerekendir. Kendi milleti değil dış güçler (K46, Y, M1).
>
> Dış güçlere karşı sırların olması lazım. Ben şimdi sınıra operasyon yapacağım, hangi silahlarla vuracağım bunu vatandaşa söyleyip herkesin duymasını niye isteyeyim? Devletin güvenliği için sır olacak (E53, Y, M3).
>
> Devlet sırrı çok sık gündeme gelmeye başladı. Her ailenin mahremi vardır, devletin de mahremi vardır. Olmaması imkansız (E48, Y, M4).
>
> Herşey kamuoyu ile paylaşılmamalı. Yani şeffaflaşalım da nereye kadar. Bütün ülkelerin var. En demokratik Batı ülkelerinin en büyük devlet sırları, 30-40 sene sonra açıklanıyor. İtiraf edip kurtuluyorlar, sırtlarından atıyorlar (E53, Y, Ö1).
>
> Devletlerin dostları yoktur çıkarları vardır. Bizim gayri safi milli hasılamız yükselirse, dünyada ilk dört beşlerde olmaya başladığımızda devlet sırrının çok olmasına gerek yok ama bugünkü Türkiye'nin şartları böyle değil (E48, Y, Ö2).

Katılımcılar vatandaşların güvenliği için devletin sır tutabileceği görüşünü taşımaktadır. Devletin sır tutması, hem vatandaşların güvenliği için ve vatandaşa rağmen olarak tanımlanmakta, hem de devletin güvenliği için gerekli görülmektedir:

> Devletin güvenliğini tehlikeye sokabilecek hususlarla ilgili bu, sadece belli özelliklere vakıf kişilerin bilmesi gereken bilgi (K38, G, B2).
>
> Devletin güvenliğine zarar verecek tüm bilgilerdir devlet sırrı. Bence devletin duyurmaması gereken sırları olmalı. Yoksa bütünlük sağlanamaz (K33, G, M4).
>
> Çok muğlak bir kavram o. Ne devlet sırrına girer neyi sokabilirsin neyi sokamazsın devletin sırları olmalı mı? Tek güvenlik amaçlı olabilir başka sırrı olmamalı devletin. Devletin o tip sırları varsa zaten sıkıntı yaşıyor demektir.Tek gerekçesi olmalı sırrın güvenlik. Başka bir sırrı olmamalı (E43, G, M1).

Katılımcılar, devlet sırrını beka ve halkın menfaatleri çeşitli gerekçeler öne sürerek onaylamaktadır. Söz konusu gerekçeler makul ve rasyonel gözükmekte, öte yandan devletin sorgulanamazlığının sosyal inşasını yeniden sağlamaktadır:

> Devlet sırrı yani gerektiğinde eğer duyulduğu zaman eğer devlete zarar veriyorsa onun korunmasıdır. Çünkü önemli olan devletin korunmasıdır (K53, Y, Ö2).
>
> Devlet sırrı, devletin bekası açısından kendi koymuş olduğu bir takım kurallar uygulamalar devlet sırrı bu. Devletin kurucu özellikleri, kendine ait düşüncesi vardır, uygulaması vardır, başkaları tarafından paylaşılamaz (E65, Y, İE2).

> Devlet halkına açıktır ama öyle konular vardır ki bunlar o anda ifade edildiğinde, ortaya çıktığında devletin ve devlet halk demek olduğu için halkın menfaatlerine zarar verebilir. O yüzden bir süre saklanması gereken bir şey (K59, Y, B2).

Devlet sırrı ifadesi istihbarat ve MİT'le ilişkilendirilmektedir. Katılımcılar istihbarat ve MİT'le ilişkilendirdiği devlet sırrını "vatandaşı korumak için dışarıya karşı bir kalkan" olarak tanımlanmakta "gelecekle ilgili politik planların" koruyucusu olarak görülmektedir. Devlet sırrı bir "fayda"ya bağlanarak meşru şekilde kurulmaktadır:

> Devletin tabi ki istihbaratı vardır MİT'i vardır, gelecekle ilgili politik planların haricinde ekonomik planları vardır. Askeri stratejisi vardır. Ben biraz gelenekçiyim, devletin sırrı, askeri sırrı tabi ki olmalı (K56, Y, M4).

> Devletin açık edemediği bazı kuralları olabilir. MİT diye bir şey var istihbarat diye bir şey var. Herkes bilmek zorunda değil. Oyun kurucu üç kişi beş kişi bilmesi bile yetebilir. Her şeyin afişe edilmemesi lazım (E34, G, B1).

> Devletin iki yüzü var görünen ve görünmeyen yüzü. İstihbaratlar devletin sır kutusudur. Devletin alttan yürüyen siyasetleri var vatandaş bilmek zorunda değil bunu. Yeter ki vatandaşın hayatını olumsuz etkilemesin (E43, G, Ö2).

Devlet sırrı ifadesi bir başka yaklaşımda vatandaşın bilmemesi gereken şey olarak tanımlanmaktadır. Bazı katılımcılar devletin sırrını bilmemekten dolayı tedirgin olduğunu söylerken bazıları da bunu normal karşılamaktadır Devlet sırrı ifadesine yaklaşımlar göstermektedir ki bireyler devlet alanına yer yer mesafe koymaktadır:

> Devlet sırrı, vatandaşların bilmesine gerek olmayan şeyler demek (K50, Y, Ö3).

> Devletlerin içinde aslında bütün dünya devletlerinin içerisinde bizim asla bilemeyeceğimiz sırlar mevcut ve bu beni tedirgin ediyor (K52, Y, Ö4).

> Devlet bazen hukuk çerçevesi içerisinde sorunları çözemez. Ön görülmemiş şeyler olabilir, bunları hukuken tanımlanmamış fonksiyonlar yerine getirir, onlar devlet sırrıdır. Onları da bilmesi gerekenlerin bilmesi yeterlidir (E40, G, B3).

Bir başka grup ise devletin sırrının neye göre kime göre sır olduğunun tanımlanmasını istemekte, bunun standartları olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada vatandaşın neyin sır olup neyin olmadığı konusundaki yetkisini de devlete devretmiş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır:

> Devlet sırrı üçüncü kişilere açıklanması sakınca olan şeyler. Tabi ki her şey devlet sırrı değildir. Bunun için bir standartlaştırma getirilmesi lazım, bu konuda karar verici makam da devlet. Aslında vatandaş neyin sır olup olamadığı yetkisini devlete devretmiş oluyor. Tabi bunun standartları olmalı (E35, G, B2).

> Şimdi devlet sırrı mahrem bir bilgiyi ifade ediyor. Fakat devlet sırrı suiistimale açık. Devlet sırrı olabilir ama kontrol mekanizması olmalı. Çünkü bizde bazı dönemler faili meçhul cinayetler bile devlet sırrı olarak düşünüldü (E48, Y, B2).

> Popper gibi düşünürsem açık toplumda devletin sırrı olmaması gerekir ama sizin devletiniz dünyada bir tane değil; farklı devletler var, her devletin düşmanları var. Fakat devletin kendi vatandaşlarının can, mal güvenliklerine yönelik sırrı olamaz. Düşmanlara karşı çıkarlar olduğu zaman sır olabilir (E52, Y, M2).

Devlet sırrı konusunun globalleşme noktasında nasıl değerlendirilmesi gerektiği bir başlık olarak öne çıkmaktadır. Casusluğun bile bittiği, uyduların her an izlediği bir dünyada devletin ne kadar sır tutabileceği bir yana, bazı bilgilerin hangi amaçla gizlendiğinin ortaya konması gerekir. Bir başka görüş ise facebook gibi sosyal medyalarla başka ülkelerin evlerimizin içine dek girebilmesi karşısında devletin sır tutmasını onaylamaktadır:

> Devlet sırrı, bir şeylerin halktan gizlenmesi demek. Hangi amaçla niye yapılıyor bunların ortaya konması lazım. Bir de uluslararası ilişkiler eskisi gibi değil, casusluk bile bitti. Uydular her an izliyor. Bazen halkı galeyana getirmemek için susmak doğru, ama devletin halktan çok şey gizlemesi doğru değil (K76, Y, B1).

> Devlet sırrı mahremdir. Gizlidir namustur. Çünkü global dünyada… Buna ayak uydurmanız gerekiyor, bakıyorsunuz bir facebookla bilmem ne meselesiyle Amerika evinizin içerisine girebiliyor, CIA'le sizin içişlerinizi karıştırabiliyor, bunlara karşı devletin sırrı olmalı. Öteki türlü başarısız olursunuz (E33, G, B4).

Devletin sır tutması konusunda kafası karışık olmak, ya da çelişkili fikirler taşımak da bir yaklaşımdır. Çünkü rasyonel düşünüldüğünde her şeyin şeffaf ve açık olması gerekmekte, oysa devletin işleyişinin bazen öngörülememektedir. Ancak elbette genel olarak devletin işleyişinin açık ve şeffaf olması gerekmektedir:

> Rasyonel düşündüğümde her şeyin şeffaf, açık olması gerekir, ama devlet işleyişini de bilmiyorum. O yüzden devletin sırrı olmaz diyemem, olmalı da diyemem. Ama genel olarak devletin işleyişinin öngörülebilir, açık ve şeffaf olması gerektiğini düşünüyorum (K43, G, Ö1).

Devlet sırrı konusuna bir diğer çarpıcı yaklaşım ise, gerçeği farklı bir açıdan açıklayarak reddetme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre devlet sırrı, devletin bazı kısımlarında kalması gereken bilgidir. Devlette sır olmaz aslında, sadece o bilgiyi bilen kişilerin az olmasından dolayı kastedilen bir kelimedir ve o bilgiyi ilgisiz kişilerin bilmesine gerek bulunmamaktadır. Bu görüşü ifade eden katılımcının, 45 yaş üstü bürokrat erkekler arasında olması, yani devleti temsil makamında bulunması söz konusu reddedişi anlamlandırmaktadır:

> Devlet sırrı dediğiniz devletin bazı kısımlarında kalması gereken bilgidir. Yani devlette sır olmaz aslında. Devletin sırrı yoktur onun bilen sayısının az olmasının kastedilen bir kelimedir o. Yani ilgisiz alakasız adamın bilmesine

> gerek yok. Bir başkasının bilgisi benim umurumda bile olmaz. Olmamalı da, bana ne faydası var veya ben niye öğreneyim onu? (E53, Y, B4).

Bir diğer genç erkek memur katılımcı ise devlet sırrını bir aşçının yaptığı yemekteki püf noktasıyla bağdaştırarak her devletin sırrı olduğunu ve olması gerektiğini öne sürerek, devletlerin tarzının bu şekilde ortaya çıktığını ifade etmektedir:

> Devlet yapılanmasındaki mekanizmayı çeviren bir bilgi olur, bir unsur olur mesela bir aşçı güzel bir yemek yapıyor değil mi? Diyelim imambayıldı o usta da yapıyor, fakat bir ustanın sırrı var ölçü ayar onu keşfetmiş güzel yemek çıkıyor. İşte o sırrı paylaşmamak. Her devletin böyle sırrı vardır Amerika'nın da İngiliz'in de ki tarzlar böyle ortaya çıkıyor İngiliz, Amerikan tarzı (E42, G, M2).

Bir görüş de devlet sırrının paylaşılmayacağını ifade etmektedir. Devlette üst düzey bir mevkide (bakan yardımcısı) görev alan genç kadın katılımcı bildiklerini aile ile bile paylaşılamayacağını, paylaşıldığında tepki bile vermemeyi manevi bir yük olmakla birlikte kaçınılmaz bir gereklilik olarak kodlamaktadır:

> Devlet sırrı paylaşılmaz. Eşinle çocuğunla annenle babanla bile. Hem paylaşmıyor olmak hem de paylaşılan ortamda tepki bile vermemek. Her ülkenin düşmanlarından kendini korumak adına zaman zaman çok önemli şeyleri sır olarak saklaması gerekir. Ben Bakan Yardımcısıyım devletin özel bilgisini öğrendiğimde bunun bana faydası yok, manevi yükü var, mesela çok ağır toplantılardan çıkıp eve geldiğimde eşimle ya da dostumla bir şey paylaşmamanın ağırlığı var. Bu ulusal güvenlikle ilgili, sırrımızın olmaması bizim ahmaklığımız olur, devletin ahmak olması düşünülemez (K36, G, B1).

3.3.3 Başına Devlet Kuşu Kondu

Talih pisleyen devlet söz temsilidir; tıpkı Milli Piyango idaresinin ambleminin de "M" ve"P" harflerinden oluşan stilize kuş resmi olması gibi. Halk edebiyatımızda da Hüma yükseklerde yaşayan mitolojik bir kuştur. Milli Piyango'nun kuşu da bir talih kuşu, bir neo-hüma kuşu, devlet kuşudur (Kaynar, 2020)[43].

Buna göre devlet bir hüma, sultan ise hüma gibi saadet dağıtan anlamında "hümayun"dur. Hüma gibi olan, hümayun olan, tıpkı hüma kuşunun farklı efsanelerdeki kardeşi simurg gibi uçarken kanatlarından bilgi ve saadet dağıtmaktadır. Öte yandan kendini hümâ'ya benzeten, saadet dağıtan bir *"devlet"* kelimesi ile public service veren modern bir sosyal devlet'in birbirleriyle alakalı olup olmadıkları tartışmalıdır/tartışılmalıdır (Kaynar, 2020).

[43] Kaynar'ın 372 sayılı Nisan 2020 Birikim'de yayınlanan Talih Pisleyen Devletten Sosyal Devlete başlıklı makalesi internetten indirildiği için, metin içinde sayfa numarası verilememektedir.

"Devlet hakkındaki deyişler" başlığı altında, üçüncü soru olarak katılımcılardan "Başına devlet kuşu kondu" deyişini yorumlaması istenmektedir. Söz konusu deyişle, vatandaşların devletle fayda-çıkar ilişkisi kurup kurmadığı ve kurulmasını nasıl karşıladığı, devleti zenginlik ve refah kaynağı olarak algılayıp algılamadığı anlaşılmaya çalışılmaktadır. Oldukça eski bir söz olan "Başına devlet kuşu kondu" deyiminin katılımcılara yöneltilmesinin nedeni vatandaşın devleti algılamasında geçmişten bugüne değişiklik olup olmadığını ve varsa söz konusu değişimi tespit edebilmektir.

Soruya cevap veren 64 katılımcının neredeyse 3'te 1'i başına devlet kuşu kondu ifadesini piyangodan para çıkması ve şansla, talihle ilişkilendirmektedir. Kadın katılımcılar söz konusu deyişi şans ve talih kelimeleriyle (9 kişide 7 kişi) tanımlarken, erkek katılımcılar milli piyango ifadesini (11 kişide 9 kişi) kullanmayı tercih etmektedir: Milli piyango ifadesini özel girişimciler dışında kalan tüm meslek grupları kullanırken (bürokrat, memur, işçi-emekli ve ev içi emekçi), şans ve talih ifadesini bütün meslek grupları kullanmaktadır:

> Piyangodan para çıkması devlet kuşu konmasıdır veya hiç ummadığı anda olağanüstü imkanlara kavuşması demektir. Arsası değer kazanır (K38, G, B3).
>
> Yani her şeyi yolunda gidiyor parası çoğalıyor. Şansı yüzüne gülmüş yani her şey istediği gibi yolunda gidiyor. Milli piyango kazanmış gibi (K33, G, EE1).
>
> Bir piyango çıktı gibi. Devletle alakasının nedeni eskiden devletin kutsallığı varmış. Deyimler çok. Eskiden devlet arazi bağışlardı (E61, Y, B1).
>
> Devlet kuşu kondu tabiri, herhalde kuş logosu olduğu için milli piyangoyla ilgili gözüküyordu. Bence bir yerden metro geçmeyecektir de o yerden metro geçer gayrimenkulü değerlenir ancak ona derler devlet kuşu kondu(E34, G, B1).
>
> Piyango biletlerinin üzerinde beyaz güvercin kuş figürü vardır. Kuş, talih geçim açısından ferahlığa erme anlamında simge. Bir de kişinin beklemediği bir çıkar elde etmesi. Kentsel dönüşümle gecekondunun değerlenmesi gibi (E35, G, B2).
>
> Piyango vurdu gibi, şanslı olmak anlamı. Devlet güvenilir kurum olarak görüldüğü için şans devletle alakalı. Devletin kuşu bile şans (E47, Y, M1).

45 yaş altı ve üstü bürokrat, memur, özel girişimci ve ev içi emekçi kadın katılımcılar, başına devlet kuşu kondu ifadesini büyük oranda (9 kişide 7 kişi) şans ve talih kelimeleriyle tanımlamaktadır:

> Şanslıdır bu kişi, halk arasında söylenen. Devlete arkanı daya demişler gerisini merak etme. Devlet baba arkanda mı derler ya, kapılar açılıyor (K49, Y, EE4).
>
> Başına devlet kuşu kondu, devlet büyük bir şey olarak düşünüldüğünden, yani büyük bir şey olduğundan, şanslısın başına devlet kuşu kondu (K41, G, Ö2).

> Talih konması zenginlik devlet kuşu konması. Emeksiz para, emeksiz kazanç ifade ediyor. Devletle ilgili zamanında yanlış, hazır yemeye alışkın bir yapı kurulmuş. Hatta bunu Cumhuriyet döneminde yapılan bir afiş çalışması Ziraat Bankasının kendi afişidir kumbaraya dayanmış bir adam sigarasını tüttürüyordur, afişin sloganı para biriktirerek kazanandır. Halbuki yatarak sadece tavuk büyür. Talih kuşu da bunu anlatıyor (E37, G, Ö4).

Kamuda çalışan iki katılımcının bulunduğu, ancak daha çok özel girişimci meslek grubunun oluşturduğu 10 katılımcı başına devlet kuşu kondu ifadesini hak etmeden kazanmak olarak değerlendirmekte ve onaylamamaktadır. Bu durum göstermektedir ki, hatırı sayılır sayıda katılımcı konuya ahlaki noktadan bakmaktadır:

> Başına devlet kuşu konmak, hak etmeden bir şeyi almak (K76, Y, B1).
>
> Devlet kuşu… Ne kadar fırsatçı laflar bunlar, şu an öyle bir duyguya kapıldım, sanki üç kağıtçı bir kavram gibi geldi (K40, G, Ö3).
>
> O ne biliyor musunuz? Tembellerin konuştuğu sözdür devletin memurlarında. Oturup görevini yapmayan, o saatleri nasıl geçireceğiz diye devlete yaslanan insanlar. Devletin bu kadar eleştirilmesinin sebebi onlar (K49, Y, Ö1).
>
> İnsanların yıllardır devletten beklenti içinde olduğunun göstergesi, yani devletin kuşu devamlı mülk, servet getirecek, makam sahibi olacak, beklenti içinde olanların devlet baba bize versin diyenlerin söylediği laf (E53, Y, Ö1).

Bir bakış açısına göre başına devlet kuşu kondu deyimi umulmayan bir nimete kavuşmaktır. Bir kişinin arsa alması, sonra o arsanın yakınından köprü ya da yol geçmesiyle birdenbire değerlenmesi de bu kapsamda ele alınmaktadır:

> Başına devlet kuşu konmak demek nasıl desem büyük bir nimet sahibi oldu demek. Talihli (K53, Y, Ö2).
>
> Beklenmeyen bir yerden, çok güzel bir şeylerin gelmesi (K59, Y, EE2).
>
> Genelde onu bir maddiyat olarak şey yaparlar, devlet kuşu kondu başına zengin oldu veyahut da bir yerde bir arazin var, oradan bir yol geçti, değerlendi, devlet kuşu kondu. Oradan köprü geçer ne oldu devlet kuşu kondu başına (E56, Y, Ö4).

Devlet kurumunda garanti iş bulmak, devlet kadrosunda işe girmek, Beklenenden fazla getirisi olan durumda kullanılmaktadır, yine de devlet memuru olmanın eskiden önem arz etmesi eski zamanlarda anlamlı olan bir düşüncedir. Osmanlı'nın bozulmaya başladığı dönemde kullanılan bir söz vardır, terf-i temayüz için ya olacak madeni haz, ya olacak kuvvetli iltimas, ya da olacak tenine temas:

> Bir memur olarak cevaplarsam devlet kadrosunda işe girmektir (K33, G, M4).
>
> Eskiden devlet memuru olduğunuzda rahata erdiğiniz düşünülüyordu. İnsanlar bir ara hiçbir iş bulamadıklarında devlet memuru olmaya çalışıyorlardı. Şu anda değişmeye başladı. Piyasa açıldı dışarıda iyi para kazanılıyor (E48, Y, M4).

> Osmanlı'nın bozulmaya başladığı dönemde bir söz vardı, devlette yükselmek için üç şey gerekiyordu. Ya madeni haz yani para ya kuvvetli iltimas yani torpil ya da tenine temas padişah veya saray efradatından bir evlilik diyor. Terf-i temayüz için Osmanlı'da gerekli bir ya olacak madeni haz, ya olacak kuvvetli iltimas, ya da olacak tenine temas, atasözü. Devlet kuşu da böyle (E40, G, B3).

> Bir Anadolu köylüsü bir kamu görevi aldığı zaman, başına devlet kuşu konmuş olur. Siyasal hedeflerini gerçekleştiren bir insan, bir buluşa imza atan bilim adamı da öyle. Bu bence insanın hedefine ulaştığının tarifidir (E54, Y, Ö3).

Başına devlet kuşu kondu ifadesi devletin çok yüce olduğu zamanlarda, her şeyi devletin kontrol ettiği toplumlarda anlamlı olan bir laftır. Eskiden devlet kanalıyla bazı şeyler geldiği dönemde söylenmiş, belki 200 ya da 300 yıllık, 500 yıllık bir ifadedir. Ayrıca memuriyetin revaçta olduğu zamanlar için geçerlidir. Gerçek demokrasilerde liberal toplumlarda bu kavram kullanılmamaktadır:

> Eskiden hep devlet kanalıyla bazı şeyler geldiği dönemde mi söylenmiş artık bilmiyorum maddi olarak olumlu şeyler olduğunda denir (K38, G, B2).

> Devlete yakın olanlar ihya olur. Ama belki 200-300, 500 yıllık bir laf. Ancak devlete yakınsanız yine de bir şeylere ulaşma imkanı olabilir (K59, Y, B3).

> Eskiden memurluk çok revaçta bir meslekti, insanlar memur olunca bunun sırtı yere gelmez gibi düşünülmüş ama günümüzde böyle değil (E33, G, B4).

> Devletin çok yüce olduğu, her şeyi devletin kontrol ettiği toplumlarda geçerli bir sözdür bu. Eskiden memur olmak statünün değişmesi yükselme demekti. Ama gerçek demokrasilerde, liberal toplumlarda, sanayinin burjuvanın geliştiği toplumlarda çok kullanılmaz. Baba devlete ait bir kavram oluyor (E52, Y, M2).

Bir görüşe göre devletten nemalananlara, menfaat elde edenlere ve devletin imkanlarını kullananlara da başına devlet kuşu kondu denmektedir. Emekli vatandaşların hepsinin başına devlet kuşu konduğu söylenebilir, devlet var olduğu sürece emekliler emekli maaşlarını alabilecektir:

> Şöyle kimisi bunu devletten menfaat bulmak olarak tanımlayabilir. Kimisi, bunu bildiğimiz anlamda devlet değil de, kısmet olarak tanımlar. Ama devlet her zaman en büyük piyasa kurucu olduğu için, devletten nemalanacak ve nemalanan insanlar da vardır ve olacaktır (K43, G, Ö1).

> Devletin seni imkan ve faydalardan daha çok yararlandırması. Bir arkadaşım var, bir yere teknoloji müdürü oldu, başına devlet kuşu kondu (E42, G, M2).

> Devletin himayesine girdi. Mesela emekli vatandaşların hepsinin başına devlet kuşu kondu. Emekli olmuşlar, devlet var olduğu sürece onlar o maaşını alacaklar onun gibi bir şey, onu fakir kızın zengin birisiyle evlenmesi için de derler. Rahat edersin, güvence anlamında, şans olarak değerlendiriyorum (E53, Y, M3).

> Devletin imkanlarından faydalanmak için söylenir. Devlet kırk kuplu kazandır, bir kulpuna yapış sen de kazan gibi (E65, Y, İE2).

Bir başka bakış açısına göre ise "zengin kocaya varan" kadınlara da başına devlet kuşu kondu denmektedir, iyi bir evlilik yapanlar, maddi olarak imkana kavuşanlar da bu kapsamda değerlendirilmektedir:

> Zengin olmak, zengin bir kocaya varmak, talih oyunlarında kazanmak, bir işe girmek, güzel böyle maddi olanakları yüksek bir işe girmek o aklıma geliyor benim (K53, Y, M2).
>
> Bir yerden maddi anlamda bir şey geldiği zaman söylenir. Kadınlara derler zengin koca bulunca (E39, G, İE3).

Bir görüşe göre ise başına devlet kuşu kondu sözü devletle ilgili olmayabilir. Kişinin önünün açılması olarak okunabilir, aynı zamanda baba devletle de ilgili olabilir:

> Önünün açıldığını iş güç maddi durum konusunda iyi bir noktaya geldiğini söylüyor. İlla devletten kazanç da sağlanması gerekmiyor, ama devlet baba anlayışının da bir sonucu olabilir. Hani bu zenginleşti, devlet kuşu kondu orada bile devletle bağlantı kuruluyor, devlet baba anlayışımız var ya (E48, Y, B2).

3.3.4 Hem Seven Hem Döven Devlet

Araştırmaya katılanların devlet hakkındaki görüşleri Hobbes'un ünlü Leviathan'ını çağrıştırmaktadır. "Leviathan, 1651 tarihli özgün baskısının kapağında görülebileceği gibi, İncil geleneğinden gelen, gövdesi insan gövdelerinden oluşan, biyolojik bir canavardır" (Bauman&Bordoni, 2018, s.57). Bauman'ın günümüz devletinin krizini anlatırken Hobbes'tan ödünç aldığı tarifiyle Leviathan, bir bütünmüş gibi, optik bir illüzyon yaratacak şekilde birleştirilmiş çeşitli nesneler ve şekillerden oluşan Archimboldo portrelerini andırmaktadır (Bauman&Bordoni, 2018, s.57).

Leviathan'la ifade edilen devlet, insanların bir araya gelerek çeşitli katmanlar oluşturduğu ve çeşitli maddi ve manevi işlevler üstlenen bir aygıttır. Devleti, Bourdieu'nun "düşünülemez bir nesne" (2015) diye sıfatlandırması ve aynı devletin Leviathan'ın ise sembolik bir canavar olarak anılması, devletin korkutucu bir yönü olduğunu göstermektedir. Katılımcıların devlet nedir sorusuna verdikleri cevaplarda, hem devlete kutsallık atfetmeleri hem devletin ancak insan için var olmasını tercih etmeleri; hem devleti anne ya da baba olarak görmeleri, hem de devletle mesafeli ilişkiyi tercih ettiğini söylemeleri, günümüzde vatandaşların devleti tanımlama biçimini ortaya koymaktadır. Bir körün fili tuttuğu yerden tarif etmesi gibi…

Katılımcılardan "Devlet hakkındaki deyişler" başlığı altında, dördüncü olarak halk arasında kullanılan "Devlet hem sever hem döver" söyleyişini yorumlaması istenmektedir. Söz konusu deyimin katılımcılara yöneltilmesinin nedeni devletin şiddetle ilişkisi hakkındaki görüşlerini öğrenebilmektir. Bu deyimin katılımcılara yöneltilmesinin bir diğer nedeni ise, bu ifadelerin vatandaşlar arasında ve devlet görevlileri nezdinde hala geçerliliğini koruyup korumadığı ve vatandaşın devletin halka yönelik gösterdiği şiddet hakkında ne düşündüğünü tespit etmektir.

Araştırmanın katılımcılarının yarıya yakınının (29 kişi) söz konusu deyimi çeşitli gerekçelerle olumladığı ve dövmekten kastın fiziksel şiddet olmaması gerektiği notunu düşerek devletin vatandaşı cezalandırma hakkı bulunduğunu düşündüğü ortaya çıkmaktadır. 32 kadın katılımcının 10'unun, oransal olarak yüzde 30'unun bu durumu onayladığı ortaya çıkmaktadır. Büyük oranda kadın memur ve bürokratlarının soruya bu şekilde yaklaştığı görülmektedir (5 memur, 1 bürokrat). Erkekler grubunda ise, 32 katılımcıdan 19'unun yani neredeyse katılımcıların yüzde 60'a yakınının bu görüşü onayladığı ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların meslek ve yaş grupları da bu cevap özelinde eşit bir dağılım göstermektedir. Her meslek grubundan, yaştan erkek katılımcı devlet hem sever hem döver deyimini onaylamaktadır:

> Nasıl ki ana baba çocuklarının iyiliği için hem döver hem sever; devlet de kamu yararı için hem döver (uyarır) hem de sever (hizmet verir) (K56, Y, B4).
>
> Devlet dövmüyor ama hatası olanı cezalandırmak gerek, anne baba çocuğunu cezalandırıyor durduk yere masumların canını yakmıyor devlet (K38, G, EE2).
>
> Vergilerle dövüyor ama yol yapıp seviyor. Mesela bir baba çocuğunu hem sever hem döver. Devlet de bu şekilde, bizim iyiliğimiz için yapıyor (K32, G, M2).
>
> Dövme sembolik ifade olarak kullanıldı herhalde. Hapishaneye de atarım seni cezanı da veririm hukuk çerçevesinde, ama seni ödüllendiririm de (K53, Y, M2).
>
> Devlete çöp vergini, faturalarını verirsen şikayet edersin ama maaşını verdiğinde mutlu olursun. Bir yerden alır bir yerden verir, hakkını yemez (K62, Y, EE1).
>
> Devlet hem sever hem döver, doğru. Vergini ödediğin sürece seni sever, ödemeğin zaman, atıyorum trafik kurallarına uyduğumuz sürece devlet sever, uymadığımız sürece ceza gelir, cezalandırır sever de döver de bu (K49, Y, EE4).
>
> Devlet kurallara kanuna uyan kişilerle ilgili onu kollar. Bu yönden sever, ama kuralların dışına çıkması halinde de döver, cezalandırır yaptırımlar uygular. Dövmeden kasıt yaptırım yoksa alıp da falakaya yatırmaz devlet (E53, Y, B4).

Öte yandan katılımcıların yine yarıya yakınının söz konusu deyişe çeşitli gerekçelerle itiraz ettiği ortaya çıkmaktadır. İlk grup katılımcılarda devletin vatandaşı dövmesi değil sevmesi gerektiği yönünde bir eğilim olduğu görülmektedir:

> Devleti anne olarak tanımlamanın gereği bu. Devlet vatandaşını korurken bireysel hak ve özgürlüklerini de ihlal edebilir düşüncesi. Ailelerimiz "devlet babanın kestiği parmak acımaz" demiştir mesela. Çok yanlış (K38, G, B4).
>
> Hayır devlet dövemez devletin işi dövmek değil zaten olan kavgaları durdurmak. Devlet benim kafamda barışçıl. Devlet ne kadar barışçılsa, sistem o kadar doğru işler ve insanlar o kadar rahat eder. Böyle şefkatli anne bağrı gibi (K40, G, Ö3).
>
> Yanlıştır hayır. Hem döver hem sever, anneye babaya bile yakışmaz dövmek, devlete yakışır mı? Devlet anadır. Anaya yakışmaz dövmek (K53, Y, Ö2).

Katılımcılardan 10'u ise daha rasyonel ve modern bir bakış açısıyla devletin vatandaşı ne dövebileceğini ne de sevebileceğini sadece gerekeni yapabileceğini söylemektedir. Bu görüşe göre, devlet sadece görevlerini yerine getirir, devletten söz ederken dövmek ve sevmek ifadeleri kullanılmaz, devletle ilişki duygusal olamaz:

> Devlet dövmesin de sevmesin de. Rasyonel bir ilişki kuralım. O sorumluluğunu yerine getirsin, ben de görevlerimi. Devlet benden kaç lira vergi alabileceğini düşünmesin, ben de nasıl vergi kaçırırım diye düşünmeyeyim (K43, G, Ö1).
>
> O, kültürümüzde erkeğe atfedilmiş bir şeydir. Dövmez de devlet devletliğini yapmak zorunda, dövemez de sevemez de, eşit durmak zorunda (E43, G, M1).
>
> Bu bize has, kaba bir kelime. Devlet ne döver ne sever bu fazla kocakarı yakıştırması. Sen bir yanlış yaptıysan bunun karşılığını görürsün (E42, G, M2).

Bazı katılımcılara göre kurallar bazılarına dayak gibi gelmektedir, oysa kuralların çoğu vatandaşı korumak, vatandaştan alınan vergiler de ona hizmet götürmek içindir, dövmek ise mecazi anlamda kullanılmaktadır:

> Devlet dövmez ama devletin koyduğu kurallar bazılarına dayak gibi gelir, eğer içselleştirmemişse o kuralları, kuralsız yaşamayı özgürlük sanır (K59, Y, B3).
>
> Bence doğru değil. Devlet verirken iyi, devlet seviyor niye vergi öderken beni dövüyor diyorsun devlet bir yandan alıyor bir yandan veriyor (K33, G, EE1).

Bir görüş ise devletin dövmesi değil sevmesi gerektiğini savunmaktadır. Ailede de devlet kurumlarında da dayak yiyen bireylerin özgüvensiz olduğunu iddia eden bu görüşe göre özgüvenli bireyler yetiştirmek için devletin dövmemesi gerekmektedir:

> Devlet hep sevmeli. Devlet müşfik olmalı, hep de yardımcı olmalı hatta bakın şöyle diyeyim. Müfettişlerin bile teftiş sistemleri yanlış suç bulma odaklı olmamalı, bak yanlış yapıyorsun düzelt şeklinde olması lazım (E61, Y, B1).
>
> Devlet dövmez sadece sever. Ne devlet ne anne, ne baba dövecek (E53, Y, M3).

> Devlet sever ama dövemez. Devlet vatandaş için var vatandaş devlet için var. Her suçun müeyyidesi var, ama devletin dövme gibi şeyi olamaz (E53, Y, İE4).

Katılımcılardan bazıları ise devlet hem döver hem sever ifadesinin mecazi anlamda kullanıldığından emin olmak istemektedir. Katılımcılar dövmek kelimesini şiddet olarak değerlendirdiklerinde doğru bulmadıklarını, ceza vermek bağlamında ise haklı bulduklarını, aksi takdirde devletin otoriteyi kaybedeceğini ifade etmektedir:

> Dövmek kelimesini şiddet olarak algılarsak doğru bulmuyorum, ama ceza vermek olarak algılarsak her davranışın bedelinin olması lazım. Devlet adaletli olmazsa otoriteyi de kaybeder ama orada dövme sevme benzetme (K36, G, B1).

> Devlet bazen döver, birey devlete karşı ve diğer bireylere karşı yani halkına karşı yanlış davranmışsa dövüyor yani ceza veriyor. İyi vatandaşları ise ödüllendirir. Madalyalar, güzel kağıtlar, teşekkür yazıları verir (K59, Y, B2).

Katılımcılardan biri bu tür sözlerin eski zamanların, geri toplumların kavramları olduğunu söylemektedir:

> Devlet niye dövsün, niye sevsin, adaletli davransın. Bu kalıplar geri toplumların kavramları (E48, Y, Ö2).

Katılımcılardan biri bu kalıbın yanlış olduğunu, devlet hakkında kişiselleştirme yapılamayacağını, devletin şahıs değil bir mekanizma olduğunu söylemektedir:

> Bence bu yanlış, bu kalıp devleti dövme de sevmede de sanki kişiselleştirme durumudur. Devletin öyle bir durumu olmaz. Devlet şahıs mıdır, yoksa bir mekanizma mıdır? Aslında devlet algılayışımızla ilgili sıkıntımız var. 90'lar öncesi devlet gözükmeyen bilinmeyendi şimdi daha görünür oldu. Devlet bürokrasi midir hükümet midir, bürokrasi bu gücü nereden alır, kalıplaşmış bir yapı mı var? Cumhurbaşkanı bile bürokrasi ağır işliyor diyor (E40, G, M4).

3.4 Devlet Egemenliği

Çalışma kapsamında katılımcılara devletin egemenliği ana başlığı altında bir takım sorular yöneltilmektedir. Bu kapsamda ilk olarak katılımcılara devletin sınırları ve hangi alanlarda var olması ve hangi alanları sivil topluma bırakması gerektiği sorulmaktadır. Devletin egemenliği başlığı altında ayrıca, devletin öncelikli sorumluluğunun güvenliği sağlamak mı yoksa özgürlüğü sağlamak mı olduğu, devletin yaptığı hukuk dışı işler hakkında ne düşünüldüğü ve geçmişten bugüne Türkiye'de devletle asker ilişkisinin değerlendirilmesi istenmektedir. Bu bölümde, vatandaşların ve devlet kademelerini işgal eden çeşitli düzeylerde bürokrat ve memur katılımcıların devletin egemenlik alanı hakkındaki görüşleri anlaşılmaya çalışılmaktadır.

3.4.1 Devletin Sınırları

Günümüz devletinin olası sınırları, yani hangi alanlarda varolup hangi alanları sivil girişime bırakması gerektiği tartışması uzun süredir gündemde olan konulardan biridir. Giderek küçülen ve hemen her alanı sivil girişime bırakan, aynı zamanda demokrasi, ifade özgürlüğü ve insan haklarıyla ilişkilendirilen neo-liberal devletin neredeyse tartışılmaz bir konuma yükseltilmesi ise yeni değildir.

Mouffe, bir yanda bir yönetim biçimi yani halk egemenliği ilkesi olarak demokrasi, diğer tarafta bu demokratik yönetimin uygulandığı simgesel çerçeve olarak liberalizm hakkında ilgi çekici fikirler öne sürmektedir. Bugünlerde liberal demokratik toplumlardaki ortak duyguyu teşkil eden ve ihlal edilemez mülkiyet haklarına, piyasanın her şeyi kuşatan meziyetlerine ve mantıklarına müdahale etmenin tehlikelerine işaret eden neoliberal dogmalar, çok sayıda sol partinin sağa doğru kayması ve kendilerini örtülü biçimde merkez sol olarak yeniden tanımlamaları nedeniyle sola etki yapmaktadır (Mouffe, 2009, ss.13-20). Mouffe, çeşitli argümanlar öne sürerek neoliberalizmin hegemonyasının demokratik kurumlar için bir tehdit oluşturduğunu ifade etrmektedir (Mouffe, 2009, ss.14-18).

"Devletin Egemenliği" başlığı altında ilk olarak katılımcılara devletin eğitim, sağlık, güvenlik ve benzeri alanların hangilerinde yer alması ve hangilerinde olmaması gerektiği sorulmaktadır. Devletin sınırlarının nerede başlayıp nerede bitmesi gerektiği konusunda vatandaşların fikrinin ne olduğunun anlaşılmaya çalışıldığı soruyla, sınırları geniş bir devletin mi yoksa liberal bir devletin mi tercih edileceği konusunda vatandaşların görüşleri anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Katılımcılar arasında üç farklı görüş söz konusudur, bunlardan ilki eğitim, sağlık ve güvenliğin devlette olması gerektiği görüşü, ikincisi devletin her alanda bulunması gerektiği düşüncesi ve üçüncüsü de liberal görüş yani devletin tüm alanları özel sektöre bırakması, sadece denetleyici olmasıdır.

Bunlar arasında en çok taraftar bulan ise eğitim, sağlık ve güvenliğin devlette olmasını öngören görüştür. Buna göre katılımcıların 26'sı (% 40) eğitim, sağlık ve güvenliğin devlette olması gerektiği konusunda birleşmektedir. Bu soruya cevap veren katılımcılar, yaş grubu, mesleki durum ve cinsiyet itibariyle neredeyse eşit bir dağılım

göstermektedir. Bu görüş, bürokratlar, memurlar, özel girişimciler, ev-içi emekçiler, işçi-emekliler, yaşlı ve genç gruplar, kadın ve erkek gruplarda taraftar bulmaktadır:

> Bazı devletler bazı alanlarda yer alır, bazıları almaz, mesela eğitim, sağlık, güvenlik. Mesela bizim ülkemizde hepsi devlete bağlı (K76, Y, B1).
>
> Adalet, güvenlik, devlet eliyle yönetilmeli. Özel sektöre devredilmeyecek alanlar diye düşünüyorum bunlar. Diğer alanlar özel sektör ile de yürütülebilir. Eğitimin devlet eliyle yapılması gerekliliği FETÖ olayları ile anlaşıldı (K38, G, B4).
>
> Devlet eğitimde, sağlıkta, güvenlikte olmalıdır ama ticaretin hiçbir kısmında olmamalıdır. Sadece denetleyen gözetleyen olmalıdır (K32, G, M2).
>
> Eğitim ve sağlıkta devletin olması lazım ve herkese eşit olarak bunun sağlanması lazım. Özelleştirmelere sıcak bakamıyorum şu anki düzende (K52, Y, Ö4).
>
> Devlet savunma, eğitim, sağlık gibi özel sektör eliyle işletilemeyecek alanları elinde tutmalı, ama Sümerbank'ta ayakkabı üretmesine gerek yok. Devlet bu kadar gereksiz işlere girdiği zaman ana fonksiyonlarını kaybediyor (E40, G, B3).

Katılımcıların bazıları ise devletin her alanda olması gerektiğini söylemektedir. Katılımcılara göre devlet denetleyicilikten ziyade işin içinde olmalıdır, aksi takdirde iş ticarete dökülebilecektir, devleti yanında olmayan halk ezilecektir:

> Bence devlette olmalı çünkü devletin verdiği düzen, eğitim, disiplin daha iyidir. Özel de veriyor ama devlet noktasına kadar düşünerek veriyor (K33, G, EE1).
>
> Devletin elinin altında olmasını isterim. Herkes kendi başına olsa, hiç çobansız hayvan gider mi? Gitmez bir o yana gider bir bu yana gider (K67, Y, EE3).
>
> Bana sorarsan hepsi devlette olması lazım. Çünkü ticarete dönüşür her şey. Ordu polis eğitim zaten kesinlikle devletin olması lazım (E56, Y, Ö4).

Bazı katılımcılar (8 kişi) ise liberal bir devletten yana tutum almakta ve devletin sadece kuralları koyup denetlemesi gerektiğini söylemektedir. Bu görüşü savunan katılımcılar arasında güvenliğin devlette olmasını savunanlar da, özelleştirilerek paralı askerliğe geçilmesini savunanlar da bulunmaktadır:

> Devlet kuralları koyan olmalı. Askerlik bugün operasyona gönderdiğimiz askerler paralı asker. Günümüzde güvenlik tüfekle yapılan savaşlarla olmuyor artık, güvenlikte profesyonelleşme lazım (K59, Y, B3).
>
> Devlet sadece denetleme alanında olmalı, eğitimde. Devlet denetleyecek. Baba mantığı yok devlet denetleyecek sağlık, eğitim, güvenlik dahil (E42, G, M2).
>
> Bana göre devleti küçültmemiz gerekiyor. Devlet işveren değildir, vatandaşın sosyal hizmetlerini gören bir yapıdır. Güvenlik konusu farklı, o devlette olmalı. Yoldur hastanedir, bunlarda da olması gerekiyor (E40, G, M4).
>
> Devlet adaleti bizzat elinde tutmalı diğer kısımları denetlemeli. Türkiye paralı askerliğe geçtikten sonra terörle daha iyi mücadele ediyor (E48, Y, Ö2).

Katılımcılardan bazıları ise özelleştirmeye karşı olduklarını söyleyerek devletin hiçbir alanı özel sektöre bırakmaması gerektiğini savunmaktadır. Devletin her alanda olmasının vatandaş için bir güvence olacağını söyleyen katılımcılara göre devletin uyguladığı standartlar yüksektir ve devlet tarafından yapılan işlerin prosedürleri de belli kanunlar çerçevesinde yapılmak zorundadır:

> Bana göre devlet hiçbir tarafı bırakmasın. Konutu bile. Şöyle ki konutu oturup kendisi yapsın değil denetimi bırakmasın. Ama doğru denetim (K59, Y, B2).
>
> Emniyet, asker, kolluk kuvvetleri devletin olmalı. Ben özelleştirmeye karşıyım. Sağlık ve eğitimden kesinlikle devlet elini çekmemeli (K56, Y, M4).
>
> Vatandaş özel kooperatife güvenmiyor, TOKİ'ye güveniyor. Ben özelleştirme karşıtıyım, devlet her alanda olsun (K33, G, M4).
>
> Bence eğitim sağlık gibi alanlar devlette kalmalı, özelleştirmemeli. Çünkü devlet kurumu olduğu zaman belli bir prosedürü belli kanun çerçevesinde yapmak zorunda, ama özelleştirdiği zaman başka (K39, G, M1).

Bazı katılımcılar devletin bazı alanlarda yer alması gerektiğini bazı alanları özel sektörle yürütmesi gerektiğini söylemekte, ikili yapı önermektedir. Buna göre devlet her alanda var olmalı ama özel sektöre de fırsat vermeli, girişimci ruhu da desteklemelidir:

> Devletin güvenlik alanında olması şart. Onun dışında eğitim, sağlık bu konularda ikili bir yapı var. Hem devletin kendisi var, hem özel sektör. Ordusunun olması, sınırların muhafaza edilmesi devlette olmalı elbette, sağlık ve milli eğitimde ise devlet daha denetleyici olmalı (E48, Y, B2).
>
> Devlet özelle birlikte yapabilir. Ama savunma farklı (E34, G, B1).
>
> Güvenlik, sağlık devlette olmalı, devlet artı özel olmalı daha doğrusu. Ben otel hizmeti almak istediğimde özel sektöre gidebilmeliyim. Bir çocuğum devlet desteğiyle okuyor. Eğitim devlet artı özel sektörde olması lazım (E48, Y, M4).
>
> Karma ekonomi. Devlet her alanda rekabet edebilmeli özel sektörle. Herşeyi özel sektöre teslim etmek tehlikeli. Ayrıca devlet bazı sektörlerde denetleyici olmalı. Özel sektöre de fırsat vermeli, girişimci ruhu desteklemeli (E65, Y, İE2).

Liberal bir bakış açısında sahip olan katılımcılar arasında devlete hakem devlet rolü biçen ve devlet ticari bir kuruluş değildir diye konuşan iki katılımcı yeralmaktadır:

> Ben liberallikten, denetleyici olmasından yanayım. Devlet ticari kuruluş değildir. Sağlıkta, eğitimde, güvenlikte olmalı devlet ama özel sektörün metaa üretiminden bahsediyorsak liberallikten yanayım (E33, G, B4).
>
> Devlet hem regülatör hem de katalizör olmalı. Hakem devlet olgusu vardır. Devlet her şeyde olmamalı ama hakem olmalı. Mesela, performansa dayalı ücret sistemi var, elektrik firması kaç gün elektrik verdiyse o ödenir gibi (E35, G, B2).

3.4.2 Güvenlik mi Özgürlük mü?

Freud'dan aktaran Bauman "Uygarlık insanın mutluluk olanağının bir bölümünü bir parça güvenlik ile takas etmiştir" demektedir (Bauman, 2011a, s.56). Freud'un Uygarlığın Huzursuzluğu kitabından aktaran Bauman'a göre mutluluk büyük ölçüde bastırılmış ihtiyaçların tatmininden gelir, dolayısıyla mutluluk özgürlük demektir; dürtülerle hareket etme, kişinin içgüdülerine ve arzularına göre davranma özgürlüğü. "Bir parça güvenlik" uğruna feragat etme ya da kısıtlama eğilimine yol açan, özgürlüğün bu türüdür. Öte yandan güvenlik, insanları tehdit eden üç tür acıya karşı korunma anlamına gelir; kendi bünyemizden, dış dünyadan ve öteki insanlarla olan ilişkilerimizden (2011a, ss.56-57). Özgürlük ya da güvenlik arasında bir seçim, iyi ya da kötü arasında bir seçim değildir. Yine de "güvenliksiz bir özgürlük, özgürlüksüz güvenlik durumunun getireceğinden daha fazla mutsuzluğa yol açacaktır, ikisi arasında bir uzlaşma da mutluluğun garantisi değildir" (Bauman, 2011a, s.57).

Katılımcılara "Devletin Egemenliği" başlığı altında ikinci soru olarak "devletin sorumluluğu önce güvenliği sağlamak mı, yoksa özgürlüğü sağlamak mı olmalıdır?" sorusu yöneltilmektedir. Bu soruyla katılımcıların kafalarındaki devlet anlayışının özgürlükçü mü yoksa otoriter mi olduğu anlaşılmaya çalışılmaktadır. Katılımcıların, devletin vatandaşla ilişkisinde durması gereken sınırlar hakkında ne düşündüğünün de anlaşılmaya çalışıldığı söz konusu soruyla, günümüzde modern liberal ve özgürlükçü devletin mi, yoksa baskıcı, geleneksel ve sınırları genişletilmiş devletin mi tercih edildiği konusunda, görüşleri anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Soruya verilen cevaplar arasında güvenliğin açık ara öncelendiği gözlenmektedir. 64 katılımcının 35'inin yani katılımcıların yüzde 54'ünün önceliği güvenliğe verdiği ve güvenlik olmadan özgürlüğün olmayacağını düşündüğü ortaya çıkmaktadır. Güvenliği önceleyen katılımcıların 14'ünü kadınlar, 21'ini ise erkekler oluşturmaktadır. Devletin öncelikli görevinin güvenliği sağlamak olduğunu söyleyen katılımcıların meslek ve yaş gruplarında ise orantılı bir dağılım gözlenmektedir:

> Özgürlük tanımının yanlış anlaşıldığını düşünüyorum. Özgürlük vazgeçebilme marifetidir. Yani eğer devlet güvenliği sağlamazsa otoriteyi oluşturamaz. Otoriteyi oluşturamadığı yerde kargaşa çıkacağı için zaten senin bireysel özgürlüğünden bahis bile edilemez. Kesinlikle ve kesinlikle güvenlikten yana kullanıyorum oyumu fakat güvenlik ve özgürlüğün çatışan ve karşı karşıya duran bir şey olmadığını savunuyorum (K36, G, B1).

> Şimdi dışarıda hırsız varken sen ben özgürüm deyip de dışarı çıkabilir misin? Çıkamazsın. Önce devlet güvenliği sağlayacak, hırsızını yakalayacak ondan sonra biz güvenli ve özgür olarak, hür olarak dışarı çıkacağız (K59, Y, EE2).
>
> Güvenliği sağlamadıktan sonra özgürlüğü nasıl sağlasın ki? Ben çocuğumu dışarıdan koruyacağım ki içeriden özgürlüğünü sağlayayım (K67, Y, EE3).
>
> Güvenlik olmadan özgürlük olmaz. Özgürlüğün göbeği Fransa dünyanın turistinin geldiği yerde asker direk önlem alıyor. Hani özgürlük? Güvenlik olmayınca özgürlük beş para etmiyor. Önce güvenlik (E34, G, M3).

Katılımcıların bir kısmı (12 kişi) ise güvenlik ve özgürlüğü tavuk-yumurta ilişkisine benzetmekte ve biri olmadan diğerinin anlamsız olacağını ifade etmektedir. Her ikisinin de devletin sorumluluğunda bulunduğunu söyleyen katılımcılara göre, birinin az olup diğerinin çok olması otoriterlik ve benzeri sorunlara yol açacaktır:

> Güvenliğin olmadığı yerde özgürlük yok. Özgürlüğün olmadığı yerde güvenliği sağlamışsın ne fayda. O zaman da otoritersen bana yaptırımda bulunuyorsun. Yani her ikisi de devletin sorumluluğunda. Biri ya da öbürü değil (K76, Y, B1).
>
> Tavuk yumurta hesabına geliyor. Özgürlük sınırlı çünkü başkasının özgürlüğüne dokunduğumuz anda bizim özgürlüğümüz sınırlanacak. Toplumsal yaşamda da bunun kurallarla olması lazım. Paralel gitmesi lazım (K59, Y, B3).
>
> Ekmek için özgürlüğünüzü feda ederseniz ekmekten de olursunuz. Güvenlik olmadan da özgürlüğünüzü yaşayamazsınız. (E61, Y, B1).
>
> İkisi birbirinden ayrılmıyor yani güvenliğim olmadan özgürlüğüm işe yaramaz. Ancak ihtiyaçlar sıralamasında güvenlik özgürlükten önce gelir (E65, Y, İE2).

Katılımcılardan 10 kişi ise özgürlüğü güvenliğe öncelemektedir. İnsanın özgür olmadığı müddetçe güvenliğin anlamının olmadığını söyleyen bir katılımcının yanı sıra bir diğer katılımcı da güvenlik ihtiyacının kaosa işaret ettiğini ve güven içinde olan insanın o duygusunun gelişmeyeceğini söyleyerek, vatandaşların güven isteyeceği bir ülkenin güvenlikli bir ülke olmadığını söylemektedir:

> Her ikisini de, ama öncelikle özgürlüktür. Çünkü insan özgür olmadığı sürece güvenliğin hiçbir anlamı yok diye düşünüyorum (K46, Y, M1).
>
> Bence özgürlük. Çünkü güvenlik ihtiyacı bir kaosa işaret eder. Güven içindeysen o duygun gelişmez. Devletin güvenliği sağlaması gerekiyor dememiz aslında yaşadığımız ülkenin güvenlikli olmadığı anlamına gelir (K40, G, Ö3).
>
> Güvenlik olmadan özgürlük olmaz, özgür olabilmen için güvenli ortama sahip olman lazım, ama ne olursa olsun ben özgürlükten yanayım. Benim ruhum zaten özgür. Her şey özgürlüğü gerçekleştirmeye hizmet eder (E43, G, Ö2).

Bazı katılımcılar özgürlüğün mü güvenliğin mi önce geleceği sorunsalının cevabının dönemsel olarak, değişeceğini söylemektedir. Buna göre idealin özgürlük

olduğu, ancak güvenliğin ön planda tutulacağı dönemler olabilecek, toplumun sağlığı için bir dönem güvenlik ön planda tutulup sonra özgürlüğe geçilebilecektir. Burada özellikle insanların yaşama hakkının tehdit altında olduğu dönemler kastedilmektedir:

> Dönemsel olarak güvenlik ön planda tutulduğu ama idealin özgürlüğün ön planda olduğu bir dönem. İdeali elbette özgürlük. Yani olmalı ama çok çabuk şekilde toplumun sağlığını korumak için, sonra özgürlüğe geçmeli (E48, Y, Ö2).

> Şimdi aslında güvenlik ve özgürlük olayı birbirine bağlı şeyler. Eğer bir insanın yaşama hakkı tehdit altındaysa o insan ilk etapta özgürlüğünü önceleyemez. O koşullara bağlı bir şey. Yani ama koşullar değiştiği zaman, işte o zaman özgürlük ön plana geçer (E52, Y, M2).

Bir diğer görüşe göre ise özgürlük ve güvenlik dengesinde öncelik sıralaması ihtiyaçlara göre tespit edilmelidir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi örneğini veren katılımcıya göre, devletin temel ihtiyaçları karşılaması gerekmekte, güvenlik sorunu olanın öncelikle güvenliğinin sağlanması, özgürlük sorunu olanın da özgürlüğünün temin edilmesi gerekmektedir. Katılımcılardan biri bu durumu "karnınız açken tiyatroya gidemezsiniz" şeklinde bir cümleyle örneklendirmektedir:

> Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinden yaklaşacak olursak, devlet en önce barınma korunma karnının doyması yani temel ihtiyaçlarla ilgili bir şey yani bunları insanlara temel olarak o temel ihtiyacının mutlaka sağlanması gerektiğinin düşünüyorum (K52, Y, Ö4)

> Benim şu anda güvenlik sorunum varsa benim için esas olan varlık meselesidir en önemli konu güvenliktir. Onu halletmişsem bu sefer öncelik özgürlük olur. Bu ihtiyaçlar hiyerarşisi gibi bir şey. Karnınız açken tiyatroya gidemezsiniz. O yüzden bunu önceliklendirmek doğru değil. İkisi de olmalı ama bunlar birbirini ezmemeli birbirinin önüne geçmemeli (E53, Y, B4).

Bir diğer katılımcı ise bunun ülkeden ülkeye farklılık göstereceğini söylemektedir ve Türkiye açısından düşünüldüğünde güvenliğin önce geleceğini ifade etmekte, ancak o güvenliğin nasıl sağlanacağının ayrı bir tartışma konusu olduğunu belirtmekte, özgürlüğün herkesin güvenliğini sağlayarak verilmesini savunmaktadır:

> Yani biraz ülkesine ortamına bağlı, ama siz söyleyince Türkiye itibarıyla güvenlik gibi geliyor şu anda bana ama hani o güvenliğin ne şekilde sağlanabileceği başka bir tartışma konusu. O özgürlüğü herkesin güvenliğini sağlayacak şekilde verebiliyorsa zor bir tartışma ama devlet deyince koruyan, kollayan, güven veren bende böyle şeyler çağrıştırıyor (K38, G, B2).

Katılımcılardan bazıları ise özgürlük ve güvenliğin birbirinin karşıtı olmadığını ifade etmektedir. Kamu menfaatinin bu noktada önemli olduğuna değinen katılımcıya

göre çocuk pornosu izlemek teorik olarak özgürlük sayılacaksa da, çocukların da yaşama ve bedensel bütünlük ve mahremiyet hakkı bulunmaktadır:

> Güvenlik dediğimizde bunu özgürlüğün tam karşıtı olarak düşünmüyorum, çünkü aslında güvenlik de bir özgürlük alanı. İkisi birbirinin içinde gibi bir şey, kamu menfaati önemli, devlet kamunun menfaatini sağlamak durumunda, benim özgürlük alanım, herkesin özgürlük alanıyla da ilişkili. Haklar önemli ama senin özgürlüğün öbürününkinin başladığı yerde bitmeli (K43, G, Ö1).
>
> Güvenlikle özgürlük birbirine yakın yani temel itibariyle insanların özgürlük demesi lazım. İnsanların özgürlüğü için devlet kurulur, birileri zorbalık etmesin özgürlüğü engellemesin diye devlet var (E40, G, M4).

Bir katılımcı ise her şeyin adını özgürlük koyduklarını ve başkalarına hakaret etmeyi bile özgürlük olarak değerlendirdiklerini söyleyerek dengeyi öne çıkarmaktadır:

> Her şeyin adını özgürlük koydular. Siz birine hakaret ediyorsunuz özgürlükten bahsediyorsunuz. Siz bunu yapamadığınızda özgür değilim diyemezsiniz. Türkiye'de özgürlüklerin kısıtlandığı noktalar da vardır ama ben dünyanın pek çok ülkesinde yaşadım, gidin Suudi Arabistan'a yaşamak için değil başka ülkeye transfer olarak oradan transferinizi sağlayın görün özgürlüğü (E53, Y, İE4).

3.4.3 Devletin Gayri Hukuki İşleri

Hukuk vatandaşların devletlere emanet ettiği gücün sınırlandırılması ve vatandaşların birbirlerine, topluma ve devlete karşı haklarını koruyan bir kısıtlamalar paketi anlamına gelmektedir. Öte yandan her kısıtlama normatif bir karaktere sahip değildir, iki tür kısıtlama vardır, gücün sınırlandırılması ve güçler ayrımı (Marx&Engels, 2014, s.26). Öte yandan tüm devletlerin çeşitli gerekçelerle dönem dönem hukuk dışına çıktığı da bilinen bir gerçektir. Türköne'ye göre Devletlerin gayri hukuki yani hukuk dışı işlerini değerlendirirken derin devlet kavramını kullanmak doğru bir yaklaşım olabilecektir. Devlet hukuk dışı işler yapmaktadır, çünkü devlet, devletin ali menfaatleri, kişisel, hatta toplumsal çıkarlarla çeliştiği zaman devleti önceleyen bir mantık içermektedir (Türköne, 2004, s.47).

Oysa Weber'in sözünü ettiği "rasyonelleşmiş bir hukuka sahip" olan devlette hukuk sisteminin aralıksızlığı, bütün sosyal davranışların aralıksız bir hukuksal düzenlenmesiyle sonuçlanmalıdır (Weber, 2014a, s.35). Aynı şekilde "hukuk devleti, bireyin varlığını onurunu hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla devlet otoritesinin hukuka uygunlukla sınırlandırıldığı bir sistemdir" (Yazıcı, 2016, s.67).

Bu ise devlet otoritesinin hukuka uygun davranmakla yükümlü olmasını ifade etmektedir. Hukuk devletinden söz edebilmek için yasama, yürütme ve yargı organ ve makamlarının her tür eylem ve işleminde hukukun üstünlüğünü dükkate almaları gerekmektedir. Bunun için bir yandan anayasanın ve normlar hiyerarşisinin varlığı, öte yandan hukuki tasarrufların hukuka uygunluk yönünden yargı denetimşne tabi olması gerekmektedir (Yazıcı, 2016, ss.67-68).

"Devletin Egemenliği" başlığı altında katılımcılara üçüncü soru olarak "devletlerin hem ülke sınırları içinde hem de dışında hukuk dışı işler yaptığını biliyoruz. Bu konuda ne düşünürsünüz?" sorusu yöneltilmektedir. Katılımcıların devlet algısının meşruiyetinin nerede başlayıp nerede bittiğinin anlaşılmaya çalışıldığı soruyla, olağan ya da olağan dışı şartlarda, karanlık işler ve uygulamalar içinde de bulunabilen bir devlet hakkında ne düşündüğü ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Araştırmaya katılan kişilerin söz konusu olan devletin bekası bile olsa, devletin hukuk dışına çıkmasını uygun bulup bulmadığı ise anlaşılmaya çalışılan bir başka araştırma konusudur.

Devletin hiçbir şartta hukuk dışına çıkamayacağını düşünen 10 katılımcı ve çıkması ya da çıkmaması konusunda kararsız kaldığını söyleyen veya soruya cevap vermeyen 7 katılımcı dışındaki tüm bireyler çeşitli gerekçelerle devletin hukuk dışına çıkmasını onaylamaktadırlar. Buna göre kadın bürokrat ve ev içi emekçi grubun hem 45 yaş üstü hem de 45 yaş altı üyeleri (8'de 7 kişi) çoğunlukla devletin hukuk dışına çıkmasını onaylarken, kadın memurlar bu durumu genel olarak onaylamamaktadır. Erkekler grubunda da yine bürokrat kesimde devletin gayri hukuki işler yapması 8'de 7 oranında onaylanmakta, memur, özel girişim ve işçi-emekli gruplarda bu oran 8'de 6 oranında gözükmektedir.

Katılımcıların bir kısmı devletin hukuk dışına çıkmasını başka devletlerin de çeşitli yollarla hukuk dışına çıktığı ve hele de güçlü devletler bunu yaparken Türkiye gibi bir ülkenin bunu yapmamasının düşünülemeyeceğini söyleyerek onaylamaktadır:

> Tabi bu devletten devlete değişen bir şey, uluslararası hukukun bütün şartları senin için geçerliyken öyle devletler var ki, hiçbir hukukun kurallarına uymayan kendi oluşturdukları sözleşmelere uymayan işler yaparlar. Güç zorbalığı getiriyor çünkü (K36, G, B1).
>
> Maalesef uluslararası hukuk işlemiyor. Birçok egemen devlet bu tarz cinayetleri işliyor. Ülke içinde devlet eliyle suç işlemeden sorun çözülebilir. Ancak bazen

teröristi kullanmak için, diğer ülkeler teslim etmeyi bırakın kolluyorlar. Bu durumda devletin seçeneği kalmıyor. Ülkenin bekası için olabilir (K38, G, B4).

Güçlü olan eziyor. Güçlü devletler istedikleri ambargoları koyabiliyorlar. O ambargo koydukları benim komşum olabiliyor. O komşuyla ilişkiyi el altından kanun dışı yollarla devam ettirebilirler. Ama uyuşturucu, insan ticareti gibi illegal şeyleri uygun görmem (K50, Y, M3).

Aslında devlet demek bir hukuka tabi olmak demektir. Ama bu göstermeliktir, çünkü bütün devletlerin istihbarat servisleri vardır. Bu istihbarat servisleri ise kağıt üzerinde hukuka tabidir (E52, Y, M2).

Mesela Uluslararası ilişkilerde standart dışına çıkabilir. Bunu hukuksuzluk olarak tarif etmek doğru değil. Çünkü karşındaki devlet standart dışına çıkıyorsa ona karşı nasıl tedbir alacaksın? Mevcut yapıyla hukukla beraber ona tedbir alamazsın zaten çıkmış o hukuk dışına (E54, Y, Ö3).

Katılımcıların bir kısmı ise devletin güvenliği gerektiriyorsa hukuk dışı işler yapabileceğini söylerken diğer kısım katılımcılar, devletin bekasını korumak için hukuk dışı işler yapabileceğini belirtmektedir. Bu durumları işaret eden katılımcılar arasında yapılanların halkla değil ancak durumu bilmesi gereken yetkililerle paylaşılması gereğini vurgulayanlar bulunmaktadır:

Devletin kendisini koruma hakkı var, bir takım önlemler alması düşünülebilir. Yani her şeyi herkesle paylaşmak değil, ama mutlaka yetkililerle paylaşmak ve sadece devletin bekası söz konusu olduğunda böyle tavır içinde olmak önemli. Yoksa birilerine çalım atmak ya da pusu kurmak için değil (K76, Y, B1).

Bunu halkla paylaşması gerekmiyor. Devlet, orduyla kendi istişare edip kendi halkının şeyine gidiyordur. Bence herkesten onay alamaz. Devletin bekası diyorlar devletin bütünlüğü söz konusu olduğunda yapabilir (K38, G, EE4).

Ben yufka yürekli bir insanım ama eğer devlete zarar veriliyorsa, gereken yapılmalıdır. Yoksa önü alınamaz bazı şeylerin. El altından yapılması, açıktan yapılması gereken şeyler vardır, ceza alması gerekenler almalıdır (K62, Y, EE1).

Katılımcıların bir kısmı ise ülkenin çıkarları gerektiriyorsa devletin hukuk dışına çıkabileceğini söylemektedir. Her ülkenin kendi menfaatini maksimuma çıkarmaya çalıştığını söyleyen bir katılımcı aile içinde bile bireylerin strateji geliştirdiğini, her şeyin kağıt üzerinde olduğu gibi yürümediğini söylemektedir:

Rasyonel olarak devlet şeffaf olmalı ama her ülkenin sadece ülkeler değil, ülke içinde ülke dışında aktörler var, hepsinin faaliyeti var, çünkü menfaat var. Bunu yapabilir, şunu yapamaz diyemem, çünkü ben de aile içerisinde strateji geliştiriyorum, her şey kağıt üzerinde olduğu gibi değil (K43, G, Ö1).

Yani yapılması devletin yararınaysa yapılması gerekir. Yarar değil de devletteki bazı kişiler kendilerine şey yaparlarsa bu asla kabul edilmez ama bizim güvenliğimiz özgürlüğümüz için tabi ki yapılması gerekir (K41, G, Ö2).

> Bazen kanun çıkarmak için zaman olmaz Devlet kanunda yeri olmasa da, hukuken doğru olduğuna inandığı şeyleri yapabilir. Devlet yanlışlıkları engellemezse başkasına örnek teşkil eder, her yapanın yanına kar kalırsa devlet bir süre sonra düzen sağlayamaz hale gelir (E40, G, B3).
>
> Yani eğer gerçekten ülkenin çıkarı içinse makul bir şey, ama şimdi başka bir ülkenin veya başka bir insanın canı yanıyorsa, orası da sıkıntılı (E37, G, İE4).

Bazı katılımcılar ise herhangi bir gerekçe dahi göstermeden "devletin hikmetinden sual olunmaz" anlamına gelecek cevaplarla devletin hukuk dışına çıkabileceğini söylemektedir. Katılımcılar soruyu, devlet bu ülkeye zarar verecek bir şey yapmaz, yapıyorsa da vardır bir bildiği, Türkiye'nin yararına olduğu için yapıyordur, herkesin her şeyi bilmesine gerek yok şeklinde cevaplamaktadır:

> Devletime güveniyorum gizli kalması gerekiyorsa vardır bildiği (K27, G, M3).
>
> Ben zannetmiyorum öyle bir şey olduğunu. Varsa da ülkemizi korumak için yapılıyordur. Bazen filmleri izliyorsun filmlerde öyle bir şey gördün mü insan acaba bizde de öyle şeyler var mı diye düşünmüyor değil (K38, G, EE2).
>
> Devlet ülkeye zarar verecek bir şey yapmaz. Eğer yapıyorsa devletimizin yararı adına belki yasadışı işler yapılmış olabilir ama Türkiye'ye zarar verebilecek bir girişimde bulunmazlar. Türkiye'nin yararına olduğu içindir (K59, Y, EE2).
>
> Bunlar sırlardan bazılarıdır, yapabilir normaldir bana göre. Her şeyi bilmemize her şeyi herkesin her şeyi bilmesine gerek yok. Yapabilir devlet (E33, G, B4).

Bazı katılımcılar ise bazı şeylerin fazla irdelenmemesi, su yüzüne çıkarılmaması gerektiğini söyleyerek devletin hukuk dışına çıkmasını örtük şekilde onaylamaktadır. Bu görüşe göre, devlet emsallerine göre ne yapması gerekiyorsa yapacaktır, bazı şeyler tartışılmamalı, deşelenmemelidir:

> Tabi buradaki soru güvenlikle kirli ilişkilerse devletler istihbaratlarla yönetiliyor maalesef. Şu an görünürde siyasiler partiler vesaireler var ama devletin kirli yüzü görünmeyen yüzü haklı yönleri var olmalıdır da. Çok irdelenmemelidir, çok su yüzüne çıkarılmamalıdır bence (E34, G, M3).
>
> Hiçbir organizma yoktur ki kendini korumasın. Saldırılara karşı önlem almasın. Organizma kendisini korurken kuralları da kendi şartları içerisinde belirler, emsallerine göre ne yapması gerekeni yapar. Bazı şeyler tartışılmaz, deşelenmez. Ben yaptığımda yanlış komşu yaptığında serbestse bu da yanlıştır (E53, Y, B4).

Bir katılımcı ise devletin söz konusu hukuksuz işlerini şerh düşerek onaylamaktadır. Katılımcıya göre, görülen lüzum üzerine yapılan şeyler olabilir ancak bu minimize olmalı ve alışkanlık haline getirilmemelidir:

> Görülen lüzum üzerine yapılan şeyler var ama onun minimize olması gerektiğini düşünüyorum. Yani bu alışkanlık haline gelebilir. Şimdi uyuşturucu satanı

> yakalıyorsun ama aslolan burada ne olmalı uyuşturucu satan kişinin satacak kitleyi bulamaması belki. Öyle bir eğitim öyle güzel bir eğitim oluşturacaksınız ki o müşteri bulamayacak (E48, Y, B2).

Bir görüşe göre ise devlet olağanüstü hallerde hukuk dışına çıkabilir, ancak bunların devamlı olmaması, nadiren oluşması ve o dönemle sınırlı olması gerekmektedir. Onun dışında hukuk dışı bir eylem kabul edilemez bir durumdur:

> İnsanlar hukuka güvenmek zorunda. Eğer devlet kendi koyduğu kuralların dışında başka şeyler yapıyorsa, halkın güveni sarsılır. Bu nedenle bunun yanlışlığını hep tartışıyoruz olmaz öyle bir şey, yani hukuk dışı. Ama olağanüstü haller var, fakat bu bunlar devamlı olmaz, nadiren oluşur, o dönemde yaşanır. Ama normalde hukuk dışı bir şey olamaz (K59, Y, B2).

Bir başka görüş ise ahlak kurallarına uyulduğu takdirde ve aşırıya gitmemek şartıyla, adaletli olmak kaydıyla rutin dışına çıkmanın, beşinci kol faaliyetleri yürütmenin kabul edilebileceğini ifade etmektedir:

> Beşinci kol faaliyetleri yoğun. Devletler bunu, genel ahlak kurallarına olabildiğince uydukları takdirde yapabilirler, rutin dışına çıkmak zorunda kalabilirler. İstenen bir durum değil bu. Fakat şeffaflığa inanmak da idealistlik değil, saflık olur, karşılığı yok çünkü (E48, Y, Ö2).
>
> Devlet bekasını tehdit eden örgütlere yapabilir. Ama adil olmalı (E37, G, Ö4).

Bir katılımcı ise uluslararası hukuk kavramını sorgulamakta ve dünyanın bir yerinde yardıma muhtaç bir toplum ya da grup varsa, uluslararası hukuka uygun olmasa bile devletin duruma müdahale edebileceğini savunmaktadır:

> Ben bir yerde zulmü kaldırıyorsam oraya müdahale etmek onların dilinde hukuk dışı olabilir ama ben devlet olarak ona vazifeli kılındıysam hukuk dışı değil bana göre. Kime göre neye göre? Ben, eğer bir yerde bir açlık varsa gerekirse gayri hukuki yollarla oraya yardım götürülmesi taraftarıyım. (K53, Y, Ö2).

Bazı katılımcılar ise devletin herhangi bir nedenle ya da herhangi bir şekilde hukuk dışına çıkmasını kabul edilemez bulduklarını belirtmektedir. Katılımcılar arasında başka devletlerin bunu yapmasının bizim de yapmamızı haklı çıkarmayacağını söyleyen de, vatandaşın devlet işlerini anlamayacağının varsayıldığını ve bunun yanlış olduğunu ifade eden de bulunmaktadır. Bir katılımcı Türkiye'de devlet hukuksuzluğu denince akla darbelerin, terörün ve faili meçhullerin geldiğini söylemektedir:

> Tabi ki yapmamalıdır. Adil olmalı, yapmamalı. Başka devletler yapıyor diye bizim de yapacak şeyimiz yok. Yapılıyor yani müdahalelerimiz var, açıkça görülüyor zaten de ama bence yapılmamalı (K39, G, M1).

> Tabi ki olumsuz değerlendiriyorum. Sen anlamazsın, o devlet işleri. Niye anlamayayım? Devlet işleri diye yağmala yık parçala olur mu? Hukuksal işler, birçok şeyde eleştirdiğim şeyler var. Öyle kanunsuz işler olmaz (K56, Y, M4).
>
> Derin devlet denilince aklımıza darbeler, terör ve faili meçhuller gelir. Devletin kullandığı araç olmamalı bu, devlet ülkenin menfaatine çalışmalı (K33, G, M4).
>
> Benim insani algım, yakıştırmıyorum, doğru olduğunu düşünmüyorum. Bunlar çirkin durumlar, onaylamıyorum, keşke öyle şeyler olmasa (K40, G, Ö3).
>
> İşte o şey, devletler katildir, asıl teröristtir şeyi var ya öyle. Halk barış içinde yaşayıp, karnını doyurmak istiyor. Bu gündemler oluşturuluyor (K52, Y, Ö4).
>
> 90'larda faili meçhuller vardı yanlıştır yani devlet böyle karanlık işler yapmaz. Bütün devletler yapıyor ama şöyle bir söz var, tarih zorba devletler çöplüğüdür. Bir devlet ne kadar özgürlükçü olursa yaşam süresi o kadar artar (E40, G, M4).

Bazı katılımcılar ise "yapsın da diyemiyorum, yapmasın da diyemiyorum" benzeri cümlelerle devletin hukuksuz işleri konusunda çekinceli bir tutum sergilemektedir. Bir katılımcı başka ülkelerin yaptığını, ancak Türk insanının yüreğinin yufka olduğunu, o yüzden yapsın devlet diyemediğini belirtmektedir:

> Yapmasın devlet diyemiyorum, yapsın da diyemiyorum (K33, G, EE1).
>
> Yarar zarar ilişkisine bakmak lazım. Eskiden de yapılıyordu günümüzde de yapılıyor. Buradaki sebep bütün devletlerin şeyi güvenlik kaygısıdır. Bir de kontrol altında tutma. Bunu hem onaylarım, hem onaylamam. Bir şey diyemiyorum, tam ortada bir kavram benim için (E43, G, M1).

Bir katılımcı da devletin tehdit gördüğünde müdahale edeceğini, ancak bu tehdidin sanal değil gerçek olması gerektiğini belirtmektedir:

> Aileye benzetirsek aslolan ailenin güvenliğidir. Size karşı savaşılıyorsa siz de kendinizi korumak adına savaşırsınız, ama haddi aşamazsınız. O yüzden devlet sınır dışında veya içinde bir tehdit algılıyorsa müdahale eder, ama bu tehdit gerçek olmalıdır, sanal olmamalıdır. Bazen de sanal gündem oluşturup operasyon yapabiliyorlar (E43, G, Ö2).

3.4.4 Türk Devletinde Askerin Rolü

Modern Türkiye Cumhuriyeti devletinde, ondan önce Osmanlı'da ve hatta Türk tarihinde ordunun baskın rolü öteden bu yana tartışılagelmiştir. Bunun nedenlerinden birinin Türklerin ordu-devlet ya da ordu-millet olarak tanımlanan, doğuştan asker olmasıyla ilgili bilinen mitler olabileceğini söylemek, herhalde bağlamsız ve temelsiz bir argüman sayılmamalıdır.

Kemal Karpat Osmanlı'nın 1800'lü yıllardan itibaren devlet ve vatandaş arasındaki ilişkileri düzenleme çabasında yani modernleşme amacı içinde olduğunu

söylemektedir. Fransız ve Rus devrimlerinin jakoben modernleşmesinin asker eliyle gerçekleştirilmesi ve ardından yönetimin sivillere bırakılmasının devlet-toplum ikiliği yarattığını söyleyen Karpat'a göre Anglosakson modernleşme ise jakoben modernleşme temel farklılıklar üstünde yükselmekte, Türk modernleşmesi ise her iki modernleşmeye de benzemekte, her iki modernleşmeden de farklı yönleriyle ayrışmaktadır. Osmanlı'da modernleşme devlet eliyle, Sultan'ın kararıyla ve askeri ve sivil bürokrasi aracılığıyla halka rağmen halk için anlayışıyla gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Karpat, 2015b, ss.7-10). Karpat, bu dolayımla modern Türkiye'de siyasete müdahale geleneğinin Osmanlı'daki karşılığını ise şöyle aktarmaktadır:

> Klasik Osmanlı'da devleti idare eden bürokrasi asker kökenlidir. Sivil idareyi ele alarak vazife gören sancakbeyi ya da beylerbeyi gibi bürokratların hepsi askeri sınıfa dahildir. Bir yerde devlet idaresi bilhassa alt kademelerde militarist olmamakla beraber yine askeri bir örgütleşmeyi ve hiyerarşiyi esas alarak kabul etmişlerdir. Ama klasik Osmanlı döneminde asker birçok padişahı tahttan indirmelerine hatta öldürmelerine rağmen hiçbir zaman asker olarak fiilen idareye sahip çıkmamışlardır (Karpat, 2015b, s.9).

Türk değişim ve modernleşmesinin Osmanlı'daki aslında askeri ve sivil elitlerin işbirliği sayesinde şeklen de olsa demokrasiyi kabul ettiğini anlatan Karpat'a göre bu durum 1923'ten sonra da devam etmiş ve halk idaresi anlamına gelen demokrasi devlet eliyle sivil bir idare tarafından gerçekleştirilmiştir. Karpat'a göre CHP'nin gerçekleştirdiği değişimler ordunun desteğine dayanıyorsa da ordu fiilen idareye hakim olmadığı gibi, bazı askerler de tepeden inme değişim yöntemlerine karşıdırlar. Karpat modernleşme ve Türk milliyetçiliğinin laiklikle harmanlanması sonucunda ortaya çıkan çelişkileri aktardıktan sonra, Atatürk sonrası çok partili sisteme geçişi betimlerken İnönü'nün devletten çok ordunun sözcüsü olarak görüldüğü ve bunun doğru olmadığını söylemekte, İnönü'nün 1943 yılından itibaren çok partili sistemin önünü açacak, yeni partilerin kurulmasına zemin hazırlayacak çalışmalar yaptığını ve bu yılların demokrasisinin altın sayfaları olduğunu ifade etmektedir.

Öte yandan 1950'de çok partili sistemle yönetimin sivillere geçmesi, askere biçilen ve kökü yüzyıllar öncesine giden vatan koruyuculuğu görevini, asker-devletçi gelenekleri sarsmış, devlet ve hükümet farklı kimselerin elinde durdukça demokrasi yerleşemez fikrinin altını çizmiştir. Karpat'a göre Türkiye'de 1960'ta yapılan ve devamı gelen darbeler dönemi bu endişeler nedeniyle başlamıştır (Karpat, 2015b, ss.7-16). Keyder (2001, s.78) ise Jön Türklerin öncülüğünde yapılmak istenen şeyin, yani özünde

devleti kurtarmak düşüncesinin, geleneksel düzeni ve bürokrasinin ayrıcalıklı konumunu değiştirmeden korumanın sembolik formülü haline gelmesine yol açtığını söylemektedir (aktaran Duman, 2019, s.152).

Katılımcılara "Devletin Egemenliği" başlığı altında "Türkiye'de askerin siyasetle ve devletle ilişkisi konusunda ne söylemek istersiniz?" sorusu yöneltilmektedir. Katılımcıların devlet algısında, askerin hangi konumda ve ağırlıkta bulunduğunun anlaşılmaya çalışıldığı söz konusu soruyla bireylerin kafasındaki devlet algısının militer bir yapısının olup olmadığı da anlaşılmaya çalışılmaktadır:

Katılımcıların 25'i yani yüzde 39'u askerin devletin sadece bir organı bir cüzü olduğunu, askerin devlete tabi olmasını, darbeler döneminin bittiğini ya da bitmesi gerektiğini, askerin siyasete karışmaması gerektiğini ya da devlet ve askerin uyumlu çalışmak zorunda olduklarını söylemektedir. Bu görüşü dillendiren katılımcılardan sadece 8'i erkek, geri kalan 17 katılımcı kadınlardan oluşmaktadır. Bu katılımcıların meslek grubu çoktan aza doğru memur, bürokrat, ev içi emekçi ve özel girişimci olarak sıralanmaktadır. Asker devlet ilişkilerinde normalleşme olması gerektiğini savunan katılımcılar askerin devletin bir organı olduğu yönünde görüş bildirmektedir:

> Asker devletin organıdır, birbirlerine entegre çalışmak zorunda. Devletle ordunun çatışmasına gelince, bir yerde karmaşa çıkarmak istiyorsanız, orada yapıları birbirine cepheleştirirsiniz. Türkiye'de bu yapılmış (K36, G, B1).

> Asker vatanını korumakla görevli, devletin mütemmim bir cüz'üdür. Ancak emir kumanda devletin elinde olmalıdır. Asker verilen işi yapar. Riski alan devlettir. Devlet ülkeyi gerektiğinde asker marifeti ile kurar, kurtarır (K56, Y, B4).

> Devletle asker ilişkisinde mesafe olmak zorunda. Askeriye devletin yanında ama bir adım altında olmalı. Asker devletin bürokratı. Devlet babaysa askeriye de asabi ağabey gibi. Babayla aralarında diyalog ve mesafe olmalı (K32, G, M2).

> Bence asker dahil her şey devletin elinde olmalı. Asker askerliğini yapmalı. Askerin darbeyle yönetmesi gerekmiyor bence (K43, G, EE3).

> Her ülkenin güvenlikti, sağlıktı, enerjiydi sektörleri var. Ordunun temel görevi de güvenlik. Ordunun darbe geleneği, o şeyden çıkmak iyi oldu bence. Olması gerektiği gibi ordu uzmanlık alanına güvenliğe dönmüş oldu (E35, G, B2).

> Asker devlet üstündeydi eskiden, hiçbir mekanizma devletin üzerinde olmamalı. Devlet üstte, asker devletin emrinde olmalı. Ona doğru gidiyor. (E34, G, M3).

Bir kısım katılımcı askerin özerk bir statüyle birlikte devlete tabi olması gerektiğini söylerken, diğer katılımcılar, askerin devletten emir alması gerektiğini, devletle çatışma halinde değil işbirliği içinde olması gerektiğini söylemektedir:

> Asker özerk olmalı ama devlete bağlı olmalı, tabi ki devletin bir bürokratı gibi hareket etmeli. Politikalarını ise devletle birlikte belirlemeliler (K38, G, B3).
>
> Asker devleti idare edenlerden emir almalı. Bizde ise asker emir alan değil emir verendi. Ülkemizin kuruluşunda asker rol alınca, asker devlet olarak şekillenme oldu. Gerçi tarihte hükümdarlarımız da hep savaşlarda asker olarak yer aldı. Bu biraz bizim devlet yapımızla, ordu-devlet olmamızla da ilgili (K38, G, B4).
>
> Yetkileri biraz fazla olduğu için, çok fazla abartıldığı için bu kendinde bu şeyi bulup darbe yaptıklarını düşünüyorum. Onun için asker biraz daha geri planda kalmalı. Onların görevi siyaset değil, güvenliği sağlamak (K46, Y, M1).
>
> Mutlaka bir ülkenin çok güçlü bir orduya ihtiyacı var. Ama ordunun siyasi iktidarla uyumlu olması lazım. Ona karışırım, buna karışırım, bildiri yayınlarım, ihtilal yaparım, savcılara brifing veririm, bunu yapmaması lazım (E56, Y, B3).

Bazı katılımcılar, artık Türkiye'de darbeler döneminin sona erdiğini, normalleşmenin başladığını söylemektedir. Devletin darbe gibi durumlar yaşamamak için şu an ordu üzerinde çok baskın olduğunu ifade etmektedir:

> Asker eskiden baskındı. Ben 80'de 10 yaşındaydım darbe olduğunda. Askeriyenin darbe yapma hakkı yok bence ama yapıldı. Devlet de ordu da ayrı olması lazım, ordu baskın olmamalı (K49, Y, EE4).
>
> Asker siyasete karışmamalı, kesinlikle askerin siyasete karışmasını hiç tasvip etmiyorum. Eğer asker siyasete karışırsa devlete zarar verir (K59, Y, EE2).
>
> İkisi de farklı kurum. Artık darbe olmuyor, darbe zamanı asker çok karışırdı. Öyle bir sıkıntı yaşamamak adına şu an devlet biraz daha baskın davranıyor ama belki haklıdır o noktada (K39, G, M1).

Katılımcıların bir kısmı ise askerin darbe yapmasını onaylamamakla birlikte şimdi de ordunun ve askerin yıpratıldığını askere haksızlık edildiğini söylemekte, ordu mensubu insanların iftiralar uğrayıp yıllarca hapis yattıklarını, mağdur olduklarını söyleyerek "ne o ne o" ifadesini kullanmaktadır. Bir katılımcı eleştirerek askeriyenin kapısında özel güvenliğin beklediğini ifade etmektedir:

> Asker demokrasiyi sekteye uğrattı yıllarca. Bu değişiyor ama şimdi de ordu yıpratılıyor. Ne o, ne o. İnsanlar yıllarca iftiralara uğrayıp hapislerde çürütüldü. Ben askeri çevrede büyüdüm, iftiraya uğrayan, mağdur olanları biliyorum. Askerliğin kapsamı değişmeli ama insanları çürüterek değil (K52, Y, Ö4).
>
> Ben tesettürlüyüm diye askeriyeye girememiştim ama askeri hastanenin kapanmasını da onaylamıyorum. Hani o asker çocuk geldi hastaneye önümüzde on kişi var beklemek zorunda kaldı. Ona ayrıcalık tanınmalıydı, kontrollü olsun, bu kadar güç verilmesin ama çok da normalleşmesin de (K53, Y, Ö2).
>
> Devletin bir unsurudur askeriye. Askerin darbe yapıyor olması askeriye veya o kavramın tu kaka edilmesi gerektiği anlamına gelmez. Askeriye olacaktır, onlar kişisel davranıştır. Darbe yapılıyorsa gereği de yapılıyordur (E53, Y, B4).

> Şimdi gidin genelkurmay başkanlığının kapısında özel güvenlik bekliyor asker beklemiyor, tezat oradan başlıyor (E39, G, İE3).

Bazı katılımcılar ise Türklerin tarihsel olarak ordu-millet olma özelliğini vurgulamakta, üniform bir toplum olduğunu söylemektedir. Askerin eskiden bu yana devletin sahibi olarak kabul edildiğini söyleyen katılımcılara göre Türkiye Cumhuriyeti'ni de askerler kurmuştur ve ordunun güçlü olması bizim geleneğimizdir:

> Osmanlı, Selçuklu, eski Hun devletlerinde bütün erkekler eli silah tutanlar askerdi. Şimdi bütün erkekler asker değil, herkes farklı iş yapıyor. Asker devletin sahibiydi, ama artık demokratik ülkelerde asker yok (E40, G, B3).

> Ordu devletiz biz. Ordu devlet geleneğinden geldiğimiz için bir ayrım oluşmamış. Türkiye Cumhuriyeti'ni de askerler kurdu. Bu yapıdan askeri bürokrat noktasına düşürmek zor, hala Genelkurmay Başkanı protokolün dördüncü insanı. Geleneğimiz müsaade etmiyor (E43, G, M1).

> Türkler üniform bir toplumdur, askeri ağırlıklı, üniforma giyen bir toplumdur. Askerle yönetim vardır, kralın veya sultanın ailesi aynı zamanda askerdir. Dünyanın birçok yerinde böyle, elinde silah asker güçlü hissediyor, siyaseti baskılamaya çalışıyor. Bu devam edecek çünkü geleneğimiz böyle (E43, G, Ö2).

> Bizde asker demek, devlet demek. Dört bin yıllık tarihimizde TSK'ya baktığımızda aslında iki bin yıllık kuruluşu var. Neticesinde savaşla fetihle kurulmuş devletlerimiz dolayısıyla kılıcın silahın devletten bağımsız düşünülmesi mümkün değil sistem aslında (E37, G, Ö4).

Bazı katılımcılar ise Türkiye'de ordunun darbe geleneğini askerin dış güçlerin elinde olmasına bağlamakta, İttihat Terakki döneminde ordunun siyasete müdahale ettiğini ancak Mustafa Kemal'in askerin siyasete müdahale etmesinin önüne geçtiğini söylemektedir. Bu kişilere göre daha sonra ordu NATO ve ABD güdümüne girmiştir, darbeler de bu nedenle ortaya çıkmıştır. Katılımcılar arasında askeri eğitim sistemini eleştiren bir kişi bulunmaktadır:

> Orada bence Türkiye cumhuriyetinin askeri Amerika'nın elinde idi her dönem. Amerika arzularını yerine getirebilmek için, bir imza gerekiyordur, hükümet imza etmiyordur, askeri müdahaleyle hükümet düşürülüyor (E53, Y, M3).

> Aslında ordu siyasete müdahil değildi İttihat Terakki'nin aksine Mustafa Kemal bunu yapmamıştır. Ama sonra Batı'ya yanaştık, çünkü Ruslar bizden 1946'da Boğazları, Ardahan, Batum ve Kars'ı istedi. Bu tehditten sonra Amerika'ya NATO'ya yanaştık, daha sonra ordumuzun devşiriliyor (E48, Y, Ö2).

> Askeriye devletin ve milletin güvenliğini sağlar. Ama askeriye eğitiminde şöyle bir şey oluşuyor. Türk milleti ülkeyi doğru yönetemez. Vatan için bizim taşın altına koymamız gerekir, bu bilinç oluşuyor. Askerin bu damarını bilen Avrupalı ülkeler bunu kullanarak çeşitli dönemlerde darbe yaptırmıştır (E30, G, Ö1).

Bazı katılımcılar ise Türkiye'de askerin bir misyonu olduğunu, kurucu, koruyucu ve modernleştirici bir görevi olduğunu söylemektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitimli kişilerin asker olduğunu dolayısıyla kurucu kadronun asker olduğunu söyleyen katılımcılara göre cumhuriyeti savunmak gibi bir görevi olan ordunun siyasete müdahalesinin sebebi mevcut demokrasiyi ve cumhuriyeti tehlike içinde görmesidir:

> Cumhuriyeti kuran birimler askerdi. Liderler askerdi. Çünkü o dönemin eğitimli kişileri askerlerdi. Koruma kollamayı misyon edinmişler (K59, Y, B3).
>
> Devleti Türkiye'de askerler, Kurtuluş Savaşı'nı yöneten subay kadrosu kurdu. Asker kendini Cumhuriyet'in ilelebet payidar kalması için koruyucu olarak lanse etti. Başta gerekiyordu. Sonra sivilleşme başlayınca çatışma oldu (E53, Y, Ö1).
>
> Ordu siyasi iktidarın emrindedir. Bir ülkenin siyasi rejimi ne olursa olsun, ordu o düzeni savunur. Türkiye'deki ordu da cumhuriyeti savunur. Ordunun müdahalesinin sebebi cumhuriyeti tehlikeye sokacak akımlara tepkisiydi. Bir de devletin kurulmasında ordunun önemli rolü oldu, ondan (E65, Y, İE1).
>
> Türkiye Cumhuriyeti'ni elit tabaka, o zamanki elit tabaka askerlerdi. Biz kanla irfanla kurduk bu devleti diye marşlarımız var. Okumuş yazmış, mücadele etmiş, örgütlenmiş askerler vasıtasıyla cumhuriyet kurulduğu için elini çekmemiş devletten. Biraz da bu askerliğin silah gücünden kaynaklanıyor (E65, Y, İE2).

Bir kısım katılımcıya göre ise devlet ve asker ilişkisi Türk toplumunda hiçbir zaman sağlıklı olmamıştır ve askerin Türkiye'deki rolü Osmanlı'dan mirastır, o nedenle ordu milletin ordusu olması gerekirken, millet bizatihi ordunun olmuştur:

> Eskiden padişahlar sefere çıkarmış, şimdi böyle bir şey yok. Asker savaşa gidiyor, Cumhurbaşkanı oturuyor emir veriyor. Böyle şeyler Osmanlı döneminde yaşanmamış, padişah başındaymış çünkü. Demek ki bir oluşumu başıboş bıraktığında onun hevesleri olabiliyor (E33, G, B4).
>
> Bizde devlet ve asker ilişkisi hiçbir zaman sağlıklı olmadı. Cumhuriyeti kuranlar da askerdir. İlk meclis sivildir ama kurucu kadro askerdir. Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Refet Bele. Osmanlı'da ise üçlü yapı, başta sultan var otoriteyi temsil ediyor, altında birincisi seyfiye sınıfı var, ordu yeniçeriler sipahiler, ikincisi ilmiye sınıfı ulema şeyhülislam ve üçüncüsü kalemiye sınıfı. Bu üçlünün tepesinde sultan var. Bu yapıyı Cumhuriyete uyarlarsak seyfiye modern ordu, kalemiye bürokrasi Yargıtay şunlar bunlar, ilmiye sınıfı da üniversiteler, başında Cumhurbaşkanı var. Ama bizde Cumhurbaşkanı hep generallerden seçilirdi (E52, Y, M2).

Bazı katılımcılara göre askerin Türkiye'deki rolünde siyasetçilerin de payı bulunmaktadır. İyi tutarlı ve dirayetli olmayan, yönetim zafiyeti gösteren siyasetçiler ordunun siyasete müdahale etmesine zemin hazırlamaktadır:

> Baştakiler iyi tutarlı dirayetli olsaydı darbe olmazdı. Darbe neden oluyor? Başındakileri iyi yönetemediği gibi, askeriye elinden alıyor (K67, Y, EE3).

> Biraz politika ile ilgili, askeriye derken eski anayasada açıklardan herkes bir şeyleri kullanabiliyor. Hala da var o açıklar. Bizim yaptığımız yanlış, sen A partisin ben B, öbürü C, düştüğümüz gaflet bu. Hepsi uzlaşmalı (E38, G, Ö3).
>
> Askere verilen görev var, devleti düşmanlara karşı korumak. Seçilmişlerin de görevi var, seçildikleri yerin hakkını vermek. Asker neden müdahale ediyor, seçilmişler ülkeyi yönetememeye başladıkları zaman (K76, Y, B1).

Bir katılımcı bu ortamda askeriyenin çok elzem olduğunu, ancak bilerek ve isteyerek bitirildiğini söylemekte, güçlü bir askeriyeden yana olduğunu söylemektedir:

> Ben bu gibi ortamda askeriyenin çok elzem olduğunu, liyakat şeyiyle gidip yani askerin çok önemli olduğunu bir zamanlar bizim ülkemizden korkanlar çünkü askerimiz çok güçlü ve akıllıydı deha, keskin. Ama bitirildiği için bilerek, istenerek bitirildiği için çok üzgünüm ama askerin olmasından yanayım ben güçlü bir askeriyenin. Ben ondan yanayım (K53, Y, M2).

Bir başka katılımcı ise askerin Mehmetçik olduğunu, o nedenle olaya duygusal baktığını ve askerin kendisine çağrıştırdığı şeyin minnet olduğunu ifade etmektedir:

> Hani Mehmet, er, duygusal bakıyoruz mevzuya. Onlar vatanımızı koruyor, minnet bana çağrıştırdığı şey bu. Ölen çocuklar vatan için ölüyorlar ama siyasi partilerin görüşleri, operasyonları, bilmiyorum dağınık konu (K36, G, Ö4).

Bir katılımcı ise askerin geri çekildiği ve gücünü kaybettiğini, şimdi de polisin güçlendiğini, özgüven kazandığını söylemektedir. Bu katılımcıya göre biri geri çekilip diğeri öne çıkmıştır ve durumda değişen hiçbir şey yoktur:

> Asker günümüzde geriye çekildi ve gücünü kaybetti ama bu sefer polis güçlü oldu, yine bir kolluk kuvveti. Bu sefer polislere bir özgüven geldi. Yani birisi geri çekildi öteki öne geçti bir şey fark etmedi, ama sonuçta bunların tamamı devlete hizmet ediyor o yüzden devlet düzgün yönetilmeli ve bunlar da devlete rağmen olmamalı diye düşünüyorum (K40, G, Ö3).

Bazı katılımcılar demokrasi anlayışımızın sorunlu olduğunu, askerin darbe yapma meselesi değil, bunun bir kültür meselesi olduğunu belirtmektedir:

> Sovyetler dağıldıktan sonra çok sayıda Türki Cumhuriyet çıktı hepsinin başına diktatör geçti. Yani kültürü kazanmaları için zaman gerekiyor. Liderle de olmuyor. Halkın bir bilinç seviyesine gelmesi lazım (E40, G, M4).
>
> Ne yazık ki askerin kafa tuttuğu, devlet işlerine karıştığı, laiklik vurgusu yaptığı acayip dönemleri yaşadık. İki üç dönemdir yaşamıyoruz. Ama bitmiş değil. Hala Tanrımıza mı, Allah'ımıza mı hamdolsun tartışması yapılıyor, kültürün değişmesi açısından daha çok yolumuz var (E34, G, B1).

3.5 Devlet ve Şiddet

Çalışma kapsamında katılımcılara devlet ve şiddet ana başlığı altında dört soru yöneltilmektedir. Katılımcılara ilk olarak Weber'in ünlü devlet tanımından yola çıkılarak devletin meşru şiddeti sorulmaktadır: "Devletin egemenliğini sağlamak için şiddet kullanmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu soruyla katılımcıların devletin kullandığı şiddeti meşru görüp görmediği anlaşılmaya çalışılmaktadır. İkinci olarak ise sembolik şiddet hakkında katılımcıların ne düşündüğü anlaşılmaya çalışılmaktadır. Sembolik şiddet sorusu, katılımcıların devletin ideolojik aygıtları ve eğitim kurumlarıyla yaratılmaya çalışılan makbul vatandaş kimliği konusundaki görüşlerini ortaya çıkarmaya çalışan bir soru olarak araştırma kapsamına dahil edilmektedir. Devlet ve şiddet başlığı altında üçüncü soru olarak katılımcılara devletin çeşitli yollarla vatandaşlar üzerinde disiplin sağlaması hakkında ne düşündükleri sorulmaktadır. Disiplin konusu şiddetten ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır, çünkü disiplin hem şiddet olarak tanımlanabilecek, hem de tanımlanamayacak bir olgu olarak düşünülmektedir. Aynı başlık altında dördüncü soru olarak ise devletin vatandaşı izlemesi ve bilgi depolaması hakkında katılımcıların görüşleri alınmaktadır.

Tüm sorulara verilen cevaplar ışığında katılımcıların devletin vatandaşlarına gösterdiği ya da gösterdiği varsayılan şiddet biçimleri hakkındaki düşünceleri ortaya çıkartılmaya çalışılmaktadır. Bu noktada devletin güvenliği sağlamak göreviyle, vatandaş üzerinde ideolojik aygıtlar yoluyla baskı uygulamasının tamamen farklı konular olduğu belirtilmelidir. Althusser'in devletin ideolojik aygıtları –ki bunlar Marxist söyleyişle üstyapı kurumları olarak da anılmaktadır- (din, devlet, siyaset, kültür, eğitim ve aile) ile devletin baskı aygıtları (asker, polis, yargı) ayrımı aydınlatıcı olacaktır (Althusser, 2015, ss.9-33).

3.5.1 Devletin Meşru Şiddeti

Weber'in ünlü devlet tanımına[44] bakıldığında O'nun iktidar sorunlarına karşı tutumunun uzlaşmaz olduğu görülecektir (Swingewood, 2014, s.199). Öte yandan O'nun böyle bir tanım yapmasında etkili olan unsurlara da değinmek gerekmektedir. Çünkü Weber'in doğduğu yılda (1864) Almanya birbirleriyle rekabet halinde olan otuz dokuz prenslikten oluşmaktaydı. Bu otuz dokuz prenslikten ikisi, yani Prusya ve

[44] Devlet, meşru şiddet tekelini elinde bulunduran tek aygıttır (Weber, 2011)

Avusturya, diğer eyaletlere nazaran daha büyük güçlerdi ve bu iki güç arasında yaşanan husumet Almanya'nın birleşmesini engelleyen en önemli faktörlerden bir tanesiydi. Weber'e göre, bu husumetin yanı sıra, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısının temel özellikleri Almanya'nın siyasi olarak birleşmesini engelleyen daha önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktaydı. Almanya, en ileri kapitalist ülke olan İngiltere ile kıyaslandığında, hem ekonomik gelişme düzeyi bakımından, hem de çeşitli Alman eyaletlerindeki siyasi liberalleşmenin düşük olması bakımından neredeyse hala Ortaçağı yaşamaktaydı (Giddens, 2000b, s.66). Bu nedenle bütün modern devletler bazı bireylerin başkalarını yönetmesini sağlayan bir tahakküm kurma yapısını gerekli kılıyordu. Modern toplumlarda demokratik hakların genişlemesini kabul ediyor fakat toplumun demokratikleşmesi sürecinin bürokratik bir devlet aygıtının rasyonel normlarına yerleşmiş olarak bürokratikleşmeyi ve gücün merkezileşmesini giderek artırdığını öne sürüyordu. O'na göre insanın insan üzerindeki tahakkümünü kaldırmayı amaçlayan bütün fikirler ütopyacıdır (Swingewood, 2014, ss.199-200).

Katılımcılara "Devlet ve Şiddet" başlığı altında ilk olarak "devlet hem kendini koruma refleksi, hem de egemenliğini sağlamak için zor ve şiddet kullanır. Bunu, asker polis gibi şiddet araçları yoluyla kullanır. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?" şeklinde açık uçlu bir soru sorulmaktadır. Söz konusu soruyla katılımcıların da devlet şiddetini meşru görüp görmediği anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu soruyla, tüm dünyada devletin dönüştüğü, küçüldüğü ve eski işlevini, ağırlığını, gücünü kaybettiği kabulünün en azından araştırmaya katılan 64 kişinin gözünde doğru olup olmadığı ve baskıcı, şiddet uygulayıcı devletin günümüzde hala geçerli olup olmadığı sorgulanmaktadır.

Buna göre katılımcıların neredeyse tamamının devletin kanuna ve hukuka uygun olmak koşuluyla, güvenliği sağlama amacıyla, kamu düzenini koruma gerekçesiyle, çoğunluğun huzurunu korumak için gibi nedenler öne sürerek devletin şiddet kullanabileceğini düşündüğü ortaya çıkmaktadır. Hatta 11'ini kadınların oluşturduğu 12 katılımcı kolluk kuvvetlerinin yaptırım gücünü ve devletin kullandığı şiddeti yetersiz bulmaktadır. Öte yandan 3'ü 45 yaş altı gruptan, 2'si ise 45 yaş üstü gruba mensup 5 katılımcı ise herhangi bir nedene bağlamaksızın devlet şiddetini reddetmektedir. Bu katılımcıların tamamını da yine kadınlar oluşturmaktadır.

Devlet şiddeti bağlamında ortaya çıkan sonuçlara göre, en çok tekrarlanan görüş devletin gerektiğinde, kanun dışı olmadıkça, vatandaşın huzurunu korumak için, yerli yerinde ve güvenlik sorunu ortaya çıktığında şiddet kullanmasını olumlamaktadır:

> Devlet şiddet kullanabilir, ama bu koruma refleksi ile gereksiz mağduriyet yaratmadan, sadece şiddet kullanana bir karşılık olmalı (K38, G, B4).
>
> Meşru müdafaada devletin şeyinde evet kullanılması gerekli ama sınırsız değil yerli yerinde kullanması gerekir ben ondan tarafayım (K56, Y, M4).
>
> Kamu güvenliği için devletin şiddet araçlarını kullanması gerekir. Ordu ve güvenlik güçleri caydırıcı güçtür. Polisin, askerin güçlü olmasını, adil olmasını, gerektiğinde görevde olmasını isterim (K43, G, Ö1).
>
> Devletin meşru şiddet gücü olması lazım, devletin halkın güvenliğini sağlaması için kolluk güçlerinin kuvvetli olması lazım başka türlü olmaz (E34, G, B1).
>
> Güvenlik gerekçesiyle yapılmış şeyleri devletin şiddeti olarak kabul edemezsin. O şiddet değil devletin yapması gereken şeydir. Vatandaşını ve sınırlarını korumak zorundadır, Gerekli müdahaleleri yapar (E43, G, M1).

Bazı katılımcılar devletin şiddet kullanmasını "kanunla sınırlı olmak" kaydıyla ve "hukuk anlayışı içinde kalmak" şartıyla onayladıklarını söylemektedir. Katılımcılar bu tür bir şiddeti meşruiyet sınırları içinde gördüklerini belirtmektedir:

> Devletin meşruluğu, devleti oluşturan unsurların onu kabul etmesinden gelir. Vatandaşların o şiddete rıza gösterme zorunluluğu vardır. Ama şiddeti kanun dışı uygulayanlar da olabilir çünkü devlet kişilerden müteşekkildir, devlet kanun dışı şiddet uygulayan kişiye gereğini yapmalıdır (E53, Y, B4).
>
> O meşruluğun kaynağı seçimler. Yetkileri bir otoriteye devretmiş oluyorlar. Dolayısıyla iç ve dış güvenlik için şiddet kullanımı meşrudur. Şiddet anayasa ve mevzuatlar uyarınca kullanır. Halkın şiddet kullanma yetkisini bir şeye devretmiş olması Leviathan vardı şiddet sözleşmeyle devredilir (E35, G, B2).

Katılımcıların 9'u ise devletin vatandaşa yönelik uyguladığı şiddeti yeterli bulmamakta, kolluk kuvvetlerinin yaptırım gücü bulunmadığını söylemekte ve bunun bir zaaf oluşturduğunu düşünmektedir:

> Öncelerden şiddet kullanılıyordu, şimdi fazla değil. Devlet şiddet kullanmıyor, haklı haksız ayırt ediyor, memur amirin verdiği akılla sabrediyor (K49, Y, Ö1).
>
> Devlet şiddet kullanmalı. Hatta o kadar aleni ceza verilmeli ki bazı… Cezalar üç katına dört katına çıkınca insanlar nasıl dikkat ediyor bunun gibi. Tacizci giriyor iki yılda çıkıyor, sonra ben yine tacize devam edeyim (K53, Y, Ö2).
>
> Biri ağır bir suç işlediği zaman devlet bir şey yapamıyor, alıp götürüyor ama biz bile izlerken diyoruz ki bunu halkın eline verse. Halka verdi mi de devlet linç ettirdi diyorlar, ama o onu hak ediyor, çocuk tacizcisi (K38, G, EE2).

Katılımcılardan bazıları (9 kişi) ise sokak eylemlerini ve asayiş sorunlarını örnek göstererek çoğunluğun huzuru söz konusu olduğunda devletin şiddet kullanabileceğini, kullanması gerektiğini ifade etmektedir:

> Devletin gerektiğinde zor ve şiddet kullanması huzursuzluk yaratan belli bir azınlığa karşıdır. Burada amaç çoğunluğun huzur ve refahıdır (K56, Y, B4).
>
> Ne bileyim, parkta üç kişinin bira içip, sarhoş olup, sağı solu rahatsız etmesine, benim huzurumu bozmasına karşıyım mesela. Devlet görevlisinin gelip onları uyarması şiddetse o şiddete varım (E53, Y, Ö1).
>
> Polis iki kişi kavga ettiğinde, haksız olanı götürür. Kırda jandarma görev yapar. O da haklıyı haksızı ayırır. Bu şiddet değildir, yasalarla kendisine verilmiş bir görev. Polis jandarma olmazsa biz haksızı nasıl yargılatacağız (E65, Y, İE2).
>
> Devlet şiddet kullanmasa kimin ne olduğu belli olmaz. Bugün günahsız insanları da öldürenler çok var bir kadının kolundaki iki tane bilezik için kadıncağızı öldürüyorlar. Bu Allaha reva mıdır? Bir de başkaldırmayacaksın (E74, Y, İE3).

Katılımcılardan bazıları devlet şiddetini hiçbir şekilde kabul etmediklerini söylemektedir. Bir katılımcı kitap yazdığı için ülkeye giremeyen insanlar tanıdığını belirtmekte, devletin farklı olanı sindirdiğini, ortalama bir insan tipi istediğini ifade etmektedir. Bu kişilere göre zaten devletten habersiz hiçbir iş yapılamamaktadır:

> Ben şiddetin hiçbir türlüsünü tasvip etmiyorum. Yani bu devlet bile olsa bir tek haklı sebebi olabilir, devlete karşı çalışma olursa. Onun dışında devletin şiddetini doğru bulmam. Anayasada var hakları, kolluk gücü, polis var ama polisin varlığı devleti korumak mı beni korumak mı olmalı? (K76, Y, B1).
>
> Kesinlikle meşru bulmuyorum devlet şiddetini, düşünce suçlusu diye bir kavram var. Kitap yazıyor ve ülkeye giremiyor, tanıdığım insanlar var. Devlet farklıyı sindiriyor, çünkü ortalama insan tipi istiyor. İkincisi devletten habersiz hiçbir işin yapılabileceğine inanmıyorum. Benim işkencede çok arkadaşım öldü. Ayrıca düşünceni ifade edememek de işkence türü (K52, Y, Ö4).
>
> Şiddet olmaması gereken bir şey, gösteri sırasında polisi tekme tokat görünce üzülüyorum. İnsanlar bir şeylere ses çıkartabilmeli. Mesela hırsız yakaladın, adam karşı çıktı, ona uygula ama masumlara da yapıyorlar (K36, G, Ö4).

Bir kısım katılımcı ise devletin şiddet uygulamasını bazı hallerde onaylamakla birlikte şiddetin dozajının önemli olduğunu, orantılı olması gerektiğini, şiddetin haklı zeminde uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Katılımcılardan biri durumu devletin gösteri yapan bir kadına tazyikli su sıkamayacağını belirterek örneklemektedir:

> Devlet dozajı normal olduğu sürece şiddet kullanabilir. Sen yakıp yıkacaksın devlet şiddet uygulamayacak. Önceliğimiz vatan. Şiddet yanlısı değilim ama hak eden hakkının verilmesi taraftarıyım (E33, G, B4).

> Toplumun başka katmanları şiddet kullanamaz. Devlet kullandığında meşrudur. Devletin şiddeti haklı bir zeminde yürümüyorsa içte ve dışta meşru değildir zaten ama haklı zemindeyse, orantılıysa olmalı. Bazen devlet orantısız şiddet uyguluyor, gösteri yapan bir kadına tazyikli su sıkamazsın mesela (E43, G, Ö2).

> Devlet gücünü göstermeli ama nerede ne zaman kullandığı önemli. Bazen şiddetle durdurabiliyorsunuz bir olumsuzluğu ama ölçüsü önemli (K59, Y, B3).

Katılımcılar içinde devletin sadece terör örgütlerine şiddet uygulayabileceğini söyleyenler de bulunmaktadır:

> Devlet terör örgütlerine şiddet kullanır. Yıllar önce bir resim var. Öğretmenler yürüyüş yapıyorlar. Babam yaşında adam, polisler öyle giriştiler ki adama copla. Taksim'de kızı saçından sürüklediler (E39, G, İE3).

Katılımcılardan biri ise her devletin vatandaşına orantılı ya da orantısız şiddet uyguladığı argümanıyla devletin şiddetini normalleştirmektedir:

> Devletin vatandaşı üzerinde şiddet uygulamadığı tek bir ülke gösterebilir misiniz? Gösteremezsiniz. Çok ülkede bulundum yaşadım gördüm bu maalesef her ülkede oluyor orantılı ya da orantısız, az ya da çok, haklı ya da haksız her ülkede var. Siz doğru yolunuzda bir vatandaşsınız devlet size ne yapıyor kırbaç mı atıyor? Ülkemize haksızlık yapılıyor (E53, Y, İE4).

Bir katılımcı devlet şiddetini reddedenlerin özgürlükçüler olduğunu söylerken bir diğer katılımcı devletin şiddet kullanmasına itiraz eden insanların zaten devletini ve milletini sevmeyen insanlar olduğunu düşündüğünü belirtmektedir:

> Şimdi yapamaz diyenlerin çoğu özgürlükçüler, ben her şeyi yaparım diyenler. Devlet yoksa otorite sağlayamaz. Devlet diyebilmen için ona yaptırımı olmalı. Höt görünse de yapmak zorunda. Modernleştiği düşünülse de devlet kadim yapı, özünde o şeyi taşıyor, kabuğu değişiyor ama işlevi aynı (K32, G, M2).

> Devletin şiddetine itiraz eden insanların devletini, milletini sevmeyen insanlar olduğunu düşünüyorum. Tabi bazı suiistimaller olabilir. O da onu yapan polisi bağlar. Onun dışında hak etmiştir ki vatandaş karşılık almıştır (K27, G, M3).

Katılımcılardan biri vatandaşına şiddet uygulamayan bir devletin ancak cennette olacağını, insanların olduğu yerde şiddete meyilli insanların da olacağını ifade ederek devletin suçu önlemek için şiddet kullanması gerektiğini söylemektedir:

> Öyle bir devlet var mı, o cennette olur şiddetin hiçbir şekilde olmadığı yer. İnsanların olduğu yerde şiddete meyilli insanlar da olur. Üniversitede bazı gruplar polis dışarı derdi biz de derdik ki eğer polis geliyor bizim zarar görmemizi, suçu engelliyorsa niye dışarı çıksın ki. Polisin reddediliyorsa onun emellerine ulaşması için polis bir engel demektir. (E48, Y, B2).

Bir katılımcı devletin şiddet kullanmasının sadece egemenliği millet adına kullanıyorsa meşru olacağını, bir ideolojiyi millete zorla benimsetmeye çalışıyorsa o şiddetin meşru sayılmayacağına inandığını belirtmektedir:

> Devletin güç kullanması, bizi korumak için bize karşı suç işleyenlere karşı mücadele etmesidir aslında. Devlet bir ideolojiye sahip olup da bu ideolojiyi bize zorla yedirmemesi gerekiyor. Yani devlet bizim adımıza egemenliği kullanıyorsa kullanmak zorundadır. Ama sadece belli bir grubun çıkarı için şiddet uyguluyorsa olmaz (E48, Y, Ö2).

3.5.2 Devletin İdeolojisi, Sembolik Şiddet

Pierre Bourdieu sosyolojisinde simgesel şiddet en çok okullar, gündelik yaşam tarzları ve kadınlar ile erkekler arasında kurulan tahakküm rejimlerinde görülmektedir (Ölçer, 2019, s.34). Bu bağlamda Bourdieu, eğitim sisteminin önemli bir parçası olan okulların eşitsizleştirici yapısını ortaya çıkarmayı, gündelik yaşam tarzlarında insanların kendilerini birbirlerinden farklılaştırmada nasıl bir yol izlediklerini göstermeye çalışmayı, kadın ve erkek ilişkileri arasında kurulan eril tahakküm sistemini incelemeyi amaçlamaktadır (Ölçer, 2019, ss.34-35). Bu çalışma kapsamında ise simgesel şiddet, katılımcılara yöneltilen sorular arasına hem içerik olarak hem de bizzat simgesel şiddet kavramı kullanılarak alınmaktadır. Kavram, bu çalışmada devletin ideolojisinin bir taşıyıcısı olarak okullar ve diğer devlet-vatandaş karşılaşma alanlarındaki tahakküm ilişkilerini tarif etmek üzere kullanılmaktadır. Bu ilişkilerle devlet tarafından vatandaşlara "şırınga edilen" bir ideolojinin olup olmadığı ve varsa vatandaşların bu konu hakkındaki düşüncelerinin neler olduğunu tespit edebilmektir.

Bourdieu kültür, ulus ve okul arasında çok kuvvetli bir bağ görmektedir, Bourdieu'ya göre, eğitim sistemi milliyetçiliğin bir aracıdır. Bir Fransız okulundan örnek veren, ancak bunun tüm okullar için geçerli olduğunu söyleyen Bourdieu, okulun –eğitimcilerin istekleri, bilinçleri ve sorumlulukları dışında- ulusal duyguların "sadece bizim hissedebileceğimiz" ya da "hissedebilmek için bu ülkede doğmanın gerektiği" şeylerin, mesela imla gibi uğruna ölmeye hazır olduğumuz şeylerin oluşturulmasının çok önemli bir aracı olduğunu ifade etmektedir (Bourdieu, 2015, ss.194-195). Okulun sağladığı kültürü "meşru kültür" olarak tarif eden Bourdieu, bunun hem inşa edici hem de birleştirici rolünün ayırt edilebildiğini ve okul kültürünün ulusal bir kültür olduğunu söylemektedir. Durkheim'dan "toplumsal bütünleşme" kavramını ödünç alan

Bourdieu'ya göre okul ve kültür bir iç bütünleştirme işlevi görmektedir. O'na göre devlet bu iç bütünleşmede teşekkül ettirilir (Bourdieu, 2015, ss.195-198).

Bu noktadan bakıldığında, Türkiye'de de okullarda ve genel olarak devletle vatandaşın karşılaşma alanlarında devlet ideolojisinin "iç bütünleşme" yoluyla vatandaşlar üzerinde sembolik bir iktidar sağladığı varsayılabilecektir. Bourdieu buna "kültürel tahakküm" demekte, araştırmacıya göre ise Türkiye'de devlet ideolojisi kavramı bu durumu karşılayabilmektedir. Bu nedenle araştırmaya katılanlara "Devlet ve Şiddet" başlığı altında ikinci soru olarak "devlet sadece somut zor ve şiddet kullanımıyla ilgili değildir. Bir de eğitim gibi sembolik şiddet araçları vardır ve devlet bu araçlarla ideolojisini topluma belletir, bir makbul vatandaş tiplemesi yaratmaya çalışır, bu sadece Türkiye için değil bütün devletler için geçerlidir bu konuda ne düşünürsünüz?" şeklinde bir soru yöneltilmektedir. Bu soruyla Bourdieu'nun sembolik şiddet kavramına atıf yapılmakta ve devletin ideolojisini araçlar kullanarak kitlelere benimsetmek ve makbul vatandaş tipolojisi yaratmak için çabalaması konusunda katılımcıların ne düşündüğü anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Araştırmaya katılanların 24'ü, yani % 37'si devletin çeşitli vasıtalar yoluyla vatandaşa ideolojiyi ve egemen kültürü belletmeye çalışmasını sembolik şiddet olarak görmemekte, olumlu değerlendirmektedir. Bu noktada meslek grupları, yaş ve cinsiyet gruplarında belirgin bir farklılık göze çarpmamaktadır. Katılımcılara göre, doğruyu yanlışı ayırt edebilmek için, vatandaşların ölçme değerlendirme yapabilmesi için, ortak değerler çevresinde toplanabilmek için devletin ideoloji üretmesi ve bu ideolojiyi vatandaşlara belletmeye çalışmasında eleştirilecek bir durum yoktur:

> Her ülkede değerler olması lazım. Ortak bir ülkü etrafında olabilmek için kendinizi oraya ait hissetmeniz lazım. Milli eğitim, millet olmanın gereği olan bir eğitim verir. Bir ülkü, bayraktı, milletti kutsallar olması lazım (K59, Y, B3).
>
> Devlet ideolojiyi vatandaşına belletme hakkına sahiptir (K50, Y, Ö3).
>
> Ağaç yaşken eğilir. Çocuklara bizim nereden nereye geldiğimiz İstiklal Marşımız Andımız olsun bunlar bizim milli değerlerimizi ortaya koyan şeyler, çocuklara öğretmek lazım. Geçmişi çocuklara şey yapmak lazım (K41, G, Ö2).
>
> Bunu şiddet olarak değil de ülkü hedef birliği olarak düşünürüm. Bu anlamda sembol hedef ülküye giden yolda fikir birliğini sağlamaya yönelik bir araç olarak görüyorum. Benim için şiddetten öte bir hedef tayini gibi (E35, G, B2).

> Ya dini kullanacaksınız, ya milliyetçiliği, ya kültürü, ya kardeşliği, yoksa bir kitleyi bir arada tutmak zordur. Bu dini ideoloji olabilir, milliyetçi söylem olabilir, ekonomik olabilir. Baskıcı olmadığı sürece (E40, G, B3).

Katılımcıların bazıları devamlılığı vurgulamaktadır. Buna göre bir devletin devamlılık sağlayabilmesi için, gelip giden hükümetlerle değişmeyen ve geçmişten gelerek geleceğe uzanan bir ortak ülkü, ortak hedef belirlemek zorundadır. Katılımcılar bu duruma İsrail ve ABD örneklerini vermektedir:

> Sevmesek de İsrail devleti devamlılığı olan bir devlettir bir hükümet gelir bir işe başlar diğer hükümet gelir aynı işe kendi ideolojisinden biraz bakarak ufak tefek farklılıklar katarak devam eder ama bu bizim ülkemizde böyle olmadı. Bir de ideoloji çatışması oldu (E34, G, M3).

> Amerika Birleşik Devletleri diyoruz yüz tane ülkenin vatandaşı şey yapıyor, ama ben Amerika Birleşik Devletleri vatandaşıyım Amerikalıyım diyor. Adam Portorikolu, Meksikalı, vatandaşlığını almış Amerikalıyım diyor. Biz Kürt, Laz, Çerkez olarak ne oluyor Türk'üz desek ne kaybediyoruz? (E53, Y, İE4).

Bazı katılımcılar vatandaşlara belletilen değerlerin vatandaşların ortak değer yargılarından oluşması gerektiğine dikkat çekmektedir. Buna göre ortak noktada buluşulması gerekmektedir. Bir katılımcı okuldayken ortak yönlerin vurgulandığını ve sembolik şiddet ifadesinin kendisine biraz fazla geldiğini söylemektedir:

> Devletin ideolojisi vatan ve milletin ortak değerleridir. Bu sayede fertler aynı hedefe yönlenir. Ortak paydada buluşup, farklılıklarımızı zenginlik olarak görürsek ancak güçlü millet, devlet, ülke olacağımıza inanıyorum (K56, Y, B4).

> Bir Türk olarak sadece Türklerin olduğu bir millet içerisinde yaşamayı isterdim ama öyle bir şansımız yok. Birçok dinden, ırktan, milletten bir ülkede yaşıyoruz. Ortak bir yerde buluşmamız gerekiyor, huzurla yaşamamız için (K59, Y, EE2).

> Eğitimimizde zorla sen şöyle olacaksın böyle olacaksın gibi bir diretmeden ziyade ortak yönlerimiz vurgulanırdı. Sembolik şiddet adlandırması biraz fazla geldi. Ben öyle bir şiddete şehirde okuyan bir çocuk olarak maruz kaldığımı düşünmüyorum. Sen Türk değilsin ama Türküm diyeceksin gibi bir dayatma değil o "Ne mutlu Türküm diyene". Bir şiddetin sonucu değil (K38, G, B2).

Her devletin bir kuruluş ideolojisi olduğunu söyleyen bazı katılımcılar ise her devlet sisteminin kendisini yaşatacak insanları yetiştirdiğini aksi takdirde çökmeye mahkum olduğunu söylemektedir:

> Her devletin bir kuruluş ideolojisi var. Siz kendi devletinizi yaşatacak insanları yetiştiremezseniz devlet çöker. Okulların işi de bu vatandaş olma bilinci aktarmak, insanları birbirine benzetmek. Ama bu sembolik şiddet değil. Çünkü devlet refleksinde onu yaşatacak insanları üretmek var (K76, Y, B1).

> Bence devlet haklı, ben yüksek öğrenimi Avusturya'da yapayım dedim. Dört tane mecburi ders verdiler bana. Avusturya tarihi bunu almak zorundayım, Almanca, artı seçtiğim bölümün dersini almak zorundayım, mesela Avusturya tarihiyle benim ne alakam var. Eğer bir devlet öğrencisini yetiştiriyorsa bir milletini yetiştiriyorsa bence yapmak zorunda (K49, Y, EE4).
>
> Ne kadar açık toplum olursa olsun, en gelişmiş ülkelerde bile devletin insanlar üzerinde etkisinin sıfır olduğu söylenemez. Devletin tüzel kişiliği, ruhu vardır, o ruh halk üzerinde etkili olur. Devlet bunu zorla dayatırsa şiddet olur. Halkın değerleri sosyal muhayyilesi merkezde temsil ediliyorsa buna şiddet demem. Ama devletlerin kahir çoğunluğu sembolik şiddeti içerebilir. Bu Türkiye'de yüksektir tabi. İran, Rusya, Amerika, Ortadoğu'da yüksektir (E52, Y, M2).

Bir kısım katılımcı ise geçtiğimiz yıllarda okullardan kaldırılan Andımız'la ilgili görüşlerini paylaşmakta, bazı katılımcılar Andımız'ın baskıcı bir metin olduğunu söylerken, bazı katılımcılar da toplumda ortak payda yaratmak için Andımız gibi metinlerin gerekli olduğunu söylemektedir:

> Kürt, Çerkez çocuklarına Türküm, doğruyum diye ant okutmak psikolojik işkence türüdür. Ortak kimlik için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak yeterli. Irk, siyasi düşünce, ideoloji katılması gereksiz, çünkü bu birleştirmiyor ayrıştırıyor, birlik beraberliğe zarar veriyor (K38, G, B4).
>
> Ben askeri çevrede büyüdüm, andımız kıymetliydi, 23 Nisan kutlamaları bayram gibiydi. Aslında değerler insani olmalı, muhafazakara geçit vermeyen laikçi, laikçiye geçit vermeyen muhafazakar devlet olmamalı (K52, Y, Ö4).
>
> Kalıba sokuluyor vatandaşlar. Herkese Türküm dedirtmek ülkü değildir, Türküm dediğimde ayrım oluyor zaten. Ortak payda sevgi barış olmalıdır (K43, G, EE3).
>
> Bence Türk bayrağına herkes saygı duyar. Şu anda tek milletsin tek bayraksın. O bayrağın altında durmak zorundasın. Atatürk ilke ve inkılaplarına, bize de okutuldu, andımız okurduk, Atatürk büyüğümüz (K38, G, EE4).

Bir kısım katılımcı Türkiye'de ideolojik anlamda bir ikilik olduğunu düşünmektedir. Katılımcılar, bir dönem Atatürk'le yapılmaya çalışıldığını ve Atatürk'ten nefret eden bir nesil ortaya çıkardıklarını, şimdi de dinle yapıldığını ve dinden soğuyan bir nesil ortaya çıktığını ifade etmektedir:

> Vaktiyle Atatürk ile yapmaya çalışıyorlardı. Şimdi hükümet birlikte dinle yapmaya çalışıyorlar. Ortak payda diye sunulan şeyler yanlış. Bunu yıllarca yaptıkları için, Atatürk'ten nefret eden bir nesil ortaya çıkardılar, şimdi de dinden soğuyan bir nesil ortaya çıkıyor. Türkiye artık çok karmaşık bir yapıda, insanlığı kapsayan bir ülkü seçilmeli (K33, G, M4).
>
> İdeoloji üretsin vatandaşını bir arada tutmak için, ama düzeyi önemli. Türklükle milliyetçilikle vatandaşı bir arada tutmaya çalışsın, ama yadsınmayacak bir takım değerler de var. Toplumda ikileşme ortaya çıktı (K46, Y, M1).

Katılımcılar söz konusu ideolojik ikiliği, son yıllarda tartışma konusu olan İmam Hatipler üzerinden örneklendirmekte ve neden bu kadar çok imam hatip lisesi açıldığını sorgulayarak bunun ters tepen bir ideolojik tutum olduğunu belirtmektedir:

> Eskiden imam hatibe giden sürekli aşağılanıyordu. Aslında devletin bunu yapması doğru bir şey değil. Çünkü kökenimiz zaten Osmanlıdan geliyor. Devletler sürekli değişiyor ama herkes kafasına göre değiştiriyor (K38, G, EE2).

> Önemli olan devletin eğitim sisteminin çocuğa bir ölçme değerlendirme terazisini verebiliyor olması ki çocuk doğruyu yanlışı bulsun. Bir şeyleri pompalayarak bir şeyleri öğretemezsiniz. Sen sadece imam hatip zihniyetinde çocuk yetişsin desen de sağlıklı olmaz. Sadece laik çocuk yetişsin desen de olmaz. Ama çocuk doğru ve yanlışı ayırabiliyor olsun, gerçek, yalan nedir biliyor olsun. Devletin derdinin bu olması lazım. Özgürlük o işte (K36, G, B1).

> Şiddet devletin kendini baba olarak görmesinden kaynaklanıyor, çocuklarına ahlak veriyor. İmam hatiplerin artırılmasının hedefi ne? Daha dindar bir halk, ama ters tepiyor. O cebri kültür değişmesi hiç başarılı olmamış (E48, Y, Ö2).

Bazı katılımcılar devlet ideolojisinin vatandaşlar üzerinde etkili olup olmadığını tartışırken (6 kişi) sözü aile eğitimine getirmekte ve bireyi şekillendirenin aile olduğunu belirterek bazı mayaların tutup bazılarının tutmayacağını söylemektedir. Bir katılımcı ise devlet yapısı ile aile yapısını benzeştirmektedir:

> Zamanında yapıldı, devlet yaptı, ama bazı mayalar tutar bazı mayalar tutmaz. Yani aile yapısı nihayetinde devlet zerk eder ama aile yapısındaki tutar. Herşey aslına döner, su yatağına döner ben ona inanırım (K53, Y, Ö2).

> Devlet ne kadar sembolik şiddet araçlarını kullanırsa kullansın, bireyi şekillendiren ailedir. Bireyi devlet şekillendiremez, çalışır ama yapamaz, kişiyi şekillendiren ailesidir (K62, Y, EE1).

Bazı katılımcılar ise Türkiye'de devletin ideolojik anlamda ortak bir değer yaratma konusunda başarılı olamadığını söylemektedir:

> Her devletin bir ideolojisi vardır. Eskiden devlette hakim ideoloji batı tipi insan inşa etme dönemidir, yani 10 yılda 10 milyon genç yarattık, bu bizim istediğimiz tarzda nesil ortaya çıkartıyoruz düşüncesidir (E48, Y, B2).

> Batının yapılanması, Türkiye'ye uygulanmaya çalışılmış, ekonomide bir burjuva sınıfı olsun, fakat tutmamış, sonra devlet ele almış ekonomiyi (E42, G, M2).

> Devletin ideolojik düşünceleri topraklarındaki yurttaşlara benimsetmesinde yanlış bir durum yok. Ama bugüne doğru kadar şekilde yapılmadı (E30, G, Ö1).

> Türkiye cumhuriyeti ulus-devlet. Herkes bu ülkeye bağlı ama tam da ulus-devlet olamadık. Sünnilik üzerine, Türklük üzerine kurulmuş bir devlet(E53, Y, M3).

Bir katılımcı ideolojilerin Türkiye'de devlete yönelen tehdite göre dönemden döneme değişebileceğini söylerken bir diğer katılımcı ise ideolojinin hiç olmaması veya sürekli olmasının ikisinin de dengesizlik olacağını söylemektedir:

> Bin yıl öncenin saikleriyle şimdinin saikleri arasında fark yok. Çünkü vatandaşın devletten ve devletin vatandaştan talepleri aynı (E37, G, Ö4).
>
> Hiç olmaması veya sürekli olması ikisi de dengesizliktir. İstiklal Marşı üzerinden bunu çıkarıyorum. Akif büyük hamaset yapıyor şiirde. Fakat bunu varlık yokluk savaşında yapıyor. Bu o zaman lazımdır. Ama bu her gün, her yerde söylendiğinde değerini kaybeder ve toplumu robotlaştırır (E43, G, Ö2).

Bazı katılımcılar ise devletin ideolojisinin çağdaş, laik sosyal hukuk devleti ve insan hakları olması gerektiğini söylemekte, bir diğer katılımcı ulus-devlet sürecinde Atatürk'ün Türk toplumuna sunduğu formatın doğru olduğunu belirtmektedir

> Ne mutlu Türküm diyene diyor mesela. Ama Türk milleti, çağdaş laik sosyal ve hukuk devletinde idare edilmek istiyor. (E65, Y, İE2).
>
> Devletin bir tane ideolojisi vardır hukuk ve insan hakları (E54, Y, Ö3).
>
> Osmanlı imparatorluğu farklı. Türkiye zor bir dönemde kendini korumak zorunda olan bir aile olarak ulus-devlet olarak kurulmuş. Türküm doğruyum çalışkanımla başlıyor bir format veriyor. Kimlik üretiliyor bu doğru bir tutum, Atatürk dayatmacı bir tutumla konduğunu hiç sanmıyorum (K59, Y, B2).

3.5.3 Devletin Disiplini

Bourdieu devletin vatandaşlar üzerinde kurduğu disiplini oldukça farklı bir bakış açısıyla ele alır. Ezilenlerin ehlileştirilmesi ifadesini kullanan Bourdieu'ya göre, devlet faaliyetinin bir kısmı uysallaştırılması gereken, oyuna sokulması gereken tehlikeli sınıflara yöneliktir. Ona göre devletin sadece disiplin yönü yoktur, "Eliasçı, Foucaultcu teoriler beni sinirlendiriyor" der Bourdieu, çünkü "devlet sadece ehlileştirmeden ibaret olsaydı, işlemezdi: O aynı zamanda yardımdır, filantropidir" (Bourdieu, 2015, s.426). Ezilenlerin "bütünleştirilmesinden" söz eden Bourdieu'ya göre bütünleşme merkeze doğru bir hareket, 'illusio'ya katılım (oyuna girmek) ve aynı zamanda ayrılmanın ve devletten çıkma olgusunun karşılığıdır.

Disiplini ezilenlerle egemenler arasındaki karşılıklı bağımlılıkların sonuçlarını yönetmek olarak tarif eden Bourdieu, buna ilginç bir örnek vermektedir: "Nükleer kazalar gibi salgın hastalıkların sınıfsal sınırları yoktur. Evrensel devleti belki de, sınırları aşan nükleer kazalardan bekleyebiliriz. Zira herkesin tehlikelerin yayılmasını sınırlandırmakta evrensel çıkarı vardır" (2015, s.427). Bourdieu, lağım şebekelerini

salgın hastalıklara borçlu olduğumuzu söylemektedir: Tipik bir devlet icadı olan lağım şebekeleri, tehlikeli sınıfların nesnel olarak tehlikeli oldukları gerçeğine toplu ve örgütlü bir cevaptır (2015, s.427). Yani Bourdieu'ya göre egemenlerle ezilenlerin karşılıklı bağımlılığı, fayda gözetme mantığında ezilenlere taviz verilmesini dayatır: "Her durumda buradalar, idare etmeleri yani uslu durmaları için asgariyi vermeliyiz" (2015, s.429). O'na göre kendileri de egemenler içinde ezilen konumundaki avangard egemenler olarak filantroplar[45] birleşmenin kahini peygamberi görevini görmektedirler. Sonuçta Bourdieu devletin disiplini sadece ehlileştirme ile değil, aynı zamanda yardım ve filantropi ile de sağladığını ve bu yolla ezilenlerin vereceği olası zararı daha ortaya çıkmadan yok ettiğini söyleyerek, konuya Althusser ve Foucault gibi tahakküm üzerinden bakanlardan farklı, oldukça ilginç bir perspektifle yaklaşmaktadır.

"Devlet ve Şiddet" başlığı altında üçüncü soru olarak "Devletin gözetim, kontrol, ayrıştırma, mekansal olarak düzenleme, hesaplama, sınıflandırma ve akılcılaştırma yoluyla toplum üzerinde bir disiplin sağladığı görüşü hakkında ne düşünürsünüz?" sorusu düzenlenmiştir, ancak soru katılımcılara anlaşılmasının daha kolay olması açısından, "devletin vatandaşlar üzerinde çeşitli yollarla disiplin kurduğunu düşünür müsünüz?" şeklinde kısaltılarak sorulmaktadır.

Katılımcılar arasında devletin vatandaş üzerinde disiplin sağlamasını 10 kişi reddetmektedir. Bunlardan üçü herhangi bir nedene dayandırmadan disiplini reddederken, devletin vatandaşlar üzerinde disiplin sağlaması diğer 7 katılımcı tarafından zorlama içermesi, ayrıştırma, sertlik ve baskıcılık anlamına gelmesi nedeniyle reddedilmektedir. Devletin vatandaşlar üzerinde sağladığı disiplini reddeden 10 katılımcının yarısı kadın yarısı erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Bu katılımcıların meslek gruplarındaki dağılımı da orantılı gözükmektedir. Soruya cevap veren 50 katılımcının tamamı disiplini çeşitli şekillerde tanımlayarak (kurallara uymak, düzen, otorite, denetleme, kontrol, düzenleme, sınıflandırma, takip etme, korkutuculuk gibi) devletin vatandaşlar üzerinde disiplin sağlamasını onaylamaktadır.

Katılımcılardan bazıları disiplinin ne anlama geldiğini söylemeden, devletin disiplin sağlamasını herhangi bir nedene bağlamadan onaylamaktadır:

[45] Filantropi kelimesinin kökeni Yunanca'dan gelmekte ve insan türüne duyulan sevgi anlamını taşımaktadır: "Birinin, zamanını, uzmanlığını veya varlıklarını sosyal fayda yaratmak için gönüllü olarak vermesidir." (25 Mayıs 2020 tarihinde https://degisimicinbagis.org/filantropi-nedir/ adresinden indirildi).

Devlet disiplini vatandaşların refahı mutluluğu için ve gereklidir (K56, Y, B4).

Nasıl o zaman kaosu önleyecek? Disiplin sağlaması gerekiyor (K56, Y, M4).

Disiplin sağlıyor ve buna itirazım da yok. Disiplin elbette olmalı. Disiplin olmasa zaten hiçbir şey düzgün gitmez ki (K50, Y, Ö3).

Disiplin olmadığında üretim, güvenlik olmuyor. Ailede bile disiplin lazım 80 milyonluk ülkede disiplin olmaması ülkenin işlememesi demek (E37, G, Ö4).

Katılımcılardan bazılarına göre devletin disiplin sağlaması, kurallar koyması ve vatandaşların da o kurallara uymasıdır. Bu görüşü dile getirenlerin tamamı devlet disiplinini onaylamaktadır, çünkü disiplinin olmadığı yerde kargaşa, kaos çıkacaktır:

Devlet kurallar koymalı, kurallara uyulduğunu kontrol etmeli (K46, Y, M1).

Disiplin derken bir devlet kurumuna gidildiğinde uyulması gereken şeyler diye düşünmek lazım. Olmalıdır disiplin tabi ki (K41, G, Ö2).

Disiplin olmalıdır. Arabaların başıboş gittiğini düşünün, nasıl bir kargaşa kaos olur. Kars-Ardahan'da kuralcıdırlar, burada sigara içmeyiniz sözünü dinlemezler ama burada sigara yasak dedin mi bitti. Devlet kuralı olması (K53, Y, Ö2).

Kurallara uymak zorundayız. Şimdi sen ışıklara uymazsan, bankada sıraya uymazsan, markette sıraya uymazsan ne olur, kaos olur (K49, Y, EE4).

Devletin kuralları var. Her yerde oyunun kuralı var o kurala göre devletle temas kuruyorsun. Sadece devletin değil, vatandaşla karşılıklı biraz da (E34, G, B1).

Bazı katılımcılar devletin vatandaşlar üzerinde disiplin sağlamasını anayasa ya da yasalara uymakla açıklamaktadırlar. Bu katılımcılara göre anayasanın uygulanması devletin disiplin kurmasını sağlamaktadır:

Ama bu falan adamın ne tür misafirleri gelip gidiyor gibi vatandaşları izlemek, bu devletin görevi değil. Bir mutabakat var, trafik kanunları, yasalar, anayasaya uygun çıkarılıyor. O bakımdan anayasa ve yasalara uymak esastır (E56, Y, B3).

Disiplinsiz devlet olmaz. Kanunlar kurallar anayasalar bizim en çok karşılaştığımız şeyler. Disiplinsiz hiyerarşisiz bir devlet olması mümkün değil. Düşünemiyorum öyle bir şey başıboş bir topluluk olur o zaman (K38, G, B3).

Devlet tabi kuralları koyan sistem, ama bu yasaların toplumsal olarak neyi getireceğini düşünmeniz lazım. Yani yasaları koyuyorsunuz bu acaba toplumsal barışa hizmet mi ediyor? Yargısız infaz yapmamamız lazım (K76, Y, B1).

Bir katılımcıya göre devletin disiplini suçluların ayrıştırılması anlamına gelirken bir diğer katılımcıya göre disiplin eğitim anlamına gelmektedir. İki kişi ise disiplini düzen kelimesiyle açıklamaktadır, katılımcıların tamamı disiplini pozitif bir durum olarak değerlendirmekte ve devletin disiplini sağlaması gerektiğini düşünmektedir:

> Devlet suçlularla suçsuzları ayrıştırmak zorundadır. Biz her şeyi ayrıştırarak yaparız. Bir toplantıya giderken giydiğimiz kıyafeti bile ayrıştırırız, özel kıyafetimizi özel yere koyarız (K36, G, B1).
>
> Disiplin eğitim demektir aslında disiplin bizde yanlış anlaşılıyor sanki disiplin negatif bir şey aksine disiplin pozitif evet olmalı devlet desteğiyle bunlar olmalı. Disiplin sopalı eğitim değildir. İnsan yetiştirmektir normal (K59, Y, B2).
>
> Devlet disiplin sağlamalı. Başka türlü insanları yola getiremez, herkes kendi kafasına göre takılacak. Beli bir disiplini sağlayamazsan düzen sağlayamazsın ki sen o ülkede. Devlet bir düzen koymazsa her şey çöker gider (K32, G, M2).
>
> Devlet kurumlarında bir düzen vardır. Bu düzeni bozamazsınız. Düzeni kuran devlettir, mekânsal olarak çalışanları düzenler (K33, G, M4).

Bazı katılımcılar disiplini baba otoritesi ile benzeştirmektedir, bazılarına göre ise disiplin devletin denetlemesi anlamına gelmektedir:

> Devlet baba olduğu için babanın ailesine otoritesi bir şeyi olması lazım, bir disiplin oluşturacak ki onun çoluğu çocuğu onun himayesinden çıkmasın ona göre yaşantımızı idame ettirelim, sıkıntı olmasın diye (K39, G, M1).
>
> Devlet disiplini caydırıcılık özelliğiyle sağlar. Devleti çok demokratik alanlara çekebilirsiniz. Devletsiz, otoritesiz olabileceğini düşünmek, insanın yapısına aykırıdır, çünkü insanın yapısında şiddet vardır. İnsanın kötü eylemlerine dur diyecek otorite olması için devlete ihtiyaç vardır (E52, Y, M2).
>
> Kamusal alanda ortaya koyduğum eylemler birilerini rahatsız edebilir. Devlet bunu dengelemek zorunda. Ama özel alanıma giriyorsa orada hukuk, adalet dışına çıkıyordur ama kamusal alan başka (E54, Y, Ö3).

Katılımcılardan bazıları ise devletin vatandaşlar üzerinde disiplin sağlamasını kabul edilir bulmamaktadır. Bir katılımcı disiplinin kendisine devletin o eski arkaik kendini koruma refleksini hatırlattığını söylerken, bir diğer katılımcı ise devletin disiplin sağlama hakkının bulunmadığını, sadece hatırlatıcı olabileceğini söylemektedir:

> Böyle bir devlet anlayışı olmaması lazım modern devlette bu eski arkaik İtalyan Alman faşizminin yöntemlerine benzeyen bir durum devletin kendini koruma ve kollama refleksi. O tanım diğer ülkelere karşı yapılabilir (E61, Y, B1).
>
> Devletin disiplin hakkı yok. Hatırlatıcı olmalı. Polisin pat çat hakkı yok. Memur güç bende vururum kafana yapamaz. Koyun mantığı yanlış (E42, G, M2).

Katılımcılardan biri disiplinin zorlama içerdiğini ve bunun doğru olmadığını, bir diğer katılımcı ise bu sorunun cevabının devletin tanımında yattığını, egemenlerin elitlerin devletinde disiplinin kabul edilemez olduğunu söylemektedir. Bir başka katılımcı disiplinin ayrıştırma anlamına geldiğini, diğerleri ise sertlik ve baskıcılık anlamına gelen disiplinin kabul edilemez olduğunu ifade etmektedir:

Disiplin derken yani zorla bir şeyi yaptırmak gibi bir şey herhalde bu. Ama bir yandan da kişiye göre değişebilir mi? (E37, G, İE4).

Bu sorunun cevabı devletin tanımıyla alakalı yani devlet aslında temsilen bir elitlerin devleti mi, yoksa egemenlerin mi. Orada egemenliğin kaynağını millet olarak alıyorsak böyle olmaması gerekiyor idealde (E48, Y, Ö2).

Sistem suça teşvik eder şekilde kuruluyor. Çok fazla dengesizlik ve adaletsizlik var. Mesela ben şey düşünürüm, otistik bir çocuk bir kabile yaşamında olsaydı bu çocuk bu kadar ayrışır mıydı? Ayrışmazdı, sınıflanmazdı (K52, Y, Ö4).

Disiplin deyince disiplinden ne anladığımıza bağlı, sert katı askeri bir disiplin olunca zaten Çin'den, Kuzey Kore'den farkımız kalmaz (K40, G, Ö3).

Katılımcılardan bazıları disiplinin kontrol olduğunu değerlendirmekte ve devletin disiplin hakkı olduğunu söylemektedir, hatta katılımcılardan bazıları devletin kontrol konusunda yetersiz kaldığını iddia etmektedir:

Devlet kanunlarını çıkarır herkese eşit şartlar sağlar. Devlet kontrol etmeli ama ediyor mu, tartışılır. Kanunlarımız yetersiz. Otoriteyi illa sert kafanı ezen olarak görmeyelim. Ben devleti bilmeliyim ki ona göre yaşamalıyım. (K49, Y, Ö1).

Devlet disiplin sağlamak zorunda. Vergi kaçırmayı önlemek ve diğer konularda. Evlat gibi bu, saldım çayıra mevlam kayıra olmaz (K62, Y, EE1).

Disiplin suçluyu tespit etmek anlamına geliyorsa kesinlikle desteklediğini söyleyen katılımcılara göre, devlet isyan görmezse kimseye zorbalık uygulamayacaktır:

Devlet niye disiplin sağlasın, bir isyan görmezse, ben şimdi burada oturduğum yerde devlet gelip bana zorbalık mı uygulayacak? Suçun olmadığı yerde devlet niye zorbalık göstersin? Suç işleme de devlet de yapmasın (K59, Y, EE2).

Devlet disiplin sağlamalı. Şimdi bir insan suç yaptıysa diyelim eğer suçu varsa devlet onun şeyini verir ki, eğer hak ettiyse verir (K67, Y, EE3).

Bazı katılımcılara göre ise disiplin düzenlemeler, sınıflandırmalar, cezai yaptırımlar demektir ve olması gereken bir durumdur:

Devletin meslek gruplarının, toplumsal kümelenmelerin çemberini belirlemesi lazım, düşünün herkes doktor oldu, diğer meslekleri kim yapacak (E30, G, Ö1).

Devlet bunları yapar, bu zaten Foucault'nun devleti, biz doğduğumuz andan, topuğumuzdan alınan kandan itibaren sınıflandırılıyoruz, bütün bilgilerimiz devletin elinde var, her geçen gün daha bir kıskaca alınıyoruz. Hastane kayıtları, okul kayıtları, banka kayıtları, harcamaların hepsi… (K43, G, Ö1).

Disiplin belli kurallar çerçevesinde cezai yaptırımlar demek. Vatandaş bilecek ki ben birinin malını çalarsam cezası budur. Biraz da korkması gerekiyor. İnsanlarda değil hayvanlarda bile var korku bütün varlıklarda var (E53, Y, İE4).

3.5.4 Gözetim Devleti

Foucault iktidarın bakışını betimlemektedir. Buna göre bedenlerin, şeylerin, bireylerin merkezi bir bakış altında tümüyle izlenmesi iktidarın özelliklerinden biridir (Foucault, 2015, s.86). Bununla hem uzamı bölmek hem de açık bırakmak, gözetlenecek bireyleri titizlikle birbirinden ayırarak hem topyekun hem de bireyleştirici bir gözetim sağlamak mümkündür (Foucault, 2015, s.86). Foucault söz konusu izleme tekniğini Bentham'dan ödünç aldığı panaptikon kavramıyla somutlaştırmaktadır.

Kural şudur: Çevrede, halka şeklinde bir bina, ortada bir kule, kulede açılmış olan geniş pencereler halkanın iç cephesine bakmaktadır. Çevre bina, hücrelere ayrılmıştır, hücrelerin her biri bina boyunca derinlemesine uzanır. Bu hücrelerin iki penceresi vardır. Biri, içeriye doğru açıktır, kulenin pencerelerine denk düşer. Diğeri dışarıya bakarak ışığın bir baştan bir başa hücreyi katetmesini sağlar. Bu durumda merkezi kuleye bir gözlemci yerleştirmek ve her bir hücreye bir deli, bir hasta, bir mahkum, bir işçi ya da bir öğrenci kapatmak yeterlidir. Önden ışıklandırma sayesinde karanlıkta kalan kuleden çevre hücrelerdeki esirlerin küçük siluetleri görülebilir. Kısacası zindan kuralı tersine çevrilir, hücrenin apaydınlık hali ve bir gözcünün bakışı, karanlıktan daha iyi yakalar ki, karanlık eninde sonunda koruyucudur. Gözetleme sorunlarına uygun bir iktidar teknolojisidir bu. Modern toplumlarda uygulamaya konan iktidar izleme prosedürleri ise hem daha çok sayıda, hem de daha çeşitli ve zengin olarak belirmektedir (Foucault, 2015, ss.86-87)

Bu dolayımla söylenebilmektedir ki, günümüz devletleri de Foucault'nun tarif ettiği somutlukta olmasa da, teknolojinin nimetlerini de kullanarak vatandaşları göz hapsinde tutmaktadır. Doğumdan itibaren vatandaşların kan grubu ve sağlık bilgileri, eğitim bilgileri, kredi kartı hareketleri, alışveriş eğilimleri devletin gözetimi altındadır. Her vatandaşın parmak izi devlet kayıtlarında yer alır. Modern her devlet vatandaşlara ait bu ve benzeri bilgileri hem edinir, hem de depolar. Günümüzde hele de kamusal alanların neredeyse tamamının kameralarla izlendiği göz önüne alındığında, devletin vatandaşları sadece bilgi kayıtlarıyla ve soyut olarak değil, somut olarak da izlediği sonucuna varılabilmektedir. Bu durum sosyoloji alanında çalışan bilim insanlarının da sıkça ve yoğun olarak tartıştığı konuların başında gelmektedir.

Bu nedenle araştırmaya katılanlara "Devlet ve Şiddet" başlığı altında dördüncü soru olarak "Devletin vatandaşlarını izlemesi ve o bilgileri depolaması hakkında ne düşünürsünüz, bunu bir şiddet türü olarak görür müsünüz?" sorusu yöneltilmektedir.

Devletin vatandaşı izlemesi ve bilgi depolamasına katılımcılar çoğunlukla olumlu yaklaşmaktadır. 64 katılımcının yarıya yakını, çeşitli şerhler ve gerekçelerle de olsa devletin vatandaşı izleyebileceğini ve bilgi depolayabileceğini söylerken, 4 kişi gerekçesiz olarak 4 kişi de bilgilerin sızmasından endişe ettiği nedeniyle devletin vatandaşın bilgisini toplamasını ve depolamasını reddetmektedir. Devletin vatandaşı izlemesini ve bilgi depolamasını reddeden 8 kişinin neredeyse tamamı (8'de 7) ise çeşitli iştigal gruplarına mensup kadınlardan oluşmaktadır.

Katılımcıların ezici çoğunluğu genel olarak devletin vatandaşı izlemesini ve bilgi depolamasını olumlu değerlendirmektedir. Başıboş insanların yaşadığı bir ülke olmadığımızı söyleyen katılımcılar vatandaşın bilgilerinin söz konusu devletse o kadar da mahrem sayılmaması gerektiğini düşünmektedir:

> Devlet tabii ki beni tanıyacak, bilecek. Ne yapabilirim, ne yapamam nerede oturuyorum. Başıboş insanların yaşadığı bir ülke olabilir mi? Bu toplumda ahlak bozukluğuna, düzensizliğe meyil verir. Memnun bile oluyorum (K49, Y, Ö1).
>
> Bence güzel bir şey millet ne halt ediyor devlet bilsin. Ama devlet de onu iyi korumalı, yani sızdırmaması gerekiyor dışarıya (K43, G, EE3).
>
> Devlet herkesi takip etmezse birebir senin ne olduğunu nasıl bulacak? Karışık ortam var kimin ne olduğu belli değil. Dijital ortamda yaşıyoruz (K38, G, EE4).
>
> Devletin vatandaşı izlemesi şiddet gibi gözükse bile aslında şiddet değildir, güvenliği sağlayabilmek için gerekli bir durumdur (K62, Y, EE1).
>
> Kendi bilgilerimi nasıl saklayayım, biz bir faturayı saklayamıyoruz. Gittiğin zaman bir şey olduğu zaman gidiyorsun devlet araştırıyor buluyor sana veriyor. Bir evlerinin tapularını saklayamıyorlar insanlar, kaybediyorlar (K67, Y, EE3).
>
> Senin doğum tarihin, geçirdiğin hastalıklar, ilaçların, aldığın krediler ödemediğin cezalar o kadar mahrem bilgiler değiller ki (E65, Y, İE1).
>
> Devlet okulunu tabi ki denetleyecek bu adam hırsız mı, eşkıya mı takip edecek. Tabi verilerin ele geçirilmesi de tehlikeli bir durum o da ayrı (E38, G, İE2).

Bazı katılımcılar devletin vatandaşa gerekli hizmeti verebilmesi için, güvenliği sağlaması gerektiği için, toplumun genelinin menfaatini korumak için, acil durumlarda kolayca ulaşabilmek için ve bizzat vatandaşın evinin içine kamera koymadıkça vatandaşı izleyebileceği ve bilgi depolayabileceğini düşünmektedir:

> Devletin hizmet verebilmesi için de bilgilere ihtiyacı var. Bazen fişleme kavramıyla değerlendiriliyor bilgi depolamak başka fişleme başka (E48, Y, B2).
>
> Devlet o bilgileri alır, verme amacınıza uygun olarak kullanır. Kişisel verileri korur. Sızma kriminal konudur, polisiyedir. Yargı gereğini yapar (E53, Y, B4).
>
> Trafikte ekiplerin sizi çevirip GBT sorduğu yani genel bilgi toplama Amerika'da buna biz warrant diyoruz toplaması beni rahatsız etmiyor, memnun ediyor. Devlet bunu yapmazsa suçluyu nasıl yakalayacak (E53, Y, İE4).
>
> Toplumun menfaati varsa devletin yapması gerekir, yapmasın dersek, teröristleri nasıl izleyecek. Sadece güvenlik açısından değil, insanları bilinçlendirmek için de gerekebilir, bir ilik bankası olsa, hayat kurtaracağız (K43, G, Ö1).
>
> Devletin bir şeyleri kontrol altında tutması lazım. Evimize kamera koymuyorsa özel hayatımızı izlemiyorsa şiddet oluşturduğunu düşünmüyorum (E30, G, Ö1).

Bazı katılımcılar devletin vatandaşı izlemesini ve bilgilerini depolamasını ancak bilgilerin korunması karşılığında olumlu değerlendireceğini söylemektedir:

> Bu bilgilerin devlette kalmasında sorun yok, ama dışarı sızarsa sıkıntı. İnternet ne kadar hayatımıza giriyorsa bilgilerimiz o kadar sızıyor (K32, G, M2).
>
> Devletin vatandaşların bazı bilgilerine sahip olmasını çok aykırı bulmuyorum. Ama nasıl sakladığı, kiminle paylaştığı önemli (K76, Y, B1).
>
> Kaydımız olacak. Ama bunların dışarıya sızmaması için de önlemler alınmalı. Sızmalar oluyorsa bunların cezalandırılması lazım (K59, Y, B3).

Bazı katılımcılar devletin vatandaşları izlemesini ve bilgilere erişmesini, depolamasını sakıncalı bulmaktadır. Katılımcılar ne tür önlemler alınırsa alınsın bilgilerin dışarı sızdığını düşündüğünü ifade etmektedir:

> Her şeyin kayıt altında olması doğru değil. Aslında her şeyimiz telefonlarla izleniyor. Zuckerberg her şeyin kontrol altına alındığını söylüyor (K40, G, Ö3).
>
> Devletteki bilgiler sızıyor. Beni geçenlerde dolandırıcı aradı, bilgilerim var. T.C. kimlik numaram. Annemin ilk çocuğu ölmüş, nüfusta hala yaşıyor gözüküyor ama onun öldüğünü bilmiyor şöyle ablan var şöyle kardeşin var (K50, Y, Ö3).
>
> Aslında bilgilerin çok olması kötü bir şey değil de arada kötü insanlar çıkıp da onları kullanabiliyor. Benim öyle bir şey başıma geldi… (K38, G, EE2).
>
> Şimdi çipli kimliklere geçiyoruz devlet bunu koruyabilecek mi? Geçsin kendi devletim takip etsin de, başka devlet bunu hacklerse, korkum o. Kullandığımız her şey yabancı. O konuda tereddüdüm var (K50, Y, M3).

Katılımcıların dikkat çektiği bir diğer nokta ise, günümüzde vatandaşların bilgilerinin devlet tarafından depolanıp depolanamayacağı tartışıladursan, söz konusu kişisel bilgilere özel sektörde faaliyet gösteren şirketler, bankalar, yabancı ülkelerin istihbarat örgütleri ve apple gibi sivil şirketler kolaylıkla ulaşabilmektedir. Bir katılımcıya göre, dijital dünyada her şeyin izi rahatlıkla bulunabilmektedir:

> Devlet topluyor ama harcama bilgilerimi banka da topluyor, büyük süper market de topluyor. Datanın kim tarafından, ne için kullanılacağı önemli (K36, G, B1).
>
> Iphone'la hep veriyoruz Amerika'ya, kan gruplarımızı bile verdik devlete mi vermeyeceğim (E53, Y, M3).
>
> Benim kredi kartım var, visa. Visa'nın bağlı olduğu yer Amerika'da bir kurum. Visa tüm bilgilerimi bildikten sonra benim devletim bilse ne olacak? Bana zarar verecek olan devletin değil, Visa'nın sahibi Rockefeller ailesidir (E48, Y, M4).
>
> Artık bu dijital dünyada her şeyin izi var. İz bırakmadan yaşamanız imkansız devlet olmasa üçüncü şahıslarda sizin iziniz olur, bunun güvenliği ayrı. Devlet güvenlik sorununu çözmeli, iyi saklamalı, aleyhe kullanmamalı (K38, G, B2).

İnsanların yükümlülüklerini ya da görevlerini tamamıyla yerine getiriyorsa izlenmekten çekinmeyeceği görüşü de bir başka yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Buna göre, suç işlemeyen, karanlık işler içinde bulunmayan vatandaşlar devlet tarafından izlenmekten rahatsız olmayacaktır. Katılımcılardan biri "sıradan bir insanı devlet izlese ne olur izlemese ne olur" diye konuşmaktadır:

> İnsanlar yükümlülüklerini yerine getiriyorsa, izlenmekten çekinecek bir şey yok. Siber ortamda bilgilerin kullanılmasına karşı ise devlet güvenlik önlemlerini almalı. Özellikle hassas dönemlerde insanlar takip edilmeli (K38, G, B3).
>
> Vatandaşların izlenmesinde sakınca yok. Bundan ancak zaten bir terörist rahatsız olabilir. İki gün önce bir kamera görüntüsü bir değnekçi sırf para vermedi diye bir adamı bıçaklıyor Beykoz'da. O kameralar olmasa. (E37, G, Ö4).
>
> Devlet bunları yapmalı daha da fazla yapmalı. Çünkü derler ya yarası olan gocunur. Yanlış yapan varsa kullansın devlet, yarası olan gocunur dediğim bu. Sen düzgün vatandaşsan düzgün şey yaptıysan ne olacak ki (E56, Y, Ö4).
>
> Sıradan bir insanın kredi kartı bilgileri ne alışveriş yaptığı, devletin eline geçse ne olur, geçmese ne olur? Benim aldığım evime soğan patates. (K36, G, Ö4).

Bilgilerin saklanması konusu da oldukça tartışmalıdır. Devletin bilgileri saklaması gerektiğini, saklayamıyorsa devletin zafiyete uğradığını söyleyen bazı katılımcıların yanı sıra devlette bilgi sızdıranların ağır bir şekilde cezalandırılması gerektiğini ifade eden katılımcılar bulunmaktadır:

> Devletin ihtiyacı olduğunda bilgilere ulaşması gerekir. İstihbari anlamda bu ifşa oluyorsa zaten devlet yapısı sekteye uğramıştır (E34, G, M3).
>
> Devlet her şeyi bilmeli ama bunu kullanan insanın hukuk dışına çıktığında cezasının yüksek olur. İnsanlar sana güvenecek millet güvenecek (E48, Y, Ö2).
>
> Lazım olan dışında vatandaşın bilgisini alan görevliyi, devlet cezalandırmalıdır. Vatandaşın mahremiyeti kutsal kabul edilmeli korunmalı, onun dışında devlet her şeyi bilmek zorunda değil. Devlet meraklı melahat değildir (E43, G, Ö2).

Devletin vatandaşı izlemesi kötü niyetli kullanılırsa sorun olabilir, ancak bir yandan da acil durumlarda bu bilgilerin kullanılması gerekli de olabilir. Bu durumun teknoloji geliştikçe olumlu ve olumsuz tarafları olabilmektedir:

> Kötü niyetli kullanılmak istenirse sorun olabilir izleme işlemi. Ama bir yandan da acil bir durumda müdahale etme adına faydalı da olabilir (K38, G, B4).

> Teknoloji geliştikçe olumlu ve olumsuz tarafları oluyor, iyi tarafları da var kötü tarafları da var. Başkalarına sızdığında kötü amaçlı kullanılabilir kredi kartı da ele geçirilebilir, banka hesapları ele geçirilir. İyi tarafı acil bir durumda bir şekilde sağlık açısından olsun başka yönden olsun yararlı olabilir. (K41, G, Ö2).

Bir katılımcı ise devlete güvendiği takdirde devletin kendi bilgilerini bilmesinde bir sakınca bulunmadığını söylemektedir. Öte yandan kendi düşüncesinde olmayan insanlar başta olduğunda bilgilerinin devlette olmasına itiraz edeceğini söylemektedir:

> Devletin benim bilgilerimi bilmesinde bir sakınca yok, şu an yok ama eskiden olsa itiraz edebilirdim (K27, G, M3).

Bir başka görüş ise hastane kayıtları gibi bazı bilgilerin devlette bulunmasını sorun olarak görmemekte, ancak sözgelimi banka bilgileri gibi gereksiz bilgilerin devlette olmasının yanlış olabileceğini belirtmektedir:

> Hastane yönünden devletin bilgilere erişmesi mantıklı ama hani banka üzerinde şey yaptığın zaman da o da riskli oluyor. Yani adına kötü şeyler de kullanabiliyorlar, adımıza sahte hesaplar açabiliyorlar, dolandırıcılık da yapıyorlar sen evde otururken hiçbir şeyden haberin olmuyor (K33, G, EE1).

Bazı katılımcılar ise iki duruma da tereddütlü yaklaşmaktadır. Bu katılımcılar, bilgilerinin devlet tarafından takip edilmesinin iyi de olabileceğini, kötü de olabileceğini, faşist totaliter bir devletin bu bilgileri bireyleri kısıtlamak için kullanılabileceğini söylemektedir:

> Yarattığımız düzen suçu tetikliyor, sonra da bu suçu kontrol ermeye çalışıyoruz. Şu dönemde insanlar takip edilmesin deme şansına sahip değilim. Ama bunu tasvip de etmiyorum (K52, Y, Ö4).

> Bu bir anlamda iyi, bir anlamda kötü. Eğer hukuk devleti değilse totaliter bir yapıysa, bu bilgiler tehlikeli olur. İstediği an sizi kısıtlar, tutuklar, yok eder. Yani bu bilgiler faşist, totaliter bir yapılanma varsa bireyler için tehlikeli. Ama bir hukuk devleti varsa lehinize olabilir (E52, Y, M2).

İlginç ve doğru gibi gözüken bir yaklaşıma göre ise 10 yıl önce insanlar bilgilerinin devlet tarafından ulaşılır olmasına itiraz ediyordu, oysa insanlar bugünlerde facebook'ta ya da diğer sosyal medyalarda bilgilerini bizzat kendileri vermektedir:

> Bence insanlar bu duruma 10 yıl önce itiraz ediyorlardı, şimdi etmiyorlar. Kendi bilgilerimizi sosyal platformlarda veriyoruz. İtiraz edenler Facebook'ta orada burada o sosyal bilgilerin hepsini veriyor. Daha önce bunu suç sayanlar şimdi gönüllüce hayatın bütün kesitlerini bütün anlarını neredeyse paylaşıp duruyor yani pek şikayet eden de yok yani bunun bilinmesinin (E40, G, M4).

Bir katılımcı devletin sadece şüphelileri izleyebileceğini söylerken bir diğeri devletlerin zaten yüzyıllardır vatandaşları bir şekilde takip ettiğini vurgulamaktadır:

> Devlet şüpheli gördüğü insanları takibe alabilir ama tüm vatandaşları diye genelleştirmek yanlış. Özel bilgilerin ise ifşası yasaktır, kanunen suçtur. Bakın devlet istatistik enstitüsü başkanlığı yaptım. Savcılıktan bile şey istendiğinde vermiyorduk biz. Özel bilgi mahkeme kararı olsa da veremezsiniz (E61, Y, B1).

> Devlet bir takım şeyleri zaten biliyor evveliyatından beri. Benim nerede doğduğumu, ne yaptığımı, soyağacımı biliyor. Devlet 1800 yılında da biliyordu şimdi de biliyor. Vergi memurları eşeklerle vergi topluyorlardı (E39, G, İE3).

3.6 Devlet, Sınıflar, Siyaset ve Küreselleşme

Çalışma kapsamında katılımcılara Devlet, Sınıflar, Siyaset ve Küreselleşme başlığı altında üç soru yöneltilmektedir. Araştırmaya katılan kişilere ilk olarak Weber'in bürokrasi tanımından çıkarak, Türkiye'deki bürokrasi sınıfı ve bu sınıfın vatandaşla arasında bir tahakküm ilişkisinin olup olmadığı sorulmaktadır. "Devlet, memurlar sınıfının hiyerarşik düzeninin bir diğer adı olarak düşünülebilir. Devletin bürokrasi sınıfının toplumun diğer katmanlarına yönelik tahakkümü olduğunu düşünür müsünüz?" şeklindeki soruyla anlaşılmaya çalışılan bir diğer konu ise Türkiye'de bürokrasinin bir sınıf olarak görülüp görülmediğidir.

İkinci soruyla ise katılımcıların devlet ve siyaset hakkında ne düşündüğü anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bununla, katılımcıların siyasi partiler aracılığıyla yapılan siyasetle devletin ilişkisi hakkında ne düşündüğü anlaşılmaya çalışılmaktadır. Araştırmaya katılanlara üçüncü soru olarak dünyadaki globalleşmeyle birlikte devletlerin rolünün değiştiği ve gücünü kaybettiği düşüncesi hakkındaki fikirleri sorulmaktadır. "Globalleşme sürecinin ortaya çıkmasıyla birlikte devletin rolünün değiştiği, azaldığı ve eski baba niteliklerini kaybettiği yönünde görüşler var, siz buna katılır mısınız?" sorusuyla katılımcıların günümüzde devletin gücü hakkında ne düşündükleri anlaşılmaya çalışılmaktadır.

3.6.1 Bürokrasi Sınıfı ve Tahakküm

Weber bürokrasiyi kişilik üstü bir düzen olarak tarif etmektedir (Freyer, 2015, s.178). Bürokratlar sınırlandırılmış bir yetkiye dayanan hükümranlık icraatında bulunurlar. Onun için daima belirli bir yetki sınırları içerisinde hareket ederler (Freyer, 2015, 178). Weber bu yapılanmayı rasyonelleşme ekseninde inceler. Öte yandan modern toplumdaki bürokrasinin kalabalıklaşması, standardizasyonu ve rasyonelleşmesi daha önceki toplumsal formasyonlarla kıyaslanmayacak derecede ilerlemiş olsa da, bürokratikleşme ve bununla bağlantılı olarak rasyonelleşme standardizasyonunun toplumdaki bireylere özgürlük getirmediği, bilakis çok daha karmaşık ve incelmiş tekniklere sahip tahakküm mekanizmalarıyla bireylerin özgürlüğünün ve farklılıkların baskıladığı görülmektedir (Karadaş, 2012, ss.952-953). Bürokratlar, vatandaşla ilişkilerle yönetici maddi güç oldukları için Marx'ın tanımıyla hakim sınıf sayılabilecektir (Marx&Engels, 2011, s.50).

Bourdieu'ya göre ise "hem kabile toplumu hem de kapitalist toplumlar için kültür, tabakalaşma ve çatışma için bir alan oluşturmaktadır" (Collins&Makovsky, 2014, s.234). Bourdieu'ya göre, "kültürün kendisinin bizim de daha geleneksel bağlamda "ekonomi" dediğimiz "eşya ve hizmetin üretim ve dağıtımı" kavramı ile eş zamanlı olarak ilişkili olan bir "ekonomi"dir" (Collins&Makovsky, 2014, s.234):

> Kültürel ve maddi ekonomideki tabakalaşma, birinin, diğerinin sebebi ve sonucu olması bağlamında karşılıklı olarak birbirleri ile ilişkilidirler. Bourdieu'ya göre kültür, politika alanını da karakterize eden şiddet bağlamında gerçekleşen mücadele ile ilişkili bir güç çatışması dünyasıdır. Bundan dolayı Bourdieu'nun temel kavramı sembolik şiddettir. Bu kavram Bourdieu'nun Jean Claude Passeron ile birlikte yazdığı Eğitim Toplum ve Kültürde Yeniden Üretim (Reproduction: In Education, Society and Culture) adlı kitapta, "amaçların kendisini dayatmaya ve o amaçları –bu baskının temelinde bulunan güç ilişkilerini gizleyerek- meşru kılmaya çalışan güç şeklinde tanımlanmaktadır (Collins&Makovsky, 2014, s.234).

Sözü edilen bürokrat sınıfın vatandaşlara karşı bir tahakküm kurup kurmadığı Türkiye'de de siyaset sosyolojisi alanında merak uyandıran konular arasındadır. Bu bağlamda, katılımcılara Devlet, Sınıflar, Siyaset ve Küreselleşme başlığı altında ilk olarak "Modern devletin ortaya çıkardığı memurlar sınıfının yani bürokrasinin vatandaşla arasında tahakküm ilişkisi olup olmadığı konusunda siz ne düşünmektesiniz?" sorusu yöneltilmektedir. Söz konusu soruyla vatandaşın devletle karşılaşma anında gördüğü muameleyi ve bunu nasıl değerlendirdiği anlaşılmaya

çalışılmaktadır. Bu soruyla Türkiye'deki devlet memurlarının Weberyen anlamda bir sınıf oluşturup oluşturmadığı ve bu sınıfın vatandaşla arasındaki ilişkinin içeriği anlaşılmaya çalışılmakta, soru hem devlet görevlilerine hem de vatandaşlara yöneltilerek bu iki grubun karşılıklı birbirine bakış açısı tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Katılımcılardan alınan cevaplar arasındaki temel bulgu memur zihniyetinde eskiden bugüne bir değişim olduğunun düşünüldüğü yolundadır. Katılımcıların toplamının üçte birlik bölümüne tekabül eden sayıda kişi ise söz konusu değişimin olumsuzdan olumluya doğru gittiğini düşünmektedir. Bunun dışında bürokratik sınıfsallığın hala devam ettiğini düşünen çok sayıda katılımcı da bulunmaktadır.

Büyük oranda kadın katılımcıların paylaştığı görüşe göre eskiden memurlar vatandaşlara olumsuz, kaba ve kötü davranırdı, bu bağlamda tanıklıklarını ve tecrübelerini aktaran katılımcılar, eskiden memurlarla konuşmaya çekindiklerini, korktuklarını ifade etmektedir:

> Şu anda memurlar tatlı dille anlatıyorlar. Eskiden insan yardım almak istiyor ama gitmeye korkuyordu ama şimdi öyle değil. Doktor da öyle yine eskiden doktorlara bir şey soramıyordun (K33, G, EE1).
>
> 1994, 1995'te hastanelerde geçti günüm. Gidiyordum soru sorsam tersliyorlardı sıra bekliyorduk bir de çocuk kucağımda. Çok rezillik çektim hastanelerde, belediyelerde, devlet kurumlarında (K38, G, EE2).
>
> Doktora gittiğimiz zaman sürü zihniyeti gibi davranıyordu sana tek kişi olarak bakmıyordu azarlar şekilde. Şu anda gittiğim zaman güzel konuşabiliyorum, kendimi ifade edebiliyorum, biraz da karşındaki insana bağlı (K38, G, EE4).
>
> Önceden nikah işimiz vardı gittik biri almış eline örgü, öbürü yemek tarifi veriyor ona. Biz de bekliyoruz. Şimdi öyle değil (K59, Y, EE2).
>
> Eskiden memurlarla konuşmaya cesaret edemezdik, şimdi öyle değil. Rahatlıkla sorabilirsin işini de uzatmadan hallediyorlar, istisna olabilir arada (K50, Y, Ö3).

Bazı katılımcılar eskiden memurda bugün git yarın gel zihniyetinin olduğunu, doktora çıkmak gibi ifadelerin kullanıldığını, ikinci kat, üçüncü kat, beşinci kat gibi laflarla vatandaşın bina içinde dolaştırıldığını ve benzeri örnekler yaşadıklarını, günümüzde ise memurun memur gibi değil tahsildar gibi çalıştığını söylemektedir. İki katılımcı ise eskiden memura rüşvet verdiklerini ifade etmektedir:

> Eski çok kötüydü eski yani hiç şeye gerek yok. Herkesin gözü önünde, çok kötüydü. Bugün git yarın gel şeyi vardır. Şimdi kısmen daha iyi (K53, Y, M2).
>
> Evvelden bugün git yarın gel, ikinci kat, üçüncü kat, beşinci kat bunlar vardı. Şimdi de memurlar memur gibi değil, tahsildar gibi çalışıyor (E39, G, İE3).

> Eskiden "bugün git yarın gel"ler, görevini yapmayanlar, kötü davrananlar, örgü ören memurlar vardı. Memur devletin görünen yüzüdür devleti temsil etmesinin bir ağırlığı olmalı ama doktor dövme olayları da olmamalı (K38, G, B3).
>
> Eskiden doktora çıkmak derlerdi. Anadolu'da "bugün hastalandım doktora çıktım" derlerdi. Şimdi sanki o kadar değil gibi, doktorda öğretmende değil, ama yüksek bürokratlarda, o şımarıklık, o kendini beğenmişlik hala var (K40, G, Ö3).
>
> Daha önce nasıl anlatılır, devletin memuruna Atatürk'ü gösterdiğin zaman 20 TL bile yetiyor, yirmi milyon gösterdiğin zaman transit geçer giderdin ne yaparsan yap, en azından bugün o kadar değil. Yine vardır kısmen (E38, G, İE2).
>
> Rahmetli Özal benim memurum işini bilir dedi hiçbir dairede rüşvetsiz iş yapamadık. Şimdi eskisi kadar değil eskiden daha kötüydü (E74, Y, İE3).

Devlet memurlarının eskiden bir ağırlığı olduğunu söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Devlet memurlarının eskiden ayrı sigorta şirketi, emekli sandığı, ayrı pasaportu, lojmanları olduğunu belirten katılımcıya göre bu imtiyazlar sebebiyle memurlar katmanı söz konusu olmuştu, ancak günümüzde bu durum değişmektedir:

> Eskiden devlet memurlarının ağırlığı varmış. Bugün biri geldi, 1987'nin ANAP milletvekiliymiş. Bavullar mavullar. Devlet memurlarının bazı ayrıcalıkları vardı, devlet çalışanına ayrı sigorta şirketi ve emekli sandığı kurmuş, ayrı pasaport vermiş, lojmanları, araçları var. Bir katman oluşmuş. Artık eskisi kadar değil, insanların özgüvenleri arttı, memuriyet de hafifledi (E53, Y, Ö1).

Bazı kişiler ise eskiden memura bir saygıyla sevgiyle bakıldığını, ancak bunun günümüzde kalmadığını söylemektedir. Bazı katılımcılar ise günümüzde vatandaşın memura karşı hadsizleştiğinden ve memura saldırdığından şikayet etmektedir. Bu katılımcılar devletin her zaman bir ağırlığı olması gerektiğinden ve saygı gösterilmesi gerektiğinden söz etmektedir. Bu katılımcıların tamamı memurlardan oluşmaktadır:

> Köy yerinde muhtar, öğretmen olsun bir saygıyla bakılırdı, şimdi o eski saygımız sevgimiz kalmamış. Devleti takmıyorlar açıkçası. Vatandaş her zaman haklı olabilir, ama bir kurumu temsil ettiği için memur daha üst kademededir. Biri hizmet alan biri hizmet veren o noktada da eşit değiller (K39, G, M1).
>
> Belli yaşın üstündeki insanlarda o saygı hala var. Şu anda devlet insanlara babalık yapmaya çalışıyor. Bu sefer de insanlar bunu yanlış algılıyor, hadsizleşiyor, memura saldırıyor. Oysa devlet hala senden bir level üstte. Yani devlet aşağıya inmeli ama aynı seviyeye değil. Bir ağırlığı olmalı (K32, G, M2).
>
> Kamu çalışanıyım, bazen arkadaşları uyarıyorum. Hakir görme diye birçok defa müdahale ettim. Ama bir vatandaşın işlemi biraz uzayınca devlete hakaretvari yaklaşımda bulunması sonrası arkadaşları uyaran ben, adamı dışarı atıyordum. Devlet sever, hizmetkardır da ama devlete saygısızlık da yapılmaz (E34, G, M3).

Soruya alınan cevaplardaki ilginç bir bulgu ise bazı katılımcıların vatandaşın belediyelerdeki memurlara karşı daha özgüvenli, ancak il yönetimi ya da bakanlıklara

bağlı kurumlardaki memurlara karşı daha az özgüvenli olduğunu düşünmeleridir. İlginç bulgulardan bir diğeri ise, bir katılımcının iktidarın vermiş olduğu güç zehirlenmesinin bugünkü Türkiye'de de yaşandığını ve bunun memura da yansıdığını söylemesidir:

> Eskiden muhtar bir jandarmayı alırdı vergini vereceksin diye vatandaşın evine girebilirdi. Cüretkarlardı. Şimdi vatandaş hesap soruyor, ama belediyede daha öz güveni varken vatandaşın, il yönetiminde bakanlıklarda daha az (E48, Y, B2).
>
> Belediyelerde çalışan memurlar bir süredir yurttaşlara gösteriyor oldukları güler yüz vatandaşı. Ama iktidarın vermiş olduğu uzun süreli güç zehirlenmesi bugünkü Türkiye'de de yaşanmaktadır (E30, G, Ö1).

Üst tabaka memurların yani bürokrasinin geçmişten günümüze değişmediğini, sadece alt tabaka memurların dokunulmazlığının azaldığını söyleyen bir katılımcı sınıfsal durumun hala devam ettiğini ifade etmektedir. Bir diğer katılımcı ise, eskiden memurların işinin daha zor olduğunu belirterek bürokrasinin değiştiğini, ancak bürokrasinin şartlarının da değiştiğini ifade etmektedir. Memur katılımcı, vatandaşta da "benim vergimle maaş alıyorsun" yaklaşımının ortaya çıktığını söylemektedir:

> Memur devletin temsilcisidir. Devlet üstünlüğünü memurlar üzerinden sağlar. Bu çok değişmedi, ama alt tabakadaki memurun dokunulmazlığı azaldı. Vatandaş görmüyor ama üst düzeyde her şey aynen devam ediyor (K33, G, M4).
>
> Teyze diyor ki oğlum biz eskiden doktorun karşısında konuşamıyorduk. Orada devletin hatası var. Ben günde otuz hasta bakmakla yükümlü olacakken bana seksen hasta yazdığı zaman tolerans azalıyor, çatık kaş oluyorsun. Vatandaş da şey geliştirdi "benim vergilerimle maaş alıyorsun". Bu da yanlış (E43, G, M1).

Eski dönemle günümüz şartlarını kıyaslayan katılımcılar, eskiden memur sayısı azken ve daha kolluk kuvvetleriyle ilişki varken, dolayısıyla ilişki daha az kişiyle ve daha otoriter şartlarda kurulurken, günümüzde 6 ya da 7 milyon memurun bulunduğunu, bu durumun da ilişki biçiminin değiştirdiğini söylemektedir:

> Eskiden iç içe değilmiş insanlar, bürokrasi o kadar geniş değildi, belki hakim, polis, daha az kişiyle ve daha kolluk kuvvetleriyle ilişki vardı. O yüzden sınırlı ve otoriter yüzle karşılaştıkları için öyle görüyor olabilirler (K38, G, B2).
>
> Cumhuriyet döneminde memur cumhuriyet ideolojisini uygulayan kişi demek. Şu anda öyle değil, çünkü sayı arttı. İkinci olarak, devlet artık kontrol edemiyor atadığı kişileri. Merkezi sınav sistemi var, memur ideolojinin uygulayıcısı değil artık. Devlet dönüştü, bunu yapan kim bilemiyoruz, bir ruhu var. Eskiden doktor karşısında konuşamayan vatandaş şimdi doktor dövüyor. Birey devlete karşı güçlendi diyoruz ama şu anda devlet seni sorgusuz sualsiz içeri atar. Devlet hep güçlü. Buna vatandaş güvenlik kaygısıyla boyun eğiyor (E42, G, M2).

Sözleşmeli memurluğun konuşulduğu günümüzde memurluk zihniyetinin de dönüşüm yaşadığını ifade eden bir katılımcı son dönemde sadece üst düzey bürokratların bir ağırlığı kaldığını söylemektedir. Bir diğer katılımcı ise memurun eskiye oranla daha az özgüvenli olduğunu, çünkü eskiden asla işten atılamayan memurun günümüzdeki pozisyonunun eskisi kadar sağlam olmadığını ve memuriyetin eskisi kadar revaçta olmadığını düşünmektedir:

> Özellikle sözleşmeli memurluğun konuşulduğu bu dönemde memurluk zihniyeti de dönüştü. Son dönem tek üst düzey bürokratların ağırlığı kaldı. Ben de bir bürokrat olduğum için gözlemleyebiliyorum eski tahakküm yok (K38, G, B4).

> Memurda şöyle bir özgüven vardır, memura hiçbir şey olmaz. Şimdi memurların biraz daha özgüvenleri eksik eskiye göre, bundan on sene evvel memurun işten atılması gibi şey yoktu şimdi biraz sözleşmeliler var. Eskisi kadar da revaçta değil memuriyet ama yine de insanlar devlet diye sınava giriyorlar (K59, Y, B2).

Bürokrasideki dönüşümün bir diğer nedeni ise hem vatandaşın artık hakkını aramaya başlaması, hem de memur kalitesinin farklılaşmasıdır: Bu konuyu vurgulayan katılımcılar insanların artık kendini ezdirmediğini, memurun yanına bilgili olarak gittiğini, bu nedenle memurun da doğru sorulmuş soruya doğru cevap verdiğini ifade etmektedir. Buna göre zamanla memurun kalitesi de yükselmiştir:

> O bilgi edinme yasası aslında düzeltti. İnsan seviyesine indirdi memurları. Çok şaşırmışlardı, şimdi nazikler, bir de nesil değişti. Türkiye o babaerkil toplum değil. En muhafazakarımız bile hakkını arıyor (K76, Y, B1).

> İnsanlar artık kendilerini ezdirmiyor. Eskiden çekinirlermiş, artık bilinçlendik. Belki okumuşluk seviyesi nedeniyle böyle oldu. Memurlar bizden farklı yaşamıyorlar, kazanç olarak bizden farklı değiller (K36, G, Ö4).

> Toplumun eğitim ve bilgi seviyesi artıyor. Bilgiye ulaşma kolaylaştı, vatandaş da bilgili olarak memurun karşısına gidiyor. Onun bir avantajı var, vatandaş bilgili gelip soruyu doğru sorunca memur karşılığını doğru veriyor (K59, Y, B3).

> Türk milletinin geleneğinde itaat duygusu vardır. Eskiden devlet memuruyla yönetilen tabaka arasında böyle bir şey vardı. Zaten zamanla hem memurun kalitesi, hem vatandaşın bilinç düzeyi yükseldi (E65, Y, İE2).

Bürokrat sınıfının vatandaşla tahakküm ilişkisi bitmiş gibi gözükse de, hala sürmektedir. Hastanelere sabah gidip akşama kadar bekleme örneğini veren bir katılımcı "bugün git yarın gel" davranışının hala sürdüğünü belirtirken, bürokrasinin tahakkümünün her dönem var olduğunu, memurların bilinçsiz vatandaşları daha çok ezdiğini, memurların çok cahil olduğunu söyleyen katılımcılar bulunmaktadır:

> Eskiden daha kötüydü diyorlar ama aynı. Resmi kurumlara gidip geliyorum. Mesela hastane diyelim oradaki devlet memuru vatandaşa "bugün git yarın gel"

> ya da işlem yapacak seni çağırıyor akşama kadar bekletiyor. Vergi daireleri aynı memurun keyfine bağlı işler. Devlette kayırma da var (K41, G, Ö2).
>
> Bence bu hep eğitimsizlikten geliyor. Bilinçli ve bilinçsiz insan var. Ne yapıyorlarsa bilinçsiz insanlara yapıyorlar. Şimdi kalkıp da bir doktor bana tahakküm uygulayamaz (E38, G, Ö3).
>
> Bazı memurlar cahil, hak etmeyenler hak etmediği yerde bürokrasi kötü. Devlet memurla ilgili tavrını halka değil de memura… Memur işini yapsın, beğenmiyorsa çekip gitsin, zamsa yapalım, ama cahillik olmaz (E40, G, İE1).

Bürokratik oligarşinin Osmanlı'da başladığını, Cumhuriyet'le devam ettiğini söyleyen bir katılımcı günümüzde de bunun devam ettiğini ifade etmektedir. Eski tahakkümün bittiğini, ancak yenisinin başladığını söyleyenler ve eski dönemle günümüz arasında çok fazla fark olmadığını belirtenlerin yanı sıra, bazı kişilere göre ise eskiye dönüş söz konusudur ve bürokrasi devletin halka üstünlük kurma mücadelesidir. Bu kapsamda ayrıca özel kurumlardaki görevlilerle devlet kurumlarında çalışanların vatandaşa farklı davrandığı ifade edilmektedir:

> Tahakküm kırıldı ama son bir iki senede yine eskiye dönüş başladı. Ne olduysa farklı davranmaya başladılar (K49, Y, Ö1).
>
> Osmanlı'da devlet sınıfsal bir şey, monarşi var, sultandan çocuklarına geçiyor, bir de Enderun sınıfı var. Osmanlı sultanın başında bulunduğu bir bürokratik oligarşidir. Cumhuriyet'te de bu değişmedi (E52, Y, M2).
>
> Mesela özel hastanedeki doktor bana daha farklı davranıyor ama devlete gittiğimde farklı, tabi çok iyi insanlar var ama devlete gittiğimde daha böyle şeyiz, çekingeniz. Eskiyle yeni dönemi kıyaslarsam benim için çok şey değişmedi galiba ben vergi dairesine gittiğimde hala tırsıyorum (K52, Y, Ö4).
>
> Bürokrasiyle yakın ilişki içinde olan biri olarak söyleyebilirim. Bürokrasi devletin hizmet değil, halka üstünlük kurma mücadelesi olarak geçiyor. Sınıfsal ayrım var çünkü. Bürokrasinin içinde de alt ve üst çekişmesi var (E37, G, Ö4).

İstanbul'daki memurla bir kasabadaki memurun aynı şekilde değerlendirilmediğini söyleyen bir katılımcı Cumhuriyet'in Hakkari'de 5, İstanbul'da 90 yaşında olduğunu söylemektedir. Bir diğer katılımcı, memurun vatandaşla kurduğu ilişkinin biraz da o memurun ahlaki değerlerine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. İki kişi ise memurun da iyisinin ve kötüsünün olabileceğini söyleyerek vatandaşla kurulan ilişkide kişiliğe vurgu yapmaktadır:

> Cumhuriyet Hakkari'de 5, İstanbul'da 90 yaşında. İstanbul'da bürokratik oligarşi, memur sultası yok, hatta kötü duruma düştü memur, ama Anadolu'da insanlar el pençe divan duruyor. Eskiden lojmanları, kampları, servisleri vardı. Üst memurlar vatandaşa karışmazdı. Biraz değişti bu (E40, G, M4).

> Bu biraz kişilerin ahlaki değerlerine bağlı. Yani okulda da, hastanede de, doktor olması karşısındaki hastayı ezmesi gerektiği anlamına gelmez (K46, Y, M1).
>
> Belki üst bakış olabilir eziyet edebilir illa ki içinde olan olur. Olmaz mı insan olur da olmaz mı? İlla ki olur, üst düzeyde olan alt düzeydekine bakan da olur bakmayan da olur. İnsanlığına göre insana göre değişir yani (K67, Y, EE3).
>
> Bir memurluk psikolojisi var hepsi değil ama. Olay her yerde aynı değil memur inisiyatifine kalmış. Görevini yapan da, yapmayan da var (K49, Y, EE4).

Gelinen noktada teknolojinin işlevine dikkat çeken bir katılımcı, kameraların memuru vatandaşla ilişkisinde daha dikkatli olmaya yönlendirdiğini savunmaktadır. Ancak buna rağmen bazen yine de memurun devlette olmanın verdiği rahatlığa dayanarak vatandaşa karşı ukalalık yaptığını söylemektedir:

> Devlete kapak atan herkes devletin gücüyle güç gösterisine girmiş, ukalalık yapmış. Ama zamanla her yerde gizli kameraların olması devletin bu konularda daha duyarlı olması daha düzeye çekiyor gibi ama hala ukalalık var. Hala insanlar devlet güvenilir bir kapak attı mı çıkarılmaz olayına bakıyor, memurlar da kendilerini öyle görüyor, bunun çok değiştirilmesi gerekiyor (K53, Y, Ö2).

Memurların vatandaşla ilişkisini değiştiren bir diğer husus ise şikayet mekanizmalarıdır. Günümüzde memurun hesap vermesini sağlayan mekanizmaların kurulduğunu, şikayet kanallarının açıldığını söyleyen katılımcılara göre, bilinçlenen vatandaş tek bir tuşla memuru şikayet edebilmektedir:

> Düğmeme dokunduğunda altı aydan başlar gibi ifadeler vardır. Bu dönemde bu dönüştü. Hesap verebilirliği sağlayabilecek mekanizmalar var. Şikayet hakkı var, vatandaş bilinçli. O şey en azından İstanbul'da kalmadı. Taşraya gittiğinizde ise çok fazla yer gezmedim ama memura ayrı bir hürmet gösteriliyor. Tabi bürokrasiyi atlamada ya da işini hallettirmede araç olarak gördüğünden çıkar ilişkisi var orada ama şu an devletle vatandaş ilişkisi daha iyi (E35, G, B2).
>
> Artık vatandaş bir tuşla sizi şikayet edebiliyor. Hatta vatandaşlar memurlara tahakküm ediyor. Benim vergimle çalışıyorsun diye (E40, G, B3).

Günümüzde bürokrasinin bir sınıf olmadığı düşüncesi bir başka görüştür. Bu görüşe göre, eski bürokrasi saray sistemine benzerken günümüzde memur ikinci sınıf görülmektedir ve bir sınıf olmaktan uzaktır:

> Günümüzde bürokrasi bir sınıf değil ama tarihte vardı. Kademeler çeşitlendi, sayı arttı. Eskiden az insan, para yüksek, yani saray sistemi gibi, şu an herkes eğitim alabiliyor, hatta memurlar ikinci sınıf görülüyor (K50, Y, M3).

3.6.2 Devlet ve Siyaset Arasındaki İlişki

Memur örgütlenmesi Weber'de detaylı şekilde betimlenmektedir. Buna göre modern bürokrasinin temeli memurların özgürce seçilmesini mümkün kılan sözleşmeyle

atanma sistemidir. Memur şahsi olarak özgürdür ve otoriteye karşı sadece görevlerinden kaynaklanan gayri şahsi yükümlülükleri vardır. Memur açıkça tanımlanmış hiyerarşik düzen içinde örgütlenmiştir. Memur adayları teknik nitelik ölçüsüne göre seçilirler. Memurlara sabit bir nakdi aylık ödenir ve pek çok durumda emeklilik hakları da vardır. Görev, onu üstlenen kişinin tek ya da en azından asli işidir. Bir terfi sistemi vardır. Görevin yapılışı açısından katı, sistematik disiplin ve denetime tabidir. Bu örgütlenme tarzı, kar amaçlı işletmelerde olduğu gibi hayır kurumlarında manevi ya da maddi amaçlı başka birçok kuruluşta uygulanabilir. Papalık da bürokratik otoritenin örneklerinden biridir. Bürokratik otorite, en saf halinde en açık olarak atama ilkesine göre uygulandığı yerde işler (Weber, 2014b).

Weber'e göre bürokratik egemenliğin bütün çağdaş toplumları belirlemesine ve her rejimin önemli bir kesimini oluşturmasına rağmen, memur ne devleti canlandırmak ne de tamamen siyasal meslekleri yerine getirmek için yetiştirilmiştir. Memurun görevi yönetmelikleri uygulamak, önceki durumlara göre gerekeni yapmaktır. Memur girişim ya da kavga için değil, disiplin için eğitilmiştir ve bu yüzden genellikle kötü bir bakan olur. Yani siyaset adamlarının seçilmesi, bürokratların seçimine egemen olan kurallardan farklı kurallar içermektedir. Ayrıca seçilmişlerin ise atanmışlar gibi hiyerarşik örgütlenmesi mümkün değildir (Aron, 2004, s.444).

Türkiye'de de atanmış-seçilmiş ya da siyasetçi-bürokrat arasındaki sürtüşme ya da çatışma denebilecek gerginliğin temel sebeplerinden biri Weber'in yukarıda alıntılanan tanımında gösterildiği üzere aralarında kesişim kümesi de bulunan iş tanımlarına rağmen, sorumluluklarının ya da yükümlülüklerinin farklı olmasıdır.

Burada çıkılarak "Devlet, Sınıflar, Küreselleşme" başlığı altında ikinci olarak "Atanmış ve seçilmiş, ya da devletle siyaset arasındaki ilişki sizce nasıldır ve nasıl olmalıdır?" sorusu sorulmaktadır. Bu soruyla özel sektörde çalışan ya da çalışmayan vatandaşlarla, çeşitli düzeylerde devleti temsil makamında bulunan katılımcıların atanmış ve seçilmişler arasındaki rol dağılımını nasıl değerlendirdiği ve aralarında süregiden bir çatışma olduğu bilinen bu iki grubun nasıl bir iletişim içinde olması gerektiğini düşündükleri araştırılmaktadır. Özellikle Türkiye'de bu konunun bir problematik olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu bağlamda çok genel bir bakışla siyasetçilerin bürokrasinin hem hantallığı, hem de ideolojik yaklaşımları nedeniyle iş

yapamamaktan şikayet ettiği, bürokrat kesimlerin de siyasilerin hem iş yapma biçimlerinin devletin kurallarına/yönelimlerine uygun olmadığından hem de popülist davranmalarından şikayetçi olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla söz konusu soru, katılımcıların bu konuda nasıl bir yaklaşım içinde olduklarını ortaya çıkaracağı düşünüldüğü için ve onların zihin dünyalarında hem siyaset düzenine, hem de bürokrasiye nasıl bir rol biçtiklerinin anlaşılmasını sağlayacağı için tercih edilmektedir.

Katılımcılar soruya, 3'te 1 oranında (20 kişi) seçilmiş ya da atanmış tercihi yapmayarak cevap vermektedir. Cevaplar şu şekilde sıralanmaktadır: Önemli olan devletteki devamlılıktır; işini yapmayan haksızdır; hukuk ne diyorsa doğru odur; herkesin üstüne düşeni yapması gerekir; iki grup da uyumlu çalışmanın yollarını bulmalıdır; iki grup da haksızdır; iki grup da haklıdır. Soruya bu cevabı veren katılımcıların 7'sini erkekler 13'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Meslek grupları ve yaş grupları ise çeşitlilik göstermektedir.

Atanmış seçilmiş ilişkisinde ortaya çıkan olası bir çatışmada her iki grubun da haksız ya da her iki grubun da haklı olduğunu söyleyenler olduğu gibi, işini yapmayanı haksız bulan, iki grubun da millete hizmet etmek zorunda olduğunu söyleyen ve milletin milletin menfaati için çalışanı haklı bulan katılımcılar bulunmaktadır:

> Seçilenleri Parti'ye iyi çalışanlardan, uzun süre bağlılık gösterenlerden seçiyorlar. Onlar zaten etliye sütlüye dokunmazlar. Bürokrat ise devletin gücünü elinde bulunduruyor bunlar gidecek biz kalacağız (K53, Y, Ö2).
>
> Atanmış ve seçilmiş arasında çatışma var, atanmış adamda torpil var derler seçilmişler de vatandaşla empati kuramıyorlar (E33, G, B4).
>
> Eğer çalışmıyorsa, çalıştıramıyorsan değiştireceksin. Ama bence hiç biri haklı değil, siyasetçi de devletle ilgili olmayan bir işi yaptırıyorsa da siyasetçiyi haklı görmem. Yani kendi işini özel işlerini (K41, G, Ö2).
>
> Atanmışlar işlerini devlet kurallarına göre göre yapıyorlarsa devletin menfaatleri için yapıyorlarsa atanmışlar lehine olması lazım. Seçilmiş de vatandaşa vaatte bulunurken, vaadi kendisi için mi, yoksa vatanı için mi yapıyor (K46, Y, M1).
>
> İkisi de haklıdır. Seçilmişlerle atanmışlar arasında sıkıntılar var (E34, G, M3).
>
> Devlet dairesinde ast üst meselesi galiba bu. İnsanlar birbirlerine hoşgörülü olursa sorun olmaz. İşini yapmayanı haksız buluyorum (E37, G, İE4).

Atanmış seçilmiş çatışmasında hukuk ne diyorsa onun olması gerektiğini söyleyenlerin yanı sıra, atanmış seçilmişin uyumlu çalışmanın yollarını bulması

gerektiğini ifade edenler, herkesin üstüne düşen görevi yapması gerektiğini belirtenler ve önemli olanın devletteki devamlılık olduğunu ifade eden katılımcılar bulunmaktadır:

> Bana göre devlette esas olan devamlılıktır. Bu devamlılığın sağlanmasını sekteye uğratmadığı sürece atanmış ya da seçilmiş bence fark etmiyor. Bu noktada tek kriter, devlete bağlılık olmalıdır (K38, G, B3).
>
> Bence hukuk ne diyorsa o olmalı. Hukukun dışında kararnameler çıkarıp, hukuku bozamazsınız. Adil olduğunuz sürece atanmış seçilmiş benim için pek önemli değil işini düzgün yapsın yeter ki (E39, G, İE3).
>
> Yerel bir yere bir ilçeye kaymakam atandınız, devletin size koyduğu kanunlar, kurallar belli bir noktaya kadardır. Onlara uymamız gerekir ama esnek de olabilmeniz gerekir. Uyumlu çalışmanın yolunu bulmaları gerekir (K36, G, Ö4).
>
> Hani şöyle herkesin kendi işini yapması lazım diyorum, ben bürokratım deyip ben atandım veya seçildim diye şeye girmemesi lazım. Herkes görevini yaptığı sürece bir problem olmaması lazım atanmış da seçilmiş de olsa (K49, Y, EE4).

Atanmış seçilmiş çatışmasını ortak akılla çözmek gerektiğini önerenlerin yanı sıra paradigma değişikliğine ihtiyaç olduğunu belirtenler ve iki grup arasında bir hiyerarşi olmadığını, böyle çözüm aramamak gerektiğini ifade edenler bulunmaktadır:

> Yani atanmış ve seçilmişler ortak akılla, ortak bir noktada devam edebilirler illa, ama ortak akılla çözülmeli (K27, G, M3).
>
> Seçilmişler atanmışların görevlerini doğru yapmalarını sağlamaları lazım. Bunun için de büyük bir zihniyet değişikliğine, paradigma değişikliğine ihtiyaç var her kesimde. Bürokratik kesim de daha kolaylaştırıcı olması lazım (E56, Y, B3).
>
> Atanmışlarla seçilmişler arasında hiyerarşi noktasında bir şey değil, atanmış bir iş yapmak üzere gelmiş profesyoneldir ve benim dünya görüşüme sahip veya değil bu tercih meselesidir ama atanmış liyakatsiz olamaz (E53, Y, B4).

Katılımcıların bir kısmı atanmışta aşırı özgüven olduğunu söyleyerek atanmışı haksız bulmaktadır. Bir diğer katılımcı ise atanmışların kendilerini kalıcı diğerlerini gidici gördükleri için sorun çıktığını, bazı katılımcılar da çatışmaların ideolojik nedenlerden ötürü çıktığını ifade etmektedir:

> Siyasiler geçici, bürokratlar kalıcıdır. Biz kaç bakan, başbakan, cumhurbaşkanı gördük, siz gidersiniz biz burada kalıcıyız, bu özgüven (K59, Y, B2).
>
> Atanmışlar milletvekilini gidici kendilerini kalıcı görüyor. Siyasetçiler gelip geçici gözüyle bakıyorlar, bu onların şımarmasına neden oluyor (E43, G, Ö2).
>
> Bir milletvekili seçilir, fakat gider bir bürokratın kapısında bekler ve o bürokrat onu sallayabilme hakkını kendinde görebilir. Vatandaş şöyle düşünür sen milletvekilisin, bürokrat kapında durur oysa öyle değildir (K36, G, B1).

> Seçilmişle atanmış arasındaki ilişkinin iyi olması lazım, ama onlar öyle düşünmüyor, bizi kimse buradan atamaz. Onlar nasıl seçilip geldilerse, geri de giderler diyerek o yüzden onları fazla kaale almıyorlar (K38, G, EE2).

Seçilmişin seçilmiş olmaktan kaynaklanan bir meşruiyeti olduğunu ve bundan dolayı atanmışla yaşanabilecek çatışmalarda haklı olacağını düşünenler bulunmaktadır:

> Halkı işe karıştıracaksanız ve demokrasiden söz ediyorsanız tabi ki seçilmişlerin dediği olmalı. Ancak şu anda seçilmişler, mesela yerel yönetimler dahi, atanmış olduğu için durumun fazlasıyla tehlikeli olduğunu görüyorum (K33, G, M4).

> İşi yapmayan haksızdır sen oraya bir görev için gönderildin işini en doğru şekilde yapmalısın. Ama onu biz seçtik millet seçti, atanmış sadece devletin atadığı ama seçileni millet seçti seçilen haklı. Çünkü çoğunluk o (K43, G, EE3).

> Ben seçilmişlerden yanayım, bunu halk seçmiştir ama seni biri atamıştır, orada yetkisi vardır atamıştır sen üstten aşağı sen inmiş gibi oluyorsun ona ben karşıyım. Bu halk seni seçtiyse halka da hizmet etmen lazım (E74, Y, İE3).

Bazı katılımcılar da bu çatışmada bürokratların haklı olduğunu düşünmektedir. Seçilmişin süregiden bir sistemi altüst ettiğini söyleyen, işi ve işleyişi bilmediğini o nedenle seçilmişin bu çatışmada haksız olduğunu düşünmektedir:

> Bürokrat işini yapıyor, süregelen işini yapıyor. Bir sistem doğrultusunda yapıyor. Seçilmiş geliyor, bu sistemi alt üst etmeye, sistemde delik arayıp kendi düşüncelerini, aklından geçenleri o delikten geçirmeyi düşünüyor (K53, Y, M2).

> Ben işi hiç bilmeyen birinin oraya küt diye getirilmesinin oradaki sistemi bozacağını düşünüyorum. Seçilmiş atanmış çekişmesinde ise kimin atadığı çok önemli. Atayana güveniyorsam atanana da güvenirim (K40, G, Ö3).

> Ben atanma taraftarıyım. Bizim sihirli kelimelerimiz var, onları söyleyince herkes ölüyor bitiyor, hümanizma, seçim gibi. Ben Platoncu düşünüyorum seçim kutsallaştırılıyor, halktan daha iyi yapar bilirkişi (E42, G, M2).

> Bakanlık siyasi pozisyon, herhangi biri bakan olabilir. Ama mesela Hasan Ali Yücel öğretmenlikle başlamış, bin sayfa Türkiye'de ortaöğretim sorunları diye bir kitap yazmış. Köy enstitüleri, klasiklerin çevrilmesi, tercüme hareketi, e tiyatroların açılması hep onun döneminde. Yani bir eğitimci, kültür adamı. Şimdi onun karşısında böyle olmaz diyecek bürokrat çıkamaz (K76, Y, B1).

Bazı katılımcılar siyasetin rant ürettiği, siyasetçinin her şeye oy gözüyle baktığı, her şeyin siyasal iktidara göre değiştiği ve siyasetçinin basit bir memuru bile kendisine göre değiştirdiği için siyasetçiyi eleştirmektedir:

> Aslında bizde herkes siyasete çok meraklıdır. Çünkü siyaset bizde hala rant üreten bir meslektir. Siyaset bir meslek değildir ama mesleğe, ranta dönüştü. Kazanç edinme akrabayı işe koyma, konum edinme açısından (E52, Y, M2).

> Atanmış memur, kanunlar çerçevesinde hizmet vermekle yükümlü. Ancak seçilmişler her şeye oy gözüyle baktıklarından yapılamayacak şeyleri talep ediyorlar, atanmışın görevi onun neden olmayacağını anlatmak (E48, Y, M4).
>
> Siyasetle devlet arasında iyi bir ilişki yok. ABD'yi ele alalım hangi iktidar gelirse gelsin, devletin kendi politikası vardır, onu kimse değiştiremez. Bizde yasalar var, ama uygulamalar siyasal iktidarlara göre değişiyor (E65, Y, İE2).
>
> Üst yönetim kısmına itirazım yok. Ama bunun alt kademelere kadar inmesi basit bir memuru bile kendi ideolojisine göre değiştirmesi yanlış. Ama şu olabiliyor, alt kademeden biri aşırı ideolojik yaklaşımlarıyla sekteye uğratmaya gayret ediyor. Böyle bir memuru biz attık memuriyetten (E48, Y, B2).

Atanmış ve seçilmiş arasında şu an bir çatışma olmadığını düşünenler de mevcuttur. Buna göre, son yıllarda devlet birleşmiş durumdadır, eskiden yoğun şekilde yaşanan çatışma bitmiştir ve artık siyasetçiler bürokratlara güvenmektedir:

> Atanmış ve seçilmişler arasında şu anda bir çatışma yok, o konu iyi çözüldü. Artık siyasiler bürokratlara güveniyor. Bir konuda herhangi bir karar almadan önce mutlaka o konuda daha uzman kişilere danışıyorlar (K38, G, B2).
>
> Son yıllarda devlet siyaset birleşmiş durumda. Devlet birileriyle hareket edebilir. Stk'lardan yapılardan devlet yardım alabilir (K49, Y, Ö1).
>
> Uzun zamandır iktidarda olan bir hükümet var. Bundan 10 sene önce daha büyük çatışma vardı. Siyaset yerini sağlamlaştırınca, perçinleyince devletin etkisi azaldı. Yani uzun vadeli, kuvvetli bir iktidar, devleti değiştirdi (E53, Y, Ö1).

3.6.3 Küreselleşme Döneminde Ulus-Devlet

Günümüzde küreselleşmenin ne olduğu, ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel açılardan yarattığı olumlu-olumsuz etkileri, özellikle küreselleşme olgusu karşısında ulus-devletlerin durumu ve geleceği hakkında değişik görüşler ileri sürülmektedir. Habermas, küreselleşme kavramı ile devam etmekte olan bir süreci kastederek, küreselleşmeyi ulaşım, iletişim ve mübadele münasebetlerinin milli sınırlardan taşacak şekilde yoğunlaşması ve çapının büyümesi olarak ifade etmektedir O'na göre insanların artık hangi milliyete mensup olduğu önemini yitirmekte ve sivil toplum adlandırması ile birlikte milletler üstü bir kimlik inşa edilmeye çalışılmaktadır (Habermas, 2002, s.19). Habermas'a göre bu süreçte devletin iktidar kaybının üç unsuru bulunmaktadır. Bunlardan biri, devletin kontrol kabiliyeti ve gücünü yitirmesi, diğeri karar mekanizmasında meydana gelen meşruiyet eksikliği ve üçüncüsü devletin meşruiyet temin edici idari düzenleme ve hizmetleri sunmadaki yetersizliği (Habermas, 2002, s.22). Habermas kısa vadede milli devletlerin ortadan kalkmasının mümkün olmadığını

söyler ancak orta ve uzun vadede ulus-devlet yapılarında bir değişiklik yaşanmasını hatta ulus-devletlerin ortadan kalkmasını kaçınılmaz bulur (Tamer, 2020, s,780).

Giddens ulus-devleti, işaretlenmiş sınırları olan bir bölge üzerinde bir idari tekel sürdüren, hükmü kanun ve iç ve dış şiddet araçlarının kontrolü ile onaylanan bir kurumsal hükümet şekilleri dizisi olarak tanımlar. Ona göre, ulus-devletler geleneksel devletlerdeki kentlerin yerine geçmiştir. Giddens, ulus-devleti biçimlendiren ve diğer devlet sistemlerinden ayıran yönü, yasal düzenlemeler, kamu ile özel hukuk ayırımı gibi etkenlerde görmez. Ona göre ulus-devletin temeli, Orta ve Kuzey Avrupa'nın birleşik prensliklerindedir; "mantıksal değil, romantiktir" (Tamer, 2020, s.780). Giddens küreselleşmenin ise tek yönlü bir süreç olmadığını, karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgular kümesi olduğunu ifade eder (Giddens, 2000a, s.25). Küreselleşmenin, ulus-devlet sistemi, askeri dünya düzeni, kapitalist dünya ekonomisi ve uluslararası iş bölümü olmak üzere dört boyutu olduğu söyleyen Giddens'a göre de, küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devlet yapısında dönüşüm ve değişim olmakta ve bundan sonra da olacaksa da, ulus-devletler varlığını sürdürecektir (Tamer, 2020, s.785).

Devlet, Sınıflar, Siyaset ve Küreselleşme ana başlığı altında katılımcılara üçüncü soru olarak "Globalleşme sürecinin ortaya çıkmasıyla birlikte, ulus üstü yapıların ortaya çıktığı, sermayenin küreselleştiği ve devlet sınırlarını aştığı, dolayısıyla devletin rolünün azaldığı ve eski niteliklerini kaybettiği yönünde görüşler var. Siz buna katılır mısınız?" sorusu yöneltilmektedir. Çalışmada yer almayı kabul eden katılımcıların küreselleşme tezlerinde öne sürülen görüşlere katılıp katılmadıkları ve bu süreçte devleti nasıl algıladıkları cevabı merak konusu olan sorulardan biridir.

Bazı katılımcılar Türk Devleti'nin güçlü olduğunu söylerken bir kısım katılımcı ise globalleşme karşısında ulus-devletin hala güçlü olduğunda birleşmektedir. Çeşitli meslek gruplarından 5 kadın katılımcı Türk devletinin güçlü olduğunu düşünürken, globalleşme karşısında ulus-devletlerin güçlü olduğunu da yine kadın ağırlıklı olmak üzere 6 katılımcı düşünmektedir, söz konusu katılımcıların 4'ü kadın, 2'si erkektir. Bunun aksine devletin eski ağırlığını kaybettiğini söyleyen 7 katılımcının da 5'i de memur ve özel girişimci kadınlar olarak öne çıkmaktadır.

Devletimiz hala güçlü diyen katılımcılar global dünya karşısında ulus-devletin rolünü de, vatandaşın gündelik hayatında karşılaştığı devlet hizmetlerini de dikkate alarak devletin global güçler karşısında da güçlü olduğunu söylemektedir:

> Devlet şu anda daha güçlü benim bildiğim yani dışarıya bakarak da, onlar olacak ki bizim de ilerlememiz daha hızlı olacak. Çünkü dışarıdan alıyorsun onlar geliyor yatırım yapıyor Türkiye de bundan bir kazanç sağlıyor (K38, G, EE2).
>
> Şu anda devlet iyi güçlü. Yani katı kurallar olarak eskisi daha katı kuralları vardı. Şimdiki ona göre biraz yumuşamış. Ama yine de güçlü (K43, G, EE3).
>
> Bence devlet güçten düşmüş değil, ağırlığını her yerde hissettiriyor. Bu şeyden sonra baskı biraz var gibi olağanüstü hal olduğu için, iki senedir fark var yani bir baskı, insanlar biraz ürker oldu her şeyden (K38, G, EE4).
>
> Eski devletlerin gücünü kaybettiğini düşünmüyorum. Hiç de değil her şey şimdi çok güzel, ben çok beğeniyorum. Neden yok bütün dünya Türkiye'nin üstünde. Hiçbir şeyini kaybettiği yok hiçbir şeyini kaybetmemiş (K67, Y, EE3).
>
> Devlet bizim başımızdadır. Okuluyla hastanesiyle belli başlı bir şeydir. Hastanede doktor seçimini, okul seçimini yapabiliyorsun. Eskiden devlet daha ağırdı ordu yeri geliyordu devletin üstüne çıkabiliyordu, çıktı da nitekim 80'lerde. Şimdi o olay yok (K49, Y, EE4).

Ulus-devletin globalleşme karşısındaki durumunu değerlendiren katılımcılar, küresel güçler karşısında ulus-devletin gücünü kaybetmediğini söylemektedir. ABD, Rusya, Çin gibi güçlü ülkeler bu duruma örnek gösterilirken, bazı katılımcıların Habermas'ın görüşünü tekrarlayarak global dünyanın ve ekonominin daha fazla ulus-devlete ihtiyacı olduğunu söylediği görülmektedir:

> Güçlü olursanız, güçlü ülke olursanız bugün ABD, Rusya ve Çin gibi güçlü olursanız, ağırlığınız olur ve istediğinizi yaptırırsınız. Devlet eski gücünü kaybetmiş de değil bence iç ve dış güvenlik sorunu çözülürse (E53, Y, Ö1).
>
> Habermas gibi düşünüyorum. Ulus-devletler zayıflamadı daha fazla ulus-devlete ihtiyaç var. Kapitalizm sürdükçe ulus-devletlerin aşılacağını sanmıyorum. Çünkü ulus-devletler aslında finans kapitalin koruyucusudur. Bugün dünyada 200'e yakın devlet var, finans kapitali bugün dünyada 400'e yakın devlet öngörüyor. Niye, küçük devletler yutulabilir. Ağırlıktan kasıt buysa devlet ağırdı ama hukuk ve adalet devleti olup olmamak ağırlığı sağlar (E52, Y, M2).
>
> Eskiden devlet şeffaf değildi, ağır ve hantaldı. Şimdi devlet saygın. Globalleşme sürecinde paylaşım ekonomisinde bitcoinler… Globalleşme devletin zayıfladığını göstermez ama vatandaş güçlendi (E34, G, B1).

Bunun aksine devletin küreselleşme döneminde zayıfladığını söyleyenler de bulunmaktadır. Küresel piyasalar karşısında devletin gücünü yitirdiğini söyleyen kişiler devletin ülke sınırları içinde ise güçlü olduğunu belirtmektedir:

> Doğru, eskiden güçlüydü devletler ama şu an bir hiç. Devlet olarak mecbursun dışarıdaki yenilikçi rüzgara uymak zorundasın (K32, G, M2).
>
> Katılıyorum, günümüzde ulus-devletler küresel piyasalar karşısında gücünü yitirdi, öte yandan ülke sınırları içerisinde hala çok güçlü devlet bence. Sistem aynı devam ediyor. Çok esnetilmiş, farklılaştırılmış bir durum yok (K36, G, Ö4).
>
> Ulus-devletin en güçlü olduğu dönem 20. Yüzyıldır. Ondan sonra gücünün azaldığını görüyoruz. Gittikçe de azalacaktır. Çünkü dünya küçülüyor. Doğrusu insanların dünyaya açılımı devam ettikçe bu küçülme sürecek (E43, G, Ö2).

Globalleşmeye finans noktasından bakan bazı katılımcılar ise global ekonominin devletleri şirket devleti haline getirdiği, ulus-devletlerin işin ticari boyutundan ötürü zayıfladığı, küreselleşmenin silahının para olduğu ve ulus-devletlere ekonomik olarak saldırdığını söyleyerek konunun ticari boyutuna vurgu yapmaktadır:

> Global ekonomi, devletleri şirket devletleri haline getirdi. Artık ulus-devletlerden ziyade ekonomik devletler var. Bazı ülkelerin kara para aklama yeri olduğu için İsviçre'ye kimse dokunmuyor mesela. Yani ekonomik fayda veren ülkeler ayakta kalıyor. Faydasızsa karışıyor, Suriye. Dünya küresel ekonominin aktörlerince, New York borsasındaki şirketlerce yönetiliyor (E40, G, B3).
>
> İşin ticari yanı var. Her ürün bize dolarla girer, Türk lirasıyla çıkar. Şimdi bizim gibi devletler bundan zayıflıyor, çünkü bizim başka şeyimiz yok. Fabrikalarımız yok, bir şey üretmiyoruz, her şeyi Çin'den alıyoruz çünkü maliyet (E39, G, İE3).
>
> Küresel sermayeyi ben, bir konvansiyonel silah, kimyasal silah, ekonomi silahı gibi görüyorum. ABD bir ülke ile uğraşmak istiyorsa oraya bomba atmıyor ekonomiyi silah olarak kullanıyor. Ulus-devletlerden ekonomisi iyi olan gücünü koruyor, ama olmayan bağımlı oluyor, görüyoruz Afrika'yı (E33, G, B4).

Globalleşmeye finans noktasından bakan bazı katılımcılar ise global ekonominin ulus-devletleri zayıflattığı, global piyasa karşısında ulus-devletin güçlü durabilmesi için hukuk devletini kurmak ve ekonomisini güçlendirmesi gerektiğini ifade etmektedir:

> Globalleşen dünyadayız. Bir sürü küçük ülkeler ortaya çıktı. Para dolaşıyor, küçük ülkelerin siyasetini güçlüler yönlendiriyor. İletişimin geliştiği, bilgiye ulaşımın kolay olduğu dünyada, bu engellenebilir değil. Bizim yapabileceğimiz hukuk düzenimizi sağlam ekonomimizi güçlü kılmak (K59, Y, B3).
>
> Küreselleşme kaçınılmaz Mikrodalgalar, uzaydaki haberleşme sistemleri, para piyasaları bundan kaçınamazsınız, gereğini yapmanız lazım, güç dengeleri gelişmişlik halkının eğitimi halkının wellfarei işte hizmetleri bunları yaparak globalleşmeye karşı bünyemizi güçlendirmemiz lazım (E56, Y, B3).
>
> Finans hareketleri globalleşti. Bir devlet kendi çıkarını düşünerek dünyanın ekonomik reaksiyonuna cevap vermek zorunda. Globalleşme bir yeni sömürü düzeni olduğu kadar gelişmekte olan ülke için çıkar olabilir. Devleti yönetenler devletin değerlerini iyi bilirse, bu değerleri reel üretimde nasıl kullanacağını fayda maliyet hesabı yaparsa devlet kazançlı çıkabilir (E54, Y, Ö3).

Küreselleşme açıklanırken ulus-üstü bir yapı olarak AB örneğini değerlendiren katılımcılar, AB'nin din temelinde bir araya gelmiş bir topluluk olduğunu, akraba devletlerden oluştuğunu, siyasi birlikten ziyade maddi bir birlik olduğunu ve çıkarlar temelinde bir araya gelen devletlerden oluştuğunu söylemektedir:

> Her ne kadar şimdi Avrupa Birliği kurulduysa da onun kökenleri yine akrabalar aslında sadece devletler farklıydı. Fakat güvenlik sorunu ortaya çıktığında o birlik ayrılmaya başladı (E48, Y, M4).
>
> Nüfusları yaşlandı, tehlike büyük, Japonya, Kore, Çin gibi gelişen ülkeler var, korunmak için birlik oldular ama onların birlik olduğunu hiç düşünmedim. Bu siyasi birlikten ziyade maddi birlik, Euro'yu birleştirdiler (K59, Y, B2).
>
> Avrupa Birliği biraz da dinsel bir şey. Sonradan da çok revaca çıkması Amerika'yı Avrupa'yı dengelemesi için (E40, G, M4).
>
> Bizde ulus-devlet mecburiyetten ortaya çıkmış. AB de, güçlü ülkelere karşı yok olmamak için zayıfların bir araya gelmesiyle oluştu. Güçlü bir ABD ve Sovyetler var, biz de bir araya gelirsek dayak yemeyiz (E48, Y, Ö2).
>
> Bugün AB devletleri bile ulusal çıkarlarını her zaman korur. Parasal birliktelik var ama ulusal çıkarı başka. Biraz da onları birleştiren din (E65, Y, İE2).

Milliyetçiliğin de bitmiş gibi görünmesine rağmen global dünyada belirleyici bir şekilde etkili olduğunu düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Buna göre milliyetçilik ulus-devletin bir karakteridir, bir dünya savaşı daha çıkarsa milliyetçilik yüzünden çıkacaktır, hatta bir görüşe göre küreselliğe milliyetçilikle meydan okunabilir:

> Uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli faktör milliyetçiliktir. Bu değişmez kuraldır. Milliyetçilik ulus-devletin karakteridir. Yine de küresel sermaye ne ulus, ne sınır tanıyor. Bu evrensel tekelci kapitalizmin sonucudur (E61, Y, B1).
>
> Ben ulus devletlerin daha çoğalacağını düşünüyorum, hatta üçüncü dünya savaşı çıkarsa bu akım bu milliyetçilik yüzünden çıkacaktır. Bir yerde Avrupa Birliği'ni toplamak mümkün değil artık (K49, Y, Ö1).
>
> Paranın küreselleştiği doğru ama iş savunma, eğitim gibi konulara geldiğinde küreselleşmeye boyun eğemeyiz. Küreselleşmenin her şeyine boyun eğerseniz kimliğinizden koparsınız, kendi değerlerimizi kavratmamız lazım. Yapamazsan yenilirsin, diğerlerinden farkın kalmaz, onlar seni yönetir (K76, Y, B1).

Küreselleşmeye bütüncül bir bakışla yaklaşan bazı katılımcılar ise küreselleşmenin önemli bir güç olduğunu kabul etmek gerektiğini söylemektedir. Bazı katılımcılar globalleşmenin zenginleşmek anlamına geldiğini söylerken bir kısmı ise golballeşmenin burjuvanın talepleri doğrultusunda ortaya çıktığını ifade etmektedir:

Küreselleşme dinamikleri ekonomik kaygılarla ulus-devlet sınırlarının ötesinde yapılanmaya gidiyor. Bir yazılım firması bile buradaki şeylere taahhüt istiyor. Ulus aşırı devletlere ambargo uygulamasında etkili küreselleşme (E35, G, B2).

Ulus-devletlerin başarısı geçici. Bütüncül bakış, ulus mantığı bitiyor, bütüncül bakışa dönüş var. Bunlar sömürgeci deyip gerçekten kaçamazsın (E42, G, M2).

Globalleşiyoruz, zenginleşiyoruz devletin gücü artıyor. Globalleşme ekonominle ayakta kalırsın ekonomi yoksa devlet değil devletçik olursun (E34, G, M3).

Aslında ulus-devlete geçiş kapitalizmin gelişmesi sonrası burjuvanın talepleri doğrultusunda oldu. Globalleşmenin gereği olarak sınırlar gevşek olmalı, ticaret şöyle olmalı tarzında, kapitalizmin ihtiyaçlarını anlatıyoruz. AB'nin ortak özelliği Hristiyan olması (E48, Y, B2).

Katılımcıların bazıları "asimile ediliyoruz", "dünya tek parti devleti olacak" ve "ulus-devletlere bölerek zayıflattılar" gibi komplocu yaklaşımlarda bulunmaktadır:

İşin bütününe baktığımda emperyal güçler var sahiden. Sömürü düzeni var. Zaten bu devletlere bu kadar itiraz etmemizin sebebi o emperyal güçler aslında. Asilime ediliyoruz, sonunda komple dünyayı kullanan bir şey oluşuyor, dünyanın iliğini kemiğini emiyor, bunların siyasi görüşü de yok (K52, Y, Ö4).

Demek ki dünya oraya doğru gidiyor. Belki de Birleşmiş Milletler gibi bir devlet olacak aradaki devlet unsurları kalkacak(E53, Y, M3).

Biz Osmanlı'dan bu yana ulus devleti kavramını içimizde pek barındırmıyoruz. Hiçbir zaman da ulus-devlet olacağımızı sanmıyorum (K33, G, M4).

Bence ulus-devletçiliği özellikle ortaya çıkardılar. Uluslara bölerek daha kolay yönetilebilir kıldılar. Osmanlıyı da böyle böldüler, ulusları ayaklandırarak. Ulus-devletleri oluşturmak küreselcilerin işi (K50, Y, M3).

Tablo 5: Araştırma Soruları ve İlgili Temalar

SORULAR	ANA TEMA	BULGU	SÖYLEMİN TEKRARI
Devletin Tanımı	Düzen, Sosyal Devlet	Koruyucu Kollayıcı Sahip Çıkan	16
Devletin İşlevi	Güçlü Devlet Güven Veren Devlet	Koruma Kollama Güven Verme	26
Devlete Neden Baba Deriz?	Devlet ve Aile	Güven Otorite	13

Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Karşılaştırma	Türk Olmak Osmanlı Olmak	Otoriter, Adalet Cumhuriyet, Demokrasi	15
Devletin Köylü ve Kentlilerle İlişkisi	Köylüler ve Devlet	Hizmet, Tarım, Devletçi, Korku	13
Devletin Varsıl ve Yoksullarla İlişkisi	Yoksullar ve Devlet	Sosyal Devlet, Vergi, Koruyucu Baba	14
Türklerde Devlet Geleneği	Türklük ve Otoriter Devlet	Güçlü Devlet Savaşçılık	15
Devlet Vatandaş İlişkisi	Sosyal Devlet ve Toplum	Koruyup Kollama Emniyet	11
Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe	Devlet Otoritesi	Suriye Eskide Kalmış Söz	13
Devlet Sırrı	Devletin Mahremi	Dış/Düşman Güçler Mahrem	12
Başına Devlet Kuşu Kondu	Umulmayan İmkana Kavuşmak	Talih, Şans	36
Devlet Hem Sever Hem Döver	Devletin Caydırıcılığı, Şefkati	Cezalandırma	29
Devletin Sınırları	Sosyal Devlet	Eğitim ve Sağlık Güvenlik	42
Güvenlik mi Özgürlük mü	Güven Sağlayan Devlet	Güvenlik Özgürlük	58 42
Devletin Gayri Hukuki İşleri	Derin Devlet	Şeffaflık Uluslararası Hukuk	14
Türk Devletinde Askerin Rolü	Askerin Otonomisi	Darbe Devletin Organı/Cüzü/Bürokratı	25 13
Devletin Meşru Şiddeti	Güvenlik Sağlayan Devlet	Polis, Asker, Güvenlik	39
Devletin Sembolik Şiddet	Devlet ve İdeoloji	Ortak Değerler	13

Devletin Disiplin Sağlaması	Baskıcı Devlet	Kaos Kontrol	13
Devletin Vatandaşı Takip Etmesi, Bilgi Depolaması	Gözetim Devleti	Bilgi Sızması	4
Bürokrasi Sınıfı ve Tahakküm	Bürokratik Devlet	Oligarşi	5
Siyaset ve Devlet Arasındaki İlişki	Atanmış-Seçilmiş İlişkisi	Çatışma Hiyerarşi	14
Küreselleşme Döneminde Devlet	Güçten Düşmüş Devlet	Ulus-Devlet	27

BÖLÜM 4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuçlara geçmeden önce bulguların elde edilişiyle ilgili süreci ifade etmek gerekirse, ilk olarak sorulara alınan cevaplar; katılımcıların yaşı, cinsiyeti ve meslek/iştigal alanı şeklindeki değişkenler üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu kıyaslama durumu, meslekler/iştigal alanları (bürokratlar, memurlar, özel girişimciler, ev-içi emekçiler, işçi/emekliler) da ayrı ayrı birer değişken olarak ele alındığı/alınması gerektiği için, sayısal çokluk oluşturmuş ve sağlıklı bir karşılaştırma imkanını azaltmıştır. Sonuçlar hem fazla karmaşıklaşmış, hem de cevapların (her grupta 4'er kişi olduğundan) azlığı elde edilen sonuçların bulgu olarak değerlendirilmesini zorlaştırmış, yer yer anlamsız kılmıştır. Bunun üzerine sorulara verilen cevapların tekrarlanma sıklığı üzerinden bulgu elde etme metodu tercih edilmiş; yaş, cinsiyet, meslek grubu şeklindeki değişkenlerin arasında ise dikkat çekici bir fark ortaya çıktığında bu sonuç da bulgulara eklenerek değerlendirilmiştir.

Gücü üç boyutlu olarak analiz eden Lukes'a göre ilk boyut, gücü gözlemlenebilir çatışımlarda, kişinin kendi yoluna gitme yönünde kararlar verme becerisiyle ilgisinde ele alır. Gücün ikinci boyutu hangi meselelerle ilgili karar verildiğini denetleme becerisiyle ilintilidir. Gücün üçüncü boyutu ise arzuların suistimali yani başkalarının arzularını şekillendirme becerisidir. Lukes'a göre "A, B'yi B'nin çıkarlarına karşıt bir tarzda etkilediğinde, A, B'nin üzerinde güç kullanmış olur" (aktaran Giddens, 2008, ss.894-895). Giddens'a göre Lukes gücün farklı boyutları arasında ayrım yapmakla Weber'in tanımından daha geniş bir tanımı sunmayı başarmaktadır (Giddens, 2008, s.895). Temelde toplumu yöneten kuralları belirleme yetkisine sahip olan özel bir kurumlar bütünü olarak tanımlanabilecek devletin çıkarlarını da, sınırlarını da belirlemek zordur. Çünkü devlet birleşik bir bütün değildir, tam tersine kamu politikasının kaynaklarının kullanılması konusunda çeşitli çıkarları temsil eden siyasal eğilimlerin çatışmalarının alanını ve parametrelerini belirleyen bir dizi kurumdan meydana gelmektedir (Marshall, 2003, ss.146-17).

Araştırmada çerçevesinde devleti tanımlamaları istenen katılımcıların cevapları analiz edildiğinde, genel olarak devletin vatandaşa hizmet için var olduğuna yönelik bir inanç taşıdıkları gözlenmektedir. Devlet, insanı yaşatmak için, halka sahip çıkmak için, zayıfı güçlüden kollamak için var olan bir sistem olarak algılanmaktadır. Bu durum,

katılımcıların devletle daha şefkatli bir ilişki kurmak istedikleri sonucunu ortaya koymaktadır. Bu durumun yanı sıra devleti direkt olarak anne ya da baba figürlerinden biriyle ilişkilendiren katılımcılar da mevcuttur. Devlete aile kavramıyla yaklaşılması elbette oldukça yaygın bir eğilimdir. Ailedeki anne baba rolleri üzerinden, hem devletin koruyuculuğu ve şefkati, hem de hem de kısmen otoriter bir yönünün de olması gerektiği ortaya konmaktadır. Bunun nedeni devletin vatandaş bir hata yaptığında, suç işlediğinde o vatandaşa kızacağının ve onu cezalandıracağının vatandaşlar tarafından bilinmesi gerekliliğidir. Böylelikle devlete, tatlı-sert bir aile ya da baba otoritesiyle özdeşleştirilerek iki taraflı bir yaklaşımda bulunulmaktadır.

Devlet tanımı çok geniş şekillerde yapılabilecek soyut bir tüzel kişiliktir. Soruya verilen cevap yelpazesi de bu nedenle oldukça geniş olmaktadır. Devlet nedir sorusuna verilen cevaplar arasında devletin kişileştirilmesi devlet başkanıyla özdeşleştirilmesi de söz konusudur, devletin bir organizma, mekanizma, tüzel kişilik ya da sistem olarak tanımlanması da. Katılımcılar devleti hem toplumdaki karmaşayı ve kaosu engelleyen, hak ve özgürlükleri optimumda tutan bir yapı olarak tanımlamakta, hem de belirli kuralları, kanunları yürütmekle işleyişi sağlamakla sorumlu olan sistem olarak görmektedir. Yapılan en makul tanımlardan biri ise, devletin bir milletin ya da halkın siyasal organizasyonu, çoğunluğun azınlığa tahakkümü şeklinde değil ama aynı zamanda azınlığın da haklarını koruyabilen yapıdaki bir organizasyon olmasıdır. Hiç kimsenin kendini devlet yerine koymaya hakkı olmadığı düşüncesi ise katılımcıların devletin iktidarının doğru ellerde kullanılması ve doğru yerlere kanalize edilmesi konusundaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Devleti tanımlarken öne çıkan bir diğer özellik ise sosyal devlet olmanın önemidir.

Sonuç olarak devlet nedir sorusu kapsamında devletin meşruiyetinin çeşitli nedenlerle yeniden üretimi söz konusudur. Öte yandan devlete yönelik eleştirilerin hatırı sayılır bir yekun tutması, insan hakları ve özgürlüklerden sık sık söz edilmesi, devletin hem babaya benzetilmesi hem de ailede bile babanın o eski otoriter rolünün kalmadığının belirtilmesi; devlete yönelik algıda bir süreklilik olduğu ve devletin kültürel sermaye yoluyla yeniden üretildiğini göstermekte, hem de eski, ağır, baba devlet algısından görece bir kopuş olduğunu işaret etmektedir.

"Toplum sözleşmesi ile birey bazı haklarını devlete devreder ve devletin kendisine vereceği ödev ve yükümlülüklerini yerine getirmeyi taahhüt eder. Bunun karşılığında da toplumsal güvenlik, adalet, eşitlik ve benliğini korumaya dönük bir takım haklar talep eder" (Çelik, 2018, ss.63-64). Hobbes'a göre ise "devletin amacı bireysel güvenliktir ve sağladığı adil ortamla insanın içindeki kibir, öç alma, savaş çıkarma halini engelleyerek güvenli, adil bir toplum yaratır" (aktaran Çelik, 2018, s.63).

Devletin işlevi konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir: Devletin güvenliği sağlaması, sosyal ve hukuk devleti olması, otorite olması gibi. Ancak bunlar arasında güvenlik kaygısı öne çıkarılmaktadır, araştırmaya katılanların neredeyse yarısının devletin olması gereken işlevi olarak güvenlik sağlamayı öne çıkarması, Hobbes'un devlet tanımının halen geçerliliğini sürdürdüğünün kanıtı gibi gözükmektedir. Soruya verilen cevaplar arasındaki ikinci popüler görüş ise devletin bir otorite olarak işlev görmesi gerektiğidir. Ancak otorite kavramı açıklanırken otoritenin despotlukla karıştırılmaması gerektiği ya da otorite sağlayan devletin aynı zamanda sosyal devlet olması ve hukuka uygun davranması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır.

Devletin güvenliği sağlaması gerekmektedir, ancak devlet bunu yaparken birtakım oligarşik sınıfların, zenginlerin, güçlülerin tekelinde bir aygıta veya belli bir ideolojik yapının tekeline dönüşürse, o zaman devlet gerçekten çok korkutucu ezici insanlara korku salan bir aygıt haline gelir. Devlet tek bir boyutla tanımlanmamaktadır. Katılımcılar arasında devlete koruma-kollama, mağduriyeti giderme, millete sahip çıkma, vatandaşları güvence altına alma, vatanı savunma ve refah ve imkan sağlama gibi özellikler de atfedildiği görülmektedir. Bu şekilde düşünen katılımcılar ise orantılı bir şekilde kadınlar ve erkeklerden oluşmaktadır. Yani devlete hem bir güç ve güvenlik atfeden, hem de devletin sosyal devlet olma, adil davranma özelliklerini yakıştıran katılımcılar bulunmaktadır. Katılımcıların bir kısmı devletin önemli işlevlerinden biri olarak adaleti, yine aynı sayıda (6 kişi) katılımcı da şefkati görmektedir. Ancak devletin şefkatli olması gerektiğini düşünenlerin çoğunluğunu erkek katılımcıların oluşturması ilginç bir veri olarak öne çıkmaktadır. Devletin güvenlik sağlaması ve otorite olması ne kadar önemliyse, devletin korku salan, sert, despot, otoriter, insanları ürküten bir devlet olmaması da o kadar önemlidir. Bu durum, korku salma ve caydırıcılık arasındaki fark da özellikle vurgulanarak ifade edilmektedir.

Sonuç olarak devletin güvenlik sağlama ve otorite olma özellikleri en çok tekrarlanan özellikler olmakla birlikte, hem vatandaşı koruma ve kollama, hem güvenliği sağlama ve güven verme, hem de kontrol etmeyi aynı anda sağlama, hem adil hem de şefkatli olma, denetleme, yeni bir insan tipi yaratma, sevgiye ve değerlere dayanan bir güç ortaya koyma ve halkın katılımını sağlama gibi özellikler de devlete yakıştırılan nitelikler olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların dörtte üçüne yakınının devleti bir otorite ve güvenlik sağlayıcı olarak görmek istemesindeki sermaye altyapısı ise Türkiye'nin komşularından Suriye'nin içine düştüğü durumla, bölgesel durumla ve ayrıca Türkiye'nin yıllar boyunca yaşadığı terör sorunuyla ilişkilendirilebilmektedir. Bu da mevcut sembolik sermaye kullanılarak devletin meşruiyetinin yeniden üretimini sağlamaktadır. Öte yandan söz konusu algıda kopuşlar da tespit edilebilmektedir, katılımcıların otoritenin despotlukla karıştırılmaması gerektiği vurgusu, geçmişten bugüne devlet algısında değişmelerin olduğunun göstergesi olarak okunmaktadır.

Devlete neden anne ya da baba dendiği sorusuna verilen cevaplar çeşitlenmektedir. Buna göre, katılımcıların bir kısmı artık devlete baba denmediğini düşündüğünü söylemekte, bir kısmı ise devlete neden anne ya da baba dendiği sorusunu "güven" faktörüyle açıklamaktadır. Bu katılımcılar, daha çok ev içi emekçi ve işçi emekli gruplarından oluşmaktadır. Devlete anne ya da baba denmesinin bir diğer nedeni ise devletin otorite olarak görülmesidir. Türk toplumundaki aile yapısında otorite figürünün uzun zaman baba olarak devam etmesi, bu ifadenin devleti tanımlarken kullanılmasında etkili olan algıyı göstermesi açısından ilginçtir. Öte yandan devletin vatandaşlara yönelik olarak zaman zaman tıpkı bir baba gibi otoriter ve baskıcı yüzünü göstermesi devlete baba denmesinin nedenlerinden biridir. Devletin babayla tarif edilmesinin bir nedeni vatandaşların sorunlarına çözüm bulduğu inancıdır.

Bir çalışmada devlete yönelik anne-baba yakıştırmasıyla ilgili ilginç bir yaklaşım söz konusudur: "Geleneksel politik yapı kendi olgunluğunda "garibanizm"e yol açar. Garibancı duruş ise toplumun ya da bireyin devlet karşısındaki "yardıma ve himayeye" muhtaçlığını vurgular (Öztürk, 2007, 17). Toplumsal hiyerarşi içinde yükselmek, ancak devlete yaranarak, onu kızdırmayarak, suyuna gidip sırtını sıvazlayarak mümkün olabilir (Öztürk, 2007, 18). "Gariban" köle-efendi diyalektiğinin gereği olarak, birey kendini yaltaklandığı devlet görevlisinin amacının aracı haline getirir (Öztürk, 2007, 18). Patriyarkal şef toplumun yanında değil üstünde ve dışındadır. Devlet ve devlet adamları

zorunlu olarak kutsaldır. Kutsallık sarmalı, aynı zamanda tebanın şefe tanrı tarafından verilmiş emanet olduğu düşüncesini anlatır (Nişancı, 2001, s.17).

Patriyarkal toplumlarda devlete baba denmesinin nedenini anlatan bu görüşün Türk toplumunu tarif edip etmediği tartışmaya açıktır, öte yandan devlete yönelik anne ya da baba yakıştırmasının yapılmasının nedeni katılımcılar tarafından insanların devletten çıkarı olması olarak görülmektedir. Buna göre devletin sert tarafını gören vatandaşların devleti yumuşatmak istemesi ve devleti görmek istediği yüzle tanımlaması da devlete anne ya da baba denmesinin nedenidir.

Bu sonuçlardan yola çıkılarak denilebilmektedir ki, devlete anne ya da baba denmesinin nedeni katılımcılar yani oyundaki failler tarafından devlet algısının çeşitli "illusio"lar[46] kullanılarak yeniden üretilmesidir. Dolayısıyla devlet algısında devamlılık sürmekle birlikte kopuşlara da rastlanmaktadır.

Cumhuriyet döneminde devletin "eşhas devleti" olmaktan "halkın devleti" olarak dönüştürülmeye çalışıldığı söylenebilir (Heper, 2000, ss.177-204). Öte yandan Osmanlı'dan günümüz Türkiye'sine bir devamlılık olduğu da söylenebilmektedir. Nitekim Karpat durumu şöyle açıklamaktadır: "İleri derecede bürokratik bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu, Türklere hem aşırı derecede düzenlemeler yapma, hem de yasal düzenlemelere (ve devlete) saygı gösterme eğilimlerini miras bırakmıştı" (Karpat, 2015a, s.287). İnalcık'da benzer düşünmektedir: "Belli bir toplumun temel yapısını, inanç ve değerler sistemini, örfü-adatını, davranış biçimlerini belli bir dönem içinde devamlılık halinde buluruz" (İnalcık, 2017a, s.129) şeklinde bir cevap verilebilir, zira İnalcık'ın Osmanlı ve Türkiye karşılaştırması yaptığı çalışmasında da belirtildiği üzere, "Atatürk devrimiyle bazı kural, kanunlar ve yönetim biçimi kesinlikle değişmiş" olmasına rağmen, toplumun karakteri, özelliği ve kişiliğini belirleyen devam eden bir kültür de bulunmaktadır (İnalcık, 2017a, ss.130-131).

Osmanlı devleti, Türkiye Cumhuriyeti devletinin ilk dönemi ve günümüzdeki Türk devleti arasında bir karşılaştırma yapan katılımcılar arasında her üç devleti de olumlu ve olumsuz değerlendirenler bulunmakla birlikte, temel olarak her üç devletin de kendi döneminin şartları uyarınca değerlendirilmesi gerektiği görüşü öne

[46] Bourdieu'nun oyun teorisinde "illusio" kavramı, alanın oynamaya değer olduğu inancı ve oyuncuların oyuna dahil olmak için o oyundan elde edilebilecek çıkarları temsil etmektedir.

çıkmaktadır. Bu soruyu cevaplayan katılımcılar hem cinsiyet grubu, hem meslek grubu, hem de yaş grubu açısından orantılı bir dağılım göstermektedir. Bu durum, çoğu katılımcının her dönemin şartlarının farklı olabileceğini düşündüğü ve konuya rasyonel yaklaştığı görüntüsü oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti, Cumhuriyet'in ilk yılları ve günümüz devleti hakkında değerlendirmeler yapan katılımcılar arasında her devletin kendi döneminin şartları uyarınca değerlendirilmesi gerektiği görüşü öne çıkmaktadır. Genel olarak, Cumhuriyet'in Osmanlı'nın ve daha önceki Türk devletlerinin devamı olduğu, Osmanlı'nın bir imparatorluk Cumhuriyet'in ise ulus-devlet olduğu, öne çıkan görüşler arasındadır. Bunun dışında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçilirken hanedanlıktan demokrasiye, örfi hukuktan medeni hukuka, cemaat yapılanmasından bireyselliğe geçildiği düşünülmektedir.

Bu noktada söylenebilmektedir ki, Osmanlı İmparatorluğu, Cumhuriyet'in kuruluş yılları ve günümüz devletleri birbirinin devamıdır. Hatta bu devamlılık milattan önce 276 yılında Türk Kara Kuvvetleri'nin kurulmasıyla başlamakta, o günden bu güne Türk devleti tek olarak devam etmekte, sadece hanedanlar değişmektedir. Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında değişmeler ve kopuşlar olduğu da doğrudur. Araştırmacıya göre tarihe bakarken gösterilen bu görece makul yaklaşım, bir yandan hem devamlılık hem kopuş olduğunu göstermekte, bir yandan da kültürel sermayesinin kuşaklardan kuşaklara aktarılırken değişime, başkalaşmaya uğradığını göstermektedir.

"Türkiye'de devletin köylü ve kentlilerle ilişkisini anlamaya çalışırken, Türkiye'nin yüzde 90'lar oranında kentleşmiş bir ülke olduğunu göz önünde tutmak gerekmektedir" (Nerse, 2014, s.168). Buna göre, "Son yıllara doğru uygulanan temel politikalar sonucunda kırsal alan kente iyice yakınlaşmış, bu durum kırsalda yeni ilişkileri ortaya çıkarırken, çalışmalarda yeni ilgilerin oluşmasına yol açmıştır" (Nerse, 2014, s.168). Bunlar ise, "köyün ekonomik yapısı, üretim ilişkileri, köylerdeki değişim, sermayenin köye girişi, köyün piyasalaşma süreci, köy yapısı, göç, kent/köy etkileşimi"dir (Nerse, 2014, s.168). Nerse bu faktörlere bağlı olarak köy literatürünün kavramsal açıdan çeşitlendiğini söylemektedir. Nitekim, çeşitli sosyologlar da, küreselleşme sonrası köylerde metalaşma sürecinin başladığını ifade etmektedirler (Nerse, 2014, s.177). Nerse'ye göre Osmanlı'daki üretim ilişkileri daha çok aileler arası

ve köy içi fazla çeşitliliğe dayanmayan bir üretim tarzıyken, Cumhuriyet sonrasında gelişen ve değişen köyler nedeniyle, gıda, sürdürülebilirlik, kapitalistleşme eğilimleri, küresel piyasalar, fiyat konuları köy sosyolojisinin ilgi alanına girmiştir (Nerse, 2014).

Devletin köylüler ve kentlilerle kurduğu ilişkiyi değerlendirmesi istenen katılımcıların köyle kent arasında hem hizmet götürülmesi bağlamında, hem devletin yaklaşımı olarak fark kalmadığını düşündükleri ortaya çıkmaktadır. Köylülerin devletten korktuğu ve devlete saygı duyduğu yönündeki görüş de cevaplar arasında ilginç yaklaşımlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, köyde devletin vatandaşın üstünde olduğunu, oysa kentte devletin sorgulandığını söylemektedir. Köylü devletçidir, köylüler kentli bireylere göre daha kanaatkardır. Kırsal kesimde devlet korku, kentte devlet menfaat ve imkan anlamına gelir. Hatta köylüler devlete daha bağlıdır, çünkü köyler hala ataerkil ailededir, kentte bu giderek önemini yitirmektedir.

Farklı faaliyet ve fonksiyonlarından ötürü köyler ile şehirlerin birbirleri için vazgeçilmez alanlar olduğunu ve bu nedenle bunları birbirlerinden soyutlayarak düşünmek yerine belli bir tarihi ekonomik, sosyal ve kültürel bağlantılar ağı içinde ele alarak değerlendirmek gerekmektedir. Öte yandan kentin ve köyün farklı şartları ve farklı ihtiyaçlarının olduğu da bir gerçekliktir. Kentte düşünce özgürlüğü ya da yaşam tarzının müdahaleye maruz kalmaması en büyük ihtiyaçlardan biri haline gelirken, köydeki öncelikler farklılaşmakta ekonomik teşvik, hizmet beklentisi öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak devletin kent ve köye yaklaşımında da köyün ve kentin değişen yapısına (yüzde 90 oranında kentleşme sonucu kentlerin hızlı büyüme sonucu varoşlaşması ve köylerin yer yer boşalması ya da köyde yaşlıların kalması) oranla bir değişim olduğu saptanabilmektedir. Öte yandan köylerin hala merkeze uzak olması köy ve devlet ilişkilerinde varolan düzenin devamlılığını da sağlamaktadır. Bourdieu'nun kavramlarıyla hem köylerde hem kentlerde "alan" ve "habitus"un kaçınılmaz değişiminin "doxa"yı, yani kuralları da etkilediği bu noktada söylenebilmektedir.

Gül&Gül, günümüzde yoksulluk yazınına bakıldığında yoksulluk olgusunun bireysel refah ve sorumluluk, sosyal ve kültürel bütünleşememe, sosyal dışlanma, sınıf-alt, sınıf sınıf altı, yoksulluk kültürü, ayrımcılık, sosyal patoloji, toplumsal cinsiyet, ırk, etniklik, mekansal ayrışmışlık, çalışma refahı gibi kavramlar çerçevesinde ele alındığını söylemektedir. Yani yoksullukta ekonomik etkenler kadar kültür olgusunun da payı

bulunmaktadır (&Gül Gül, 2008, ss.57-58). Bu kültür tüm dönemler için geçerlidir, kapitalizm toplumlarında ise süreç, mülksüz insanın asli işlevinin ücret karşılığı çalışmak olduğu ve bunun topluma katılmanın tek yolu olduğu inancıyla işlemektedir. Kapitalizm, kamu kaynaklarının sosyal amaçlarla kullanımı konusunda kuşkucudur ve yoksulluğu yoksulu suçlayarak açıklamaktadır. Bu tür toplumlarda reddedilen şey, insanın toplumun bir ferdi olmasından kaynaklanan ve onun toplumsal yaşamını her koşulda sürdürebilmesini sağlamaya yönelik haklarını temel alan bir sosyal politika yaklaşımıdır (Buğra, 2018, ss.12-18).

Devletin yoksullara ve varsıllara yaklaşımı konusunda görüş bildiren katılımcılar devletin yoksullara daha fazla yardım etmesi ve sosyal devletin gereği olarak yoksulu kollaması gerektiğini vurguladıkları görülmektedir. Hatta bazı katılımcılar devletin sadece yoksulları değil, kadınlar, kimsesizler gibi dezavantajlı grupları gözetmesi gerektiğini söylemekte, devletin yoksulu koruyamadığına inanmaktadır. Araştırma kapsamında, katılımcılara yönelik herhangi bir gelir değişkeni saptanmamıştır, ancak araştırmacının gözlemlerine göre katılımcıların bir kısmı orta sınıfa, bir kısmı ise orta-alt sınıfa mensuptur, bu şartlarda katılımcıların yoksullar için daha fazla sosyal politika beklentisi içinde olması anlaşılır gözükmektedir.

Öte yandan devletin vatandaştan topladığı vergiler de bu başlık altında tartışılmaktadır. Devletin hem yoksulun, hem de zenginin ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini savunanlar da bulunmaktadır. Buna göre, zenginin vergisini vermesi, devletin fakirle ilgilenmesi gerekmektedir. Yoksul olmak devlet otoritesine karşı çıkmayı gerektirmediği gibi, varlıklı olmak da vergi alınıyor diye şikayet etmeyi gerektirmez. Sosyal politika alanında devlete ciddi bir iş düştüğü kesindir, oysa yoksullukla mücadelede tek aktörün devlet olmaması gerektiği de kesindir, yoksullukla mücadelenin özel sektör ve sivil toplumla birlikte ortak projeler çerçevesinde yürütülmesi gerektiği ortadadır. Bu konuda öne çıkan diğer bir ilginç görüş zenginlerin güçlendikçe devlete ihtiyacının azaldığı ve müdana etmediği, yoksulların ise ihtiyaçları olduğunu düşündüklerinden, devlete bağlılık duydukları düşüncesidir. Bir görüşe göre, yoksullar da devlete bir koruyucu devlet baba rolü biçmekte, kentlerde ise insanlar güçlendikçe ve zenginleştikçe "devlet benim" demektedir.

Katılımcıların devletin yoksul ve varsılla ilişkisini değerlendirirken devletin yoksulları gözetmesini tercih etmesi, kültürel kaynaklarla açıklanabilmektedir. Katılımcıların sınıfsal olarak çoğunlukla üst tabakaya ya da elit kesimlere mensup olmaması, alınan cevapların sosyal eşitsizliğin sürdürülmesi yönünde çıkmamasında etkili olmuş gibi gözükmektedir. Nitekim Bourdieu'cu kavramla failler kıt kaynaklara sahip olmak için farklı stratejilerle farklı alanlarda birbirleriyle rekabet etmektedir ve devlet bu rekabette eşitlik sağlayıcı bir unsur olarak düşünülmektedir. Bu durum ise devlet algısındaki devamlılığın sürdüğünü göstermektedir.

Türkler; beylik, imparatorluk ve nihayet modern manasıyla devlet vasıflarını haiz pek çok yapılar vücuda getirmişlerdir. Türklerin teşkilatçı bir yapıları vardır. İslâm dinini kabullerinden önce Bozkır kültür coğrafyasında yer alan Türkler, Uzakdoğu kültürleriyle münasebet tesis etmişler; mensup oldukları dinler ve dünya görüşleri dışında bu coğrafyada filizlenmiş muhtelif dinler ve düşüncelerle de ünsiyet kurmuşlardır. İslâm dinini benimsemeleriyle birlikte Yakın ve Ortadoğu kültür ve medeniyetleriyle de geliştirdikleri münasebetler sayesinde karşılıklı olarak birbirlerinden etkilenmişlerdir[47]. Türklerde devlet kimliğini oluşturan maddi unsurlar, bozkır kültürü, aile, boy ve budun kültürü ve sosyal tabaka iken, manevi unsurlar töre, kut anlayışı ve cihan hakimiyeti anlayışıdır (Tekin, 2019).

Türklerdeki devlet geleneğini yorumlayan katılımcıların neredeyse tamamının Türklerde güçlü bir devlet geleneği olduğu konusunda birleştiği ortaya çıkmaktadır. Bürokrat ve memur katılımcılar, devleti temsil durumunda olduklarından diğer meslek gruplarına oranla daha yoğun bir şekilde Türklerde güçlü bir devlet geleneği olduğunu düşünmektedir. Türklerde güçlü bir devlet olduğu düşüncesini destekleyen bir faktör ise Türk devletlerinin devamlılığı olarak görülmektedir. Nitekim, katılımcıların bir ortak görüşü de Türk devletlerinin ortak bağlarının sürdüğü ve bir biçimde birbirlerinin devamı olduğuna inanmalarıdır. Bazı ifadelere göre ise Türkler hiçbir zaman sömürgeci olmamış ve asimilasyon yapmamıştır ve dünyanın en güçlü ordusu Türkiye'nin ordusudur. Türkler girişken, vatanını bırakmayan ve savaştan kaçmayan bir toplumdur ve Türkler asker millettir, tarihi 7 bin yıl öncesine uzanan bir orduya sahiptir.

[47] Bahaeddin Ögel'in Türklerde Devlet Anlayışı isimli kitabının Giriş bölümünden online olarak alınan metin 28 Mayıs 2020 tarihinde https://www.otuken.com.tr/u/otuken/docs/d/e/devlet-anlayisi-1452267254.pdf adresinden indirilmiştir.

Türk devletlerindeki bir diğer özellik ise bir liderin ya da beyin çıkıp kuvvetle yönetimi ele alması yoluyla yönetilmesidir. Türk devletleri güçle yönetilir ve yasalara değil şahıslara bağlıdır. Türklerde devlet otoriteye dayalıdır, Cengiz Han yasası otoriteyle insanları kendine itaat ettirir, devletten korkulur. Türk devlet geleneği lider odaklıdır. Türklerdeki güçlü devlet geleneğinin bir başka nedeni ise adetler, gelenekler ve güçlü aile bağlarıdır. Sadece aile yapısı değil, Gök Tanrı dininin de gösterdiği üzere, Türklerdeki din algısı da güçlü devlet geleneğinin göstergelerinden biridir.

Türklerdeki devlet geleneğini yorumlayan cevaplar da, devlet hakkında gerek resmi ve gayri resmi tarih yazımı, gerekse sosyal sermaye yoluyla edinilmiş kanaatlerin biraz da illusio'lar nedeniyle ve yoluyla yeniden üretildiğini göstermektedir. Bu soruya verilen cevaplar kapsamında devamlılık faktörü baskın biçimde belirmektedir.

Laclau, halk ve politik yelpazenin kutuplaşması sürecine ilginç bir açıklama getirmektedir. Halk kesimlerinin dileklerinin taleplere dönüştüğünü, doyurulmuş olsun ya da olmasın yalıtılmış kalan her talebe demokratik talep adının verileceğini, taleplerin çoğullaşmasının ise popüler talepler adını alacağı ve bunun henüz başlangıç düzeyinde "halkı" potansiyel bir tarihi aktör olarak oluşturmaya başlayacağını söylemektedir. Doyurulmamış taleplerin halkı iktidardan ayıran bir iç sınıra neden olacağını ifade eden Laclau, halkın ortaya çıkışını sağlayan eşdeğerliğe dayanan bir talep eklemlenmesinin ise iktidarla olan sınırı genişleteceğini söylemektedir (Laclau, 2007, s.92). Laclau, endüstri öncesi gıda ayaklanmalarından Mısır'da yaşananlara dek pek çok toplumsal hareket ve eyleme aynı argümanla açıklama getirmektedir (Laclau, 2007, ss.92-95).

Devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşı görev sorumlulukları konusunda öne çıkan kavram sosyal devlet kavramıdır. Devlete biçilen rol, vatandaşın hayatını idame ettirmesi için dini, siyasi, sosyal her yönden tedbir alması, gerekli düzenlemeleri yapmasıdır. Vatandaş yere düştüğünde kaldıran diğer vatandaşlar değil bizzat devletin kendisi olmalıdır. Devlet kadını, sakatı, açı, işsizi gözetmelidir. Katılımcılar arasındaki ikinci popüler cevap devletin vatandaşı koruyup kollaması talebidir. Temelde sosyal devlet ve koruyup kollama kelimeleri çok yakın anlamlara gelmekle birlikte, katılımcıların sosyal devlet ve koruyup kollama kelimelerini ayrı şekilde kullanmaları nedeniyle çalışmada ayrı ayrı değerlendirilmektedir.

Devletin vatandaşa karşı ikinci önemli görevi olarak güven ve emniyet sağlaması görülmektedir. Öte yandan devlet adil olmalıdır, adalet mülkün temelidir ve Osmanlı'da mülk devlettir. Adalet ve merhamet devletin birinci görevi olmalıdır. Bireysel hak ve hürriyetleri korumak da devletin görevi olmalıdır. Günümüzde insan hakları devletle ilgili önemli konuların başında gelmektedir. Devletin vatandaşa görevlerini açıklarken bazı katılımcılar aile üzerinden bir benzetme yapmakta ve devletin ailedeki adil ve şefkatli anne-baba rolünü üstlenmesi ve vatandaşa babalık yapması gerektiğini söylemektedir. Devletin modern ve klasik görevleri vardır. Klasik görevler, iç güvenliği, dış güvenliği, eğitim, sağlık, bayındırlık işlerini sağlamaktır. Bu klasik görevlere modern dönemde yenileri eklenmiştir, bunun başında da sosyal güvenlik gelmektedir. Sosyal güvenliğin ötesinde müşfik devlet olmalı sosyal yardımlaşma, yaşam tarzını rahatlatacak düzenlemeler yapmak zorundadır devlet.

Devletin vatandaşa görevleri olduğu gibi, vatandaşın da devlete karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlar şöyle sıralanmaktadır: Kurallara uymak, vergisini ödemek, maddi-manevi borçlarını ödemek, kendini devlete ait hissetmek, özgürlük kavramını başkasının huzurunu kaçırmak olarak görmemek, devlete sahip çıkmak, hukuk çerçevesinde hakkını savunabilmek, asayişi bozmamak, çalışmak başkalarının hakkına saygı göstermek, düzen bozmamak, vatan toprağının kıymetini bilmek.

Soruya verilen cevaplar göstermektedir ki; devletin vatandaşa karşı görevleri olan bayındırlık ve iskan, eğitim, sağlık gibi klasik görevlerin yanı sıra modern görevler de, yani sosyal devlet olma, hukuk çerçevesinde hareket etme, vatandaşlara eşit davranma gibi görevler de talep edilmektedir, bu durum hem süreklilik hem de kopuş göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Vatandaşın devlete karşı görevlerinin ne olabileceği sorusuna verilen cevaplar da katılımcıların devlete bağlılığı hala çok önemli bir faktör olarak gördüğünü, katılımcılar nezdinde toplumun devlete yönelik ciddi bir saygı ve aidiyet taşıyan ve devletten beklentisi de çok yüksek olan bir toplum olduğunu göstermektedir. Bunlar da illusiolar olarak tanımlanabilmektedir.

Araştırma kapsamında katılımcılar birtakım deyimler yöneltilmekte ve bu deyimleri yorumlamaları istenmektedir. Katılımcılar, ilk olarak yöneltilen "Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe" deyimini genel olarak olumlamaktadır. Katılımcılar arasında, bir işin ya olacağını ya da yok olunacağını ifade eden; devlet otoritesinin olmadığı bir

yerde kuzgunun leşe saldıracağı anlamına geldiğini söyleyen, deyimi ya başarmak ya da zelil olmak olarak yorumlayan, devletin gücünün herkesin üstünde olduğunu söyleyen; devlete sahip çıkılmazsa başkalarına yem olunacağını ifade edenler bulunmaktadır.

Katılımcılar arasında ya devlet başa ya kuzgun leşe sözünü yanlış anlayanlar, sert bulanlar, bilmediğini söyleyenler, ifadeyi korkutucu bulduğunu ve sevmediğini söyleyenler, bu sözün devleti amaç haline getirdiğini ve kutsadığını ifade ederek, asıl amacın ve önceliğini insanların canı ve kendini gerçekleştirmesi olması gerektiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Sonuç olarak söz konusu deyimi Suriye, Bosna, Libya gibi örnekler vererek doğru bulduğunu söyleyenler ve onaylayanlar olduğu gibi, ya devlet başa ya kuzgun leşe deyimini tehlikeli bulduğunu ve bunun devleti amaç haline getiren bir deyim olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır. İnsanı yaşat ki devlet yaşasın sözünün birden çok katılımcı tarafından ifade edildiği çalışmada fazla kutsallaştırılmış bir devletin insanları harcayabileceği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak "ya devlet başa ya kuzgun leşe" deyimine olumsuz yaklaşımlara rağmen yine de katılımcıların büyük bölümünün devleti çok önemsediği görülmektedir, katılımcılar nezdinde toplumumuzda devleti yücelten bir tarafın var olduğu, devletsizlikten korkulduğu yine cevaplardan anlaşılmaktadır.

Soruya verilen cevaplar devlet algısındaki devamlılık ve kopuşları (sert bulanlar, bu sözün devleti amaçlaştırdığını söyleyenler, birey haklarını öne çekenler) gösterdiği gibi, çeşitli nedenlerle faillerin beklentilerini habituslarına kattığını ortaya koymaktadır.

Şahin'e göre "devlet sırrı ifadesinde demokrasinin bilinen fay hatlarından biri bulunmaktadır". Şahin, bunu şöyle açıklamaktadır: Bir tarafta mümkün olduğu kadar çok bilgi ve belgenin "devlet sırrı" olarak özel koruma altında kalması gerektiğini savunan otoriter devlet refleksi, öte yanda mümkün olduğu kadar az bilgi ve belgenin devletin özel koruması altında sır olarak kalması gerektiğini savunan demokratik özgürlük refleksi" (Şahin, 2016, s.287).

Şahin'e göre, Türkiye merkezi idare geleneği güçlü, devletin sorgulanması geleneği ise zayıf bir geleneğin ürünü olarak çağdaş ölçütler açısından devlet sırrı konusunda belirgin biçimde sorunludur. Konu zaman zaman tartışılmakla birlikte, neyin devlet sırrı olduğu ve neyin olmadığı açıklığa kavuşturulabilmiş değildir. Anayasa ve çeşitli yasalarda devlet sırından söz edildiği halde, devletin iç ve dış siyasal

güvenliğinin ne olduğunun bir ölçütü bulunmamaktadır ve bu konudaki mevzuat da yetersizdir (Şahin, 2016, ss: 287-288). Şahin bunun sadece Türkiye ile ilgili bir sorun olmadığını teslim eder, O'na göre, en köklü demokrasilerde bile bu sorun açıklığa kavuşturulmuş değildir (Şahin, 2016, ss: 287-288).

Devlet sırrı ifadesini değerlendiren katılımcıların genel olarak yabancı ülkelere karşı olması koşuluyla devletin sırrı olmasını onayladığı ortaya çıkmaktadır. Bu duruma çeşitli gerekçeler bulunmaktadır: Devletin sırrının olmamasının ahmaklık anlamına geleceğini ve sırrı olmayanın otoritesinin de olmayacağını savlayan, devlet sırrının vatandaşın bilmesine gerek olmayan şey olduğunu düşündüğünü belirten, özellikle terör ve benzeri güvenlik sorunlarında devletin bilgi açıklamaması gerektiğini söyleyerek bazı bilgilerin sır olarak kalmasının şart olduğunu söyleyen, istihbarat kurumlarını devletin neden sırları olması gerektiğine dair delil olarak sunan, devletin sadece güvenlik nedeniyle sırları olabileceğini vurgulayanlar gibi.

Öte yandan bu durumu olumsuz karşılayan ya da şerh düşerek onaylayanlar da bulunmaktadır. Devletin sırları olması gerektiğini, ancak vatandaşla paylaşılması gereken bilgilerin de paylaşılması gerektiğini söyleyenlerin yanı sıra, bu konuda kararsız olduğunu, zira rasyonel olarak düşündüğünde devletin şeffaf ve açık bir yönetime sahip olması gerektiğini, öte yandan devletlerin kamuoyuna açıklamadıkları eylemleri, faaliyetleri olabileceğini söyleyenler de bulunmaktadır. Yine devletin sırları olması gerektiğini düşünmekle birlikte belli bir kontrol mekanizması da olması gerektiğini vurgulayan ve bir dönem faili meçhul cinayetlerin bile bu kapsamda değerlendirildiğini söyleyenler söz konusudur.

Her yaş grubundan, meslek grubundan ve cinsiyetten katılımcıların çoğunluğunun devletin sırrı olabileceğini onaylaması göstermektedir ki, bu devlet sırrı kavramına oldukça geleneksel bir parametre içerisinde yaklaşılmaktadır. Kamusal alanların, devletlerin ve özel hayatların sürekli izlendiği küresel dünyada çok az sırrın sır olarak kalabildiği de açıktır. Nitekim, globalleşmeyle dünyada tüm bilgilerin bir biçimde açığa çıkarılması (Wikileaks, Snowden) göstermektedir ki, artık hemen hemen hiç kimse gerçek anlamda gizlilik lüksüne sahip değildir ve bütün bunlar ulusal sır kavramının giderek anlamını yitirdiğini göstermektedir. Bu konuda görüş beyan eden katılımcılar arasında ise bu gerçekliğe temas eden çok az sayıda kişi bulunmaktadır. Devlet sırrı ifadesinin bir başka boyutu ise aile ve devlet benzeştirmesidir. Bazı

katılımcılar, aile içinde olanın aile içinde kaldığı gibi, devlet sırrının da devlette kalmasına inandığını belirtmektedir. Oysa günümüzde "aile içinde olan aile içinde kalır" döneminin hala sürmekte olduğu oldukça tartışmalı bir konudur.

Orhan Kemal'in Devlet Kuşu (1958) romanı İstanbul'un kenar semtlerinin birinde yaşayan Mustafa ve ailesinin başından geçenleri anlatmaktadır. Romanda Mustafa, başka bir kadını sevmesine rağmen, sınıf atlamak amacıyla zengin bir kadınla evlenir, zaman geçtikçe maddi olarak güçlenmesine rağmen, manevi olarak çöker. Sonuçta evliliğini bitirerek eski hayatına geri döner (Ulutaş, 2015, ss.401-411). Başarısız bir sınıf atlama hikayesi anlatan Devlet Kuşu romanındaki ilginç nokta, romana ismini veren devlet kuşu deyiminin, romanda devletle ilintili olarak değil, ancak hak edilmemiş bir kazanç elde edilmesi bağlamında kullanılmadır.

"Başına devlet kuşu kondu" deyişini yorumlaması istenen katılımcıların çok büyük oranda (3'te 1) söz konusu ifadeyi piyangodan para çıkmasıyla ve şansla, talihle ilişkilendirdiği ortaya çıkmaktadır. Başına devlet kuşu kondu ifadesinin piyango ile ilişkilendirilmesinin bir nedeni piyango üzerindeki kuşun hüma kuşu olarak adlandırılmasıdır -ki eski efsanelerde Hüma kuşunun başına konduğu kişinin devlet başkanı seçileceğine yönelik söylenceler mevcuttur-. Hüma kuşunun türetildiği hümayun kelimesi ise kutsal, padişaha ait, hükümdar anlamlarında kullanılmaktadır. Hüma kuşunun ise erişilemeyecek, hatta görülemeyecek kadar yükseklerde uçan bir kuş olduğuna, talihin, saltanatın, iyilik ve cennetin sembolü olduğuna, zenginlik ve mutluluk getirdiğine inanılmaktadır[48]

Başına devlet kuşu kondu deyişiyle ilgili pek çok görüş öne sürülmektedir: Deyimi maddi olarak refah seviyesine ulaşmakla bağdaştıran, devlet kuşunu kişinin önüne çıkan fırsatları değerlendirmesi olarak yorumlayan, deyimi devlet işinin güvencesi olarak değerlendiren, deyime zengin olmak, zengin kocaya varmak, talih oyunlarında kazanmak ve maddi olanakları yüksek bir işe girmek olarak bakan, deyimin birincil anlamıyla devletle iş ilişkisini kastettiğini belirten, söz konusu deyimi devletten nemalanmak menfaat sağlamak olarak tanımlayanlar bulunmaktadır.

Başına devlet kuşu kondu ifadesini umulmadık bir imkana kavuşmakla şans ve talihle ilişkilendirildiği noktasında birleşen katılımcılardan bazıları ise söz konusu

[48] Hüma kuşu ile ilgili bilgiler 29 Mayıs 2020 tarihinde https://www.ajanimo.com/talih-kusu-basiniza-konar-mi/ adresinden indirilmiştir.

deyimin toplumun ahlakının yüzyıllar içinde nasıl yozlaştığını gösterdiğini belirtmektedir. Bu sözlerin eski olduğunu ve günümüzü temsil etmediğini ifade edenler de bulunmaktadır. Söz konusu deyimin fırsatçı bir laf olduğunu ve devlete üç kağıtçılık atfedildiğini öne süren bir katılımcının yanı sıra bir başkası tembel memurların devlete verdiği zarar nedeniyle devletin bu kadar çok eleştirildiğini söylemektedir.

Sonuç olarak birincisi, başına devlet kuşu kondu ifadesinin katılımcılar tarafından şans talih ve milli piyangoyla ilişkilendirildiği görülmektedir. İkincisi, bu sözün eskidiği ve günümüzde artık kullanılmadığı ise verilerden ulaşılan bir başka sonuçtur. Başına devlet kuşu kondu ifadesi özellikle de eski zamanlarda her türlü şansın devletle ilişkilendirilmesi sonucu ortaya çıkan deyimlerden biridir, ancak günümüzde hem eşitsizliği çağrıştırdığı, hem de devlette görev almanın eskisi kadar avantajlı olmaması nedeniyle olumlu değerlendirilmemektedir. Üçüncü sonuç olarak, başına devlet kuşu kondu ifadesi haksızlık içerdiği ve hak etmeden kazanmak anlamına geldiği için ahlaki bir tavırla eleştirilmektedir. Bu noktada kültürel yeniden üretimin değil bir kopuşun olduğu söylenebilecektir. Bireylerin habitusunun yeni koşullara göre güncellendiği sonucu da çıkarılabilmektedir.

Giddens Ulus-Devlet ve Şiddet kitabında, iktidarı yani tahakkümü iki farklı kaynakla bağlantılandırmaktadır. Bunlardan biri tahsis edici kaynaklar, diğeri de otorite kaynaklarıdır. Giddens, tahsis edici kaynaklarla maddi tesisler üzerindeki hakimiyeti kastetmektedir. Otorite kaynakları ise insanların kendi faaliyetleri üzerindeki hakimiyetin araçları ile ilgilidir. Her iki iktidar kaynağı da büyük ölçüde zaman-mekan ilişkilerinin yönetimine bağlıdır (Giddens, 2008b, s.16). Giddens'a göre iktidarın sadece zaman-mekanla değil mahal ile de ilişkisi vardır. Giddens, coğrafyacıların kullandığı manada yer anlamına gelen –hastaneler, hapishaneler, şehirler- mahalleri iktidarın üretildiği kaplar olarak tarif etmektedir (2008b, ss.22-24).

"Devlet hem döver hem sever" sözünün ne çağrıştırdığı sorulan katılımcıların büyük bölümü, devletin dövmesi sözüne bu söz bir mecaz olsa dahi itiraz etmektedirler. Ayrıca bazı katılımcılar, devletin ana baba gibi görüldüğü için bu tür sözlerin kullanıldığını söylemekte, devletin vergilerle dövüp yol yapıp sevdiğini ifade etmekte, devletin hep sevmesi gerektiğini ve yanlış yapanı sadece uyarması gerektiğini belirtmekte ve devletin insan haklarına saygılı olması gerektiğini ifade etmektedir.

Katılımcılar arasında devletin dövmesinin bir dönem insanların tuhaf şekilde hukuksuz olarak içeri alınması ya da cezalandırılmasını hatırlattığı için devletin dövmesine olumlu bakamadığını söyleyen, devletin dövmesini de sevmesini de istemediğini vatandaşla arasında rasyonel bir ilişki geliştirmesi gerektiğini ifade eden, devletin işinin dövmek değil kavgaları durdurmak olduğunu söyleyen de bulunmaktadır. Bazı katılımcılar, babanın da evlatlarını devletin de vatandaşlarını sadece sevmesi gerektiğini ifade etmekte, devletin sadece kanunları uygulaması gerektiğini söylemekte, dövmek annede babada bile onaylanmazken devlete hiç yakışmayacağını ifade etmektedirler.

Soruya verilen yanıtlardan dört farklı sonuç çıkarılabilmektedir: Birincisi, devlet hem döver hem sever sözüne şerh düşerek itiraz edenler devletin kişiselleştirilmemesi gerektiğini söylemektedir. İkincisi, devletin dövmesi ifadesini onaylayanlar devletin adil olması koşuluyla vergi almasının, suç ve kabahat işleyeni cezalandırmasının normal olduğunu belirtmektedir. Üçüncüsü, meseleye rasyonel bir yaklaşım söz konusudur. Buna göre deyim yanlıştır. Devlet vatandaşı dövemez ve sevemez, devlet vatandaşlık ilkesi çerçevesinde herkese eşit durmak zorundadır. Dördüncü sonuç ise bu sözün beka kavramıyla ilişkilendirilmesi ve devletin bekası için gerektiğinde vatandaşı dövebileceğinin söylenmesidir. Katılımcılardan bazıları ise dövmek kelimesini şiddet olarak doğru bulmadıklarını, ancak ceza vermek olarak doğru bulabileceklerini söylemektedir. Bourdieu'nun "alan"ındaki eylemleri şekillendiren temel, görünmez ilişkiler vardır ve görünen odur ki "siyaset alanı"ndaki şiddet katılımcıların habituslarına uyarlanabilir ve yeniden üretilebilir bir unsur olarak görünmemektedir. Bu bağlamda bir süreklilik değil, bir kopuş gözlemlenmektedir.

Liberalizmin temel ilkelerinin neler olduğu konusunda birçok görüş ileri sürülmektedir. Bir görüşe göre liberalizmin üç temel ilkesi; sınırlı devlet, serbest girişim ve en geniş ve özgür şekilde sözleşmelerle yapılan düzenlemelerdir. Liberalizmin iki temel önermesi de bütün kollektivist girişimlere karşı bireycilik ve bireyler arasındaki ilişkilerin ahlakilik ölçütü verilir. Bir başka bakış açısına göre liberalizmin temel ilkeleri bireyselliğe verilen önem ve insan hakları, serbest piyasa ekonomisi, sınırlı minimal devlet, hukuka bağlı devlet ve liberal rasyonalizmdir. Bir diğer görüşe göre ise liberalizmin dört temel unsuru vardır; bireycilik, özgürlük, kendiliğinden düzen ve piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet (Çetin, 2006, ss.219-221).

Devletin sınırlarının geniş ya da dar olması devletin modelini de belirlemektedir. Bu bağlamda katılımcılara devletin sınırlarının nerede başlayıp nerede bitmesi gerektiği sorulmaktadır. Katılımcılar arasında ise üç farklı görüş öne çıkmaktadır: Bunlardan ilki eğitim, sağlık ve güvenliğin devlette olmasını destekleyen görüş, ikincisi devletin her alanda bulunmasını isteyen yaklaşım ve üçüncüsü liberal görüş yani devletin sadece denetleyici olmasını bekleyen yaklaşım. Bunlar arasında en çok taraftar bulan ise eğitim, sağlık ve güvenliğin devlette olmasını öngören görüştür. Buna göre katılımcıların 26'sı (% 40) eğitim, sağlık ve güvenliğin devlette olması gerektiği konusunda birleşmektedir. Bu soruya cevap veren katılımcılar, yaş grubu, mesleki durum ve cinsiyet itibariyle neredeyse eşit bir dağılım göstermektedir. Bu görüş, bürokratlar, memurlar, özel girişimciler, ev-içi emekçiler, işçi-emekliler, yaşlı ve genç gruplar, kadın ve erkek gruplarının tamamında taraftar bulmaktadır.

Soruya verilen cevaplardan iki göze çarpan farklı sonuç daha çıkmaktadır. Bir grup katılımcı devletin standartlarını özel sektöre kıyasla daha yüksek görmekte, devletin işlerinin bir prosedür çerçevesinde yapıldığını düşünmekte, o nedenle devletin hiçbir alanı özel sektöre bırakmaması gerektiğini söylemektedir. İkinci sonuç liberal bir devletten yana tutum alan ve devletin sadece kuralları koyup denetlemesi gerektiğini söyleyen grup içinde ise hem güvenliğin devlette kalmasını hem de özelleştirilmesi gerektiğini savunanlar bulunmaktadır. Bu kişilere göre devlet tüccar değildir, devlete düşen hakem rolüdür. Liberal görüşler ileri süren bu grupta bile devletin güvenliği özel sektöre bırakmaması gerektiğini düşünenlerin var olması göstermektedir ki Türkiye'deki liberallerin bile son tahlilde güvendiği yapı devlettir.

Bu noktada, liberal görüşlere sahip olan katılımcıların özel sektör alanında faaliyet göstermesi ve araştırmacının gözlemleyebildiği kadarıyla diğer katılımcılara oranla görece daha üst düzey bir gelire sahip olmaları, devletçi görüşler ileri sürenlerin ise alt gelir grubuna mensup olmaları dikkat çekmektedir. Cevaplar kapsamında liberal ekonomiye hem insan kaynağı, hem sermaye birikimi hem de değerler açısından hazır olmadığımızı iddia eden ve devletin güçlü olması gerektiğini vurgulayan katılımcının endişesiyle, devletin eğitim, sağlık ve güvenlikte olması gerektiğini söylerken, bu alanların tanımını geniş tutarak haberleşmeyi dahi güvenlik kapsamında değerlendiren katılımcının endişesi bir açıdan benzeşmekte, başka bir açıdan ise ayrışmaktadır. Bu noktada, alanda hakim olan grup tarafından benimsenen –Bourdieucu deyimle- koruma

stratejisi ortaya çıkmaktadır. Bu strateji var olan siyasal alanın muhafaza edilmesini göstermektedir. Devlet algısında devamlılık söz konusudur.

Özgürlük senin ve benim başka şartlar altında yapılması imkansız ya da riskli olanı yapabileceğimizi söyler. Cezalandırılma, hapse atılma, işkence görme ya da zulme uğrama korkusu olmadan dilediğimizi yapabiliriz. Fakat özgür ülke, bize yaptığımızın amacına ulaşacağının ya da söylediğimizin kabul edileceğinin garantisini vermez. O halde özgür ülkede bulunmanın anlamı, kişinin kendi yaptıklarından sorumlu olmasıdır (Bauman, 2018a, ss. 7-8). Elbette özgürlüğün sınırı da, başkalarının özgürlüğünün başladığı yere kadar uzanmaktadır (Bauman, 2018a).

"Devletin sorumluluğu önce güvenliği sağlamak mı, yoksa önce özgürlüğü sağlamak mı olmalıdır?" sorusuna cevap veren katılımcılar, açık ara güvenliğin önde geldiğini söylemektedir. 64 katılımcının 35'inin, toplam rakamın yüzde 54'ünün önceliği güvenliğe vermesi, bu cevabı veren katılımcıların meslek ve yaş gruplarında ise orantılı bir dağılım gözlenmesi, durumun sadece cinsiyet, meslek ya da yaş açısından değil, genel olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Bu sonuçta ve şerhsiz şekilde özgürlüğü önceleyen katılımcıların neden 64 kişi içinde sadece 10 kişi olduğu sonucunda, Türkiye'nin jeo-politik konumunun etkisi olduğu düşünülebilmektedir.

Öte yandan özgürlük ve güvenlik konusu bir dilemmadır ve biri olmadan diğeri anlamsız hale gelmektedir. Özgürlük ya da güvenliğin lüzumunu belirleyen bir diğer faktör ise ihtiyaçlardır. Bu görüşe göre idealin özgürlük olduğu, ancak güvenliğin önde tutulacağı dönemler olabilecek, toplum sağlığı için bir dönem güvenlik önde tutulup sonra özgürlüğe geçilebilecektir. Özgürlük ve güvenlik dengesini konuşurken iki kavramın birbirinin karşıtı gibi değerlendirilmemesi de önem arz etmektedir. Özgürlüğün ve güvenliğin sınırlarının doğru tespit edilmesi bir yana, insanların kendini gerçekleştirmesi için ortam yaratmanın devletin asli görevlerinden biri olduğu ve bunun için özgürlük ortamının şart olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Öte yandan bu iki kavramın birbirine bağlı ve biri olmadan diğerinin anlamsız olduğunu söyleyerek insanların ancak kendilerini güvende hissettiğinde özgürleşebileceğini savunan katılımcılar da haklı gibi gözükmektedir.

Bu durum göstermektedir ki, katılımcılar hem sembolik sermaye, hem de kültürel sermaye açısından güvenliği özgürlüğe tercih etmektedir; ancak bu ikisinin ayrılamaz olduğunu düşünen hatırı sayılır bir katılımcı kitlesi de bulunmaktadır.

Devletin gayri hukuki işleri dendiğinde akla gelen ilk kavram "raison d'etat" kavramıdır. Bu kavram "devletin yüksek çıkarları için bizzat devletin yasa dışı, gayri meşru, kirli işler yapmasını ifade etmektedir. Geçerli hukuk sistemi içerisinde yapılması sorun yaratacak bazı netameli, kirli, gayri insani, hukuk ve ahlak dışı işler –komplo, provokasyon, linç, siyasi cinayet, suikast ve bunlar gibi- devlet içinde çok dar bir ekibin bilgisi dahilinde devletin adamları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunun devlet yararına yapıldığı ama halkın da bilmemesinde sayısız yararlar olduğu söylenmektedir. Bu kirli operasyonların finansmanı ise örtülü ödenekten ödenmektedir[49].

Devletlerin hem ülke sınırları içinde hem de dışında hukuk dışı işler yapmasını değerlendiren katılımcılar büyük oranda ve çeşitli gerekçelerle devletin hukuk dışına çıkmasını onaylamaktadırlar. Katılımcılar arasında bu durumu, tüm ülkelerin hukuk dışı işler yaptığını Türkiye'nin de ister istemez yapmak zorunda olduğunu söyleyerek rasyonalize eden de bulunmaktadır, büyük devletlerin hukuk dışı işlerinin çok daha fazla olduğunu Türkiye'nin onlar kadar hukuk dışı işi olmadığını savunan da.

Devletlerin hukuk dışı iş yapmasının olumlanamayacağı ortadadır. Ancak katılımcılar bu noktada şartları ileri sürmekte, devletin hukuk dışı işler yapmasının devlet çıkarları ve bekası açısından değerlendirilebileceğini söylemektedir. Katılımcılar arasında halkın güveninin sarsılmaması için devletin hukuk içinde kalması gerektiğini, ancak geçici süreli olağanüstü hallerde bunun bozulabileceğini ifade eden, açık ilişkinin aile içinde bile yaşanamadığını, bir yere kadar devletin hukuk dışına çıkabileceğini belirten, derin devlet fikrinin kulağa hoş gelmese de de fakto bir durum olduğunu ve bazı operasyonların doğası gereği kayıt altına alınamayacağını vatandaşlar uygun bulmasa da devletlerin bunu yaptığını söyleyenler bulunmaktadır.

Devletin hukuk dışı işler yapması hele de günümüzde demokratik ülkelerin halkları nezdinde kabul görmemektedir. Nitekim katılımcılar arasında devletin hukuk dışına çıkmasını asla kabul etmeyeceğini ifade eden, başka devletlerin yapmasının bizim devletimizin de yapmasını meşru kılmayacağını düşünen kişiler bulunmaktadır.

[49] Devletin gayri hukuki işleri konusundaki bilgiler 29 Mayıs 2020 tarihinde http://bianet.org/bianet/siyaset/91558-devlet-derin-degil-kutsal sitesinden indirilmişit.r

Bazı katılımcılar, bizde devletin hukuk dışı işleri denince darbelerin, terörün ve faili meçhul cinayetlerin akla geldiğini ve bunların devletin kullandığı bir araç olmaması gerektiğini savunmakta, bir kısmı da devletin şeffaf olması gerektiğini söyleyerek çıkarlar için bile olsa hukuk dışına çıkamayacağını savunmaktadır. Son derece tartışmalı olan konuda kararsız olan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu nedenle, "devlet bunu yapsın da diyemiyorum, yapmasın da diyemiyorum" şeklinde konuşarak tercihte bulunmayacaklarını belirtmektedirler.

Sonuç olarak, devletin gayri hukuki işlerinin yüksek oranda onaylanması göstermektedir ki, katılımcılar nazarında devletin yüksek çıkarlarıyla gizlilik arasında doğrudan ilişki kurulmaktadır. Bu dolayımla, gizli olmak kaydıyla devletin hukuk dışına çıkması görmezden gelinebilir bir durum olarak değerlendirilmektedir. Yine Bourdiecu kavramlarla söylenirse "kültürel pratikler" bunu gerektirdiği için katılımcıların çeşitli gerekçelerle bu konuda bir yeniden üretimi söz konusu olmaktadır.

Türkiye'de sivil asker ilişkileri 1999'dan bu yana, yapılan birçok anayasal ve kurumsal değişiklikle birlikte dönüşüm yaşamıştır. Sivillerin denetiminden bağımsız ve siyaset üzerinde vesayet ve veto yetkilerine sahip olan silahlı kuvvetler son on beş yılda bu yetkilerinin birçoğunu önemli ölçüde kaybetmiştir. Bu dönüşüm sadece yasal çerçevede yapılan reformlar sonucunda değil, aynı zamanda siyasi ve sivil elitlerin, toplumun ve askeri kesimlerin davranışsal ve tutumsal değişimlerinin de bir etkisi olarak ortaya çıkmıştır (Gürsoy, 2014, s.157).

Kendilerine "Türkiye'de askerin siyasetle ve devletle ilişkisi konusunda ne söylemek istersiniz?" sorusu yöneltilen katılımcıların yarısından fazlası askerin devletin sadece bir organı bir cüzü olduğunu, askerin devlete tabi olmasını, darbeler döneminin bittiğini ya da bitmesi gerektiğini, askerin siyasete karışmaması gerektiğini ya da devlet ve askerin uyumlu çalışmak zorunda olduklarını söylemektedir. Cevapların bu şekilde çıkmasının bir nedeni araştırmaya katılanların bir kısmının muhafazakar olması, bir diğer nedeni ise askerin Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren sürdürdüğü öncü ve otonom pozisyonunu dönemin ruhunun da değişmeye başlamasıyla birlikte kaybetmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu durumla ilgili pek çok gerekçe ortaya konulabilir, ki küreselliğin dünyayı hızla değiştirmesi ve bu süreçte orduların 20. yüzyıldaki işlevlerini artık sürdürmediği de bunlardan biri olabilecektir.

Öte yandan, geçmiş yıllarda yaşanan bazı olaylar göstermektedir ki, ordu ve askerin yıpratılması söz konusu olmuştur. Katılımcılardan bazıları, sivilleşme diye çıkılan yolda askere haksızlık edildiğini, ordu mensubu insanların iftiralara uğrayıp yıllarca hapis yattıklarını, mağdur olduklarını söyleyerek "ne o ne o" ifadesini kullanmaktadır. Askeriyenin kapısında özel güvenliğin beklediğini, bir askerin Genelkurmay Başkanı'yla selfie çektiğini ve bunların yanlış olduğunu söyleyen bir katılımcı ise tezatın buradan başladığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak katılımcılar arasında hem askerin darbe geleneğini kınayan ve normalleşme talep eden, hem de Türkiye'de toplumla askerin karmaşık ilişkisinin tarihsel nedenlerini de ortaya koyarak askere haksızlık etmemeye çalışanlar bulunmaktadır. Bunun nedenlerinden biri askerin Türkiye'de Mehmetçik olarak görülmesidir, nitekim bir katılımcı asker dendiğinde aklına vatan için ölen Mehmetçiklerin geldiğini ve bu konuya duygusal baktığını ifade etmektedir.

Bu cevaplara bakılarak katılımcıların "bir yatkınlıklar bütünü" olarak habitusunda ikili bir yapı olduğu gözlenmektedir: Hem Türklerin ordu-millet geleneği sürmektedir, hem de orduya güven konusunda kopuşlar yaşanmaktadır.

Weber, güç ile ve bazı insanların diğer insanlar üzerinde egemenlik kurma yolları ile çok ilgilenmiştir. Meşru olmayan egemenlik ile yetkiye sahip ve bazı insanların kendilerine itaat edilmesinde hak iddia etmelerini öngören meşru egemenliği birbirinden ayırır (Wallace&Wolf, 2012, s.114).

Devletin hem kendini koruma refleksi, hem de egemenliğini sağlamak için zor ve şiddet kullanmasını katılımcıların neredeyse tamamı onaylamaktadır. Kanuna ve hukuka uygun olmak koşuluyla, güvenliği sağlama amacıyla, kamu düzenini koruma gerekçesiyle, çoğunluğun huzurunu korumak için gibi nedenler öne sürerek devletin şiddet kullanabileceğini düşünenlerin yanı sıra bir kısım katılımcı ise kolluk kuvvetlerinin yaptırım gücünü ve devletin kullandığı şiddeti yetersiz bulmaktadır. Devletin şiddetini reddeden katılımcıların sayısı ise 5'te kalmaktadır.

Devlet şiddetinin kamu düzeninin bozulması tehlikesi ya da güvenliğin gerektirdiği durumlarda kullanılması zorunluluğu neredeyse devlet var olduğundan bu yana hem kabul edilen hem de tartışılan konulardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle katılımcılar arasında bunu hem yüksek oranda onaylayan, hem de reddedenlerin

bulunması şaşırtıcı olmamalıdır. Üstelik her iki görüşün de argümanları oldukça tutarlı gözükmektedir. Nitekim katılımcıların bir bölümü coğrafyamızın bir ateş topu olduğundan bahsederek devletin şiddet kullanmasının yasal sınırlar ve mevzuat dahilinde meşru olduğunu ifade etmektedir. Devletin şiddet uygulamasını kabul etmeyenlere göre ise, dış saldırı, otoriteye karşı ayaklanma olduğunda ancak devlet şiddete başvurabilecektir, aynı zamanda devlet şiddet kullanana da şiddet gösterebilir, fakat aynı devletin hak arayan barışçıl vatandaşına karşı şiddet kullanması yanlıştır.

Bir görüşe göre, devlet eskiden vatandaşlarına karşı yoğun şiddet uygulamaktaydı, ancak günümüzde böyle bir durum bulunmamaktadır. Bu noktada vurgulamak gerekmektedir ki, çağdaş demokrasiler ve modern devletler insan ve toplum odaklı yönetim şekilleridir. Bu devletler yönettikleri toplumun güvenliğini sağlamak zorundadır. Öte yandan devletin toplumun sosyal yapısına göre şekillendiği de bir gerçekliktir, dolayısıyla toplumun boyutlarını oluşturan unsurlar olan, toplumun nüfusu, güvenliği, ekonomisi, kültürü, inançları ve eğitimi gibi unsurlar aslında devleti de oluşturan unsurlardır (Yaka, 2018, s.110).

Anlaşılması gereken şudur ki, toplum ne kadar değişiyorsa, devlet de o kadar değişmektedir. Katılımcılar arasında eskiden şiddet uygulayan devletin bugün daha az şiddet uyguladığı düşünülüyorsa bunun nedeninin toplumun dönüşmesiyle ilgili olabileceği düşüncesi de tartışmaya değer bir görüştür. Devlet şiddeti tartışılırken düşünce suçu kavramına ve barışçıl gösterilere de katılımcılar tarafından bir başlık açılmıştır. Tezat gibi gözüken bu iki gerçekliğin aslında birbirini tamamladığı da araştırmadan çıkan sonuçlardan biridir. Sonuç olarak devlet şiddeti güvenlik gibi gerekçeleri içinde barındıran kültürel sermaye tarafından yeniden üretilmektedir. Öte yandan, Bourdieu'nun yerleşik alandaki hakim gruba saldırdıklarını söylediği muhalif grup olan "izleme stratejistleri" tarafından reddedilerek kesintiye uğratılmaktadır.

Bourdieu simgesel şiddet kavramını fiziksel olmayan şiddeti açıklamak için kullanmaktadır. Fiziksel şiddet tekelini devlete teslim eden düşüncenin, simgesel şiddeti de göz önünde bulundurması gerektiğini ifade etmektedir. Bourdieu toplumsal eşitsizliğin kaynağına simgesel şiddeti yerleştirmektedir. Her ne kadar aynı amaçla ortaya atılmadıysa da Althusser'in devletin ideolojik aygıtları diye betimlediği kurumlar da fiziksel olmayan şiddeti -bir açıdan şiddet olarak değerlendirilebileceği

varsayılabilir- ifadelendirmektedir. Fakat zaten Bourdieu'nun sembolik şiddet başta olmak üzere kavramlarının "başlangıç noktaları Bourdieu'nun 1960'larla 1970'lerde karşılaştığı Althusserci Marksizmdir" (Swartz, 2011, s.97).

Bu çalışmada sembolik şiddet, devletin eğitim ve çeşitli yollarla topluma ideoloji empoze etmesi bağlamında kullanılmaktadır. Katılımcılara gerekli bilgilendirmeler yapıldıktan sonra modern devletin vatandaşlarını belli bir ideoloji çerçevesinde şekillendirmesinin sembolik şiddet olarak görülüp görülmediği sorgulanmaktadır.

Araştırmaya katılanlar yüzde 40'a yakın olmak üzere büyük oranda devletin çeşitli vasıtalar yoluyla vatandaşa ideolojiyi ve egemen kültürü belletmeye çalışmasını sembolik şiddet olarak görmemekte, bu durumu olumlu değerlendirmektedir. Bu noktada, meslek grupları, yaş ve cinsiyet gruplarında belirgin bir farklılık göze çarpmamaktadır. Katılımcılara göre, doğruyu yanlışı ayırt edebilmek için, vatandaşların ölçme değerlendirme yapabilmesi için, ortak değerler çevresinde toplanabilmek için devletin ideoloji üretmesi ve bu ideolojiyi vatandaşlara belletmeye çalışmasında eleştirilecek bir durum bulunmamaktadır.

Görüldüğü kadarıyla soruyu olumlu cevaplayan katılımcılar, ideolojiyi toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilen ortak değerleri olarak algılamaktadır. Katılımcılar, vatandaşları şekillendirmek ve kalıplamak üzere oluşturulan ideolojilerin, devletin var olmaya devam edebilmesi için gelip geçici hükümetlerle değişmeyen geçmişten gelerek geleceğe uzanan bir değerler paketi olarak algıladığı ortaya çıkmaktadır. Devletin ideolojisini rasyonelleştiren çeşitli gerekçeler ileri sürülmektedir. Katılımcılar arasında bunun aksini iddia edenler, yani devletin tek bir kimliği vatandaşa dayatmasını, ideoloji baskısı yapmasını, sembolik şiddet olarak değerlendirenler olmasına rağmen, devletin vatandaşına bir ideoloji aşılamasını ya da dayatmasını onaylayanlar baskın şekilde çoğunluktadır.

Bu durum da göstermektedir ki, bu konuda bir süreklilik ve yeniden üretim süreci mevcuttur. Failler, devletin sembolik şiddetini bir takım "illusio"lar hayal ederek meşrulaştırmaktadır. Görülmektedir ki, "politik alan"daki "doxa"ların (verili kurallar) sorgulanmaması tercih edilmektedir.

Devlet otoritesi, ülke yasalarını ilan etme ve dayatma yetisi demektir. Eğer yasalara uyulmazsa, uymayanlar cezayı hak eder, isteseler de istemeseler de boyun

eğmeye zorlanırlar (Bauman, 2014b, ss. 180-181). Aslında devlet tek başına baskı uygulama hakkını elinde bulundurur. Devletin bir uyruğu olmanın hakların ve ödevlerin bir bileşimi olması, aynı zamanda hem korunduğumuz hem de ezildiğimizi hissetmemize neden olur (Bauman, 2014b, ss. 181-182).

Devletin vatandaşlar üzerinde çeşitli yollarla disiplin kurup kurmadığını değerlendiren katılımcıların sadece 10'nun (toplam görüşülen kişi sayısı 64'tür) devletin vatandaş üzerinde disiplin sağlamasını reddetmesi bu sorunun en ilginç sonucu olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar disiplini zorlama içermesi, ayrıştırma, sertlik ve baskıcılık anlamına gelmesi nedeniyle reddettiklerini söylemektedir. Buradan çıkılarak katılımcıların büyük çoğunluğunda onaylanan disiplinin, ortak bir amaç için bir araya gelinen ve yaşanılan yerde oluşturulan kurallar olarak algılandığı söylenebilmektedir. Devletin disiplin sağlaması, kurallar koyması ve vatandaşların da o kurallara uyması disiplindir. Bu görüşü dile getirenlere göre disiplinin olmadığı yerde kargaşa ve kaos çıkacaktır. Yine bazı katılımcılar devletin vatandaşlar üzerinde disiplin sağlamasını anayasa ya da yasalara uymakla açıklamaktadırlar. Sonuçta, devletin vatandaş üzerinde disiplin kurmasını onaylayanların disiplini kurallar, kontrol, otorite, suçluların tespiti, eğitim ve devletin vatandaşı takip etmesi anlamında değerlendirdiği ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan devletin vatandaşların üzerinde disiplin sağlamasına az sayıda da olsa karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Bu kişilere göre devletin vatandaşlar üzerinde disiplin sağlaması kabul edilir değildir. Bir katılımcı disiplinin kendisine devletin o eski arkaik kendini koruma refleksini hatırlattığını söylerken, bir diğer katılımcı ise devletin disiplin sağlama hakkının bulunmadığını, sadece hatırlatıcı olabileceğini söylemektedir. Sonuçta devletin disiplinini reddedenler de tutarlı argümanlar ileri sürmekte, disiplinin eski dönemlerin arkaik devletlerini hatırlattığı, ayrışma, sertlik, baskıcılık anlamına geldiğini ve bu yüzden kabul edilemez olduğunu belirtmektedir.

Araştırma sorusuna verilen cevaplar, katılımcıların şimdiye dek olduğu gibi konuya güvenlikçi bir perspektifle baktığını göstermektedir. Öte yandan zaten devletin baskıcı yönünü ortadan kaldırmak mümkün değildir, çünkü devlet aygıtının kendisi bir baskı olarak tanımlanmaktadır. Bu baskıyı ortadan kaldırmak devleti ortadan kaldırmak anlamına gelebilecektir. Katılımcıların verdiği cevaplarda da bu durum ortaya çıkmaktadır, çünkü bir katılımcının ifade ettiği gibi, devlet disiplininin olmadığı durumu kaos olarak tanımlamaktadırlar. Buradan çıkarak, katılımcıların çok küçük bir

bölümü dışında kalanların sözü edilen baskıyı içselleştirdiği söylenebilecektir. Bunu Türk toplumunun devlet geleneği oldukça baskın bir toplum oluşuyla ilgisi ilişkilendirmek de olası gözükmektedir.

Sonuç olarak, devletin vatandaşlar üzerinde disiplin sağlamasının da katılımcılar nazarında kültürel sermaye nedeniyle ve "güvenli hissetme" ve "kaostan kaçınma" gibi illusiolar beklentisiyle kültürel olarak yeniden üretildiği söylenebilmektedir. Bu konuda kopuştan daha çok devamlılık gözlenmektedir.

Bauman, bugünkü neslin korkularını Adorno, Arendt, Cassirer, Fromm, Huxley veya Orwell'ın ifade ettiği kuşaktan ayıran mesafeyi ölçmek için, tüm yayın kuruluşlarıyla izleyenleri etkisi altına almış Büyük Birader diye adlandırılan kamusal görüntüye yakından bakmaktan kötüsünü yapmamızın mümkün olduğunu söylemektedir (2018b, s.91). Bauman'ın büyük biraderden kastı devlettir. Hollandalı John De Mol'un 1999 yılında Arizona çölünde bir ay boyunca camdan bir kubbe içine kapatılmış insanların izlerken TV'de patlama yapacak Büyük Birader fikrini nasıl bulduğunu, Hollanda'nın en zengin ikinci insanı haline nasıl geldiğini anlatan Bauman, Büyük Birader'in devletin denetimindeki bugünkü toplumumuzun yoğunlaştırılmış, damıtılmış, saflaştırılmış bir modeli olduğunu söyler (2018b, ss.91-99). Bauman, sürekli izlemeye dayanan bu durumu tarif etmek üzere "güvensizliğin kurumsallaşması" ifadesini kullanmaktadır (2018b, s.101).

Bu dolayımdan bakıldığında, katılımcılara yöneltilen "devletin vatandaşlarını izlemesi ve bilgileri depolaması hakkında ne düşünürsünüz, bunu bir şiddet türü olarak görür müsünüz?" sorusuna ilginç cevaplar alınmaktadır. Katılımcıların yarıya yakını bu duruma olumlu yaklaştığını, devletin vatandaşları izleme ve bilgi depolama gibi bir hakkı ve hatta görevi olduğunu belirtmektedir. 64 katılımcının sadece 8'i bilgilerin sızmasından endişe ettiği gerekçesiyle devletin vatandaşın bilgisini toplamasını ve depolamasını reddetmektedir.

Bu görüş çeşitli gerekçelerle ortaya konulmaktadır: Başıboş insanların yaşadığı bir ülke olmadığımızı söyleyenlerin yanı sıra vatandaşın bilgilerinin söz konusu devletse o kadar da mahrem olmadığını belirtenler bulunmaktadır. Bazı katılımcılar devletin vatandaşa gerekli hizmeti vermesi için, güvenlik için, toplumun genelinin menfaatini korumak için, acil durumlarda ulaşabilmek için ve bizzat vatandaşın evine

kamera koymadıkça vatandaşı izleyebileceği, bilgi depolayabileceğini söylemektedir. Günümüzde vatandaşların bilgilerinin devlet tarafından depolanıp depolanamayacağı tartışıladursun, söz konusu kişisel bilgilere özel sektörde faaliyet gösteren şirketler, bankalar, yabancı ülkelerin istihbarat örgütleri ve sivil küresel şirketler kolaylıkla ulaşabilmektedir. Dijital dünyada her şeyin izi rahatlıkla bulunabilmektedir.

Öte yandan soruya verilen cevaplar arasında ilginç yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Bunlardan biri, 10 yıl önce insanların bilgilerinin devlet tarafından ulaşılır olmasına itiraz ederken, günümüzde facebook'ta ya da diğer benzeri sosyal medyalarda bilgilerini bizzat kendilerinin verdiğidir ki, devletin vatandaşları izlemesi ve bilgi depolamasına yönelik eleştirileri geçersiz kılacak bir güncel, küresel ve realist yaklaşım olarak, analiz edilmesi gereken bir problematik olarak önümüzde durmaktadır.

Sonuç itibariyle, dışarıdan bakan gözlemciler, devletin vatandaşı izlemesi ve bilgi depolamasını çeşitli güvenlik kaygıları nedeniyle olumlayan katılımcıları "güvensizliği kurumsallaştırıcı" tavırları nedeniyle eleştirebilir durumda olsa da, izleme ve takip sürecinin ulus-devletleri de aşan, küresel bir yönü olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Devleti ve bireyi aşan günümüz dünyasında devletin bilgileri takip etmemesini olumlayıp olumlamamanın bir anlamı kalmış mıdır, elbette bu da ayrı bir tartışmanı konusudur.

Sonuç olarak vatandaşların devlet tarafından izlenmesine yönelik hem devamlılık ve yeniden üretim ortaya çıkmaktadır; hem de küreselleşmenin etkileri nedeniyle devlet üstü güçler tarafından izlenme durumunun söz konusu olması nedeniyle bir kopuş belirmektedir. Hatta katılımcılar arasında "izleyecekse kendi devletimiz izlesin" yaklaşımı ortaya çıkmaktadır. Görünen odur ki, katılımcıların eğilimleri olarak tanımlanan "faillerin habitusu" ile ve "politik alan"ın bu konuda, küresel big brotherler karşısında ortak çıkarları söz konusudur.

Cumhuriyet dönemi bürokrasisinin bir toplumsal sınıf olup olmadığını tartışan Boratav, çağdaş bürokrasiyi toplumsal bir sınıf olarak görenlerin ana dayanaklarının, bu bürokrasinin tarihsel kökenlerine, yani Osmanlı toplumunun "devlet sınıfı"na uzanarak inşa ettiklerini savunur (Boratav, 1995, s. 11). Oysa Osmanlı'daki devlet sınıfı Asya tipi bir üretim biçimi içinde köylülerin ürettiği artığa vergi/haraç biçiminde el koyan ve varlığını bu konumuna borçlu olan sınıf olarak anlaşılır. Bu sınıf imparatorluğun temel

sınıflarından biridir, çünkü üretim ilişkisi içinde vergileme/aşar türü bir mekanizma ile gerçekleşen artığa el koyma bu mekanizmaya özgü ve belirli bir toplumsal sınıflar düalitesi yaratır. Bir yanda artığa el koyan devlet sınıfı, öte yanda ise bu biçimin dolaysız üreticileri, yani vergi ödeyen köylülük.

Boratav, Cumhuriyet dönemi sınıf yapısını kapitalist ve yarı-feodal üretim ilişkileri ile basit meta üretimi üzerinden kurar. Bu ilişkiler ağından çıkan sınıfları ise işçi sınıfı ile burjuvazi, yarıcı-ortakçı köylü ile toprak ağası, piyasaya dönük küçük üretici (köylü) ile tüccar-tefeci olarak tasnif eder. Bu temel sınıf yapısının dışında ancak ona bağımlı biçimde yeralan tabakalar ve gruplar ise burjuvazinin 4 alt grubundan (sınai-tarımsal sermaye, mali sermaye, ticari sermaye ve rantiyeler) ve üç ara tabakadan (serbest meslek sahipleri, bürokrasi ve kentsel merjinaller) oluşmaktadır (Boratav, 1995, ss.7-15). Görüldüğü üzere Boratav'ın sınıf tasnifinde bürokrasi ara tabaka sınıf olarak görülmekte ve Osmanlı'daki öncülüyle aynı kategoride değerlendirilmemektedir. Yine de bürokrasinin bir sınıf olduğu ve vatandaşla tahakküm ilişkisi kurageldiği düşüncesi yaygın bir görüştür.

Bu bağlamda katılımcılara modern devletin ortaya çıkardığı memurlar sınıfının yani bürokrasinin vatandaşla arasında tahakküm ilişkisi olup olmadığı konusunda ne düşündükleri sorulmaktadır. Alınan cevaplar, genel olarak memur zihniyetinde eskiden bugüne bir değişim olduğunun düşünüldüğü yolundadır. Katılımcıların yaklaşık üçte birlik bölümüne tekabül eden sayıda kişinin ise söz konusu değişimin olumsuzdan olumluya doğru gittiğini düşündüğü ortaya çıkmaktadır.

Katılımcıların eskiden bugüne memurda bir değişim olduğunu düşündükleri, verdikleri; eskiden memurda "bugün git yarın gel" zihniyetinin olduğu, "doktora çıkmak" gibi ifadelerin kullanıldığı, ikinci kat, üçüncü kat, beşinci kat gibi laflarla vatandaşın bina içinde dolaştırıldığı gibi örneklerden anlaşılmaktadır. Bunun tersi bir argümana göre ise, eskiden memura bir saygıyla sevgiyle bakılmaktadır, ancak bu günümüzde kalmamıştır. Hatta günümüzde vatandaş memura karşı hadsizleşmekte ve saldırmaktadır. Bu görüşü savunan katılımcılar devletin her zaman bir ağırlığı olması gerektiğinden ve memura da devletin temsilcisi olduğu için saygı gösterilmesi gerektiğinden söz etmektedir. Sürpriz olmayan bir şekilde bunu ifade eden katılımcıların tamamı memurlardan oluşmaktadır.

Soruya alınan cevaplardan dört ilginç sonuç ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, vatandaş belediyelerdeki memurlara karşı daha özgüvenli, ancak il yönetimi ya da bakanlıklara bağlı kurumlardaki memurlara karşı daha az özgüvenlidir. İkincisi, geçmiş yıllarda memurların vatandaştan ayrıştırılmasının devletle vatandaş arasındaki mesafenin açılmasına neden olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre devlet memurlarının eskiden ayrı sigorta şirketi, emekli sandığı, ayrı pasaportu, lojmanları vardı ve toplumda memurlar katmanı biraz da bu imtiyazlar nedeniyle oluşmuştu. Üçüncü görüşe göre, eskiden memur sayısı çok azken ve daha çok kolluk kuvvetleriyle ilişki varken, dolayısıyla ilişki daha az kişiyle ve daha otoriter şartlarda kurulurken, günümüzde 6 ya da 7 milyon memur bulunmaktadır, bu durum da ilişki biçiminin değişmesinin ve demokratikleşmesinin nedenlerinden biridir. Dördüncü yaklaşım ise bürokrasideki dönüşümü hem vatandaşın artık hakkını aramaya başlamasına, hem de memur kalitesinin yükselmesine bağlamaktadır. Katılımcılara göre, insanlar artık kendini ezdirmemekte, memurun yanına bilgili olarak gitmektedir. Memur da doğru sorulmuş soruyu doğru cevaplamaktadır, ayrıca memurun kalitesi de zamanla yükselmiştir.

Sonuç olarak, modern devletin en önemli gösterenlerinden biri olan bürokrasi konusunda devlet algısında bir kopuş yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Bourdieu, "alan habitusu yapılandırma eğilimindeyken, habitus da alana dair algıyı yapılandırma eğilimindedir" (aktaran (Duran&Ekici, 2018, s.976) demektedir. Bürokrasinin değişimi konusunda görünen odur ki devlet dışındaki faillerin habitusu, politik alanın maddi ve simgesel kaynaklarını dönüştürebilmektedir.

Hegel'de bürokrasi toplumun özel menfaatlerini devlet tarafından temsil edilen genel menfaatlere dönüştürme aracı olarak olarak sivil toplum ile devlet arasında bir köprü görevi görür (Mouzelis, 2003, s.10). Diğer taraftan Hegel'in sivil toplum devlet ve bürokrasi üçlüsünü kabul eden Marx, bu üçlünün Hegelci yaklaşımdaki ilişkisini radikal bir biçimde değiştirir. Hegel'in genel çıkarların savunucusu olarak tasavvur ettiği devleti sivil toplumun bir parçası olan hakim sınıfın çıkarlarını temsil eden bir yapı, bürokrasiyi de, devletin kendisi gibi, hakim sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerindeki hakimiyetini sürdürmede kullandığı bir araç olarak ele alır. Marx'a göre bürokrasi her ne kadar halkın hayatını düzenlese de halk üzerinde esrarengiz bir havaya bürünerek zalim ve özerk bir güç haline dönüşürken bu bağlamda bürokratın konumu da kutsallaşır (Mouzelis, 2003, ss.11-2)

Weber ise bürokrasiyi "yasal olarak kurulu ussallık" anlamı yükleyerek kullanmaktadır (Aksan&Çelik 2011, ss.1-2). Bürokrasi, "iş bölümü, uzmanlaşma, örgütlenme, hiyerarşik bir yapı, planlama çerçevesi içinde geniş grupların disiplinli bir şekilde yönetilmesini gerektiren toplumun bir aşamasıdır" (Aykaç'tan (1997, s.38) aktaran Akçakaya, 2016, s.673). Weber, bürokrasiyi geniş bir alana yayılmış toplumsal fiil ve hareketlerin rasyonel ve objektif esaslara uygun olarak düzenlenmesi süreci olarak tanımlamaktadır (Akçakaya, 2016, s.673) Weber, bürokrasiyi rasyonel bir örgüt biçimi olarak kabul etmiş ve teknik olarak diğer örgüt biçimlerinden üstün olduğunu belirtmiştir. Bürokraside beşeri faktörler dikkate alınmazken beşeri etkiler ya da subjektif unsurlar Weber'e göre bürokraside yer almaz. Aynı zamanda bürokrasi, yalnız kamu kesimine özgü bir örgütlenme biçimi değil; özel kesim içinde geçerli bir örgütlenme biçimidir (Aykaç'tan (1997, s.38) aktaran Akçakaya, 2016, s.673)

Siyaset ve bürokrasi, özelde de bürokrat ve siyasetçi arasındaki ilişkiyi anlama açısından üç farklı yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, siyasal sistemin uygulanması istenen politikayı tayin ettiği ve bürokrasinin de tayin edilen politikaları uygulamasını öneren yaklaşımdır. İkinci yaklaşımda ise siyaset-yönetim ayrımı reddedilir ve bürokrasinin idari rolü olduğu kadar siyasi rolü de olduğu düşünülür, bürokratlar genel olarak yönetişim ve siyaset yapma sürecinin dahili bir unsuru olarak görülür. Bürokrasi ve siyaset arasındaki bir diğer yaklaşım ise depolitize devlet anlayışı çerçevesinde yönetilenleri keyfilikten koruyacak, objektif ve yansız davranacak rasyonel ve verimli bir idare oluşturma amacı ile idarenin üst kurullar oluşturmak yolu ile siyasal müdahaleden uzak tutulması anlayışıdır (Aksan&Çelik, 2011, ss.1-10).

Bürokrat ve seçilmiş arasındaki söz konusu çatışma, katılımcılara sorulduğunda seçilmiş ya da atanmış tercihi yapmayanlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Atanmış seçilmiş ilişkisinde ortaya çıkan olası bir çatışmada her iki grubun da haksız ya da her iki grubun da haklı olduğunu söyleyenler olduğu gibi, işini yapmayanı haksız bulan, iki grubun da millete hizmet etmek zorunda olduğunu söyleyen ve milletin menfaati için çalışanı haklı bulan katılımcılar bulunmaktadır.

Atanmış seçilmiş çatışmasında atanmışları haksız bulanlar üç neden ileri sürmektedir. Bunlar, atanmışta aşırı özgüven olması, atanmışların kendilerini kalıcı diğerlerini gidici görmeleri ve siyasilere ideolojik yaklaşmalarıdır. Sözü edilen

çatışmada seçilmişi haksız bulanlar da üç farklı neden öne sürmektedir. Bunlar, Seçilmişin süregiden bir sistemi altüst etmesi, siyasetin rant üretmesi ve siyasetçinin her şeye oy gözüyle bakması ve her şeyin siyasal iktidara göre değişmesi ve siyasetçinin basit bir memuru bile kendisine göre değiştirmesidir. Bunu dışında atanmış seçilmiş çatışmasını ortak akılla çözmek gerektiğini önerenlerin yanı sıra paradigma değişikliğine ihtiyaç olduğunu belirtenler ve iki grup arasında bir hiyerarşi olmadığını, böyle çözüm aramamak gerektiğini ifade edenler bulunmaktadır.

Küreselleşme karşısında ulus-devletlerin durumuna kavrayışlı bir çözümleme getiren sosyologlardan Manuel Castells ise, küreselleşme ile oluşan yeni kimlikleri, yeni üretim biçimlerini ve yeni devletleri anlattığı üç ciltlik çalışmasında dünyanın yeni bir dünyanın eşiğinde durduğu kehanetinde bulunur. Bu yenidünyanın da –iktidar açısından bakıldığında- güçten düşmekte olan ulus-devletlerin değil ağ devletinin olacağını öngörmektedir. Dünyanın yeni döneminde ulus-devletlerin daha mı çok gözden düşeceği, yoksa Jurgen Habermas'ın öne sürdüğü gibi kapitalizmin daha çok ulus-devlete ihtiyacı olması nedeniyle ulus-devletlerin sayısının daha mı çok artacağı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülebilecektir. Öte yandan Anthony Giddens'ın öne sürdüğü gibi, ulus-devletlerin şimdiye dek olduğu gibi bundan sonra da uluslararası arenanın en önemli aktörleri olmaya devam edeceği de söylenebilir. Ancak, kesin olan şudur ki, küreselleşme karşısındaki ulus-devletin konumu tartışmalıdır.

Bu bağlamda, globalleşme sürecinde ulus-devletin rolünün azaldığı ve eski niteliklerini kaybettiği yönündeki görüşleri sorulan katılımcıların globalleşme karşısında genelde ulus-devletin, özelde ise Türk devletinin hala güçlü olduğunda birleştiği görülmektedir. Bu katılımcıların soruya, kendi bağlamından bakmayarak gündelik hayatında karşılaştığı devlet hizmetlerini baz alarak cevapladığı varsayılabilmektedir.

Katılımcıların bazılarının globalleşme karşısında devletin hala güçlü olduğuna yönelik görüşleri şu argümanlar altında toparlanmaktadır: ABD, Rusya, Çin gibi güçlü ülkeler globalleşme karşısında eğilmemişse demek ki devletlerin çok güçsüz olduğunu söyleyemeyiz; milliyetçilik bitmiş gibi görünüyor olsa da, global dünyada belirleyici bir şekilde etkilidir, milliyetçilik ulus-devletin bir karakteridir, bir dünya savaşı daha çıkarsa milliyetçilik yüzünden çıkacaktır; AB ulus devletin aşıldığını göstermez, AB din

temelinde bir araya gelmiş bir topluluktur, akraba devletlerden oluşur, siyasi birlikten ziyade maddi bir birliktir ve çıkarlar temelinde bir araya gelen devletlerden oluşur.

Katılımcıların bazıları da ulus-devletlerin globalleşme karşısında zayıfladığını kabul etmektedir. Bu kişiler ise argümanlarını şöyle sıralamaktadır: Global ekonomi devletleri şirket devleti haline getirdi; ulus-devletler işin ticari boyutundan ötürü zayıfladı; küreselleşmenin silahı paradır ve ulus-devletlere artık askeri değil ekonomik yollarla saldırılmaktadır; Türkiye ise küllerinden yeniden doğacaktır. Öte yandan küresel piyasalar karşısında devletin gücünü yitirmesine rağmen devletin ülke sınırları içinde hala güçlü olmaya devam ettiğini söyleyenlerin yanı sıra, küreselleşmeye bütüncü bir bakışla yaklaşanlar da bulunmaktadır. Bazı katılımcılar ise globalleşmenin zenginleşmek anlamına geldiğini söylerken bir kısmı ise globalleşmenin zenginleşen burjuvanın talepleri doğrultusunda ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak ulus-devletin politik alanındaki doxaların küreselleşme karşısında değişime uğradıkları ve faillerin habituslarına göre sembolik sermayenin de etkisiyle bu duruma farklı okumalar yaptıkları ileri sürülebilmektedir.

Bu çalışmada ana teori olarak Bourdieu'nun oyun teorisi kullanılmıştır. Devlet hakkındaki sorulara verilen yanıtlar süreklilikleri ve kopuşları da göstermektedir. Bu nedenle sözü edilen süreklilikler ve kopuşlar teori ekseninde tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca süreklilik gösteren temaların kültürel olarak nasıl yeniden üretildiği incelenmeye çalışılmıştır.

4.1. ÖNERİLER

Çalışmada temel amaç bürokrasi ile sivil vatandaş arasında devlete yönelik bakışta bir farklılaşmanın olup olmadığını tespit edebilmektir. Araştırmadan elde edilen bulgularda ise devlete yönelik güvenin hem bürokrasi üyeleri hem de vatandaşlar tarafından hala yoğun bir şekilde hissedildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri ise yine bulgulardan çıkan sonuca göre Türkiye'nin jeo-stratejisidir, Türkiye'nin çevresinde gelişen ve küresel güçlerin de müdahil olduğu işgal ve savaşlar, gerilimler katılımcıları hem bir parça daha devlete güvenmeye, hem de güvenlik politikalarına yönelmeye sevk etmektedir. Öte yandan devletten korkmak, devlet tarafından baskı görmek gibi düşünceler artık eskide kalmış gibi görünmektedir.

Katılımcılar tarafından devletle duygusal bir ilişki kurmak yerine devletin vatandaşa karşı görevlerini yapması ve vatandaşın da devlete karşı görevlerini yerine getirmesi tercih edilmektedir. Söz konusu araştırma elbette soyut bir kavramı ve o soyut kavramla kurulan ilişkiyi anlamak amacıyla yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle:

1- Soyut bir kavram olan devlet ve devletin vatandaşla ilişkisi hakkında, sözü edilen konunun tanımlanması zor olması nedeniyle, somut öneriler ve kısa vadeli çözüm/harekat planı geliştirmek oldukça zor gözükmektedir. Bu konuyla ilgili olarak atılacak en doğru adım ise devlet ve vatandaş arasındaki gerilim ve yakınlaşmaların tespit edilmesi amacıyla hem akademide yer alan araştırmacılar, hem de kişisel çalışmalar yürütenler tarafından, devlet ve vatandaş ilişkisini temel alan daha fazla araştırma yapılmasıdır.

2-Yine de, devlete yönelik algının değişme sürecinde, devletin vatandaşın modern taleplerinden fikir ve düşünce özgürlüğünü sağlaması öncelikli gözükmektedir. Modern demokratik devletlerin en çok eleştirildiği konu da budur. Elbette, Türkiye'nin kısa bir süre içinde düşünce özgürlüğü, ifade hürriyeti konusundaki varolagelen sorunları çözmesi beklenmemelidir, fakat yine de devlet ve vatandaş arasında güvene dayalı bir ilişkinin kurulabilmesinin yolu herkes için düşünce özgürlüğünün sağlanmasından geçmektedir.

3-Bireyler arasında devlete yüklenen temel rol, devletin sosyal devlet olmasıdır. Bulgularda vatandaşların devlete yönelik talepleri arasında eşitlik vurgusu önde gelmektedir. Devletin Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yoluyla pek çok sosyal eşitlik çalışması yaptığı, bunun yanında yerel yönetimlerin dezavantajlı kesimlere yönelik çalışmaları olduğu bilinmektedir.

Öte yandan devletin sosyal devlet olma yolunda ayırdığı bütçenin yardım olarak dağıtılması hem sürdürülebilirlik anlamında sorunlara neden olmakta hem de alt kesimlerin sosyal statüsünü yükseltmeye yetmemektedir. Devletin girişimciye destek olması, yoksullar için iş sağlamak gibi sürdürülebilir kaynaklar oluşturması ya da oluşturanlara destek olması, vergi oranlarını dezavantajlı kitleler lehine yeniden düzenlemesi beklenmektedir. Ancak hem yoksulluğu en aza indirmek, hem de dezavantajlı grupları korumak ve kollamak sadece devletin tek başına üstesinden

gelebileceği bir konu değildir. Bunun için özel girişim ve sivil toplum örgütlerinin de faaliyet ve çalışmalarda bulunması gerekmektedir.

4-Eşitlik noktasında vatandaşın devletten bir başka beklentisi ise eğitim ve sağlık imkanlarına ulaşımda eşit ve ucuz hizmettir. Eğitim, sağlık, güvenlik ve hatta yer yer alt gelir gruplarına ucuz konut yapım işlerinin devlette kalması öte yandan devletin özellikle ekonomi alanında baskıcı, müdahaleci olmaması, vergi adaletini sağlayacak politikalar geliştirmesi beklenmektedir.

5-Araştırmadan elde edilen bulgulardan anlaşıldığı kadarıyla devletle ilişkisini aile üzerinden tanımlayan ve devleti baba olarak kodlayan vatandaşlara karşın, devletle ilişkisinde duygusal süreçleri tercih etmeyenler de bulunmaktadır. Elbette bu bir zihniyet meselesidir ancak söz konusu zihniyet de bir değişim sürecine girmiş gibi gözükmektedir. Bu zihniyetin dönüşümüne katkı sağlayacak en önemli etken eğitim olacaktır. Vatandaşların eğitimlerinin yükseltilmesi her konuya olduğu gibi devlet konusuna da daha sağlıklı yaklaşımları getirecektir.

6-Vatandaşların devletin güvenlikçi yaklaşımını belirleyen unsurlardan biri de Türkiye'ye birer tehdit olan terör örgütleridir. Türkiye'nin elbette 40 yılı aşkın süredir yürüttüğü mücadeleyi bir anda bitirmesi beklenmemelidir, ancak terör tehdidinin bitirilmesine yönelik çalışmalar yapmak devletin asli görevlerindendir. Vatandaş ve devlet arasındaki ilişkinin normal şartlarda sürdürülebilmesi için halihazırda yapılan söz konusu terör mücadelesi hem güçlendirilmeli, hem de sürdürülmelidir. Bu mücadelenin sadece askeri ve asayişe yönelik tedbirlerle yapılamayacağı ortadadır. Devlet terörü besleyen sosyal, kültürel, ekonomik eşitsizliklerin giderilmesine yönelik çalışmalar yapmakla, sınır güvenliğini tesis etmekle yükümlüdür.

7-Günümüz post-modern dünyasındaki belirsizliğin sosyolojik bir olgu olarak devleti de etkilediği söylenebilmektedir. Sözkonusu belirsizliğin devleti ne ölçüde etkilediği ve bu etkinin devletin varlığını ve işlevlerini ne şekilde değiştirdiği günümüz devletiyle ilgili cevap aranması gereken sorulardandır. Bu bağlamda, post-modern dönemdeki devlet hakkında daha fazla sosyolojik araştırma yapılması gerekmektedir. Aynı kapsamda günümüzdeki önemli politik sosyoloji tartışmalarından biri olan temsili demokrasi ve temsili devlet konuları hakkında kapsamlı çalışmalar yürütülmesi, alana katkı sağlanması açısından önem arzetmektedir.

EKLER

EK 1

TC Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı "Türkiye'de Kültürel Yeniden Üretim Olarak Devlet: Niteliksel Bir Araştırma" Başlıklı Tez Çalışması Derinlemesine Görüşme Katılımcı Listesi												
Sıra No	Görüşülen Kişi										Görüşme	
	Cinsiyet	Yaş	Doğum Yeri	Eğitim	Ne İş Yaptığı	Medeni Durum	Çocuk	Orijin	Dernek ya da Vakıf Üyeliği	Kimlik (Kendini Nasıl Tanımlar)	Görüşme Yeri	Görüşme Tarihi
1	Kadın	36	İstanbul	Lisans	Bürokrat	Evli	2 Çocuk	Nevşehir Azerbaycan	Şeyhedebali Camii Derneği	Müslüman	İstanbul Ataşehir	05 Ekim 2017
2	Kadın	38	Ankara	Lisans	Bürokrat	Evli	2 Çocuk	Ankara	-	Bürokrat Anne	Ankara Emek	05 Mart 2018
3	Kadın	38	Çorum	Lisans	Bürokrat	Evli	1 Çocuk	Çorum	Halkla İlişkiler Derneği	Anne	Ankara Emek	05 Mart 2018
4	Kadın	38	Şanlıurfa	Lisans	Bürokrat	Evli	2 Çocuk	Şanlıurfa	-	Hukukçu Müslüman Anne	Ankara Ahimesut Mah.	30 Nisan 2018
5	Kadın	76	Malatya	Lisans	Bürokrat	Bekar	-	Üsküp Romanya	Okul Öncesi Eğitimi Geliştirne Derneği	İnsan Türk Vatandaşı	İstanbul Maltepe	12 Ocak 2018
6	Kadın	59	İstanbul	Lisans	Bürokrat	Evli	1 Çocuk	İstanbul	Türkiye Spastik Vakfı Üyesi Serçev Üyesi	İnsan Canlı	İstanbul Maltepe	12 Ocak 2018
7	Kadın	59	Sinop Gerze	Lisans	Bürokrat	Evli	2 Çocuk	Sinop	-	Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı	İstanbul Kozyatağı	14 Temmuz 2018
8	Kadın	56	Rize	Lisans	Bürokrat	Evli	2 Çocuk	Doğu Karadeniz	-	Canlıları Seven Bir Kadın - Hizmetkar	Ankara	18 Haziran Ankara

9	Kadın	39	Akçaabat	Lisans	Memur	Bekar	-	Trabzon	-	Duygusal Sevecen Milliyetçi	İstanbul Pendik	22 Şubat 2018
10	Kadın	32	Artvin Hopa	Lisans	Memur	Evli	1 Çocuk	Erzurum	-	Anne	İstanbul Pendik	22 Şubat 2018
11	Kadın	27	Zonguldak Alaplı	Lisans	Memur	Bekar	-	Trabzon	-	Müslüman Türk	İstanbul Pendik	15 Mart 2018
12	Kadın	33	Kayseri	Lisans Üstü	Memur	Evli	1 Çocuk	Kayseri Avşar boyu	Belediye Sendikası	Yarı Anne Yarı Eş Yarı Çalışan Yarı Ev Hanımı	İstanbul	14 Şubat 2018
13	Kadın	46	Artvin Yusufeli	Lisans Üstü	Memur	Evli	2 Çocuk	Gürcistan	Ankara Patoloji Derneği	Müslüman Türk Anne Doktır	İstanbul	24 Şubat 2018
14	Kadın	53	İstanbul Pendik	Lisans	Memur	Evli	2 Çocuk	Malatya	-	Anne Çalışan Kadın	İstanbul	26 Şubat 2018
15	Kadın	50	Amasya Taşova	Lisans	Memur	Bekar	-	Amasya Taşova	-	Müslüman Kadın Türk	İstanbul Üsküdar	19 Mart 2018
16	Kadın	56	İstanbul Samatya	Lisans Üstü	Memur	Evli	3 Çocuk	Karadeniz Giresun	-	Anne Çalışan Eş Arkadaş	İstanbul Eyüp	17 Nisan 2018
17	Kadın	43	Rize İkizdere	Lisans Üstü	Özel Girişim	Bekar	-	Rize	Mali Müşavirler Odası	İnsan Türk Kadın Müslüman	İstanbul Kartal	15 Aralık 2017
18	Kadın	41	Samsun Çarşamba	Lisans Üstü	Özel Girişim	Bekar	-	Samsun Çarşamba	Mali Müşavirler Derneği	Müslüman Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı	İstanbul Mecidiyeköy	10 Mart 2018
19	Kadın	40	Çorum	Lisans Üstü	Özel Girişim	Bekar	-	Kafkaslar	Aile ve Evlilik Çift Terapileri Derneği	İnsan Çerkes	İstanbul Bakırköy	9 Mayıs 2018
20	Kadın	36	Sivas Koyulhiasr	Lisans	Özel Girişim	Evli	2 Çocuk	Ordu	-	Tutumlu Anne	İstanbul Pendik	3 Temmuz 2018
21	Kadın	49	İstanbul Pendik	Lisans	Özel Girişim	Evli	2 Çocuk	Trabzon	Mali Müşavirler Odası	Anne Müslüman Türk Vatandaşı	İstanbul Pendik	6 Ekim 2017
22	Kadın	53	Kars Göle	Ön Lisans	Özel Girişim	Evli	1 Çocuk	Azerbaycan Tiflis	Aydost Derneği Yetimler Derneği	İnsan Türk	İstanbul Pendik	18 Şubat 2018
23	Kadın	50	Sinop	Lisans	Özel Girişim	Bekar	-	Sinop	Muhasebeciler Ve Mali Müşavirler Birliği	İyi Bir İnsan Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı	İstanbul Zeytinburnu	18 Nisan 2018
24	Kadın	52	Gölcük	Lisans	Özel Girişim	Evli	2 Çocuk	Selanik	Derviş Baba Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği	İnsan	İstanbul Balat	29 Mayıs 2018
25	Kadın	33	Tokat Turhal	İlkokul	Ev İçi Ücretsiz Emek	Evli	3 Çocuk	Tokat	-	Türk ve Müslüman Anne Ev Hanımı	İstanbul Pendik	10 Ocak 2018
26	Kadın	38	Tokat Turhal	İlkokul	Ev İçi Ücretsiz Emek	Evli	3 Çocuk	Tokat	Kadın Kolları Üyeliği	Anne Türk ve Müslüman	İstanbul Pendik	10 Ocak 2018

27	Kadın	43	Bayburt	İlkokul	Ev İçi Ücretsiz Emek	Evli	2 Çocuk	Bayburt	Parti Üyeliği	Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Mutsuz ve Huzursuz Bir İnsan	İstanbul Pendik	13 Ocak 2018
28	Kadın	38	Gümüşhane Kelkit	İlkokul	Ev İçi Ücretsiz Emek	Evli	3 Çocuk	Gümüşhane	-	Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Anne	İstanbul Pendik	14 Ocak 2018
29	Kadın	62	Artvin Hopa	Okur Yazar	Ev İçi Ücretsiz Emek	Evli	5 Çocuk	Artvin	Parti Üyeliği	Anne	İstanbul Pendik	17 Eylül 2017
30	Kadın	59	Rize İkizdere	İlkokul	Ev İçi Ücretsiz Emek	Evli	2 Çocuk	Artvin	-	Mazbut Bir Ev Hanımı	İstanbul Pendik	8 Ocak 2018
31	Kadın	67	Erzurum İspir	Okur Yazar	Ev İçi Ücretsiz Emek	Dul	4 Çocuk	Erzurum	-	Dadaş Osmanlı Kadını Anne	İstanbul Pendik	10 Ocak 2018
32	Kadın	49	İstanbul	Lise	Ev İçi Ücretsiz Emek	Evli	1 Çocuk	Kastamonu	-	Türk Kimseye Zararı Olmayan İnsan	İstanbul Pendik	25 Şubat 2018
33	Erkek	34	Konya	Lisans Üstü	Bürokrat	Evli	3 Çocuk	Afyon Dinar	-	İşte Yönetici Evde Bir Baba Aile Reisi	İstanbul Bakırköy	29 Kasım 2017
34	Erkek	35	Sakarya Adapazarı	Lisans Üstü	Bürokrat	Evli	2 Çocuk	Sakarya Adapazarı	Birlik Vakfı Yerel Yönetimler Kulübü	Aile Babası Müslüman Yönetici	İstanbul Bakırköy	25 Aralık 2017
35	Erkek	40	Tokat Erbaa	Lisans Üstü	Bürokrat	Evli	1 Çocuk	Kafkas Çerkes	Çeşitli Kafkas ve Çerkes Dernekleri	Memurlar İçin Müdür Çocuğum İçin Baba, Eşim İçin Eş	İstanbul Beyoğlu Fındıklı	27 Nisan 2018
36	Erkek	33	İstanbul Bakırköy	Lisans	Bürokrat	Evli	2 Çocuk	Ordu	-	Baba, İyi Niyetli ve Çalışkan Bir İnsan	İstanbul Topkapı	18 Nisan 2018
37	Erkek	61	Mardin	Lisans Üstü	Bürokrat	Boşanmış	-	Mardin	Mülkiyeliler Birliği Mardinliler Eğitim ve Dayanışma Vakfı	İnsan, Dürüst, Vatansever, Demokrat	İstanbul Pendik	3 Ekim 2017
38	Erkek	48	Bulgaristan Filibe	Lisans Üstü	Bürokrat	Evli	2 Çocuk	Bulgaristan	Balkan Türkleri Kültür Ve Dayanışma Derneği Siyasal Vakfı	Müslüman Türk Balkan Göçmeni	Kocaeli	4 Ekim 2017
39	Erkek	56	Gaziantep	Lisans Üstü	Bürokrat	Evli	1 Çocuk	Gaziantep	Türk Fizik Derneği Avrupa Fizik Derneği	İnsanları, Ülkesini ve Milletini Seven	İstanbul Maltepe	4 Ocak 2018
40	Erkek	53	Balıkesir	Lisans Üstü	Bürokrat	Evli	1 Çocuk	Balıkesir	-	Çalışmayı Seven Türklüğü ve Ülkesiyle Gurur Duyan	İstanbul Beşiktaş	22 Ocak 2018
41	Erkek	43	Çankırı Ilgaz	Lisans Üstü	Memur	Evli	2 Çocuk	Karabük	Türk Diş Hekimleri Birliği Aydınlar Ocağı	Sosyal Bir İnsan	İstanbul Sultanahmet	26 Ocak 2018
42	Erkek	42	Artvin Hopa	Lisans	Memur	Bekar	-	Kafkas	İnsan ve Medeniyet Hareketi	Arayışta Olan Biri	İstanbul Kadıköy	2 Şubat 2018

									Haksöz Dergisi Grubu			
43	Erkek	34	İstanbul Kadıköy	Lisans Üstü	Memur	Evli	1 Çocuk	Yugoslav Göçmeni	İstanbul Jeofizik Mühendisleri Odası Bosna Sancak Derneği	Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı	İstanbul Pendik	22 Şubat 2018
44	Erkek	40	Bitlis Tatvan	Lisans	Memur	Evli	1 Çocuk	Bitlis Tatvan	İHH	TC Vatandaşı	İstanbul Pendik	2 Nisan 2018
45	Erkek	47	Artvin Hopa	Lisans Üstü	Memur	Evli	2 Çocuk	Erzurum	Mesleki Derneklere Üyelik	Milliyetçi Muhafazakar İyi Bir Doktor	İstanbul Pendik	17 Eylül 2017
46	Erkek	52	Ordu Gölköy	Lisans Üstü	Memur	Evli	3 Çocuk	Artvin	Köprü Derneği UHİM Derneği	Önce İnsan Sonra Müslüman	İstanbul Ümraniye	11 Ekim 2017
47	Erkek	53	Erzurum Narman	Lisans	Memur	Evli	2 Çocuk	Rize	Erzurumlular Derneği Jeoloji Mühendisleri Odası	Türk Erkeği	İstanbul Pendik	30 Mart 2018
48	Erkek	48	Sakarya Hendek	Lisans	Memur	Evli	2 Çocuk	Batum	İHH Vakfı Yeryüzü Doktorları Batum ve Havalisi Kültür ve Yardımlaşma Derneği Şehir Plancılığı Odası	Anadolu İnsanı	İstanbul Pendik	5 Nisan 2018
49	Erkek	30	İstanbul	Lisans Üstü	Özel Girişim	Evli	1 Çocuk	Tokat (Çerkez Kökenli)	-	İşadamı Baba	Tuzla Tepeören	6 Ekim 2017
50	Erkek	43	Van Muradiye	Lisans	Özel Girişim	Evli	3 Çocuk	İran	AKABE Vakfı	Türkiyeli Bir Kürt Müslüman	İstanbul Başakşehir	6 Nisan 2018
51	Erkek	38	Kırşehir	Lisans	Özel Girişim	Evli	1 Çocuk	Kırşehir	-	Bir Memur Çocuğu Girişimci Türk	İstanbul Pendik	20 Nisan 2018
52	Erkek	37	Ankara Keçiören	Lisans	Özel Girişim	Bekar	-	Van	Genç İletişimciler Derneği	Dünyaya Açık Bir Reklamcı	İstanbul Pemdik	6 Mayıs 2018
53	Erkek	53	İzmir	Lise	Özel Girişim	Evli	2 Çocuk	Yugoslav Göçmeni		Aile Babası Türk Vatandaşı	İzmir Çeşme	23 Temmuz 2017
54	Erkek	48	Rize İkizdere	Lisans	Özel Girişim	Evli	2 Çocuk	Rize İkizdere	Türk Ocağı	İşadamı Baba Evlat Eş	İstanbul Tuzla	19 Ağustos 2017
55	Erkek	54	Trabzon Beşikdüzü	Lisans	Özel Girişim	Evli	2 Çocuk	Trabzon	Pendikliler Derneği Trabzonlular Derneği	Aile Babası Müslüman Türk İnsanı	İstanbul Pendik	29 Eylül 2017

56	Erkek	56	Kırklareli Vize	Lise Terk	Özel Girişim	Evli	3 Çocuk	Yugoslavya Yenipazar	Pendik Sancak Derneği	Türkiye'yi Seven Bir Vatandaş Dürüstlük	İstanbul Pendik	1 Ekim 2017
57	Erkek	40	İzmit	Lise	İşçi Emekli	Evli	2 Çocuk	Yunanistan Selanik	-	Ülkesini Seven Bir İnsan	İzmit	4 Mart 2018
58	Erkek	38	İstanbul Bakırköy	Ortaokul	İşçi Emekli	Evli	2 Çocuk	Erzurum	-	Toprak İçin Canını Verecek Bir Vatandaş	İstanbul Pendik	23 Nisan 2018
59	Erkek	39	İstanbul Üsküdar	Lise	İşçi Emekli	Evli	3 Çocuk	Sivas	-	İnsanını Dinini Milletini Seven Vatandaş	İstanbul Pendik	23 Nisan 2018
60	Erkek	37	Göynük	İlkokul	İşçi Emekli	Evli	2 Çocuk	Göynük	-	Vatanını Seven Bir Baba	İstanbul Pendik	23 Nisan 2018
61	Erkek	65	Afyon Başmakçı	Lisans Üstü	İşçi Emekli	Evli	1 Çocuk	Afyon	Emekli Subaylar Derneği	Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı	İstanbul Bostancı	17 Kasım 2017
62	Erkek	65	Nevşehir	Lisans Üstü	İşçi Emekli	Evli	1 Çocuk	Nevşehir	-	Emekli Subay Ahmet Bey Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı	İstanbul Bostancı	29 Kasım 2017
63	Erkek	74	Giresun Bulancak	Ortaokul Terk	İşçi Emekli	Dul	4 Çocuk	Giresun	Emekliler Derneği	Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı	İstanbul Pendik	13 Ocak 2018
64	Erkek	53	İstanbul Kadıköy	Lisans	İşçi Emekli	Evli	2 Çocuk	İstanbul	-	Türküm	İsntanbul Pendik	17 Ocak 2018

EK 2

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Doktora Programı

Türkiye'de Kültürel Yeniden Üretim Olarak Devlet:

Niteliksel Bir Araştırma

Derinlemesine Görüşme / Görüşme Çerçevesi

Kütük/görüşme numarası:

Görüşmenin yapıldığı Yer:

Görüşmenin tarihi:

Görüşmeyi yapan Moderatör / varsa Gözlemci:

Görüşmenin teybe kaydedilip edilmediği:

Görüşmenin tarihi ve saati (süresi):

Çözümleme tarihi:

Veri analiz tarihi:

Araştırmacı: "Merhaba, ben Maltepe Üniversitesi Soysal Bilimler Enstitüsü'nden Özlem Albayrak. Devlet iktidarının kaynakları üzerine bir araştırma yapıyorum. Siz de beni kabul ettiniz, teşekkür ediyorum. Bu kapsamda size bazı sorular yönelteceğim. Bu soruların herhangi bir doğru cevabı yok. Asıl olan sizin cevaplarınızdır. En doğrusunu siz anlatacaksınız, dolayısıyla ben buraya sizden öğrenmek üzere geldim. Bir sorunuz yoksa başlayalım mı? Size nasıl hitap etmemi istersiniz?"

Katılımcının Doğum yeri (il ve köy/kasaba/kent mi olduğu):
Doğum Tarihi:
Şu an oturduğu/yaşadığı mahalle:

Ailesinin nereden geldiği:

Evlilik ve çocuk:

Meslek / sosyal çevre:

1. Temel Bilgiler

a). Doğum tarihi, eğitim, aile bilgileri?

b). Eş seçimi, eş mesleği, çocuk sayısı, çocukların eğitimi, mesleği?

c). Bir günü, bir haftayı nasıl geçirirsiniz?

2. Kimlik Beyanı

a). Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

b). Bir derneğe, vakfa veya başka bir kuruluşa üye misiniz?

c). Kendinizi nasıl tanımlarsınız (vatandaşlık, sosyal roller, mezhepler, cemaatler açısından)

3. Devlet Hakkında:

a). Devleti nasıl tanımlarsınız, (Size göre devlet nedir?)

b). Devlet hangi özellikleriyle öne çıkar? (koruma, kollama, güvenlik, otorite, kontrol, yönetme, korku) (siz devleti koruma, kollama, güvenlik, otorite, kontrol, yönetme, korku gibi özelliklerden hangisi ile tanımlarsınız?)

c). Genel olarak insanlar devlete neden baba ya da anne derler? Size göre bunun nedeni ve açıklaması nedir?

d). Osmanlı'daki devlet, Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki devlet ve bugünkü devleti tanımlamanız istense neler söyleyebilirsiniz? Sizce böyle bir ayrım doğru bir ayrım mıdır? Sizce hangisinin nasıl özellikleri bulunmaktadır ve neden?

4. Vatandaş-Devlet ilişkisi

a). Siz kentlisiniz sanırım, ama sizce Türkiye'de köylüler ve kentlilerin devletle kurduğu ilişki açısından bir fark var mıdır? Varsa bu farkı anlatmanız mümkün müdür?

b).Yoksul ve varsılların devletle ilişkisini değerlendirir misiniz?

c).Türklerde güçlü bir devlet geleneği olduğu düşünülür, sizce bu doğru mudur?

d). Sizce devlet ve vatandaş ilişkisi nasıl olmalıdır? Devletin vatandaşa karşı görevleri ve vatandaşın devlete karşı görevleri nelerdir?

5. Devlet hakkındaki deyişler

a). "Ya devlet başa, ya kuzgun leşe" diye bir deyim vardır, bu sizce ne anlama gelmektedir?

b). "Devlet sırrı" ne demektir? Sizce bu deyimle ne anlatılmak istenmektedir. Bu deyimle devletin hangi özelliğine vurgu yapılmaktadır.

c). "Başına devlet kuşu kondu" şeklindeki deyiş size ne çağrıştırıyor? Bununla ne anlatılmak istenmiş olabilir?

d). "Devlet hem döver hem sever" diye bir anlayış vardır bu konuda ne dersiniz?

6. Devlet egemenliği

a). Sizce devlet somut olarak hangi alanlarda vardır ve hangi alanlarda var olmalıdır. (Mesela eğitimde, sağlıkta, güvenlik sağlama konusunda ya da başka bir alanda).

b). Devletin sorumluluğu güvenliği sağlamak mı, yoksa özgürlüğü sağlamak mı olmalıdır? Size göre hangisi bir birey ve bir toplum açısından daha önemlidir? (Güvenlik ve özgürlük birbiriyle çelişir mi, hangisi önce gelir?)

c). Hem eskiden hem de günümüzde devletlerin özellikle uluslar arası ilişkiler alanında, ülke dışında hukuk dışı işler yaptığını biliyoruz. Bu konuda ne düşünürsünüz? (derin devlet).

d). Devlet ve asker ilişkisini sormak isterim, askerin siyasetle ilişkisi hep tartışılageldi, peki askerin devletle ilişkisi konusunda ne söylemek istersiniz?

7. Devlet ve şiddet

a). Devletin hem kendini koruma refleksi olarak, hem de egemenliğini sağlamak için zor ve şiddet kullanmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Şiddet araçlarını hatırlatmamız gerekirse, asker, polis gibi kurumlardan söz edebiliriz.

b). Devlet sadece somut zor ve şiddet kullanımıyla ilgili değildir. Bir de sembolik şiddet araçları bulunmaktadır, bunlar ideoloji üretimini sağlamak için kullandığı yollar, sözgelimi eğitim gibi alanlardır, devletin bu yöndeki iktidarını nasıl değerlendirirsiniz?

c). Devletin toplum üzerinde bir disiplin sağladığı görüşü hakkındaki fikirlerinizi paylaşır mısınız?

d). Devletin vatandaşı izlemesi ve bilgi depolamasını nasıl değerlendirmek gerekir? Bu da bir şiddet midir?

8. Devlet, Sınıflar, Siyaset, Asker

a). Devlet bir memurlar hiyerarşisinin idari bir aygıtı ise, devlet demek bir sınıfın toplumun diğer katmanlarına yönelik tahakkümü olarak değerlendirilebilir mi?

b). Devlet ve siyaset arasındaki ilişki sizce nasıldır, nasıl olmalıdır?

c). Globalleşme sürecinin ortaya çıkmasıyla birlikte devletin rolünün değiştiği, azaldığı ve eski "baba" niteliklerini kaybettiği yönünde görüşler var, siz buna katılır mısınız?

EK 3

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Yüksek Lisans Programı

Türkiye'de Kültürel Yeniden Üretim Olarak Devlet:

Niteliksel Bir Araştırma

Kütük geliştirme Formu

Kütük/görüşme numarası: T/01
Görüşülen Kişinin Cinsiyet: Kadın
Görüşülen Kişinin Yaşı: 36
Görüşmenin yapıldığı semt; Ataşehir
Görüşmenin yapıldığı yer: Bir Kafe
Görüşmenin tarihi: 05/10/2017
Görüşmeyi yapan Moderatör ve Gözlemci: Özlem Albayrak
Görüşmenin teybe kaydedildi mi; Evet
Görüşmenin tarihi ve saati (süresi): 05 Ekim 2017, saat 12.00, 1 saat 37 dakika sürdü
Görüşmeyi yapan ekip üyeleri: Görüşmeyi yürüten (Moderatör ve Gözlemci)
Çözümlemeyi yapan (kütüğü geliştiren) ekip üyeler; Özlem Albayrak
Çözümleme tarihi: 4 Ağustos 2017
Veri analiz tarihi: Ocak-Mayıs 2020

Görüşme bir kafede yapıldı. Katılımcının gündüz yoğunluğu nedeniyle akşam ssatlerinde kafede yapıldı

Katılımcı

Moderatör

- Doğum yeri (il ve köy/kasaba/kent mi olduğu): İstanbul İçerenköy
- Şu an oturduğu/yaşadığı mahalle: Sakarya Serdivan

- İstanbul'da yaşama süresi: 4 yıl
- Anne-baba eğitimi: ilkokul
- Anne-baba mesleği: anne "ev hanımı", baba emekli.
- Varsa, ailenin göç hikâyesi: Babam Nevşehir'den, annem Azerbaycan göçmeni Kars'tan. İkisi de işte kendi şehirlerinden kopup gelip İstanbul'a yerleşiyorlar çok uzun yıllar önce.
- Çocuklara İlişkin Bilgi: 2005'te evlendim 2004'te üniversiteden mezun oldum 2005'te evlendim. İki tane çocuğum var birisi 2010 diğeri de 2016 doğumlu

SENARYO

Moderatör: :"Merhaba, ben Maltepe Üniversitesi Soysal Bilimler Enstitüsü'nden Özlem Albayrak. Devlet hakkında vatandaşların ve devlette çalışmaların görüşlerini aldığımız, devlete yönelik olumlu ya da olumsuz yaklaşımları ele alan bir araştırma yapıyorum. Siz de beni kabul ettiniz, teşekkür ediyorum. Bu kapsamda size bazı sorular yönelteceğim. Bu soruların herhangi bir doğru cevabı yok. Asıl olan sizin cevaplarınızdır. En doğrusunu siz anlatacaksınız. Dolayısıyla ben buraya sizden öğrenmek üzere geldim. Bir sorunuz yoksa başlayalım mı? Size nasıl hitap etmemi istersiniz?"

Katılımcı: (Kafeden gelen müziğin sesinden dolayı duyma sorunu yaşadığını belli ederek) Adımı söyleyebilirsiniz.

Moderatör: Peki Çiğdem hanım, öncelikle doğum yerinizi sormak isterim.

Katılımcı: İstanbul'da doğdum (yüksek sesle konuşmaya çalışıyor)

Moderatör: Hangi semt?

Katılmcı: İçerenköy.

Moderatör: Peki doğum tarihiniz nedir?

Katılımcı: Aslında 82 ama nüfus kağıdında 81 geçiyor.

…

Moderatör: Zaman ayırdınız, bizi kabul ettiniz, yardımcı oldunuz. Çok teşekkür ederiz.

Görüşmenin yapıldığı ortam hakkındaki görüş ve gözlemler:

Görüşme bir kafede ve akşam geç saatlerde yapıldı. Kafede oldukça yüksek sesle müzik yayını vardı. Defalarca müziğin sesini azaltma talebimize rağmen, müziğin sesi

kısılmadı. Bu durum yer yer işitme sorunlarına neden oldu. Buna rağmen görüşme katılımcının samimi ve açık fikirle cevap vermesi nedeniyle güven vericidir.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M., A., Köker, L. (1991). *İmparatorluktan Tanrı Devletine.* Ankara: İmge Kitabevi.

Ahmad, F. (2016). *Modern Türkiye'nin Oluşumu.* İstanbul: Kaynak Yayınları .

Ahmad, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye.* (S. C. Karadeli, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akal, C. B. (2014). *İktidarın Üç Yüzü* . Ankara: Dost Kitabevi.

Akal, C. B. (1994). *Siyasi İktidarın Cinsiyeti* . Ankara : İmge Kitabevi.

Akçakaya, M. (2016). Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3*(18), s. 669-694.

Aksan, G., Çelik, Ö. (2011). Gerilim ve Uzlaşma: Demokrasi Ekseninde Bürokrasi ve Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. (s.1-10). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(25).

Akşit, B. Ş. (2012). *Türkiye'de Din ve Toplumsal Yapı: Muhafazakarlık ve Laiklik Ekseninde Oluşan İnanma ve Yaşama Biçimleri* . İstanbul : İletişim Yayınları .

Akşit, B. Ş. (2012). *Türkiye'de Dindarlık - Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşama Biçimleri* . İstanbul : İletişim Yayınları.

Akşit, B. (2016). Türkiye'de Din İdeoloji ve Siyaset. (M. Kabasakal içinde, *Türkiye'de Siyasal Yaşam - Dün, Bugün, Yarın* (s. 299-373). İstanbul : Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Althusser, L. (2015). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.* (A. Tümertekin, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.

Anderson, B. (2007). *Hayali Cemaatler - Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması.* İstanbul: Metis Kitap.

Arendt, H. (2016). *Totalitarizmin Kaynakları-2 Emperyalizm.* . İstanbul : İletişim Yayınları .

Arendt, H. (2014). *Şiddet Üzerine - Seçme Eserler 6.* (B. Peker, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, H. (2013). *İnsanlık Durumu - Seçme Eserler 1.* (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Aron, R. (2004). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri.* (K. Alemdar, Çev.) Ankara: Bilgi Yayınevi.

Arslan, A. (2004, 2). Bir Ankara Köyü (Kavaközü)'nün Sosyolojik İncelemesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (17), s. 53-70.

Avcıoğlu, D. (1968). *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın.* Ankara: Bilgi Basımevi .

Aydın, R. (2018, Mart). Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi - Marmara UniversityJournal of Political Science, 6*(1), s. 229-256.

Bakan, S., Tuncel, G., (2012, Bahar). Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi. *Birey ve Toplum, 2*(3), s. 51-65.

Balibar, E. W. (2013). *Irk Ulus Sınıf.* İstanbul: Metis Kitap.

Bauman, Z. Bordoni, C., (2018). *Kriz Hali ve Devlet.* (Y. Alogan, & Y. Alogan, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.

Bauman, Z. (2018a). *Özgürlük.* (K. Eren, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2018b). *Kuşatılmış Toplum.* (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2014a). *Küreselleşme - Toplumsal Sonuçları.* (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2014b). *Sosyolojik Düşünmek.* (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2014c). *Modernlik ve Müphemlik.* (I. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2011a). *Bireyselleşmiş Toplum.* İstanbul : Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2011b). *Postmodern Etik.* (A. Türker, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beck, U. (2013). *Siyasallığın İcadı.* (N. Ülner, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Berberoğlu, B. (2014). *Küresel Çağda Siyasal Sosyoloji - Devlet ve Topluma Giriş* . İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Berger, P. L. (1991). *The Social Construction of Reality - A Treatise in the Sociology of Knowledge.* London: Penguin Books.

Berman, M. (2016). *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor - Modernite Deneyimi - All That is Solid Melts Into Air - The Experience of Modernity* . İstanbul : İletişim Yayınları.

Binder, L. (1988). *Islamic Liberalism - A Critique of Development Ideologies.* Chicago: The University of Chicago Press.

Bora, T. (Ocak/Şubat 1998). Milli Tarih ve Devlet Mitosu. *Birikim*, 83-93.

Boratav, K. (1995). *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm.* İstanbul : Gerçek Yayınevi.

Bottomore T., N. R. (2006b). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi Cilt: 2.* İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Bourdieu, P. (2015). *Devlet Üzerine - College de France Dersleri (1989 - 1992).* (A. Sümer, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. C. (2014b). *Sosyolog ve Tarihçi.* (A. Sümer, Çev.) İstanbul: Açılım Kitap.

Bourdieu, P. (2014a). *Eril Tahakküm.* (B. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bourdieu, P. W. (2007). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar.* (N. Ökten, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler - Eylem Kuramı Üzerine.* (I. Şahin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bowles, S., Gintis, H., (1996). *Demokrasi ve Kapitalizm - Mülkiyet Cemaat ve Modern Toplumsal Düşüncenin Çelişkileri.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Braud, P. (2013). Devlet Hukuki Öğretinin İkilemleri. C. B. Akal içinde, *Devlet Kuramı* (s. 359-378). Ankara: Dost Kitabevi.

Buğra, A. (2018). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika.* İstanbul: İletişim Yayınları .

Butler J., L. E. (2009). *Olumsallık, Hegemonya, Evrensellik - Solda Güncel Diyaloglar.* (A. Fethi, Çev.) İstanbul: Hil Yayınları.

Cassirer, E. (1984). *Devlet Efsanesi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür - Ağ Toplumunun Yükselişi Cilt: 2.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .

Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi Cilt: 1* . İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2007). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi Cilt: 3.* İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chambers, I. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik* . İstanbul : Ayrıntı Yayınları.

Chatterjee, P. (1996). *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası (Nationalist Thought and The Colonial World: A Derivative Discourse).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Chatterjee, P. (2002). *Ulus ve Parçaları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Collins, R., Makowsky, M., (2014). *Toplumun Keşfi.* (N. (N. Oktik, Çev. Ed) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çaha, Ö. (1994). Osmanlı'da Sivil Toplum. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 49*(3), s. 79-99.

Çelik, N. (2018, Nisan). Değişen Devlet Algısı: Toplumsallıktan Bireyselliğe. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5*, s. 60-78.

Çetin, H. (2006). Liberalizmin Temel İlkeleri. *C.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2*(1), s. 219-237.

Dalbay, R. S., Avcı, N., (2018). Kimlik İnşasına İlişkin Temel Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'ye Yansıması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3*(1), s. 17-39.

Demir, İ. (2017). Türkiye'de Sınıflar. *Sosyolojik Düşün, 2*(1), s. 12-30.

Demir, A., Göymen, Y., (2017). Yapısalcılıktan İlişkiselliğe Poulantzas'ın Devlet Kuramı. *Alternatif Politika, 9*(1), s. 35-60.

Deringil, S. (2007). *Simgeden Millete - II. Abdülhamit'ten Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet.* İstanbul : İletişim Yayınları .

De Landa, M. (2006). *Çizgisel Olmayan Tarih - Bin Yılın Öyküsü.* (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: Metis Kitap.

Drucker, P. F. (1993). *Kapitalist Ötesi Toplum - Yönetim Dizisi.* İstanbul : İnkılap Kitabevi.

Duman, M. Z. (2019). Türkiye'de Ordu Siyaset İlişkileri ve Askeri Darbelerin İdeolojik Kökenleri. *İnsan ve İnsan, 6*(20), s. 145-164.

Duran, V., Ekici, G., (2018). Bir Habitus Olarak Eğitim Programı. *Cemil Meriç - 10. Sosyal Bilimler ve Spor Kongresi*, (s. 973-992). Hatay.

Duverger, M. (2011). *Siyaset Sosyolojisi.* İstanbul: Varlık Yayınları.

Eğribel, E., Özcan, U., (2006). Baykan Sezer Sosyolojisi Açısından Anadolu'nun Türkleşmesi ve Osmanlı'nın Batıcılaşması Olayı: Türk Toplum Tarihinin Birbiriyle Çelişkili/Uyumsuz İki Ekseni . *Sosyoloji Yıllığı - Kitap 15 - Sosyoloji ve Coğrafya*, s. 21-28.

Eisenstadt, S. N. (2014). *Modernleşme - Başkaldırı ve Değişim* . Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Elias, N. (2005). *Uygarlık Süreci Cilt: 1 Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler - Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler.* (E. Ateşman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Elias, N. (2002). *Uygarlık Süreci Cilt: 2 Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler - Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler.* (E. Özbek, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Feund, J. (2006a). Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi. T. N. Bottomore içinde, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi Cilt: 1* (K. Tuncer, Çev., s. 225-273). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Foucault, M. (2015). *İktidarın Gözü - Seçme Yazılar 4.* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011). *Özne ve İktidar - Seçme Yazılar.* (I. A. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Freyer, H. (. (2015). *Sosyoloji Kuramları Tarihi* . Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması* . Ankara : Dost Kitabevi.

Gellner, E. (2016). *Milliyetçiliğe Bakmak* . İstanbul: İletişim Yayınları.

Gellner, E. (2012). *Müslüman Toplum.* İstanbul : Kabalcı Yayınevi.

Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk.* İstanbul: Hil Yayınları.

Giddens, A. (2014). *Modernliğin Sonuçları.* İstanbul : Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2008a). *Sosyoloji* . İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Giddens, A. (2008b). *Ulus-Devlet ve Şiddet.* İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Giddens, A. (2000b). *Siyaset Sosyoloji ve Toplumsal Teori.* (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Giddens, A. (2000a). *Üçüncü Yol - Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi* . İstanbul: Birey Yayıncılık.

Giddens, A. (1981). *A Contemporary Critique of Historical Materialism.* London : McMillan .

Göksal, G. (2001). *Devlete Dair.* İstanbul : Hoy Yayınları.

Gözler, K. (2016). *Devletin Genel Teorisi - Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı.* Bursa : Ekin Basın Yayın Dağtım.

Gramsci, A. (2014). *Modern Prens - Machiavelli, Siyaset ve Modern Devlet Üzerine.* (P. Esin, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.

Gramsci, A. (2011). *Hapishane Defterleri.* (A. Cemgil, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.

Guattari, G. D. (2014). *Anti-Ödipus Kapitalizm ve Şizofreni.* (F. E. v.d., Çev.) Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Gürsoy, Y. (2014, Güz). Türkiye'de Sivil Asker İlişkilerinin Dönüşümünün Sebepleri. *Uluslararası İlişkiler, 11*(43), s. 157-180.

Gül,H, S., S., (2008). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları. N. O. (Der.) içinde, *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* (s. 57-96). İzmir: Yakın Kitabevi.

Habermas, J. (2005). *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak - Siyaset Kuramı Yazıları.* (I. Aka, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Habermas, J. (2007). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü.* (T. S. Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti* . İstanbul: Bakış Yayınları.

Hall, S. Jacques, M., (1995). *Yeni Zamanlar - 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi.* (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu.* (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Heper, M. (2000). Atatürk'te Devlet Düşüncesi. E. S. Kalaycıoğlu içinde, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (s. 177-204). İstanbul : Alfa Kitabevi.

Heper, M. (2015). *Türkiye'de Devlet Geleneği* . Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Heper, M. (1990). Atatürk'te Devlet Düşüncesi . A. Y. Ersin Kalaycıoğlu içinde, *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim* (s. 233-257). İstanbul: Der Yayınları.

Heyd, U. (2001). *Türk Milliyetçiliğinin Kökleri.* İstanbul : Pınar Yayınları.

Hirst, P., Thompson, G., (1995, July). Globalization and The Future of The Nation State. *Economy and Society, 3*(24), s. 408-442.

Huberman, L. (2014). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Hobsbawm, E. (2016). *Devrim Çağı 1789 - 1848.* (B. S. Şener, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.

Hobsbawm, E. J. (2014). *Milletler ve Milliyetçilik - Program, Mit, Gerçeklik.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hobsbawm, E., Ranger, T., (2006). *Geleneğin İcadı* . İstanbul : Agora Kitaplığı .

Hobsbawm, E. (1999). *İmparatoluk Çağı 1875 - 1914.* (V. Aslan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.

İnalcık, H. (2017a). *Kurtuluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı - Devlet, Kanun, Diplomasi.* İstanbul : Timaş Yayınları.

İnalcık, H. (2017b). *Osmanlı'da Devlet Hukuk ve Adalet.* İstanbul: Kronik Yayınları.

İnalcık, H. (1995). *The Ottoman Empire, The Classical Age, 1300-1600.* London : Phoenix.

İslamoğlu, H. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü* . İstanbul : İletişim Yayınları .

Jacoby, T. (2010). *Sosyal İktidar ve Türk Devleti* . Ankara : Birleşik Yayıncılık .

Jessop, B. (2005). *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet.* (B. Ö. Yarar, Dü.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Kalaycıoğlu, E. (2016). Türkiye'de Siyasal Katılma ve Siyasal Kültür. M. Kabasakal içinde, *Türkiye'de Siyasal Yaşam - Dün, Bugün, Yarın* (s. 183-220). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Karadaş, Y. (2012, 3). İktidar, Tahakküm ve Kafka'nın Şatosu. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11*.

Karpat, K. H. (2015a). *Türk Siyasi Tarihi - Siyasal Sistemin Evrimi* . İstanbul : Timaş Yayınları.

Karpat, K. H. (2015b). *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, K. (2011 (Nisan Mayıs Haziran)). Osmanlı ve Cumhuriyetin Devlet Anlayışı Üstüne. *Muhafazakar Düşünce*, 121-142.

Kazancıgil, A. (2000). Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm. A. Y. Ersin Kalaycıoğlu içinde, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (s. 137-154). İstanbul: Alfa Yayınları.

Keane, J. (1998). *Şiddetin Uzun Yüzyılı.* (B. Peker, Çev.) İstanbul: Dost Yayınları.

Keyder, Ç. (1993). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Kılıçbay, M. A. (1997). Devletin Yeniden Yapılanması . *Doğu Batı - Devlet*, 17-22.

Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* . İstanbul : Bağlam Yayıncılık .

Lacan, J. (1998). *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis.* London : Norton.

Laclau, E. M. (2015). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji - Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru.* İstanbul : İletişim Yayınları.

Laclau, E. (2007). *Popülist Akıl Üzerine.* (N. B. Çelik, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.

Laclau, E. (2003). *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme.* (E. Başer, Çev.) İstanbul: Birikim Yayınları.

Latouche, S. (1993). *Dünyanın Batılılaşması - Gezegenimizin bir örnekleşmesinin anlamı, önemi ve sınırları üstüne bir deneme.* (T. Keşoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Layder, D. (2006). *Sosyal Teoriye Giriş.* (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

Lukes, S. (2006b). İktidar ve Otorite. T. N. Bottomore içinde, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (S. Tekay, Çev., s. 885-945). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Mann, M. (2012a). *İktidarın Tarihi - Başlangıcından 1760'a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları Cilt: 1.* Ankara: Phoenix Yayınları.

Mann, M. (2012b). *İktidarın Tarihi - Sınıfların ve Ulus-Devletlerin Yükselişi 1760-1914 Cilt: 2* . Ankara : Phoenix Yayınları .

Marcuse, H. (2013). *Özgürlük Üzerine Bir Deneme.* (S. Soysal, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Marx, K.,&Engels, F., (2016). *Devlet ve Hukuk.* (R. Serozan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Marx, K., Engels, F., (2011). *Politika ve Felsefe.* (T. Ağaoğlu, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.

Mardin, Ş. (2008a). *Din ve İdeoloji - Bütün Eserleri 2.* İstanbul : İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2008b). *Türk Modernleşmesi - Makaleler 4.* İstanbul : İletişim Yayınları .

Mardin, Ş. (2000). Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri. E. K. Sarıbay içinde, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (s. 79-104). İstanbul: Alfa Yayınları.

Marshall, G. (2003). *Sosyoloji Sözlüğü.* (D. K. Osman Akınhay, Çev.) Ankara: Bilim Sanat.

Meeker, M. M. (2005). *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus - Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası* . İstanbul : Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Miliband, R. P. (1977). *Kapitalist Devlet Sorunu.* İstanbul : Birikim Yayınları.

Mills, C. W. (2000). *Toplumbilimsel Düşün.* (Ü. Oskay, Çev.) İstanbul: Der Yayınları.

Mouffe, C. (2009). *Demokratik Paradoks.* (A. C. Aşkın, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.

Mouzelis, N. P. (2003). *Örgüt ve Bürokrasi: Modern Teorilerin Analizi.* (H. B. Akın, Çev.) Konya: Çizgi Kitapevi.

Moore, B. (2003). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri.* Ankara: İmge Kitabevi.

Neuman, W. L. (2008b). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar Cilt: 2.* İstanbul: Yayınodası Yayıncılık.

Neuman, W. L. (2008a). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar Cilt: 1.* İstanbul: Yayınodası Yayıncılık.

Nerse, S. (2014, 2). Türkiye Kır Çalışmalarında Paradigma Değişimi. *Sosyoloji Dergisi*(29), s. 165-179.

Nişancı, E. (2001). *Geleneksel Patrimonyalizmi.* İstanbul: İstanbul Haliç Üniversitesi Yayınları.

Oktik, N. (2008). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Çalışmaları. N. O. (Der) içinde, *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* (s. 57-96). İzmir: Yakın Kitabevi.

Oppenheimer, F. (1984). *Devlet.* (Y. S. Alaeddin Şenel, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ortaylı, İ. (1997). Devlet'e Nasıl Bakmalı. *Doğu Batı*, 11-15.

Ölçer, H. (2019). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Simgesel Şiddet Sorunsalı ve Biçimleri. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi - Nosyon: International Journal of Society and Culture Studies*(2), s. 34-49.

Öztürk, A. (2007, Haziran). Siyasi Kültür Bağlamında Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi: Sendikacılık Örneği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 1*, s. 1-35.

Pala, C. (1996, Yaz). Osmanlı İmparatorluğunda Tarımsal Örgütlenme. *Ekonomik Yaklaşım, 7*(21), s. 39-67.

Platon. (2016). *Devlet - Eyüboğlu, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi.* (S. M. Cimcöz, Çev.) İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Poggi, G. (2001). *Forms of Power.* Cambridge, UK: Polity Press .

Poggi, G. (2014). *Devlet - Doğası, Gelişimi ve Geleceği.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Poloma, M. M. (2011). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları.* (H. Erbaş, Çev.) Ankara: Palme Yayıncılık.

Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmaya Giriş - Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* . Ankara : Siyasal Kitabevi.

Rosen, M. Wolff, J., (2006). *Siyasal Düşünce.* Ankara: Dost Kitabevi.

Sancar, S. (2013). *Erkeklik: İmkansız İktidar - Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler* . İstanbul: Metis Yayınları.

Sarıbay, A. Y. (2000). *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji.* İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.

Sarıbay, A. Y. (2013). *Politikbilim* . Bursa : Sentez Yayınları.

Sarıca, M. (1983). *Siyasal Tarih* . İstanbul: Ar Basım Yayım ve Dağıtım AŞ.

Saruhan, Ş., C., Özdemirci, A. (2005). *Bilim, Felsefe ve Metodoloji* **.** İstanbul: Alkım Yayınevi .

Say, Ö. (1998). *Milli Devlet Kültürü - Türkiye Yansımaları* . İstanbul : Kaknüs Yayınları.

Say, Ö. (2015). İktidar İlişkilerine İndirgenmiş Babalık İmajı ve Postyapısalcı Otorite Analizinin Çelişkileri. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 139-151.

Sennett. (2015). *Yeni Kapitalizm Kültürü.* (A. Onocak, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, R. (2012). *Beraber.* (I. Özküralpli, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü.* (S. Y. Durak, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, R. (2016). *Karakter Aşınması - Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri.* (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, R. (2014). *Otorite.* (K. Durand, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Simmel, G. (2015). *Bireysellik ve Kültür.* (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.

Slattery, M. (2007). *Sosyolojide Temel Fikirler.* İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Smith, A. D. (2009). *Milli Kimlik.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar - Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Swingewood, A. (2014). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi.* (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.

Şahin, H. (2016). Medya ve Siyaset: Karışık İlişkiler. M. K. (Der) içinde, *Türkiye'de Siyasal yaşam Dün Bugün Yarın* (s. 273-297). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tamer, M. G. (2020, Mart). Küreselleşme ve Ulus-Devlet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Derneği (The Journal of International Social Research), 13*(69), s. 775-785.

Tekeli, İ. İlkin, S., (2003). *Cumhuriyetin Harcı - Birinci Kitap Köktenci Modernitenin Doğuşu.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tekeli, İ., İlkin, S., (2004). *Cumhuriyetin Harcı - İkinci Kitap - Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi* . İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tekin, Ş. (2019, Ekim). Türklerde Devlet-Kimlik İnşası. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, 1*(2), s. 78-102.

Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu.* (K. Emiroğlu, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Tomlinson, J. (1999). *Kültürel Emperyalizm - Eleştirel Bir Giriş.* (E. Zeybekoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tomlinson, J. (2004). *Küreselleşme ve Kültür.* (A. Eker, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Toprak, B. (1990). Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi . E. K.-A. Sarıbay içinde, *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim* (s. 387-395). İstanbul: Der Yayınları.

Topuz, Z. Ç. (2016, Nisan). Küreselleşmenin Ulus Devlete Etkileri. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(3), s. 13-26.

Topuzkanamış, E. (2019). Foulcault'nun Düşüncesinde Hukuk ve İktidar . *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, ,* s. 1833-1850.

Touraine, A. (2007). *Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma.* (O. Kunal, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Touraine, A. (2016). *Modernliğin Eleştirisi.* (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Türkdoğan, O. (1982). *Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri.* İstanbul: İstanbul Kitabevi.

Türkdoğan, O. (2013). *Türk Ulus-Devlet Kimliği.* Konya: Çizgi Kitabevi .

Türköne, M. (2004). Derin Devlet. *Doğu Batı*(1), 45-56.

Ulutaş, N. (2015, Mayıs-Haziran). Devlet Kuşu Romanında Sınıf Çatışması. *Akademik Bakış Dergisi / Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*(49), s. 401-411.

Urry, J. (2015). *Mekanları Tüketmek.* (R. G. Öğdül, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Vergin, N. (2008). *Siyaset Sosyolojisi - Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar.* İstanbul: Doğan Kitap.

Wagner, P. (2005). *Modernliğin Sosyolojisi - Özgürlük ve Cezalandırma.* (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Wallace, R., A.,&Wolf, A., (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları - Klasik Geleneğin Genişletilmesi.* (M. A. Küçük, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Wallerstein, I. (2003a). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu - Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim.* (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Wallerstein, I. (2003c). Citizens All? Citizens Some! The making of the Citizen". *Comparative Studies in Society and History*(45), s. 650-679.

Wallerstein, I. (2004). *21. Yüzyılda Siyaset.* (T. A. Doğan, Çev.) İstanbul: Aram Yayıncılık.

Wallerstein, I. (2012). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık (Genişletilmiş Basım).* (N. Alpay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Weber, M. (2014a). *Hukuk Sosyolojisi.* İstanbul: Yarın Yayınları.

Weber, M. (2014b). *Bürokrasi ve Otorite.* Ankara: Adres Yayınları.

Weber, M. (2012a). *Ekonomi ve Toplum (1. Cilt)* . İstanbul: Yarın Yayınları.

Weber, M. (2012b). *Ekonomi ve Toplum (2. Cilt).* İstanbul: Yarın Yayınları.

Weber, M. (2011). *Sosyoloji Yazıları - From Max Weber: Essay in Sociology.* (T. Parla, Çev.) İstanbul: Deniz Yayınları.

Williams, R. (1989). *İkibin'e Doğru.* (E. Tarım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Yaka, A. (2018). *Sosyoloji Yazıları - Çatışma Kültüründen Uzlaşma Kültürüne.* İstanbul : Gündoğan Yayınları.

Yazıcı, S. (2016). Hukuk Devleti ve Yargının Bağımsızlığı. M. K. (Der.) içinde, *Türkiye'de Siyasal Yaşam - Dün Bugün Yarın* (s. 67-98). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayınevi.

Zizek, S. (2003). *Gıdıklanan Özne - Politik Ontolojinin Yok Merkezi.* (Ş. Can, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.

Zabunoğlu, G. (2017). Bir Radikal Demokrasi Teorisi Olarak Müzakereci Demokrasi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 66*(4), s. 796-818.

İnternet Kaynakları

Akşit, B., Tabakoğlu, B., Serdar, A., (2003). *Sivil Toplumun ve Katılımın Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü.* TÜBİTAK SSB Proje No: 3001. (ss: 1-326). Proje Yer Numarası: 2003-51. 09 Şubat 2017 tarihinde http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ,TTAR,TTIP,TMUH,TSOS,THUK&c=google&ano=40239_fb1c48068521e4eed2dce1072da1d0c5 adresinden indirildi.

Arslantaş, H., A. (2008). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet Etkileşimi: 2000'li Yıllarda Yeni Görünüm.* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya. http://ulusaltezmerkezi.com/kuresellesme-ve-ulus-devlet-etkilesimi-ikibinli-yillarda-yeni-gorunum/

Bank, A., & Richter, T., (2010). *Neopatrimonialism in the Middle East and North Africa: Overwiev, Critique and Alternative Conseptualization*. German Institute of Global and Area Studies., Hamburg. Conference Paper – August 2010. 26/02/2017 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/258325694_Neopatrimonialism_in_the_Middle_East_and_North_Africa_Overview_Critique_and_Alternative_Conceptualization. adresinden indirildi.

Breuilly, J., (2013). *Nationalism and The State (Second Edition).* Manchester: Manchester University Press. 25 Aralık 2016 tarihinde https://books.google.com.tr/books?id=6sEVmFtkpngC&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false adresinden indirildi.

Bogue, R., (1989). *Deleuze & Guattari.* London&New York: Routledge. 4 Mart 2017 tarihinde https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=6tqHAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=deleuze+and+guattari&ots=kpmI5pnCKx&sig=zYU88Ehs12FeL5mvlFjejh7cu1w&redir_esc=y#v=onepage&q=deleuze%20and%20guattari&f=false adresinden indirildi.

Stavrakakis, Y., (2007). *The Lacanian Left – Psychoanalysis, Theory, Politics.* ISBN: 9780748619801 Edinburg: Edinburg University Press. 3 Mart 2017'de https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=b5ckDQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR2&dq=lacan+theory+psychoanalysis&ots=msICBQlME3&sig=Mfb4D83ixOS1CpDI08nCWglSvTk&redir_esc=y#v=onepage&q=lacan%20theory%20psychoanalysis&f=false adresinden indirildi.

Bowie, M., (1987). *Freud, Proust, Lacan: Theory as Fiction.* New York: Cambridge University Press. 4 Mart 2017 tarihinde https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=oP4DbxWu9V0C&oi=fnd&pg=PR8&dq=lacan+theory+psychoanalysis&ots=enpjxlDdju&sig=DrV_NaQntgo_46e9I2kV1nKvzqg&redir_esc=y#v=onepage&q=lacan%20theory%20psychoanalysis&f=false adresinden indirildi.

Deleuze, G., Guattari, F., (1983). *Anti-Oedipus Capitalism and Schizophrenia.* Hurley, R., Seem, M., Lane, H., R., (Translated from the French by). Minneapolis: University of Minnesota Press. 4 Mart 2017 tarihinde http://libcom.org/files/Anti-Oedipus.pdf adresinden indirildi.

Goodchild, P., (1996). *Deleuze and Guattari – An Introduction to the Politics of Desire.* ISBN: 080397600-3. London: SAGE Publications Ltd. 4 Mart 2017 tarihinde https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=DvXzL_Z4G30C&oi=fnd&pg=PP2&dq=deleuze+and+guattari+politics&ots=Myx49TL-

B1&sig=5NhsY5_qpByCBT1qGm_wZFim1Bc&redir_esc=y#v=onepage&q=deleuze%20and%20guattari%20politics&f=false adresinden indirildi.

Gözler, K., (2004). *Devletin Bir Unsuru Olarak "Millet" Kavramı.* Türkiye Günlüğü. Sayı: 64. Kış 2001. (ss: 108-123). 1 Şubat 2017 tarihinde http://www.anayasa.gen.tr/millet.htm. adresinden indirildi.

Holland, E., W, (1999). *Deleuze and Guattari's Anti Oedipus – Introduction to Schizoanalysis.* ISBN: 13:978041511318-2. London/New York: Routledge. 4 Mart 2017 tarihinde https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=ONmKAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=deleuze+and+guattari+anti-oedipus&ots=wRyRXy8TpF&sig=AoUg3Tieg3Si4_i8iKKpLS76Dro&redir_esc=y#v=onepage&q=deleuze%20and%20guattari%20anti-oedipus&f=false adresinden indirildi.

Kaynar, M., K., (2020). *Talih Pisleyen Devletten Sosyal Devlete.* Birikim Dergisi Sayı: 372 Nisan - 2020. 19 Mayıs 2020 tarihinde https://www.birikimdergisi.com/guncel/10033/talih-pisleyen-devletten-sosyal-devlete adresinden indirildi.

Kızılay, Ş., E., (2008). *Deleuze ve Guattari'de Şizoanaliz ve Arzu.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). 3 Mart 2017 tarihinde http://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11630/2670/Deleuze%20ve%20Guattari'de%20%C5%9Eizoanaliz%20ve%20Arzu.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden indirildi.

Kılıç, K., (2013). *Platon, Aristoteles ve İdeal Düzen Tartışmaları.* 28 Kasım 2016'da http://www.academia.edu/9855948/Platon_Aristoteles_ve_%C4%B0deal_Devlet_D%C3%BCzeni adresinden indirildi.

Massumi, B., (1992). *A User's Guide to Capitalism and Schizophrenia: Deviations from Deleuze and Guattari.* (Swerve Editions). Cambridge: The Massachusetts Institute of Technology Press. 4 Mart 2017 tarihinde https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=J7Xp30hBbMoC&oi=fnd&pg=PA1&dq=deleuze+and+guattari+capitalism&ots=VXknGCqHxs&sig=fyhMdbAShdpQsrcrIiVeK758Llw&redir_esc=y#v=onepage&q=deleuze%20and%20guattari%20capitalism&f=false adresinden indirildi.

Ragland-Sullivan, E., Bracher, M., (Ed.), (2014.), *Lacan, and the Subject of Language.* Routledge Library Editions. ISBN: 9780415728768. New York/London: Routledge. 4 Mart 2017 tarihinde https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=PnnMAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=lacan+theory+psychoanalysis&ots=JtBjx-guUz&sig=kKUVlFHzQLClgtn7oAssjWKI43I&redir_esc=y#v=onepage&q=lacan%20theory%20psychoanalysis&f=false adresinden indirildi.

Oktik, N., Nas, F., (2005). *Ulus Devlet ve Topluluklar: Midyat Örneği.* Muğla Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi (İLKE). (ss: 121-142).

Güz 2005. Sayı: 15. 30 Ocak 2017 tarihinde http://sobbiad.mu.edu.tr/index.php/asd/article/view/164/169 adresinden indirildi.

Oktik, N., Yılmaz, F., G., G., Özbek, Ç., Değer, F., (2008). *Demokratik Katılım ve Yerel Hizmetler: UNPD "Yerel Yönetim Reformu"na Destek Projesi" ve Yönetime Katılımın Yeni Biçimleri.* Muğla Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi (İLKE). (ss: 141-162). Güz 2008. Sayı: 21. 27 Şubat 2017 tarihinde http://sobbiad.mu.edu.tr/index.php/asd/article/view/211/215 adresinden indirildi.

Wallerstein, I., (2003b). *Liberalizmden Sonra.* Öz, E., (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. 25 Aralık 2016 tarihinde https://tr.scribd.com/document/78850808/Immanuel-Wallerstein-Liberalizmden-Sonra adresinden indirildi.

Selçuk, R., *Ernest Gellner Uluslar ve Ulusçuluk Özeti.* 03 Aralık 2016'da http://www.academia.edu/11753289/Ernest_Gellner_Uluslar_ve_Ulus%C3%A7uluk_%C3%96zeti adresinden indirildi.